Joseph Conrad

DUELIȘTII

DUELIȘTII

JOSEPH CONRAD

DUELIŞTII

TRADUCERE ŞI CUVÎNT INTRODUCTIV
DE ALEXANDRU VLAD

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1989

ÎNTRE FLUX ŞI REFLUX ORI AVATARURILE IMAGINAŢIEI

Însuşirea pe care credea Conrad că şi-o exploatează cel mai nemilos, la epuizare uneori, este imaginaţia. O declară singur, şi încă de mai multe ori, se plînge mereu de epuizarea mentală şi completa secare pe care le încearcă după finalizarea fiecăreia dintre cărţile sale mari, depun mărturie şi cei care-l vizitau în astfel de momente. Se pare că pe el îl istovea efortul de a găsi cuvinte. Căci ce fel de imaginaţie e aceea care nu scuteşte de-o acerbă salahorie, ba chiar pare să fie ea însăşi obiectul acestei salahorii ? Imaginaţia, atunci cînd ea există în mod natural, n-o fi avînd oare calitatea abundenţei şi a revărsării, primejdia pe care o ascunde n-o fi cea de a depăşi formele şi tiparele, de a dizolva esenţa ideatică şi a multiplica imaginile ? Vorbim de acea *imaginaţie* ce se afirmă prin capacitatea neinhibată de a combina, fantaza, improviza, născoci peste marjele experienţei diurne şi uneori în afara realului şi logicii pedestre.

Dar mult preţuita imaginaţie nu e pentru Conrad o formă energetică de libertate, ci, dimpotrivă, pare restrictivă, se încăpăţînează să lucreze (succesiv ori concentric) cu aceleaşi elemente. Omul acesta, cu o viaţă atît de aventuroasă, pare să fi fost lipsit de o fantezie pe măsură. Acelaşi hybris par să-l fi comis mai mult de jumătate dintre personajele sale, de la cele episodice la cele titulare, ceea ce le face să treacă prin avataruri mai mult sau mai puţin asemănătoare. Şi nici măcar personajele acestea nu sînt născute în placenta străvezie a imaginaţiei literare a lui Conrad

Anul 1880 pare să fi fost un an deosebit atît pentru Joseph Conrad scriitorul (deşi mai sînt cincisprezece ani pînă cînd va îndrăzni să facă o propunere editurii Fisher Unwin) cît şi pentru marinar (care va mai avea tot atîţia ani pînă-şi va încheia cariera de truditor al mării). În acest an îşi va lua brevetul de ofiţer doi în marina comercială engleză şi vor avea loc două evenimente extraordinare în apele mărilor de est. Unul se va întîmpla pe faimosul clipper *Cutty Sark*, construit în 1869 pentru drumurile ceaiului şi devenit celebru navigînd 363 de mile într-o singură zi, un record de viteză ce va rămîne în analele marinei. De altfel *Cutty Sark* poate fi văzut şi azi, lîngă Greenwich Pier, într-un doc de beton, arborada lui folosind ca poligon pentru viitorii ofiţeri ai marinei comerciale. Şeful de echipaj de atunci, Sidney Smith, se făcuse vinovat de uciderea marinarului negru John Francis, după ce acesta refuzase să execute un ordin, năpustindu-se chiar asupra şefului de echipaj cu o bară de fier scoasă de la cabestan. Dar în zilele care vor urma Smith reuşeşte să-l înduplece pe reputatul căpitan Wallace să-l lase să treacă, la Anjer, pe vasul american *Colorado*. Nici marinarul, incapabil şi cîrcotaş, nici şeful de echipaj, dur şi provocator, nu fuseseră prea simpatizaţi pe clipper, dar echipajul ar fi vrut să se facă dreptate şi asta duce la o mare animaţie pe punte. A patra zi, după ce *Cuttty Sark* părăsise iar Anjerul, căpitanul Wallace îşi ia singur viaţa, nu înainte de a da ultime instrucţiuni privind cursul navei. Aceasta, lipsită de căpitan, e manevrată înapoi spre port, dar are atîtea dificultăţi în a ajunge să acosteze, încît un marinar rosteşte negre profeţii şi declară nava a fi sub piază rea, pînă cînd nu se va face dreptate şi şeful de echipaj nu va fi în spatele zăbrelelor (ceea ce cîţiva ani mai tîrziu se va împlini, Smith fiind judecat pentru „crimă în largul mărilor" şi condamnat la şapte ani muncă silnică, ani cărora dealtfel le supravieţuieşte).

Celălalt eveniment petrecut în vara aceluiaşi an 1880 (Conrad este pe *Loch Etive*) va constitui un al doilea subiect deosebit pentru ziarele porturilor din est şi pentru discuţiile din faţa catargului şi va fi nu mai puţin răsunător şi semnificativ în ceea ce priveşte etica şi legislaţia marină. Vasul *Jeddah*, pe punţile căruia se afla o mul-

time de culi în hagialîc, este abandonat de echipaj într-o situaţie critică, în pragul scufundării, ca să fie găsit în derivă, lipsit de ofiţeri şi luat la remorcă spre cel mai apropiat port de un vapor cu aburi. Cînd Conrad ajunge la Singapore în 1883 (pe nava *Palestine*) scandalul nu se domolise încă.

Ecoul acestor două evenimente, cu implicaţiile lor tratate la modul cel mai complex, va fi regăsit în multe din paginile lui Conrad, în orice caz nu doar în *Lord Jim*, cum poate părea la prima vedere şi unde se împletesc amîndouă atît de firesc încît par o unică nenorocire.

Nu este nici o mirare că mulţi critici, dînd dovadă de zel detectivistic, mai ales fiind vorba de un autor atît de evaziv cu amănuntele propriei biografii, şi-au dat osteneala să caute întîmplările, evenimentele şi modelele de care s-a servit Conrad. Recapitulînd la întîmplare, găsim că : a existat un Almayer pe care l-a cunoscut sau l-a zărit într-un port din insule, că *The Arrow of Gold*, 1919 (*Săgeata de aur*), este un roman autobiografic (după o declaraţie, altfel discutabilă, a autorului însuşi) şi reia un episod de tinereţe pe care l-a trăit la Marsilia, *The Shadow-Line (Hotarul invizibil)* se referă la intervalul cît a fost căpitan pe *Otago*, Românul din *Proscrisul din arhipelag* ar putea fi medicul Ilarie Mitrea din Gura Rîului, Kayerts şi Carlier din „Un avanpost al progresului" sînt numele adevărate ale unor ofiţeri preferaţi lui Conrad la o comandă, că episodul din „Un zîmbet al sorţii" e o prelucrare cam pe dos a jenantului raport cu Mademoiselle Eugénie în Malaya. Călătoria în Congo, din 1890, va fi cauza gutei sale, dar va sta şi la baza nuvelei „În inima întunericului", iar Gide, în călătoria din 1926, va exclama la fiecare pas „cîtă dreptate avusese Conrad !" — şi exemplele pot continua într-un şir nesfîrşit. Şi de fapt cîte amănunte nu vor fi fiind ecoul a tot atîtea evenimente trăite şi cîte personaje secundare umbrele unor fiinţe întîlnite în lumea interlopă a Arhipelagului de Est (o femeie împărăţeşte peste neamul bugis în *Proscrisul din arhipelag* ca şi în „Karain: o amintire"; tot în acestea, plus „Laguna", o femeie îşi părăseşte neamul pentru cineva de alt sînge provocînd drame şi culpe si-

nonime). Folosirea unei „fișe" nu-i scoate lui Conrad definitiv din memorie un personaj real.

În alt plan și în afara celor de mai sus, o tentativă bizară, în 1894, a unui anarhist francez, Martial Bourdin, de-a arunca în aer Observatorul Greenwich, tentativă în care se va face singur fărîme lăsînd o groapă uriașă în gazonul din parc, va sta la baza romanului *Agentul secret ;* personajul principal din „Gaspar Ruiz" e modelat după un oarecare Bonavides, șeful unei cete de partizani din războiul de independență care a avut loc în America de Sud între 1822—1824 și despre care citise într-o carte de călătorii publicată în 1830 ; alte povestiri scrise pentru revistele „Blackwood" și „Fortnightly" reiau motive din viața unchiului său Nicholas (înrolat în armata lui Napoleon și apoi amestecat în revolta poloneză din 1831) ori provin din surse cam întîmplătoare („Hanul celor două vrăjitoare" reia, ca pe un bun comun, subiectul unei povestiri de Wilkie Collins). Exemplele sînt numeroase, dar tratarea lor mai întotdeauna subtilă, ceea ce în cazul reușitelor, nu puține la număr, duce la o portanță aluzivă deosebită, specifică taciturnului autor.

Dar nu există romancier fără depozitul memoriei și fără o anumită metodologie proprie de întocmire a fișierului personal. Însă Conrad insistă asupra faptului că face un mare efort de imaginație, cu toate că, pe lîngă cele menționate pînă acum, putem observa cum episoade secundare revin și se repetă, așa cum personaje secundare se regăsesc în modele puține, la o lectură completă dînd o adevărată impresie de redundanță. Aceasta, desigur, se datorează și insistenței sale de a-și clarifica și expune crezurile despre om prin aceleași ecuații morale, prin relația acestuia cu natura, divinitatea și destinul — relație ce constituie epicentrul efortului său artistic. Opera lui e „concentrică" și s-a constituit printr-un efort dominat de voință și crez. Conrad, o fire delicată, introvertită, e limpede că nu avea imaginația înflăcărată a sedentarilor (a unui Anthony Hope, cu care e contemporan), ci, dimpotrivă, „lipsa de imaginație" a călătorilor neostoiți, efectiv consumată în fapte și trecută în memorie. Ori poate tocmai aici intervine impulsul de a călători — pentru a suplini și dezamorsa o imaginație care cere mai mult decît

dă, generînd un impuls pus fără ezitare în practică. Un Rousseau Vameşul ori un Karl May nu călătoresc, refuză să călătorească ori chiar le e frică. O imaginaţie satisfăcută nu va mai fi o imaginaţie activă, doritoare de spectacol şi capabilă de abstruză invenţie şi fantazare. Dar Conrad insistă a ne spune (în *A Personal Record,* 1912) că prima sarcină a unui scriitor este explorarea lumii prin imaginaţie. Imaginaţia ţinînd probabil de metodă, nu de substanţă. Şi e atît de pasionat de capacitatea imaginaţiei de a releva adevărul esenţial pe cît se va dovedi mai tîrziu de fascinat de descoperirea razelor X, va vorbi entuziasmat despre existenţa lor ascunsă şi capabilă să dezvăluie nevăzutul, dar va fi mai mult decît precaut la victoriile psihanalizei. *

Am putea înţelege, deci, că se plînge de limitele ei cînd susţine că efortul de imaginaţie e mai mult decît epuizant, dar de fapt înţelege prin imaginaţie cu totul altceva : supunînd-o unui deziderat estetic, aceasta devine o facultate reproductivă, o formă a memoriei ori empatiei. Spune într-o scrisoare către H. G. Wells (datată 30 noiembrie 1903) că pentru el „scrisul — singurul scris posibil — nu e altceva decît convertirea forţei nervoase în fraze".

Exploatarea imaginaţiei astfel înţelese devine un efort din ce în ce mai programatic, unul de creaţie, nu de „imaginare", pentru că ne-ar fi greu să spunem despre Cehov, de exemplu, că ar face un deosebit efort de imaginaţie — efortul lui Cehov fiind unul creativ şi nu imaginativ. Viaţa ternă a unuia şi spectaculoasă a celuilalt ne face să nu dăm aceeaşi accepţiune termenului, cînd fac de fapt unul şi acelaşi gen de efort. Conrad însuşi foloseşte termenul cu o anumită accepţiune estetică (deloc contrazisă de cea a lui Hegel ori Croce).

Pentru Conrad imaginaţia asigură un teren comun pe care e atras lectorul, o zonă în care trăieşte sufletul operei. O operă de artă se justifică prin sine, spune el în prefaţa ce însoţeşte ediţia din 1914 a „Negrului de pe *Narcis*", în fiecare paragraf, ori *sinele* ei tocmai aici e. A aduce la

* Poate şi pentru că aceasta, pentru gusturile lui Conrad, se „ocupa" prea mult de sexualitate.

lumină adevărul la care să intre în rezonanță spiritul cititorului în pas cu cel al artistului care găsește forma, punînd acest „adevăr" în termeni ce se adresează sensibilității noastre cele mai profunde, înnăscute și permanente, latentei solidarități ce leagă oamenii și care e secretul înțelegerii. Ca să degajeze resortul secret al emoțiilor, scrisul trebuie să ajungă la valoarea și efectul celorlalte arte, punînd cuvîntul, uzatul cuvînt, în drepturile lui — un efort prin care sîntem făcuți să auzim, să simțim și, înainte de toate, să vedem. Miraculoasa vibrație se va înfăptui între acești poli, viziunea se va transmite și, odată cu ea, „adevărul" conținut, iar imaginația noastră se va constitui într-un sofisticat organ de receptare. Iar imaginația auctorială e un complex organ de palpare, analiză și creație — efortul empatic și de memorie (reală sau indusă) al lui Conrad, de redare mai degrabă decît de invenție. Ca să apere natura estetică a imaginației va protesta el atît de clar și repetat împotriva facilității critice de a se pune totul, sau oricum prea mult, pe seama biografiei, de a fi considerat un scriitor al mării precum căpitanul Marryat.* Infernalul siaj al corăbiilor pe care a navigat se constituie într-o povară critică, ba, mai mult, riscă să umbrească întreaga lui creație și de aceea va protesta, își va face cunoscute în prefețe (după modelul lui Henry James) intențiile estetice, va scrie romane ambițioase care nu mai au nimic de-a face cu marea și va dovedi că puterea lui de creație nu se datorează biografiei, ci spiritului (vezi scrisoarea pe care i-o scrie în iulie 1923 lui Richard Curle : „natura scrisului meu riscă să fie pusă în umbră de natura materialului"). Puse cap la cap, doar o zecime din paginile lui Conrad sînt de natură marină, după cum spune singur. Mai mult, dacă montúrile au fost deseori exotice și situația eroilor excepțională, efortul lui a fost totdeauna de a-i credita ca ființe umane normale : „simplul fapt că mă ocupam de lucruri ce nu intră în cursul general al experienței cotidiene m-a pus în obligația unei mai scrupuloase fidelități față de adevărul propriilor mele senzații. Problema era să fac lucrurile neobișnuite credibile. În acest scop trebuia să creez pentru ele, să reproduc pentru ele,

* Pe care de altfel îl aprecia.

să le învăluí în propria lor atmosferă de actualitate. Era sarcina cea mai grea și cea mai importantă, în vederea acelei conștiente transpuneri a adevărului în gînd și fapt care mi-a fost totdeauna țelul" (Nota autorului la *Între fluxuri*, 1915).

Respinge pe rînd interpretările care pun caracterul artistic al textului pe seama originii lui slave, a îndeletnicirii lui de marinar, ori pe seama lecturilor din Flaubert și Cooper, cele care-l consideră romantic, realist ori simbolist. E adevărat, se recunoaște funciar romantic, recunoaște realismul inerent al notației și inevitabilul simbolism al interpretărilor posibile — dar în ce privește ritmul, alternările originale și perspectiva, cheile intime ale artei sale, pe acestea le declară de natură temperamentală, și fără subiectivitatea umană arta lui n-ar fi putut exista. Ne spune și aici un adevăr mai esențial decît cel critic, un adevăr văzut dinăuntru (firea lui ezitantă și introvertită putînd fi, de fapt, sursa personajelor și a metodei), care, dacă ar fi fost mai atent considerat de către exegeți, i-ar fi scutit pe mulți de interpretări încîlcite (cît de elaborată și înarmată poate fi uneori naivitatea !) ori de declarații ridicole (un critic spunea că nu poate evalua valoarea paginilor despre calmul plat din *The Shadow-Line*, pentru că n-a fost niciodată în Golful Siamului). Interpretări ambițioase ale operei lui Conrad au acumulat de multe ori o diversitate atît de mare de elemente și mijloace, încît n-au putut evita redundanțele și prolixitatea, contaminarea cu retorismul autorului și alți viruși. Exasperați, unii au preferat exagerarea unei singure perspective (Gustav Morf, Adam Gillon), alții mai precauta metodă istorică (J.I.M. Steward), iar uneori, cu toate rezultatele lăudabile, n-au putut evita efectul unui efort imprecis (C.B. Cox) și, atunci cînd au urmat cu minuție toate conotațiile critice (Berthoud), au mișcat o transfocare peste coerența și misterul ce se realizează într-o antecameră a conștiinței cititorului. Chiar și F.R. Leavis în eseul din reputatul studiu *The Great Tradition* (1948) se plimbă critic prin curtea lui Conrad evaluînd lucrurile, sortîndu-le și trecîndu-le la dreapta pe cele bune, la stînga pe cele rele, stabilind punctajul pentru „clasicism". O concluzie a lui, ceva mai clar formulată,

ar putea fi : Conrad e cel mai bun cînd seamănă mai puțin cu Conrad. Nu de asta e însă vorba aici, ci mai degrabă de aprecierea ciclului averii sale creatoare.

Dacă elementele artei lui Joseph Conrad sînt uneori atît de fluide încît se sustrag unei analize metodice, un lucru mai general e totuși vizibil de departe: arta lui a parcurs o *incrementa atque decrementa* ori — ca să folosim un limbaj mai propriu acestui dedicat provenit dintr-o Podolie fără ieșire la mare și care va descrie oceanul cu ardența convertitului — va cunoaște fluxul și refluxul. Dacă la început exista o neclaritate a conflictului, o oarecare prolixitate a expresiei și indecizie a formei, o „insistență adjectivală asupra misterelor inexprimabile și incomprehensibile" (același F.R. Leavis), după sfîrșitul unei lungi și epuizante perioade creatoare va urma un epilog manierist, uneori de-o retorică mecanică, rezumativ și graseiat. Desigur, au existat eșecuri intermitente („Mîine", „Întoarcerea" — care candidează la titlul de cea mai proastă povestire scrisă vreodată de un scriitor clasic, „Amy Forster") chiar și în plină perioadă creatoare, cînd autorul scria încă marcat de efortul făcut cu nuvelele și romanele de prim rang, își spărgea stazele, dar la sfîrșit (practic după ce publică *Under Western Eyes*, 1911), chiar dacă va finaliza și alte opere, nu va mai reuși să-și activeze resursele creatoare, nemilos solicitate în anii buni.

Conrad se apucă să scrie, aparent din senin, în toamna anului 1889, cînd adăsta la Londra în așteptarea unui nou angajament în marina comercială, asumîndu-și răspunderea de a trece un personaj real (negustorul W.C. Almejer — cunoscut într-un mic port comercial din susul unui fluviu din Borneo) pe tărîmul literaturii, cealaltă realitate, pe care o va sluji de acum cu toată puterea imaginativă și exersatele-i calități dobîndite pe mare : dîrzenia, curajul și fidelitatea.

Dacă revenim după o extensivă lectură a operei lui Conrad la acest prim roman *(Palatul lui Almayer*, publicat în 1895) avem surpriza unei tehnici a evaziunii, a unei sinuozități moderne și de natură strict literară, ce va sta mai tîrziu la baza discutatei lui ambiguități. Primele amă-

nunte lămuritoare (cu care ar fi început un romancier victorian) le avem abia pe la pagina 80, acestea punînd „în clar" paginile anterioare şi încheind acel *escamotage de l'essentiel,* de care va fi acuzat şi Faulkner.

Avem de-a face mai degrabă cu o imparţialitate a autorului faţă de personaje decît cu o obiectivitate, ele bucurîndu-se de simpatie şi înţelegere alternative, ce dovedesc şi o incipientă alternare a punctului de vedere, mai metodic urmărită mai tîrziu cu exemplul lui Henry James în faţă. Simpatia lui Conrad pentru propriile personaje e măsurată, uneori capricioasă, iar înţelegerea nu înseamnă neapărat întotdeauna şi simpatie, deşi autorului nu-i lipsesc nici una, nici alta pentru natura umană. Acestea sînt valabile şi la următorul roman, *An Outcast of the Islands, 1896 (Proscrisul din arhipelag),* deşi A. J. Guerard notează ca o surpriză relativa absenţă a ambiguităţii, deliberată ori nedeliberată, observatorul ori autorul fiind omniscient şi ţinînd cititorul la o distanţă clară şi egală faţă de subiect. Cititorul ştie unde stă, la fel şi autorul, care arată un grad destul de înalt de stăpînire intelectuală a materialului.

De fapt, de la primul la al doilea roman Conrad a făcut un anume progres : a cîştigat în puterea de-a dramatiza, de a-şi folosi personajele în priză directă, capacitate ce va fi totdeauna limitată în cazul lui. O victorie, cel puţin deocamdată, a imaginaţiei, un bun cîştigat, pe care-l va folosi savant, în alternări supravegheate, ca pe ceva preţios de care nu poţi face risipă, cîtă vreme nu ţi-e dat într-o arendă nelimitată.

Dar încă de pe acum cea mai modestă frază se poate încărca la Conrad cu înţelesuri obscure şi premonitorii. Luminile sînt duble şi umbrele sînt duble. Almayer, visînd la aurul a cărui perspectivă îl ţine acolo, priveşte un copac purtat de fluviul umflat, şi pasajul, cu încărcături premonitorii, devine un rezumat anticipativ al romanului : „Unul dintre copacii aceştia plutitori eşuă pe malul uşor povîrnit chiar în faţa casei, iar Almayer, uitînd de visul lui, îl privi cu interes lînced. Copacul se roti încet în apa spumegîndă şi şuierătoare şi, slobozindu-se curînd

din strîmtoare, lunecă din nou la vale, scoţîndu-şi la iveală o creangă lungă, golaşă, ca o mînă ridicată spre cer, într-un gest de protest împotriva inutilei violenţe a fluviului. Almayer simţi că-i sporeşte interesul pentru soarta acestui copac". Dar Almayer invidiază de fapt copacul pentru că acesta parcurge drumul invers al sosirii şi împotmolirii omului aici.

Personajele nu sînt deosebit de pregnante, sînt mai degrabă stări şi sentimente personificate, senzaţii neclare şi amintiri ce se cumulează neîncetat, căpătînd astfel consistenţă, totuşi. Drama eroilor este o devorare în destin şi natură. Căci imaginaţia lui Conrad îşi găseşte un sprijin concret în funcţia peisajului şi implicit a descrierilor din text : aceasta este un cadru fabulatoriu, o platformă a imaginaţiei. Descrierile lui Conrad nu sînt o simplă evocare a cadrului exotic şi natural pentru dramele morale. Preiau, cum am văzut, funcţii sibilinice, premonitorii şi de ecou. Ca mai tîrziu la Malraux *(Calea Regală)* această natură agresivă e mai mult decît un ambient, e o sinteză a binelui şi a răului ori a vieţii şi a morţii ca proces unic (parfumuri şi miasme, flori şi fermentări, luminozitate şi întuneric etc), a altor dihotomii cu ajutorul cărora se obţine un fel de contrapunct şi bas continuu. Imaginaţia lui Conrad îşi găseşte un stimulent şi o ştachetă în aceste descrieri. În acest stadiu ele par a fi elementul plasmatic al tuturor paginilor, chiar şi iubirea (Dain— Nina, Willems — Aissa) pătimaşă şi nefericită pare să se nască din ambient, rezonînd în ambient şi sentiment fără suport fizic. Mai tîrziu descrierile vor deveni ceva mai supravegheate şi mai strict funcţionale, emblematice apoi, cînd puterea de creaţie a autorului va scădea.

Dacă naraţiunea a fost considerată a fi mai obiectivă în aceste prime două romane, la care se mai adaugă şi întîrziatul *The Resque* (1920) şi unele povestiri, aceasta se datorează şi faptului că nu apăruse încă acel sardonic căpitan Marlow, care va povesti cu şart unor ascultători numiţi, dar impersonificaţi, majoritatea subiectelor lui Conrad. O prefigurare a acestui „mai mult şi în acelaşi timp mai puţin decît un personaj" (F. R. Leavis), oarecum

diferită, există totuși în aceste prime romane în persoana căpitanului Lingard, care nu povestește, dar intervine în viața personajelor cum va interveni Marlow mai tîrziu prin lungi paranteze, intervine protector sau justițiar în viața unor Almayer, Willems și Aissa, apare și dispare, vine să judece ori să pună lucrurile pe făgaș, să salveze ca un zeu ori să pedepsească nu mai puțin oracular, cu pedepse morale care nu sînt uneori altceva decît o abținere, refuzul de a-și folosi prerogativele omnipotente. Lingard e chiar un element puțin hibrid, asemeni zeilor inventați: undeva, în trecut, un pirat temut, de-o impresionantă cruzime și putere fizică, beneficiind de capacitatea de-a face lucruri bune ce-i aduc îndeobște pierderi, lui și obiecților ajutoarelor sale. O fantoșă a concretului, cu ambiții moraliste și chiar de metafizician. El va reapărea la sfîrșitul vieții lui Conrad, o recrudescență cam manieristă, în persoana lui Peyrol din *Corsarul (The Rover, 1923)*, expiratul contemplativ. Dar pînă atunci va fi ceva mai sobrul căpitan Marlow; lipsit de orice aură titanică, dar împuternicit cu sarcini și calități cvasiauctoriale, avînd gesturi de temporizare și tăceri semnificative ca niște cezuri. Acest amfitrion literar inventat și avansat de Conrad (retras strategic în pielea unui personaj anonim și de gradul trei) va ști să pună ecrane subtile între noi și substanța prozei. Este, evident, o proiecție a autorului, un fel de element trigonometric de referință cu ajutorul căruia se calculează cele mai dificile distanțe morale, un artificiu de matematician (Conrad va avea la sfîrșitul vieții o adevărată slăbiciune pentru calcule și schițe, cu mîndria de a fi trecut complicatele examene de *master* în fața exigentei Comisii Comerciale).

Din acest stadiu de consistență opacă și elocvență nu lipsită de prolixitate și marcată de efortul elaborării, cu dramatismul conținut mai mult în tușele expresive ale descrierii și în aprehensiunile personajelor decît în conflictul dintre ele, va porni ascendența fluxului imaginativ al lui Conrad. Acest flux se va propaga într-un ritm pe cît de savant și seducător pe atît de propriu și adecvat propensiunii de natură compozițională. Va crește și pro-

prietatea limbajului, ceea ce va aduce după sine o translucență a frazei, acea frază care încă va avea straturi de semnificații multiple, sugestivitate și expresivitate, plus o valență aforistică abstractă, uneori aproape criptică. Va urma din toate punctele de vedere o fază majoră.

„Negrul de pe *Narcis*" (1897) va fi prima dintr-un lanț de capodopere sau aproape capodopere și prima din narațiunile marine cu adevărat, spre deosebire de cele din Arhipelag. Conrad se va dovedi nu numai un autor de proze marine, ci și un marinar adevărat: problemele, comenzile, manevrele de navigație sînt literalmente importante pentru el, voiajele sînt voiaje adevărate. Fiul său, John, își amintește cum bătrînul Conrad, ca să-l distreze și să se relaxeze după orele grele de sclavie la masa de scris, îi făcea complicate și abile noduri din capete de frînghie ori schițe precise de nave desenate cu un băț de chibrit muiat în cerneală (linia groasă a dulgherilor adevărați). Elementul mișcător va fi pentru Conrad un element existențial, incertitudinile și hazardul oceanic vor constitui un termen al adevărului, iar eforturile lui nu se clintesc multă vreme de la acest deziderat, adevărul vieții omenești, al relației omului cu marea.

Marea este un mediu al călătoriei interioare, o altă stare fizică a întunericului pe care îl vor cunoaște eroii lui, confruntarea cu marea este o povară ce trebuie dusă precum viața însăși și, în lupta cu ea, omul trebuie să-și pună la încercare calitățile morale: voința, priceperea, lealitatea și spiritul de grup. Corabia este instrumentul prin care aceste calități omenești primesc încercarea și absolvirea mării. Fiecare este un Iona și marea este o lume elementară în care trebuie să apărăm, permanent și fără ostoi, un loc al omului. Marea nu este doar challangerul valorilor morale ale omului, ci și cea care îi dă lecția că victoria, oricît de modestă, se poate obține doar prin solidaritate. Dar palimpsestul textului e mai complex, echilibrările totdeauna în ambiguitate și pluralitate — orice interpretare îl sărăcește, devine o opțiune a inteligenței. Două par totuși, pe riscul lui C. B. Cox, a fi încercările prin care trece echipajul de pe *Narcis*. Prima — să supraviețuiască pornirii spre anarhie declanșată de capitu-

larea prelungită şi vicioasă a negrului Wait *(wait* — a aştepta) în faţa morţii. Simţul datoriei e erodat de sentimentul milei, iar mila e oarbă ca egoismul şi echipajul se pierde în ambiguităţi morale, cărora le cade pradă pînă şi căpitanul. Se face simţită, la un moment dat, necesitatea simplităţii, a unei obedienţe habotnice, a unui spirit lipsit de imaginaţie şi dintr-o bucată, cum va fi cel al căpitanului MacWirr în *Taifun.* Dar aceasta, date fiind lucrurile, nu pare posibilă şi asistăm în continuare, peste limite, la lupta echipajului cu primejdia morţii şi a negrului cu drogul şi seducţia acesteia. Imposibil să nu vezi tulburătoarea sincronizare în această inversare, să nu simţi o revoltă a mării ca împotriva lui Iona, dezagregarea echipajului ca pe marea primejdie provocată de bunele sentimente. Urmează — a doua încercare — langoarea unui calm plat care, ca în *The Shadow-Line* (1917), va marca indecizia, căutînd să dizolve ceea ce uraganul nu putuse fărîma. Paradoxal, răul este cel care va sparge morbida ecuaţie, răul neavînd solidaritate cu sine : Donkin provoacă moartea lui Wait, jefuindu-l fără milă, răul brutal suprimă răul mai subtil şi mai periculos. Efectul magic încetează, briza mult aşteptată va duce corabia în portul de reşedinţă. Călătoria a fost un test complex, solidaritatea echipajului nefiind o calitate dată, ci una care a trebuit cucerită, smulsă unei situaţii aparent fără ieşire, în care calităţile se pervertiseră în defecte. Exprimat în adevăruri parţiale, cam acesta e subiectul nuvelei, dar ea beneficiază de graţia întregului inextricabil, de personaje secundare precis creionate, dialoguri colorate şi expresive, o narare mai directă (căpitanul Marlow n-a intrat încă în scenă) şi o detaşare vag ironică. Chiar retorica accentuată nu pare să depăşească elocvenţa intrinsecă a textului. „Atinge o strună, doar respiră asupra acestui lucru minunat şi aceasta va tremura spre o formă nouă ! În urmărirea sensului articulat — a sensului evident şi tonului prea tare al convingerii, a «intenţiei cabalistice» şi conţinutului subconştient, a simbolului nud şi strînsorii subtile a metaforei — eşti tentat să ignori excelenta evidenţă a tehnicii şi stilului", va spune A. J. Guerard, inflamat, în *Conrad romancierul.* Şi eşti de acord imediat, deşi în tex-

tul în cauză ai găsit şi un pasaj ca acesta : „În după-amiaza acelei zile, oamenii se apucară să-şi spele rufele, pe care le puneau apoi la uscat în bătaia brizei neprielnice. Se mişcau cu încetineala lîncedă a unor filozofi dezabuzaţi. Nu prea vorbeau." Etc. În traducerea ireproşabilă a lui Petre Solomon.

Altă culme, altă piesă „inepuizabil aluzivă" (cum spunea Thomas Mann despre *Moartea la Veneţia)* este *Inima întunericului,* publicată în 1902, după *Lord Jim* (1900), care avea să-l entuziasmeze atît de mult pe Gide, încît să-l ia la fiecare pas ca martor. Puterile creatoare, ori „imaginative" ale lui Conrad se găsesc aici la cota lor cea mai înaltă, în această nuvelă de o sută de pagini care trece graniţele genului şi este de multe ori numită roman, datorită densităţii şi încărcăturii sale. Aici, în preajma calităţilor lui la apogeu, se găsesc mai puţine din defectele specifice, deşi e o tapiserie, în stilul conradian cel mai „elaborat", pe creasta primejdioasă a retoricii personale, fertilitatea imaginilor fiind şi aici primejduită uneori de comentariul adjectival. Dar cine nu riscă nu cîştigă. Toate călătoriile descrise de Conrad erau spre interior, spre graniţa întunericului — avem de data aceasta una chiar spre inima întunericului. Căpitanul Marlow îşi face datoria cu strălucire : cînd arbitrul auctorial, după un preambul descriptiv exercitat asupra radelor şi Tamisei, îi trece cuvîntul, face el însuşi un preambul ce e ca o coborîre hotărîtă cu cîteva etaje mai jos — ce sălbatică şi primitivă trebuie să le fi părut gura acestui fluviu mediteraneenilor romani ce s-au avîntat pînă aici, mrejele acestui întuneric primitiv, „farmecul odiosului" pentru cei împotmoliţi. Este un preambul precum scena premunitivă a plutirii copacului pentru Almayer, dar mult mai asumat şi ceva mai declamativ. Călătoria lui Marlow spre Africa şi pe Congo va aminti călătoria de mai tîrziu a lui Graham Greene în Nigeria *(Journey Without Maps,* 1936), lumea colonială în nadirul ei. Eroul primise slujba de căpitan după nişte demersuri asemănătoare cu ale lui Conrad însuşi pe lîngă Marguerite Podarowska la Bruxelles şi după o audienţă ce seamănă mult cu o vizită în cancelariile severe şi urbane ale unui iad ascuns. Începînd din acest moment, toate

frazele par să aibă subînțelesuri, toate scenele (la doctor, drumul pe mare, sediul fluvial al societății, salahorii negri) converg spre un augur neghicit pînă cînd se pronunță prima oară numele lui Kurtz, și Marlow află că acesta e în susul fluviului. În jurul numelui și renumelui acestuia se va țese totul, șovăielnic, aleatoriu, premonitoriu, totdeauna la o graniță a faptului cu simbolul, în preajma unei paradigme insolite. Cine e Kurtz, ce caută el acolo aflăm destul de repede și totuși misterul se îngroașă din neliniștea lui Marlow și nervozitatea pură a frazelor. Drumul spre Kurtz, pentru salvarea lui, e drumul spre întuneric — spre inima continentului pe aorta primejdioasă a fluviului, într-o companie insolită de pelerini, funcționari naivi și cruzi, canibali blînzi și îndemînatici, un rus pur și dedicat cu totul lui Kurtz, deși alungat de idolul venerat. Kurtz le dezlănțuise un fel de pojar existențial tuturor celor care-l cunoscuseră, inclusiv băștinașilor. Iar el făcuse, acceptase lucruri îngrozitoare, își zărise iadul din suflet, avusese îndrăzneala deicidă să și-l contemple, îl acceptase o clipă ca pe o variantă posibilă a Facerii. Marlow recunoaște că îi cucerise admirația prin ceea ce nu era și reușise să le pară tuturor, dar mai ales prin ceea ce era și nu vedea nimeni, văzuse o clipă singur. Un caz de automutilare deicidă. O ecuație miltoniană — Kurtz se crezuse probabil Dumnezeu încurajat de adulația primitivă și concretă a zulușilor, fiind astfel foarte aproape de Satan. Puterea de înșelare și distrugere a lui Kurtz se va întinde și după moarte și Marlow se hotărăște s-o curme cu dosul unei arme morale, cu minciuna. Marlow este aici angajat într-un proces de exorcizare, și minciuna de la sfîrșit spusă fetei e menită să termine cu spectrul lui Kurtz, să-l închidă în propria membrană. Halucinant, totul e supus unei forțe centripete pe care o dezlănțuise Kurtz cînd avusese curajul să-și asume întunericul. Celelalte personaje (directorul, contabilul, exaltatul rus, logodnica etc) sînt și ele în diferite grade administrative de damnare. Răul, în viziunea lui Conrad, e oarecum poliedric, fațetele lui se luminează reciproc într-un joc de oglinzi, reflectînd geometric confuzii și reacții maligne. Marlow ajunge să-l „înțeleagă" pe Kurtz depășindu-se oarecum și pe sine, cugetînd, reflectînd, aproximînd, nu rezolvînd o ecuație. Să

„înțelegi" actele personajelor lui Conrad o fi un abuz, cum spune C. B. Cox, dar ele între ele și-l pot admite. Drama unui visător bine intenționat, posedat de ceva ce spera să posede — s-a afirmat despre Kurtz, iar criticii au spus că nu știu pînă unde merge intenționalitatea lui Conrad, unde începe și sfîrșește conștiența lui. Totul pare a avea loc la un nivel al pre-conștientului, pre-conștiinței, cel mai viu nivel la care poate avea efect literatura și nivelul la care Kurtz îi putuse „înțelege" pe sălbatici, cînd s-a lăsat considerat zeu și a avut o clipă viziunea orbitoare a acestui miracol. Oricum Conrad beneficiază el însuși de puterea viziunii, și în cele mai bune pagini ale sale aceasta este (ori produce) o deosebită coerență imaginativă. Ori imaginația ne apare în adevărata ei valoare drept capacitatea de a exprima în cuvinte, de a folosi metafore sugestive, portanța retoricii, de a crea imagini pentru a circumscrie un „adevăr" neîntinat de cuvînt dar captat pentru permanență. Definiția pe care o dăduse el singur imaginației ne apare acum ca inevitabilă, altă formă a fidelității. Aici își dovedește avantajele metoda de narație a lui Marlow: nu se penetrează niciodată direct spre subiect, pentru că astfel ar *numi* nu ar prezenta lucrurile în complexitatea lor spiralată. Conrad marșează pe o insuficiență admisă a limbajului, și asta nu e chiar surprinzător ținînd cont de formulări abstracte și grandilocvente care au rolul să ne depărteze de concret într-o ceață a percepției, unde el lucrează precum Turner în culoare. Se repetă de multe ori formulele „de parcă" sau „ca și cum", pentru a se crea un nou nivel al dubiului, sugerînd că sălbăticia, întunericul, esența scapă totdeauna comprehensiunii. Chiar în vederea acestui eseu o lectură nouă n-a fost pentru clarificări, ci pentru împrospătarea grijulie a dubiilor. Conrad era înzestrat temperamental pentru șovăire, nervozitate și dubiu moral, n-a fost greu să-și facă o poetică pe această bază, chiar dacă toată voința și-a pus-o în efortul de a le depăși, odată ce s-a angajat în povara scrisului.

Inima întunericului a fost obiectul preferat al criticilor care s-au ocupat de Conrad ; nu că asta ar fi clarificat ceva, dar s-au făcut considerații interesante care au sporit atracția și au fertilizat lectura. Kurtz a fost un oaspete al întunericului. Lionel Trilling sugerează că trebuie con-

siderat un erou al spiritului (Marlow fiind omul obișnuit), căci a îndrăznit să se aventureze dincolo de securitatea experiențelor permise și astfel și-a cucerit dreptul de a rosti judecăți.

S-a subliniat complexul livresc pe care îl constituie nuvela : corespondențele mitice (călătoria ca inițiere și încercare), aluziile literare (Dante), opozițiile simbolice (lumină/întuneric, alb/negru), antropomorfism (pădurea — o forță implacabilă meditînd în inscrutabile intenții) ca să dea un sentiment oniric, fantasmagoric, de coșmar. F. R. Leavis — poate totuși cel mai reputat dintre analiști — îi reproșează imprecizia părților, intruzia unor cuvinte ca „incomprehensibil", „inscrutabil" sau „misterios" al căror efect e pînă la urmă nu cel de-a mări, ci de-a înăbuși. Ori se reproșează tensiunea nerezolvată dintre maniera imagistă, în care e prezentată fața sordidă a colonialismului, și limbajul pretențios și retoric ce creează un vag sens metafizic, primejduind semnificația morală.

Protestele criticilor par uneori niște proteste împotriva propriilor lor slăbiciuni, ori o indignare că totul se realizează în pofida unor defecte atît de concrete și în virtutea unor calități atît de greu de definit. Și acolo unde vulnerabilitatea lui Conrad a reușit, invulnerabilitatea lor nu-i poate ajuta prea mult. Prea mult se ghida Conrad după desenul amprentei sale sufletești și prea puțin după instrumentar.

Va spune el însuși : „Impresia mea personală e că voia de fapt (un critic, n.n.) să spună că modul meu de-a povesti, total lipsit de familiaritatea autor-critic, tinde mai ales spre intimitatea comunicării personale, fără nici o preocupare pentru alte efecte. De fapt, preocuparea pentru efecte e și ea acolo (adesea cu prețul unei narări mai directe) și poate fi detectată în perspectiva și grupările mele neconvenționale, care sînt pur temperamentale și în care constă de fapt aproape toată «arta» mea. De aici, bănuiesc, dificultățile criticilor de a mă clasifica romantic ori realist. Pentru că, să zicem așa, e fluidă, depinzînd de grupări (secvențe) ce alternează și de schimbările de lumină, ce dau diferite efecte perspectivei. În aceste lu-

cruri, gradat, dar niciodată complet folosite, constă cu adevărat istoria cărților mele." (Aceeași scrisoare din 14 iulie 1923, adresată lui Richard Curle).

Romanele de mai mare întindere, *Lord Jim* și *Nostromo* (1904), vor oferi alte prilejuri imaginației conradiene aflate în flux înalt. Lord Jim va fi un personaj absolut — în sensul că nu e credibil în planul realității și nejustificat într-o puritate de tipul celeia a basmului, dar e perfect într-o sinteză dintre acestea două. Lord Jim opune faptele și îndemînarea, capacitatea de dăruire reputației, faimei — o himeră proprie — fără nici o șansă de cîștig, constatînd că nu există echivalență și nici compensare morală. Și atunci el cine este ? Cum se va defini el prin această ecuație ? *Lord Jim* e o comedie, nu prea veselă — e adevărat, sau poate inversul unei tragedii. Jim plătește un fel de păcat originar, memoria celorlalți fiind mai puțin intransigentă decît ecoul propriilor amintiri. A greșit crezînd că părăsind locul faptei părăsește fapta. Catastrofa se întîmplă în momentul cînd e gata să plătească confuzia în cadrul altei confuzii, destul de cinică replică la revelația goetheană. Unei lumi imperfecte Jim îi opune rectitudinea conștiinței sale euclidiene. Mesajul luminos al cărții va consta în faptul că Jim, conștient că nu va putea scăpa de ce a fugit în momentul accidentului de pe *Patna*, îl va plăti printr-o conversie a morții spre răscumpărare. O nevinovăție asumată ca vină e pusă în balanță cu o culpă neelucidată ca atare. De fapt Jim nu-și va plăti fapta, ci faptul că nu și-a înfruntat în *clipa decisivă* soarta. Jim, după o suită de fapte bune, se va lăsa ucis de Gentleman Brown (o caricatură, un invers al lui Jim), pentru că se identifică cu acesta ca prezență în afara legii, e paralizat prin reacția identificării, o indulgență ce va rămîne secretul lor. Răul involuntar de care Jim încercase să fugă va ceda în fața răului absolut și asumat pe care îl proferează Brown, pentru că Jim se crede el însuși un fruct al răului. Vede în Gentleman Brown rezultatul unei evoluții pe care o încercase el însuși incipient, rezultatul personificat al culpei care-l urmărește, înrăirea maturizată a civilizației părăsite prin

fugă (fructul gestului lui Jim — acesta este Brown) și ca urmare se lasă ucis de primul om care are o îndreptățire morală la o răzbunare. Jim, precum Don Quijote, fuge din fața unei fantome și apoi se lasă ucis de aceasta sub ochii perplecși ai martorilor. Lupta cu himera, a lui Tobie cu îngerul, lupta cu Balena Albă, totul în oglindă — confruntarea cu propria himeră morală. În lupta cu umbra lui, Jim pierde, nu înainte de a-și fi declarat umbra drept un ideal. Jim este sclavul conștiinței („Eu sînt destul de tare ca să-mi judec conștiința, nu să devin sclavul ei" — îi va scrie Joseph Conrad Margueritei Podarowska).

Omul devine astfel victima unei conștiințe idealizate despre sine, și soarta provocată pe *Patna* se împlinește în Patusan, acel Patusan pe care Conrad nu-l uită el însuși și-l construiește uneori, la bătrînețe, din așchii de lemn pentru fiul său John, pe marginea unei băltoace, cînd nu-i nimeni să-i vadă.

S-ar putea ca unul din secretele perenității lui Conrad să fie tocmai în aceste asimetrii, în rezistența la orice fel de lectură în clar, inclusiv la demascările critice (de-mascări), în aparența aceasta de șaradă irezolvabilă și decentă în același timp. Patetism și sinceritate, un efort evident și laborios spre cuprinderea enigmei umane, evitînd simplificarea acesteia, un desen în care punctele de fugă nu pot fi atinse, ci doar ghicite. În momentul cînd se poate crede că biografia autorului ne poate oferi aceste puncte, modalitatea se transformă în stil și metodă, tăindu-ne ieșirea. Sînt cuvinte de admirator, veți spune, dar în această fază a creației sale, a capacității sale imaginative, Conrad merită admirația noastră. Folosindu-se pe sine ca unitate de măsură, Conrad va continua să țească inextricabil în *Nostromo* și-apoi, schimbînd azimutul, în *The Secret Agent* (1907) și *Under Western Eyes* (1911).

Nostromo este pentru el (cum spune cu mîndrie despre romanele sale în *A Personal Record*, 1912) „realizarea unei vieți active... tot atît de mult cum ar fi cucerirea unei colonii", remarcă îndreptățită pentru un roman atît de ambițios și deplin realizat, care-l va face pe Jocelyn Baines să-l compare cu *Război și Pace*. Inventata republică Costa-

guana, conflictul de interese căruia le sînt subordonate personajele, chiar destinul păgubos al arătosului *capataz de cargadores* care e Nostromo, miza acelei mine de argint, agitația garibaldină și paralelismele posibile cu revoluțiile hectice din America Latină au făcut ca *Nostromo* să fie declarat roman politic. Cartea se naște, ca alte subiecte ale lui Conrad, dintr-o anecdotă cețoasă, păstrată în memorie și reactivată printr-un concurs de împrejurări — cum mărturisește în prefața scrisă în 1917, în care va face, ca de obicei, mai degrabă o istorie emoțională a personajelor și a modelelor. Dar în roman Conrad vrea să ne atragă atenția că singura probă posibilă a unui proiect politic sau moral trebuie să fie consecințele lui obiective. Ca și Kurtz, *el capataz* va deveni victima a ceea ce credè că posedă, dar oare nu aceasta a fost de multe ori soarta acelor lideri minunați din America Latină? Dar nu asta are importanță aici, nici scepticismul profund al autorului în ceea ce privește orice întreprindere politică, cît senzația de construcție născută din senin, puterea imaginației și cuvintelor lui Conrad de-a reprezenta o lume, o situație politică, un mediu și culoarea locală precum și ideologia personajelor, din acea plasmă pe care el o numea energie mentală. Cu totul detașat de biografie, deși conform cu concepția lui etică și oarecum conservatoare despre lume și viață (care nu e dublată stînjenitor de o concepție eticistă despre scris — obiectul scrisului era pentru el *spectacolul* evenimentului și al lumii), acest „roman istoric" lipsit de trimiteri concrete, dar nu de intuiții, este cel mai serios argument conradian în pretenția asupra priorității imaginației. Soluțiile specifice sînt folosite aici (căpitanul Mitchell povestește uneori precum Marlow) dar într-un mod mai complex, anulînd aproape efectul temporal prin întreruperi și tăieri ale firului, reluări, obținînd un efect de simultaneitate aproape pictural.

Agentul secret anunță din multe puncte de vedere o „normalizare". Este primul din romanele lungi, și probabil singurul, în care știe destul de bine ce face de la prima la ultima frază. Această detașare, deși va însemna pentru Conrad începutul sfîrșitului, își dovedește valențe noi

și prin faptul că eliberează latenta ironie ce se simțise, discretă, în toate scrierile lui de pînă acum (s-a spus că n-ar fi ironie englezească, ci ironia aristocratului). Este un roman despre anarhism, acea isterie condamnabilă în care-i era dat secolului să înceapă și să sfîrșească. Intuițiile sale se pot foarte bine aplica și terorismului de azi. Pentru că autorul dovedește înțelegerea profundă și deja profesionalizată cu care orice autor e dator față de personajele sale și față de situațiile în care imaginația lui le pune. „Nebunia" lor, a lui Vladimir, Ossipon și a Profesorului, e condiționată de o nebunie ascunsă a lumii, dar Winnie Verloc și chiar Stevie sînt priviți cu înțelegere și compasiune, ca victime ale acestei nebunii. *Agentul secret*, operă de virtuozitate, răceală și ironie, îi va anticipa pe Graham Greene și Arthur Koestler. Un cîștig care se păstrează și pentru *Under Western Eyes* este noua stăpînire a intrigii și suspensului, o revitalizare a capacității de a dramatiza scene și crize în mod direct și o deplină stăpînire a unei engleze pure, lipsită de idiosincrazii. Ultimul roman aduce la vedere antipatia lui Conrad pentru Rusia autocratică (sentimente firești la un polonez care își pierduse ambii părinți în exil în Siberia), o antipatie ce-și găsea metafizica ei în sondările „abisului" sufletului rus. Conrad mai scrisese pe această temă un eseu destul de nebulos, „Autocrație și război" (1905), care avea ca pretext războiul ruso-japonez, cules mai apoi în *Notes of Life and Letters* (1921), o colecție de eseuri fără prea multă strălucire, ce îndreptățește reacția plictisită a lui E. M. Forster. Dar dincolo de opiniile drastice și apodictice despre caracterul rus, romanul este scris cu o anume obiectivitate de natură profesională și, la un moment dat, se dovedește a fi, după cum spune și Jocelyn Baines, o replică la *Crimă și pedeapsă*. Cu toate intențiile lui polemice, romanul va avea calități și o coerență ce-l vor îndreptăți la considerarea de a fi singurul roman dostoievskian notabil din literatură engleză. Anatomia culpei e dostoievskiană, dar metoda e mult mai selectivă, alternările lente de la halucinațiile dureroase la forța și aluziile simbolice sînt remarcabile în tactul și puterea lor de convingere (A. J. Guerard). În multe privințe *Under*

Western Eyes amintește de *Lord Jim*, atît în structură cît și în destinul personajului central. Studentul Razumov îl trădează pe colegul Haldin (cînd acesta se refugiază la el după o ispravă pirotehnică), nu înainte de-a avea conflicte mentale și ezitări dialectice destul de asemănătoare cu cele ale lui Raskolnikov înaintea faptei. Ezitările, încercările de debarasare, trădarea, interogatoriul sînt și ele în sine destul de dostoievskiene, dar transcrise în alt spirit. După această primă parte în care e prezentat actul vital, ca în Lord Jim, restul cărții va avea alt tempo, alt unghi și altă scenă, tot ca în *Lord Jim*. Venit la Geneva (cu misiunea adițională de-a spiona diaspora rusă) Razumov e primit de familia Haldin ca un erou, singurul tovarăș de încredere al celui dispărut. Confuzia creează un paralelism existențial, o nouă sincronizare în inversare, între sentimentele unui Razumov îndrăgostit de sora lui Haldin și mustrările de conștiință ale unui rus „tipic". Toate acestea vor culmina cu autodivulgarea lui Razumov în momentul cînd se bucura de încrederea cea mai înaltă printre exilați, provocînd o criză fatală mamei și surorii primei lui victime, fiind apoi pedepsit prin spargerea timpanelor de către nihilistul Nikita și căzînd în îngrijirea umilei Tekla, care își împlinește astfel și ea vocația. Personajele secundare, în special exilații ruși, sînt o galerie bizară și uneori ridicolă, parcă desprinsă din pamfletele lui Arghezi. Peter Iovanovici e un fel de revoluționar de operetă, Sophia Antonovna o contesă care are ceva din Madam Blavatski, Tekla de-o umilință canină, Nikita o gorilă anarhistă etc. Dar aceste personaje, în dinamica lor, sînt victimele autocrației, și soarta lor e supradeterminată. Cît despre bătrînul profesor englez care preia oficiile lui Marlow, schematic cum este, în seama lui cade „perspectiva occidentală", fiind un martor mut al acestor mentalități răsăritene sub ochii Apusului. Ansamblul constituit de Conrad e articulat, efectele dramatice deosebite și multe scene (interogatoriul, viziunile lui Razumov, crîșma de la periferia orașului) nu sînt cu nimic mai prejos de persiflatul model dostoievskian. Conrad folosește în acest roman un impresionant număr de artificii prozastice : inversiuni, dislocări, repetiții de mo-

tive, interlocutori și alți agenți observatori, o oblicitate caracteristică, după ce în scrisorile către Galsworthy și Richard Curle își relevase subiectul în termeni strict dramatici. Dar în procesul greu al scrierii compoziția devine tot mai sinuoasă, imaginația lui inertă este obligată la mai multă grație pe măsură ce autorul se cufundă în labirintul propriului subiect și în hora personajelor. M. D. Zabel observă o saturație a stării care e transferată pe hîrtie, inerția paralizantă se transformă pînă la urmă într-o încărcătură statică, o fosforescență imaginativă ce va cuceri admirația lui Henry James.

În aceste romane, deplin realizate de altfel, prin care Conrad a demonstrat celor care-l acuzau de a fi confuz și exotic faptul că poate fi la înălțimea oricăruia dintre iluștrii săi contemporani, se întîmplă acea mutație care, asemeni pătaniei prințului în piele de porc, îl va lăsa pe Conrad autorul în lumină, dar lipsit de calitățile ce-l aduseseră pînă aici. Conrad se va întoarce mai tîrziu la subiectele lui predilecte, la scena pe care o părăsise și chiar la modalitățile narative de la început, dar miracolul nu se va mai repeta și nu se va mai găsi pe sine la valoarea inițială, exercițiul de „normalitate" depersonalizîndu-i spiritul creator.

Victory (1915) și *The Shadow-Line* nu sînt romane lipsite de interes (Berthoud și chiar F. R. Leavis îl consideră pe cel din urmă a fi o capodoperă, seduși mai mult de posibilitățile interpretative decît de text). Inerția descrisă aici, atît cea a tînărului cazat la Casa Ofițerilor de Marină cît și cea pe care vasul o încearcă în calmul plat și morbid al traversării Golfului, ne face să ne gîndim la voiajul din poemul lui S. T. Coleridge, dar și la versul lui Baudelaire *„...D'autres fois, calme plat, grand miroir / De mon désespoir"*, pe care Conrad îl trece ca motto pe frontispiciul volumului, ori (de ce nu ?), printr-un act de înțelegere, la altă expresie a aceluiași poet: *„Stérilités des écrivains nerveux"*. Cum am mai spus, Conrad a avut toată viața de luptat cu o fire ezitantă, marcată de staze ale voinței, un anume nihilism temperamental. Galeria de singuratici se va îmbogăți astfel cu două exemplare —

Heyst şi tînărul căpitan aflat la prima lui comandă, la care se va mai adăuga pînă la urmă şi Peyrol, inertul pirat bătrîn din *Corsarul.* Dar stilistic are loc pînă la urmă un fel de reconciliere ce ne apare acum ca un semn de nobilă oboseală, pierzînd tensiunea elementelor structurale — calitate ce a fost secretul puterii lui de pînă acum. *The Shadow-Line,* paginile care ne-au rămas din *Suspence* şi povestirile din *Tales of Hearsay* (1925) nu mai sînt scrise cu un toc ţinut strîns între degete, ci cu o pensulaţie mai largă, o haşurare de cărbune mai moale.

În efortul depus în travaliul stilistic, organizarea materialului şi rata amănuntului (căci nimeni nu ne-a cufundat mai mult ca el în agonia procesului creator), obţine o anume transubstanţiere, o metafizică atît de ambiţios urmărită de poeţi. T. S. Eliot pune efortul lui lingvistic alături de cel, mai conştientizat, al lui Joyce, pentru „lupta de-a integra şi exprima obiecte noi, noi grupuri de obiecte, sentimente noi, aspecte noi" în artă. N-a putut face asta fără să lase însă, de multe ori, un efect de hiperscriere.

Declinul puterii creatoare, al puterii imaginative are loc gradat şi aproape la fel de metodic ca ascendenţa spre calităţile majore din perioada de vîrf. Se spune că odată cu bătrîneţea şi celebritatea apare o anume indulgenţă, dar aceasta e abia efectul scăderii puterii creatoare, nu cauza ei. După 1911 Conrad nu mai creează un nou erou, cei ai cîtorva proze scurte publicate pînă la *Corsarul* par a fi nişte copii palide ale celor deja existenţi, variante dintr-o familie atinsă de acelaşi morb. Dar motivele însingurării lor au fost într-o evoluţie semnificativă, de la primele romane la ultimele, care îngusta raza de căutări, în evantaiul acesta de cauze: s-au compromis în societate (Willems, Jim), soarta i-a depărtat de societate (Lingard, Whalley), sînt dezamăgiţi datorită propriului idealism (Flora din *Chance,* 1913), nutresc intoleranţă şi mîndrie pînă la aroganţă (Nostromo), au trădat încrederea (Razumov), un filon de scepticism fatal îi duce la nihilism (Heyst — care îşi vede singurătatea ca pe o independenţă pe care însă viaţa n-o permite). Această familie, descendentă în nobleţea motivelor prin care optează pentru în-

singurare, va fi completată, oarecum idealist și testamentar, cu Peyrol, a cărui singurătate e cea a unui destin încheiat care însă mai găsește resurse să se mai dăruiască o dată.

Dacă nu găsește resurse să-și îmbogățească paleta, stereotipiile însă se îndesesc, odată cucerit un teritoriu asistăm la simpla lui guvernare și spectaculosul acțiunilor a scăzut. Elementele care au făcut din Conrad un mare prozator nu vor lipsi; dar vor fi folosite mai absent. Proza lui se realizase în ciuda „impresionismului" și a tuturor defectelor sale (o retorică sentimentală și gongorică uneori, slaba capacitate de a nara în priză directă, modul sinuos și nehotărît în care se relevă destinul personajelor, descrierile hiperabundente, dialoguri artificiale, incapacitatea de a descrie dragostea și chiar personajele feminine, supunerea limbajului la suprasarcină, ticuri de construcție la nivelul frazei, romantismul afectat, abstractizări prețioase și vagi etc.), ori poate chiar datorită lor în condițiile unor calități compensatorii : deosebita „onestitate", o profundă înțelegere a sufletului omenesc în dialectica binelui și răului, respectarea unor valori etern umane, un humor intrinsec, o concepție dramatică despre destin, obstinația exprimării.

Conrad recunoaște undeva că nu s-ar fi dedicat literaturii dacă n-ar fi fost s-o facă în limba engleză, de care se atașează într-o relație pe care o denumește „un acord subtil și presimțit". E limba „imaginației" sale și reacționează iritat cînd i se vorbește de limba franceză ca de un domeniu posibil. Ritmurile limbii engleze răspund energiilor nervoase, necesităților unui stil bogat ce combină într-un grad înalt efecte scrise și orale, pe care le va ilustra personal. Frazarea lui Conrad se va apropia la sfîrșit de manierism și stilul lui va invita (cînd va exista maliția necesară) la parodiere (Beerbohm) : adjectivele puse franțuzește în urma substantivului, sintaxa lui laxă, perioadele lungi, insistența adjectivală, contrastele de întuneric și lumină — dar adevăratul stil conradian va rezulta din disciplinarea excesele inițiale. Însă este o inscuzabilă exagerare să se spună că proza din *Taifun* ar fi cea a unui autor care gîndește în franțuzește. Vorbind

fluent în poloneză şi franceză (la care apelează de multe ori în spontaneitatea corespondenţei) el va vorbi toată viaţa engleza cu accent şi va avea dubii în ceea ce priveşte funcţia mimetică a cuvintelor, ceea ce face ca limba lui să pară modernă în perspectivă. C. B. Cox vede aici o anume detaşare care-l face pe Conrad să apeleze de multe ori la imagine şi simbol pentru un mod mai misterios şi mai complex de comunicare. Nabokov va înţelege mai tîrziu, pe aceeaşi cale, paleta de sugestii ce se poate naşte din rolurile diferite ale cuvintelor în limbi diferite, inadvertenţele cu care se învecinează. Dar apoi criticul trece cu un etaj mai jos şi spune că opţiunea lui pentru limba engleză trebuie văzută şi ca o intenţie de a ascunde isprăvile literare de ochii familiei lui poloneze !

Greşelile necorectate în transcriere şi sintaxă din ultimele romane, formulările neglijente uneori se datorează faptului că părţi întregi din aceste ultime romane au fost dictate, iar editorii încep să se teamă de acest bătrîn mîndru şi dificil. Aceste „greşeli" şi aproximări lingvistice pun uneori în dificultate traducătorii lui Conrad, firesc mai înclinaţi spre corectarea tacită decît spre găsirea unei „greşeli" echivalente.

Dar ceea ce obosise cel mai mult la Conrad era capacitatea de a imagina fertil, o oboseală mult asemănătoare întoarcerii lui Peyrol pe uscat, o împăcare : admiratorul A. J. Guerald se întreabă şi el asupra mecanismului acestui declin, dacă normalizarea în atitudine şi metodă odată cu vîrsta n-o fi fost cauza eşuării imaginaţiei, ori doar unul din efectele inevitabile ale acestei eşuări. O opţiune pare greu de făcut, dar odată cu găsirea răspunsului la sfîrşitul unei vieţi pline şi dedicate e firesc să scadă intensitatea întrebărilor, lăsînd lumii doza de mister pe care atît de bine a slujit-o.

La bătrîneţe Conrad venera o Anglie imperială, asemenea lui Kipling. Asta nu trebuie să ne mire prea mult, ei credeau că asistă la un fel de internaţionalism administrat englezeşte. Oricum însă, simţul critic al celui care vizita Congo în 1890 scăzuse. O anume morgă, conservatorismul său, amestecul în ancheta făcută la scufundarea *Titanicului*, scăderea răbdării în faţa prietenilor, spiritul exagerat de economie tocmai cînd situaţia lui materială

se stabilizase, nevoia de a i se confirma mereu că e un mare scriitor (i se propune înnobilarea, dar refuză), succesul de public care-l încîntă în timpul turneului făcut în America (1923), toate altfel umane și firești, sînt desigur și semne ale oboselii. Masa de scris n-a fost o corabie mai ușoară și nopțile de căutări printre promisiunile imaginației n-au fost mai puțin istovitoare ca nopțile de cart.

ALEXANDRU VLAD

Povestirile selectate în culegerea de față fac parte din mai multe volume, după cum urmează : din volumul Tales of Unrest (Povestiri neliniștite) *(1898), „Karain : o amintire"; din volumul* A Set of Six (Un set de șase) *(1908), „Dueliștii", „Gaspar Ruiz" ; din* Tales of Hearsay (Povestiri din auzite) *(1925), „Suflet de războinic", „Prințul Roman" și „Povestea".*

SUFLET DE RĂZBOINIC

Bătrînul ofiţer cu mustăţi lungi şi albe dădu frîu liber indignării :

„E posibil ca voi, tinerii, să n-aveţi mai multă minte ? ! Unii din voi mai bine şi-ar şterge caşul de la gură înainte de-a începe să judece pe cei cîţiva sărmani supravieţuitori ai unei generaţii care a făcut şi a suferit nu puţine în viaţă".

După ce ascultătorii îşi exprimară convingător remuşcările, bătrînul oştean se mai îmbună. Dar nu tăcu :

„Sînt unul dintre aceia — unul dintre supravieţuitori, vreau să zic, continuă el răbdător. Ce-am făcut noi ? Ce-am realizat ? El — marele Napoleon — a încercat, pe spinarea noastră, să-l egaleze pe Alexandru Macedon, avînd o grămadă de naţiuni în spate. Noi am opus spaţii pustii năvalei franceze şi i-am tratat cu o interminabilă bătălie, pînă cînd armata lor a ajuns să se retragă pe poziţii, pentru a dormi pe mormane de cadavre. Apoi a venit zidul de foc al Moscovei. Acesta s-a dărîmat peste el.

A început lunga derută a Marii Armate. Am văzut-o scurgîndu-se, precum căderea păcătoşilor buimaci şi spectrali peste ultimul cerc îngheţat al Infernului lui Dante, ce se tot lărgea în faţa ochilor lor disperaţi.

Cei care au scăpat trebuie să fi avut sufletele de două ori ţintuite în trup, ca să-i poată scoate afară din Rusia prin acel ger făcut să crape pietrele. Dar să spuneţi c-a fost vina noastră, c-a scăpat măcar unul viu, este totală ignoranţă. Oamenii noştri au suferit aproape pînă la limitele puterii lor. Ale puterii lor ruseşti !

Desigur, spiritul nu ne era frînt ; apoi cauza noastră era dreaptă — era sfîntă. Dar asta nu ţinea prea mult de cald oamenilor şi cailor.

Carnea e slabă. Fie ea cauza bună ori rea, omenirea trebuie să plătească preţul. Cum altfel ?! Chiar în bătălia pentru sătuleţul despre care vă povesteam, luptam pentru adăpostul oferit de acele case vechi tot atît cît pentru victorie. Şi francezii la fel.

Nu de dragul gloriei, ori al strategiei. Francezii ştiau că vor trebui să se retragă înaintea dimineţii şi noi ştiam la fel de bine că vor pleca. Din punctul de vedere al logicii războiului, lupta nu avea nici un sens. Şi, totuşi, infanteria noastră şi a lor s-au luptat precum pisicile sălbatice, ori ca eroii, dacă vă place aşa mai mult, printre case — treabă nu glumă —, în timp ce trupele de sprijin, aflate în cîmp deschis, aşteptau înghe ţînd într-un furtunos vînt de nord, ce purta zăpada de pe pămînt şi marile mase de nori de pe cer cu o repeziciune înspăimîntătoare. Chiar aerul era nespus de sumbru, prin contrast cu pămîntul alb. N-am văzut niciodată creaţia Domnului arătînd mai sinistru ca în acea zi.

Noi, cavaleria (eram doar o mînă), n-aveam prea multe de făcut, decît să ne întoarcem cu spatele la vînt şi să încasăm salvele rătăcite ale francezilor. Acesta, vă pot spune, era ultimul bombardament al francezilor şi ultima oară cînd au avut artileria pe poziţii. Tunurile nu s-au mai mişcat de-acolo. Le-am găsit abandonate dimineaţa următoare. Dar în acea după-amiază exercitau un foc infernal asupra coloanei noastre de atac ; vîntul furios ştergea fumul şi chiar zgomotul, dar puteam vedea scînteierile constante ale limbilor de foc de-a lungul frontului francezilor. Apoi o pală lungă de zăpadă a ascuns totul, în afara flăcărilor sîngerii din vîrtejul alb.

În răstimpuri, cînd orizontul se limpezea, puteam vedea în depărtare, spre dreapta cîmpiei, o coloană întunecată, scurgîndu-se la nesfîrşit — tumultul Marii Armate, tîrîndu-se înainte, fără încetare, în timp ce luptele din stînga noastră continuau cu mare vacarm şi furie. Crudele învîrtejiri de zăpadă măturau acea scenă de moarte şi dezolare. Apoi vîntul s-a oprit tot atît de brusc cum pornise dimineaţa.

Numaidecît am primit ordin să şarjăm coloana în retragere ; nu înţeleg de ce, decît dacă nu cumva voiau să ne scape de îngheţul în şa, dîndu-ne ceva de făcut. Am schimbat frontul jumătate la dreapta şi m-am pus în mişcare la pas, ca să luăm coloana aceea depărtată şi întunecată din flanc. Trebuie să fi fost cam două şi jumătate după-amiaza.

Trebuie să aflaţi că, pînă atunci în acea campanie, regimentul meu nu fusese niciodată pe direcţia principală de înaintare a lui Napoleon. În toate aceste luni de la invazie, armata căreia îi aparţineam se hărţuise cu Oudinot în nord. Coborîsem doar de puţină vreme, mînîndu-l din urmă spre Berezina.

Era prima ocazie, deci, cînd eu şi camarazii mei vedeam de aproape Marea Armată a lui Napoleon. Era o imagine uluitoare şi teribilă. Auzisem de ea de la alţii ; îi văzusem de la distanţă pe cei ce se răzleţiseră ; mici bande prădalnice, grupuri de prizonieri. Dar aceasta era chiar coloana principală ! O gloată tîrîndu-se, împleticindu-se, flămînzită, cu mînţile pe jumătate pierdute. Ieşea din pădurea ce se afla la o milă depărtare, iar capul i se pierdea în obscuritatea cîmpiilor. Am dat peste ei la trap, ceea ce era maximumul ce-l puteam scoate de la caii noştri, şi ne-am înfipt în masa aceea umană ca într-o mlaştină mişcătoare. N-a opus nici o rezistenţă. Am auzit cîteva împuşcături, vreo şase probabil. Chiar simţurile păreau să le fi îngheţat. Am avut timp să arunc o privire pe îndelete, în timp ce călăream în fruntea escadronului meu. Ei bine, pot să vă asigur, erau oameni care mergeau pe margini atît de absenţi la orice, în afara mizeriei lor, încît nici măcar n-au întors capul să se uite la şarja noastră. Soldaţi !

Calul meu a dat peste unul dintre aceştia cu pieptul. Sărmana ruină avea o manta albastră de dragon, toată sfîşiată şi pîrlită, atîrnîndu-i pe umeri şi nici măcar n-a întins mîna să se prindă de căpăstru şi să se salveze. S-a lăsat doar jos. Oamenii noştri împungeau şi croiau ; şi, desigur, la început eu însumi am făcut aşa... Ce vreţi ! Duşmanul e duşman. Totuşi, un fel de groază dezgustătoare mi s-a furişat în inimă. N-a fost nici un fel de tu-

mult — doar un murmur stins pluti peste ei, presărat cu strigăte mai intense şi gemete, în timp ce gloata continua să se tălăzuiască dincolo de noi, oarbă şi fără simţire. Un miros de zdrenţe pîrlite şi răni infectate plutea în aer. Calul meu se răzleţi în vîrtejurile de oameni ce se clătinau. Parcă ai fi doborît cadavre galvanizate cărora nu le păsa. Invadatori ! Da... Dumnezeu se răfuia deja cu ei.

Mi-am atins calul cu pintenii să se degajeze. S-a produs o buluceală bruscă şi un fel de geamăt furios cînd al doilea escadron a căzut asupra lor în dreapta noastră. Calul meu s-a smucit şi cineva mi s-a agăţat de picior. Cum nu voiam să mă las smuls din şa, am croit cu sabia în urmă, fără să mă uit. Am auzit un strigăt şi piciorul mi-a fost imediat eliberat.

În acel moment l-am zărit pe subalternul meu nu departe. Îl chema Tomasov. Multitudinea aceea de cadavre vii cu ochi sticloşi se vălătucea în jurul calului său. Orbi, mîrîind dement. El stătea drept în şa, fără să se uite în jos, la ei, şi îşi băga sabia în teacă.

Ei bine, acest Tomasov purta barbă. Desigur, toţi purtam bărbi atunci. Circumstanţele, lipsa de răgaz, lipsa de lame ne împingeau la asta. Nu, serios, arătam ca sălbăticiţi în acele zile de neuitat, cărora atît de mulţi, atît de mulţi dintre noi nu le-au supravieţuit. Ştiţi, de asemenea, că pierderile noastre au fost îngrozitoare. Da, arătam ca sălbatici. *Des Russes sauvages* — ce mai !

Deci purta barbă — acest Tomasov, vreau să zic ; dar nu arăta *sauvage*. Era cel mai tînăr dintre noi toţi. Şi asta însemna într-adevăr tînăr. De la distanţă trecea examenul destul de bine, ţinînd cont de funinginea şi amprenta specifică acelei campanii lăsată pe feţele noastre. Dar imediat ce erai destul de aproape să-l poţi privi bine în ochi, vedeai în adîncul lor vîrsta imatură, deşi nu era chiar un puşti.

Ochii erau albaştri, un albastru ca al cerului de toamnă, visător şi vesel în acelaşi timp — ochi inocenţi, încrezători. Un moţ de păr blond îi împodobea fruntea ca o diademă aurie, în ceea ce s-ar putea numi timpuri normale.

Credeţi, poate, că vorbesc despre el ca despre un erou de roman ? Ei, asta-i nimic, faţă de ce-a descoperit adju-

tantul nostru la el. A descoperit că avea „buze dulci", ce-o fi însemnat asta. Dacă adjutantul voia să zică o gură frumoasă, da, era destul de frumoasă, dar, desigur, o spunea în bătaie de joc. Adjutantul nostru nu era un individ prea delicat. „Ia uitați-vă la acele buze dulci !", exclama el cu voce tare, cînd vorbea Tomasov.

Lui Tomasov nu-i prea plăcea genul acesta de glume. Dar pînă la un anumit punct era el însuși vinovat de zeflemeaua ce-o trezise datorită opiniilor sale asupra dragostei și care, probabil, nu erau chiar atît de originale pe cît le credea el. Ce-i făcea pe camarazii lui toleranți față de efuziunile acelea era faptul că se legau de Franța, de Paris !

Voi, cei din generația de azi, nu vă puteți închipui ce prestigiu se lega de aceste nume în toată lumea. Parisul era cetatea din poveste pentru toate ființele înzestrate cu imaginație. Eram majoritatea tineri cu relații, dar nu de mult veniți din cuiburile noastre străvechi de provincie ; simpli slujitori ai Domnului ; niște țărani, dacă pot spune astfel. Așa că eram bucuroși să putem asculta poveștile despre Franța ale camaradului nostru Tomasov. Fusese atașat pe lîngă misiunea noastră diplomatică din Paris în anul dinaintea războiului. Probabil datorită unor relații sus-puse — ori poate datorită purului noroc.

Nu cred că putuse fi un membru foarte folositor al Misiunii, din cauza tinereții și a lipsei totale de experiență. Și se părea că la Paris știuse cum să-și petreacă timpul. Îl folosise îndrăgostindu-se, rămînînd în acea stare, cultivînd-o, trăind numai pentru asta.

Așa că erau ceva mai mult decît simple amintiri ceea ce adusese cu el din Franța. Amintirile sînt trecătoare. Pot fi falsificate, pot fi șterse, poți chiar să te îndoiești de ele. Da ! Eu însumi mă îndoiesc uneori că aș fi fost vreodată la Paris. Și drumul lung pînă acolo, cu bătălii pentru fiecare etapă, ar apărea și mai puțin credibil dacă n-ar fi un anume glonț de muschetă pe care îl port cu mine, începînd de la o mică afacere de cavaleriști, care s-a întîmplat în Silezia chiar la începutul campaniei din Leipzig.

Peripețiile dragostei, oricum, sînt probabil mai impresionante decît cele ale primejdiei. Nu înfrunți dragos-

tea cu plutonul. Sînt mai rare, mai personale şi mai intime. Şi nu uitaţi că, pentru Tomasov, toate acestea erau foarte proaspete încă. Nu se întorsese din Franţa decît de trei luni cînd a început războiul.

Inima, minţile îi erau pline de acea experienţă. Era cu totul copleşit de ea, şi era destul de pur s-o lase să transpară în discuţii. Se considera un fel de persoană privilegiată, nu pentru că o femeie se uitase la el cu bunăvoinţă, ci pentru simplul fapt că avusese acea minunată iluminare conferită de sentimentul pentru ea, de parcă cerul însuşi i-ar fi dăruit-o.

O, da, era foarte pur. Un tinerel drăguţ, totuşi nu un prost ; şi totodată complet lipsit de experienţă, de suspiciuni. Găseşti ici şi colo cîte unul ca el prin provincie. Avea în el şi ceva poezie. Şi asta trebuie să fi fost ceva natural, ceva destul de propriu, nu dobîndit. Cred că Tata Adam mai putea avea genul acesta natural de poezie. Iar în rest, *un russe sauvage,* cum ne ziceau uneori francezii, dar nu genul acela, cum spun ei, care mănîncă lumînări de seu ca desert. Cît despre femeie, franţuzoaica, ei bine, deşi am fost şi eu în Franţa cu o sută de mii de ruşi, n-am văzut-o niciodată. Probabil că nu era la Paris atunci. În orice caz, nu erau uşile ei cele care să sară în lături înaintea unor indivizi simpli de teapa mea, înţelegeţi. Saloanele aurite nu mi-au ieşit niciodată în drum. Nu v-aş putea spune cum arăta, ceea ce-i ciudat, luînd în considerare faptul că eram, dacă pot spune astfel, confidentul preferat al lui Tomasov.

Foarte curînd n-a mai îndrăznit să vorbească în faţa celorlalţi. Presupun că obişnuitele comentarii de bivuac îi răneau sentimentele. Dar îi rămăsesem eu şi a trebuit să mă supun. Nu te poţi aştepta ca un tinerel în starea lui Tomasov să-şi ţină gura ; iar eu — presupun că nu-mi veţi da crezare — eu sînt din fire o persoană destul de tăcută.

Foarte probabil că tăcerea mea îi era simpatică. Întreaga lună septembrie fu pentru regimentul nostru, încartiruit în sate, o perioadă de relaxare. Atunci am auzit cea mai mare parte din ... nu i se poate spune poveste.

Povestea pe care o am în minte nu constă în asta. Revărsări, să-i spunem.

Şedeam, destul de dispus să tac din gură, o oră întreagă probabil, timp în care Tomasov vorbea cu exaltare. Şi când termina, eu încă tot mai tăceam. Şi atunci liniştea căpăta un efect solemn care, îmi imaginez, îl măgulea mult pe Tomasov.

Ea nu era, desigur, o femeie la prima tinereţe. O văduvă, probabil. În orice caz, nu l-am auzit niciodată pe Tomasov vorbind despre soţul ei. Avea un salon, ceva foarte distins ; un centru monden în care ea domnea în toată splendoarea.

Îmi imaginez că anturajul ei era format mai ales din bărbaţi. Dar Tomasov, trebuie s-o spun, evita astfel de detalii destul de bine în discursurile sale. Pe cuvîntul meu că nu ştiu dacă avea părul blond ori negru, ochii căprui ori albaştri ; care-i erau statura, trăsăturile ori tenul. Dragostea lui se înălţa deasupra simplelor impresii fizice. Nu mi-a descris-o niciodată în termeni fermi ; dar era gata să jure că, în prezenţa ei, gîndurile şi sentimentele erau sortite să se învîrtă cerc în juru-i. O asemenea femeie era. Conversaţii minunate, pe tot felul de subiecte, aveau loc în salonul ei : dar prin toţi cei prezenţi acolo curgea neauzit, ca un misterios flux muzical, revendicarea, puterea, tirania frumuseţii pure. Deci, probabil, femeia era frumoasă. Ea îi detaşa pe cei ce vorbeau de interesele personale, chiar de vanităţile lor. Era un deliciu secret şi o primejdie secretă. Toţi bărbaţii, cînd o priveau, cădeau pe gînduri ca loviţi de ideea că şi-ar fi irosit viaţa. Ea era bucuria şi fiorul pur al fericirii şi aducea doar tristeţe şi chin inimilor lor.

Pe scurt, trebuie să fi fost o femeie extraordinară, ori Tomasov era un tînăr extraordinar, ca să simtă astfel şi să vorbească aşa despre ea. V-am spus că individul avea multă poezie şi am observat că toate acestea sumau destul de real. Era exact miracolul pe care o femeie cu totul ieşită din comun îl putea exercita, vă daţi seama. Poeţii se apropie de adevăr aici — nu putem nega.

Nu pun nici un strop de poezie în reconstituirea mea, ştiu, dar beneficiez şi eu de-o oarecare experienţă şi n-am nici un dubiu că doamna a fost înţelegătoare cu tinerelul,

odată ce acesta a reuşit să ajungă în salonul ei. Faptul că a ajuns acolo e o adevărată minune. Oricum, a pătruns acolo, inocentul, şi s-a găsit într-o companie aleasă, printre bărbaţi de considerabilă poziţie. Şi ştiţi ce înseamnă asta : talii îngroşate, capete chelite, dinţi care nu-s dinţi — cum spunea un autor satiric. Imaginaţi-vă printre ei un băiat frumuşel, proaspăt şi simplu, ca un măr abia culeş din copac ; un tînăr barbar modest, arătos, impresionabil, îndrăgostit. Pe cuvînt ! Ce schimbare ! Ce uşurare pentru sentimentele obosite ! Şi, odată cu asta, avînd prin firea lui acea doză de poezie care-l salvează şi pe un neghiob de la a fi caraghios.

A devenit sclav devotat, obedient şi ingenuu. A fost răsplătit cu zîmbete, şi cu timpul admis în intimitatea casei. Poate că tînărul şi nesofisticatul barbar o amuza pe rafinata doamnă. Probabil — din moment ce nu se hrănea cu lumînări de seu — satisfăcea vreo nevoie de tandreţe a femeii. Ştiţi, există mai multe feluri de tandreţe, de care sînt capabile femeile foarte emancipate. Femeie cu cap şi imaginaţie, vreau să spun, şi nu cu un temperament care să le-o ia înainte, înţelegeţi. Dar cine să le descifreze necesităţile şi capriciile ? De cele mai multe ori, ele singure nu ştiu prea multe despre stările lor lăuntrice şi trec din una în alta, uneori cu rezultate catastrofale. Şi cine-i atunci mai surprins decît ele ? Oricum, cazul lui Tomasov era destul de idilic. Lumea bună se amuza. Devoţiunea a făcut din el un fel de succes monden. Dar nu-i păsa. Avea o singură zeiţă, şi mai avea altarul în care i se permitea să intre şi să iasă, fără a ţine seamă de orele formale de primire.

A folosit din plin acest avantaj. Eh, nu avea prea multe obligaţii oficiale, vă daţi seama. Misiunea militară era concepută să fie mai mult protocolară, şeful ei fiind prieten personal al împăratului nostru, Alexandru ; şi acesta, la fel, se dedica în exclusivitate succesului în viaţa mondenă — după cum se părea. După cum se părea.

Într-o după-amiază, Tomasov trecu pe la iubita gîndurilor sale mai devreme ca de obicei. Nu era singură. Era un bărbat cu ea, nu unul din personajele cu talie groasă şi capul chel, totuşi cineva din lumea bună, un bărbat trecut de treizeci de ani, un ofiţer francez care, pînă la

un anumit punct, era şi el un intim privilegiat. Tomasov nu era gelos. Un astfel de sentiment ar fi părut prezumţios naivului băiat.

Dimpotrivă, îl admira pe acel ofiţer. Nu aveţi idee care era prestigiul militarilor francezi în acele zile, chiar şi printre noi, ruşii, care reuşiserăm să le facem faţă probabil mai bine ca alţii. Victoria le pusese un semn pe frunte — se părea că pentru totdeauna. Ar fi fost mai umani dacă n-ar fi fost prea conştienţi de asta ; dar erau buni camarazi şi aveau un fel de sentiment fratern pentru toţi cei ce purtau arme, chiar dacă împotriva lor.

Şi acesta era un exemplar destul de ales, un ofiţer din statul major al generalului şi un om din cea mai înaltă societate. Era bine clădit, bărbat pînă în vîrful unghiilor, deşi se purta îngrijit ca o femeie. Avea amabila stăpînire de sine a omului de lume. Fruntea lui, albă precum alabastrul, contrasta impresionant cu nuanţa sănătoasă a feţei.

Nu ştiu dacă era gelos pe Tomasov, dar bănuiesc că putea fi puţin plictisit ca de un fel de paparudă sentimentală. Dar aceşti oameni de lume sînt impenetrabili, şi el binevoia să recunoască existenţa lui Tomasov chiar mai evident decît era necesar. O dată sau de două ori îl onorase cu cîteva folositoare sfaturi mondene cu perfect tact şi delicateţe. Tomasov era cu totul cucerit de o asemenea dovadă de înţelegere ascunsă sub aparenţa rece a acelei societăţi.

Introdus în *le petit salon*, i-a găsit pe aceşti doi oameni rafinaţi stînd împreună pe o sofa şi a avut sentimentul că ar fi întrerupt o conversaţie specială. S-au uitat la el într-un mod ciudat, s-a gîndit el ; dar nu i s-a dat să înţeleagă că ar fi deranjaţi. După o vreme, doamna i-a spus ofiţerului — numele lui era De Castel — „Aş vrea să-ţi iei sarcina de-a stabili adevărul în ceea ce priveşte acest zvon."

„E mult mai mult decît un simplu zvon", a observat ofiţerul. Dar s-a ridicat ascultător şi a ieşit. Doamna s-a întors spre Tomasov şi i-a spus : „Poţi să rămîi cu mine".

Acest ordin expres l-a făcut extrem de fericit, deşi, de fapt, nici prin cap nu-i trecuse să plece.

L-a învăluit în privirile ei blînde, ce-l făcură să i se topească şi să i se dilate ceva în piept. Era un sentiment delicios, chiar dacă uneori îţi tăia respiraţia. A sorbit extaziat sunetul vorbelor ei seducătoare, liniştitoare, pline de o veselie inocentă şi de linişte spirituală. Pasiunea lui îi părea că arde în flăcări şi o învăluie în limbile ei albăstrii de la cap la picioare şi peste cap, în timp ce sufletul îi înflorea la mijloc ca un trandafir mare, alb...

Hm, cam aşa ceva. Mi-a povestit mai multe ca asta, dar pe asta mi-o amintesc. El însuşi îşi amintea totul, pentru că acestea erau ultimele impresii despre acea femeie. O vedea pentru ultima oară, deşi nu ştia în acel moment.

Domnul De Castel s-a întors, tulburînd acea atmosferă de încîntare pe care Tomasov o savura pînă la completa uitare a lumii de afară. Tomasov nu putea să nu fie impresionat de distincţia mişcărilor lui, de naturaleţea purtărilor, de superioritatea faţă de alţi bărbaţi pe care-i cunoştea, şi suferea din cauza asta. I-a trecut prin minte că cele două strălucitoare fiinţe de pe sofa erau făcute una pentru alta.

De Castel, aşezîndu-se lîngă doamnă, i-a murmurat discret : „Nu există nici cel mai mic dubiu că-i adevărat", şi şi-au întors amîndoi privirile spre Tomasov. Trezit cu totul din starea lui de încîntare, acesta şi-a venit în simţiri ; un sentiment de ruşine l-a copleşit. Stătea zîmbind vag la ei.

Fără să-şi ia ochii de la Tomasov, care se înroşise, doamna a spus cu o gravitate visătoare, destul de neobişnuită la ea :

„Mi-ar place să ştiu că generozitatea ta poate fi supremă — fără pată. Dragostea, la intensitatea ei supremă, trebuie să stea la originea oricărei perfecţiuni."

Tomasov a deschis ochii mari de admiraţie la asta, de parcă buzele ei ar fi lăsat să-i scape perle adevărate. Sentimentul, oricum, nu i se adresa rusului primitiv şi tînăr, ci desăvîrşitului om de lume, De Castel.

Tomasov n-a putut vedea efectul pe care-l produsese, pentru că ofiţerul francez plecase capul şi stătea aşa, admirîndu-şi cizmele perfect lustruite. Doamna a şoptit pe un ton înţelegător :

„Ai scrupule ?"

Fără să se uite în sus, De Castel a murmurat : „Aceasta ar putea deveni o frumoasă problemă de onoare."

Ea a spus cu însufleţire : „Asta chiar că ar fi artificial. Sînt cu totul pentru sentimentele naturale. Nu cred în altceva. Dar probabil conştiinţa ta..."

El a întrerupt-o : „Deloc. Conştiinţa mea nu-i imatură. Soarta acelor oameni nu are pentru noi nici un fel de importanţă militară. Ce poate conta ? Destinul Franţei e invincibil..."

„Bine atunci...", a spus ea, semnificativ, şi s-a ridicat de pe divan. Ofiţerul francez s-a ridicat şi el. Tomasov s-a grăbit să le urmeze exemplul. Era umilit de starea lui de complet întuneric mental. În timp ce ducea mîna albă a doamnei la buze, l-a auzit pe ofiţerul francez spunînd, accentuînd deliberat :

„Dacă are suflet de războinic (pe vremea aceea, ştiţi, oamenii chiar vorbeau astfel), dacă are suflet de războinic, ar trebui să cadă la picioarele tale din recunoştinţă".

Tomasov s-a simţit afundat într-un întuneric şi mai dens decît pînă atunci. L-a urmat pe ofiţerul francez afară din încăpere şi afară din casă ; pentru că avea impresia că asta se aştepta de la el.

Se lăsa înserarea, vremea era foarte urîtă şi strada era aproape goală. Francezul, în mod ciudat, nu se grăbea deloc. Şi Tomasov îşi încetini şi el paşii, fără nerăbdare. Nu se grăbea niciodată cînd era vorba să se depărteze de casa în care locuia ea. Şi, în afară de asta, ceva minunat i se întîmplase. Mîna pe care cu evlavie o dusese la buze, ţinînd-o de vîrful degetelor, se apăsase de buzele sale. Beneficiase de-o favoare secretă ! Era aproape speriat. Lumea se învîrtise — şi încă nu se oprise din rotire. De Castel s-a oprit brusc la colţul liniştitei străzi.

„N-aş vrea să fiu văzut prea mult cu dumneata în zonele luminate, domnule Tomasov", i-a spus el cu o voce ciudat de posomorîtă.

„De ce ?", l-a întrebat tînărul, prea surprins ca să fie ofensat.

„Din prudenţă, i-a răspuns celălalt scurt. Va trebui să ne despărţim aici ; dar, înainte de a ne despărţi, îţi voi dezvălui un lucru căruia îi vei vedea imediat importanţa."

Aceasta, vă rog să notaţi, se întîmpla într-o seară din a doua jumătate a lui martie 1812. De multă vreme se discuta despre o răceală crescîndă între Rusia şi Franţa. Cuvîntul război era şoptit în saloane tot mai tare şi mai tare şi, pînă la urmă, a fost auzit în cercurile oficiale. Imediat poliţia pariziană a descoperit că ataşatul nostru militar corupsese cîţiva funcţionari ai Ministerului de Război şi obţinuse de la aceştia cîteva foarte importante documente confidenţiale. Nefericiţii oameni (fuseseră doi) îşi mărturisiseră crima şi fuseseră împuşcaţi chiar în acea noapte. A doua zi tot oraşul avea să vorbească despre această afacere. Dar ce era mai rău era că Împăratul Napoleon era foarte furios de această descoperire şi se gîndea să-l pună pe ataşatul rus sub arest.

Aceasta era dezvăluirea lui De Castel ; şi, deşi vorbise cu voce scăzută, Tomasov a fost împietrit ca de o lovitură de trăsnet.

„Arestat ?" a murmurat el dezolat.

„Da, şi ţinut ca prizonier al statului — cu toţi oamenii lui..."

Ofiţerul francez l-a prins pe Tomasov de deasupra cotului strîngîndu-l tare.

„Şi ţinut în Franţa", a repetat el chiar în urechea lui Tomasov, apoi, dîndu-i drumul, s-a depărtat un pas şi rămase tăcut.

„Şi dumneata, dumneata îmi spui mie asta ? !", a strigat Tomasov într-o extremă gratitudine, care cu greu putea fi mai mare decît admiraţia pentru generozitatea viitorului său inamic. Ar fi putut un frate face mai mult pentru el ? A căutat să-i strîngă mîna ofiţerului francez, dar acesta a rămas strîns înfăşurat în mantaua sa. Probabil că, în întuneric, nu observase intenţia. S-a tras puţin înapoi şi, cu supravegheata lui voce de om de lume, de parcă ar fi vorbit peste o masă de joc ori ceva asemănător, i-a atras atenţia lui Tomasov asupra faptului că, dacă voia să profite de această avertizare, clipele erau foarte preţioase.

„Chiar că sînt, a spus copleşit Tomasov. La revedere, atunci. N-am cuvinte să vă mulţumesc pe măsura generozităţii voastre ; dar dacă voi avea vreodată ocazia, o jur, viaţa mea vă va sta la dispoziţie..."

Dar francezul s-a retras, dispăruse deja în întunericul străzii pustii. Tomasov era singur, apoi n-a mai pierdut nici unul din preţioasele minute ale acelei nopţi.

Vedeţi cum simpla bîrfă a oamenilor şi discuţiile într-o doară trec în istorie ? În toate memoriile din acea perioadă, dacă le citiţi, veţi afla declarat că ataşatul nostru a fost avertizat de o femeie din lumea mare, care era îndrăgostită de el. Desigur, e ştiut că făcuse multe cuceriri chiar şi în cercurile cele mai înalte, dar adevărul e că persoana care l-a avertizat n-a fost altul decît modestul nostru Tomasov — care, în privinţa dragostei, se afla într-o cu totul altă categorie.

Acesta e deci secretul datorită căruia a scăpat reprezentantul Împăratului nostru. El şi tot anturajul lui oficial au părăsit cu bine Franţa — după cum menţionează istoria.

Şi în acel anturaj era desigur şi Tomasov al nostru. El dovedise, după expresia ofiţerului francez, suflet războinic. Şi ce-ar fi fost mai dezolant pentru un bărbat cu astfel de suflet decît să fie închis în ajun de război ? Să fie despărţit de ţara lui în primejdie, de familia lui militară, de datoria lui, de onoare şi, deci, şi de glorie.

Tomasov se cutremura numai la gîndul torturii morale de care scăpase ; şi nutrea în inima lui o nepărmurită recunoştinţă celor doi oameni care-l scăpaseră de crudul calvar. Au fost minunaţi ! Pentru el dragostea şi prietenia nu erau decît două aspecte ale aceleiaşi exaltate perfecţiuni. Găsise aceste frumoase exemple şi jurase să le păstreze un fel de cult. Acesta îi influenţase atitudinea faţă de francezi în general, deşi era mare patriot. Era în mod firesc indignat de invadarea patriei sale, dar indignarea sa nu conţinea nici o înverşunare personală. Era în mod fundamental o natură delicată. Deplîngea îngrozitoarea suferinţă omenească pe care o vedea în jurul lui. Dar, era plin de compasiune bărbătească pentru toate formele de mizerie umană.

Naturi mai puțin sensibile ca a lui nu înțelegeau foarte bine acest lucru. În regiment îl porecliseră Umanul Tomasov.

Nu se supăra din cauza asta. Nu există nimic incompatibil între omenie și sufletul de războinic. Oameni fără compasiune sînt civilii, oficialitățile guvernamentale, negustorii și alții ca ei. Cît despre vorbele feroce pe care le auzi în timp de război — de la mulți oameni decenți — ei bine, limba este un element indisciplinat și în vremuri bune, iar cînd există motive de înfierbîntare, acestea nu sînt de natură s-o domolească.

Așa că n-am fost foarte surprins să-l văd pe Tomasov al nostru vîrîndu-și în mod deliberat sabia în teacă, chiar în toiul acelei șarje, cum s-ar zice. În timp ce ne depărtam după aceea, era foarte tăcut. Nu era prea vorbăreț de felul lui, dar era evident că această imagine de aproape a Marii Armate îl afectase adînc, ca vederea a ceva nepămîntesc. Eu însumi am fost totdeauna un ins destul de dur — dar, chiar și eu... Iar el cu natura lui atît de poetică... ! Vă puteți imagina cum simțea toate acestea. Călăream unul lîngă altul, fără să deschidem gura. Era ceva pur și simplu dincolo de cuvinte.

Ne stabilisem bivuacul sub liziera pădurii, ca să avem un adăpost pentru cai. Oricum, vîntul vijelios din nord a încetat tot atît de brusc cum pornise, și marea încremenire a iernii s-a așternut peste pămînt de la Baltica la Marea Neagră. Aproape că-i puteai percepe imensitatea pustie și rece ce ajungea pînă la stele.

Oamenii noștri aprinseseră cîteva focuri pentru ofițerii lor și curățiseră zăpada în jurul lor. Aveam butuci mari de lemn pe care să ședem ; era un bivuac suportabil în general, chiar și fără bucuria victoriei. Pe aceasta aveam s-o simțim mai tîrziu, dar pe moment eram apăsați de efortul dur și anevoios.

Eram trei în jurul focului meu. Al treilea era acel adjutant. Probabil era un tip bine intenționat, dar nu chiar atît de agreabil pe cît ar fi putut fi dacă se dovedea mai puțin grosolan în comportare și mai puțin primitiv în percepții. El comenta modul de a fi al oamenilor de parcă un om ar fi ceva tot atît de simplu, de exemplu, ca două bețe puse unul peste altul ; ori omul seamănă mai mult cu

marea ale cărei mișcări sînt prea complicate să le poți explica și ale cărei adîncimi pot scoate la iveală doar Dumnezeu știe ce, în orice moment.

Am vorbit o vreme despre șarja aceea. Nu mult. Astfel de lucruri nu se pretează prea mult la conversații. Tomasov a murmurat cîteva cuvinte despre un curat măcel. Eu nu aveam nimic de spus. După cum v-am relatat, îmi lăsasem destul de repede sabia să lîncezească, la încheietura mîinii. Acea gloată flămînzită nici măcar nu încercase să se apere. Doar cîteva împușcături. Aveam doi răniți. Doi!... Și șarjasem asupra coloanei principale a Marii Armate a lui Napoleon.

Tomasov a murmurat obosit : „Ce rost a avut asta ?“ Nu voiam să discut, așa că doar am bîiguit : „Ei, da !“ Dar adjutantul a izbucnit iritat :

„Cum, s-au mai încălzit oamenii puțin ! M-am încălzit și eu. E un motiv destul de serios. Dar Tomasov al nostru e atît de uman ! Și, în afară de asta, a iubit o franțuzoaică, s-a avut ca frații cu o groază de francezi, așa că-i compătimește. Nu contează, băiete, sîntem acum în drum spre Paris și-o s-o vezi în curînd !“ Acesta era unul dintre discursurile lui în răspăr, mi se părea. Nu era unul din noi care să nu creadă că faptul de a ajunge la Paris era o problemă de ani — de ani ! Și, vai, la mai puțin de optsprezece luni după aceea, eram jefuit de o mulțime de bani într-o partidă drăcească la Palais Royal.

Adevărul, fiind adesea cel mai absurd lucru de pe pămînt, zace uneori în gura nebunilor. Nu cred că acel adjutant al nostru își credea propriile cuvinte. Dar voia să-l tachineze pe Tomasov din obișnuință. Din simplă obișnuință. Noi, desigur, n-am spus nimic, așa că și-a luat capul în palme și-a moțăit pe un butuc în fața focului.

Cavaleria noastră era la extremitatea flancului drept al armatei și trebuie să vă mărturisesc că-l păzeam foarte prost. Pierdusem orice sentiment de insecuritate, totuși mai continuam să pretindem c-o facem într-un fel. Un oștean s-a apropiat aducînd un cal și Tomasov încălecă țeapăn și plecă să facă un rond al avanposturilor. Al avanposturilor complet inutile.

Noaptea era liniştită. Nu se auzeau decît pocniturile focurilor. Vîntul furios se ridicase mult deasupra pămîntului şi nici cea mai slabă adiere nu se făcea simţită. Luna plină a apărut grăbită pe cer şi, brusc, a rămas ţintuită acolo, sus. Îmi amintesc că mi-am ridicat faţa păroasă spre ea un moment. Apoi, cred, am adormit ghemuit pe buşteanul meu, cu capul spre arşiţa flăcărilor.

Ştiţi ce act intermitent e o astfel de picoteală. O clipă te cufunzi într-un abis şi în următoarea eşti înapoi, în lumea pe care o găseşti prea adîncă pentru oricare alt sunet decît trîmbiţa Judecăţii de Apoi. Apoi iar te depărtezi. Chiar sufletul pare să-ţi alunece într-un puţ negru şi fără fund. Şi din nou, sus, într-o tresărire de conştienţă. Eşti o simplă jucărie a nemilosului somn, deci. Chinuindu-te în ambele stări.

Oricum, cînd ordonanţa mea a apărut înainte-mi, repetînd : „Nu binevoieşte înălţimea voastră să mănînce?... Nu binevoieşte Înălţimea voastră să mănînce ?...", am reuşit să mă menţin — vreau să zic — în intermitenta trezie. Îmi oferea un castron afumat, conţinînd ceva grîu fiert în apă cu un grăunte de sare. O lingură de lemn era înţepenită în el.

În vremea aceea erau singurele raţii pe care le primeam regulat. Hrană pentru găini, s-o ia naiba ! Dar soldatul rus e minunat. Deci, omul meu a aşteptat pînă cînd m-am ospătat, apoi s-a retras luînd vasul gol.

Nu-mi era somn. Într-adevăr, mă trezisem cu o exagerată conştiinţă a existenţei ce se extindea dincolo de spaţiul imediat. Trebuie să precizez, acestea sînt momente aproape excepţionale ale omului. Aveam percepţia esenţială a pămîntului învelit în zăpadă pe toată întinderea lui nesfîrşită, cu nimic altceva vizibil pe cuprinsul lui decît copaci cu trunchiurile drepte şi permanenţa lor funerară; şi, în această atmosferă generală de doliu, îmi părea că aud suspinele celor ce cădeau morţi în sînul unei naturi lipsite de viaţă. Erau francezi. Nu-i uram ; nu ne urau; trăisem la mari depărtări unii de alţii — şi, brusc, năvăliseră cu armele în mîini, fără frica lui Dumnezeu, aducînd cu ei alte neamuri, ca toţi să piară împreună, într-un şir

nesfîrşit de cadavre îngheţate. Am avut viziunea acelui drum: o multitudine patetică de moviliţe mici şi negre, înşirîndu-se pînă departe, sub lumina lunii, într-o atmosferă clară, limpede şi nemiloasă — un fel de pace sinistră.

Dar ce altă pace putea exista pentru ei ? Ce altceva meritau ? Nu ştiu prin ce asociaţie emoţională mi-a venit în cap ideea că pămîntul e o planetă păgînă şi nu un sălaş potrivit pentru virtuţi creştine.

Vă poate surprinde că-mi amintesc toate acestea atît de bine. Ce este o emoţie trecătoare ori un gînd pe jumătate formulat, ca să dureze atîţia ani din viaţa unui om supusă schimbărilor, inconsecvenţelor ? Dar ceea ce a fixat emoţia acelei seri în amintirea mea într-atît, încît cele mai vagi umbre au rămas neşterse, a fost un eveniment cu sfîrşit bizar, un eveniment ce nu poate fi uitat într-o viaţă de om, după cum veţi vedea.

Acele gînduri n-au durat mai mult de cinci minute, cînd ceva m-a făcut să mă uit peste umăr. Nu cred să fi fost un zgomot ; zăpada înghiţea orice sunet. Ceva trebuie să fi fost totuşi, un fel anume de semnal, ce-mi ajunsese la conştiinţă. Oricum, am întors capul, şi acolo era evenimentul care se apropia, fără să fi ştiut ori fără să fi avut cea mai vagă premoniţie. Tot ce-am văzut în depărtare erau două figuri, apropiindu-se în lumina lunii. Una dintre ele era Tomasov al nostru. Pata întunecată din urma lui erau caii pe care ordonanţa-i ducea deoparte. Tomasov era o siluetă foarte cunoscută, cu cizme lungi, o figură înaltă, ce se termina cu o glugă ţuguiată. Dar, pe lîngă el, înainta altă figură. Nu-mi credeam ochilor la început. Era uluitor. Purta un coif cu creastă lucitoare pe cap şi era înfofolită într-o manta albă. Mantaua nu era tot atît de albă ca zăpada. Nimic pe lume nu e. Era albă mai degrabă precum ceaţa, cu un aspect fantomatic şi marţial de un efect extraordinar. Părea că Tomasov l-ar fi capturat chiar pe Zeul Războiului. Am putut vedea imediat că ţinea această magnifică arătare de mînă. Apoi am văzut că o sprijinea. În timp ce mă zgîiam şi mă zgîiam, ei continuau să se tîrască — pentru că, într-adevăr, se tîrau şi, pînă la urmă, s-au tîrît în lumina focului nostru de bivuac, trecînd din-

colo de buștean. Focul își juca luminile pe coif. Era extrem de deformat, iar fața degerată, plină de răni, de sub el era încadrată de bucăți de blană jegoasă. Nu era Zeul Războiului, ci un ofițer francez. Mantaua mare de cuirasier era sfîșiată, plină de găuri arse. Picioarele îi erau înfășurate în piei vechi de oaie, peste rămășițele cizmelor. Păreau monstruoase, și el se clătina pe ele, susținut de Tomasov care-l așeză cu cea mai mare grijă pe buștеanul pe care ședeam eu.

Uluirea mea nu cunoștea margini.

„Ai adus un prizonier", i-am spus lui Tomasov, de parcă nu mi-aș fi putut crede ochilor.

Trebuie să știți că, în afara cazului cînd aceștia se predau în grupuri mari, noi nu luam prizonieri. La ce bun ? Cazacii noștri fie îi ucideau pe cei rătăciți, fie îi lăsau în pace, după cum se nimerea. Era același lucru, pînă la urmă.

Tomasov s-a întors spre mine cu o privire foarte tulburată.

„Mi-a ieșit ca din pămînt în cale, pe cînd păraseam avanpostul, a spus el. Cred c-a făcut-o intenționat, căci a intrat orbește în calul meu. M-a prins de picior și-atunci nici unul dintre ai noștri n-a îndrăznit să-l mai atingă."

„A scăpat ca prin urechile acului", am spus.

„Nu-l foarte fericit pentru asta, a zis Tomasov, părînd și mai tulburat ca înainte. A venit ținîndu-se de scara șeii mele. Din cauza asta am întîrziat atîta. Mi-a spus c-a fost ofițer de stat major ; și-apoi, vorbind cu o voce pe care, presupun, doar cei condamnați o pot avea, un croncănit de mînie și durere, mi-a spus că are să-mi ceară o favoare. O favoare supremă. L-am înțeles ? m-a întrebat într-un fel de șoaptă diabolică.

„I-am spus, desigur, că l-am înțeles. I-am spus : *Oui, je vous comprends.*"

„Atunci, a spus el, fă-o ! Acum ! Imediat — din mila inimii tale."

Tomasov s-a oprit și s-a uitat rătăcit la mine peste capul prizonierului.

Am întrebat : „Ce vrea să zică ?"

„Asta l-am întrebat și eu, a răspuns Tomasov, cu o voce stupefiată, și el a zis că vrea să-i fac favoarea de a-i zbura creierii. Ca un camarad, ca un soldat, a adăugat el. Ca un om cu simțire... ca... ca un om adevărat."

Prizonierul stătea între noi ca o mumie teribil de ciopîrțită, fața arăta ca o sperietoare marțială, o oroare grotească de zdrențe și murdărie, cu ochi îngrozitor de vii, plini de vitalitate, plini de un foc de nestins, într-un corp, o oribilă calamitate, un schelet la chermeza gloriei. Și, brusc, acei ochi cu strălucire de nestins s-au fixat asupra lui Tomasov. El, sărmanul om, fascinat, îi întorcea la rîndul lui privirea groaznică a unui suflet chinuit în acea simplă păstaie a unui om. Prizonierul a croncănit franțuzește :

„Te recunosc. Ești tinerelul rus din anturajul ei. Ai spus că vei fi foarte recunoscător. Te somez să-ți plătești datoria. Plătește, îți spun, cu o împușcătură izbăvitoare ! Ești om de onoare. N-am nici măcar o sabie ruptă. Întregii mele ființe îi repugnă propria mea degradare. Mă cunoști, doar!"

Tomasov nu spunea nimic.

„N-ai suflet de războinic ?", a întrebat francezul într-o șoaptă furioasă, dar cu o urmă de batjocură în ea.

„Nu știu", a spus sărmanul Tomasov.

Ce privire disprețuitoare i-a aruncat acea sperietoare cu ochii ei nestinși. Părea să trăiască numai prin forța disperării furioase și neputincioase. Brusc a scos un horcăit și a căzut înainte, zvîrcolindu-se în agonie și chircindu-se din toate mădularele ; un efect nu chiar neobișnuit al căldurii focului. Sugera exercitarea unui soi teribil de tortură. La început a încercat să lupte împotriva durerilor. A gemut doar ușor, în timp ce ne aplecam asupra lui, pentru a-l împiedica să se rostogolească în foc, și murmura febril din cînd în cînd : *„Tuez moi, tuez moi..."*, pînă cînd, istovit de durere, a țipat agonic, iar și iar, fiecare țipăt scăpîndu-i printre buzele încleștate.

Adjutantul s-a trezit de cealaltă parte a focului și s-a pornit să blesteme îngrozitor animalicul tărăboi pe care-l făcea francezul.

„Ce-i asta ? Încă un exemplu din infernala ta umanitate, Tomasov ? ! a zbierat el la noi. De ce nu-l arunci de-aici dracului, în zăpadă ?"

Cum nu i-am luat în seamă strigătele, s-a ridicat blestemînd îngrozitor şi a plecat la alt foc. Imediat ofiţerul francez s-a mai relaxat. L-am proptit de buştean şi am stat tăcuţi de-o parte şi de alta a lui, pînă cînd goarnele au început să sune la revărsat de ziuă. Flacăra cea mare, întreţinută toată noaptea, a pălit pe giulgiul livid al zăpezii, în timp ce aerul îngheţat vibra în jur datorită sunetelor ascuţite ale trompetelor de cavalerie. Ochii francezului încremeniţi, care pentru moment ne-au făcut să sperăm că murise liniştit, stînd acolo, între noi, s-au mişcat uşor la stînga şi la dreapta, uitîndu-se pe rînd la feţele noastre. Tomasov şi cu mine am schimbat priviri consternate. Apoi vocea lui De Castel, neaşteptată prin forţa ei reînoită şi prin înspăimîntătoarea stăpînire, ne-a făcut să ne cutremurăm lăuntric.

„Bonjour, Messierus."

Bărbia i-a căzut în piept. Tomasov mi s-a adresat în ruseşte.

„El e, chiar el..." Am dat din cap, şi Tomasov a continuat pe un ton chinuit : „Da, el ! Strălucitor, desăvîrşit, invidiat de bărbaţi, iubit de acea femeie — această oroare, această mizerabilă fiinţă care nu poate muri. Uită-te la ochii lui ! E groaznic."

Nu m-am uitat, dar am înţeles ce voia să spună Tomasov. Nu puteam face nimic pentru el. Această răzbunătoare iarnă a sorţii îi ţinea atît pe fugari, cît şi pe urmăritori în gheara ei de fier. Compasiunea nu era decît o vorbă goală înaintea acestui destin nemilos. Am încercat să spun ceva despre un convoi ce era fără îndoială constituit în sat, dar am şovăit la privirea mută pe care mi-a aruncat-o Tomasov. Ştiam amîndoi ce sînt aceste convoaie : gloate îngrozitoare de ruine umane disperate, mînate de cazaci cu coada lăncilor înapoi, spre infernul îngheţat, cu feţele îndreptate în direcţie opusă caselor lor.

Cele două escadroane ale noastre intraseră în formaţie de-a lungul lizierei pădurii. Minute de chin se scurgeau. Francezul s-a luptat brusc să se ridice în picioare. L-am ajutat aproape fără să ne dăm seama ce facem.

„Vino, a spus el cu glas măsurat. Acum e momentul." A tăcut vreme îndelungată, apoi a continuat cu aceeaşi cla-

ritate : „Pe cuvîntul meu de onoare, ultima fărîmă de încredere e moartă în mine."

Vocea lui şi-a pierdut brusc stăpînirea de sine. După ce a mai aşteptat o clipă, a adăugat în şoaptă : „Chiar şi curajul... Pe onoarea mea."

Altă pauză lungă a urmat înainte de a şopti, cu mare efort şi răguşit. „Nu ajunge, ca să mişte şi-o inimă de piatră ? Trebuie să cad în genunchi înaintea ta ?"

Iar s-a lăsat o linişte adîncă peste toţi trei. Apoi ofiţerul francez şi-a azvîrlit ultimul cuvînt de mînie peste Tomasov :

„Fătălăule !"

Nici un muşchi nu i s-a clintit sărmanului om. M-am gîndit să mă duc după cîţiva soldaţi de-ai noştri, să-l conducă pe nefericitul prizonier spre sat. Nu era altceva de făcut. N-am făcut nici şase paşi spre grupul de cai şi ordonanţe din faţa escadronului nostru, cînd..., dar aţi ghicit. Desigur. Şi eu, la fel, ghicisem, pentru că, vă dau cuvîntul mel, detunătura pistolului lui Tomasov a fost cel mai nesemnificativ lucrul imaginabil. Se ştie că zăpada absoarbe sunetul. A fost doar un simplu pocnet slab. Dintre ordonanţele care ne ţineau caii nu cred să fi întors vreuna capul.

Da. Tomasov o făcuse. Destinul îl condusese pe De Castel spre omul care îl putea înţelege perfect. Dar au fost sorţii sărmanului Tomasov să fie victima predestinată. Ştiţi cum e dreptatea lumii şi judecata oamenilor. Au căzut asupra lui cu un fel de ipocrizie inversată. Bruta de adjutant a fost primul care a pus în circulaţie aluzii îngrozitoare despre împuşcarea cu sînge rece a unui prizonier ! Bineînţeles, Tomasov n-a fost dat afară din armată. Dar, după asediul Danzigului, a cerut permisiunea să demisioneze şi s-a retras să se îngroape în fundul provinciei sale, unde povestea neclară a unei fapte întunecate s-a ţinut de el ani întregi.

Da. A făcut-o. Şi ce-a fost ? Un suflet de războinic plătindu-şi însutit datoria altui suflet de războinic, eliberîndu-l de-o soartă mai rea decît moartea — pierderea încrederii şi a curajului. Puteţi vedea lucrurile astfel. Eu nu ştiu. Şi, probabil, sărmanul Tomasov nu ştia nici el. Dar am

fost primul care m-am apropiat de acel îngrozitor grup întunecat pe zăpadă : francezul era întins țeapăn pe spate, Tomasov, într-un genunchi, mai degrabă la picioarele lui decît la cap. Își scosese căciula și părul îi strălucea ca aurul în pala ușoară de fulgi care începuseră să cadă. Se aplecase peste mort într-o atitudine de contemplare tandră. Și fața lui tînără, pură, cu gene coborîte, nu exprima durere, nici asprime, nici groază, ci era destinsă în repausul unei profunde, parcă nesfîrșite și nesfîrșit de tăcute meditații.

PRINȚUL ROMAN

„Evenimente care s-au petrecut cu șaptezeci de ani în urmă sînt probabil prea depărtate ca să mai aibă sens să le amestecăm într-o conversație întîmplătoare. Desigur anul 1831 este pentru noi o dată istorică, unul din acei ani fatali cînd, în indignarea pasivă a lumii și manifestarea elocventă a unor simpatii, noi a trebuit din nou să murmurăm *Vae Victis* și să socotim prețul în durere. Nu că am fost vreodată totuși foarte buni la socotit, în vremuri bune ori în înfruntări. Asta-i o lecție pe care n-am învățat-o niciodată, spre marea exasperare a dușmanilor care ne-au acordat epitetul de Incorigibili..."

Vorbitorul era de naționalitate poloneză, acea naționalitate nu atît în viață cît supraviețuindă, care persistă în a gîndi, respira, vorbi, spera și suferi în mormîntul ei, îngrădită de milioane de baionete și triplu sigilată cu pecețile a trei mari imperii.

Conversația era despre aristocrație. Cum a venit vorba despre acest subiect azi discreditat ? Sînt cîțiva ani de-atunci și amintirea exactă a pălit. Dar îmi amintesc că n-a fost considerată practic ca una dintre constituentele amestecului social ; și sînt sincer convins că am ajuns la acel subiect prin vreun schimb de idei despre patriotism, un sentiment oarecum discreditat pentru că, în delicatețea lor, umaniștii noștri îl văd ca pe o relicvă a barbarismului. Dar nici marele pictor florentin care, închizînd ochii pe patul de moarte, și-a îndreptat ultimul gînd spre orașul său, nici sfîntul Francisc, binecuvîntînd cu ultima lui suflare orașul Assisi, n-au fost niște barbari. E necesară o anume măreție a sufletului pentru a considera patrio-

tismul cum se cuvine, ori, dacă nu, o sinceritate a simţirii ce se refuză ieftinului rafinament al gîndirii moderne, ce nu poate înţelege augusta simplitate a unui sentiment care provine din natura intimă a lucrurilor şi a oamenilor.

Aristocraţia de care vorbeam era cea mai înaltă, marile familii ale Europei, nesărăcite, neconvertite, neliberalizate, cea mai distinctivă şi specifică din toate clasele, pentru care nici măcar ambiţia nu-i una din obişnuitele stimulente la activitate şi determinante în comportare.

Indisputatul drept la conducere nemaifiind în mîna lor, apreciem că marile lor averi, cosmopolitismul adus prin marile alianţe, condiţia lor elevată, în care e atît de puţin de cîştigat şi atît de mult de pierdut, trebuie să le fi făcut situaţia dificilă în vremi de tulburări politice ori revolte naţionale. Nemaifiind născuţi pentru a comanda — ceea ce e chiar esenţa aristocraţiei — deveni dificil pentru ei să mai facă altceva decît să se ţină deoparte de marile mişcări ale pasiunii populare.

Ajunsesem deja la concluzii, cînd fu făcută remarca despre acele evenimente, îndepărtate şi anul 1831 menţionat. Şi vorbitorul continuă :

„Nu vreau să susţin că îl cunoşteam pe Prinţul Roman în acele vremuri depărtate. Am început să mă simt destul de bătrîn, dar nu sînt chiar într-atît. De fapt Prinţul Roman se căsătorise chiar în anul în care se născuse tatăl meu. În 1828, secolul al nouăsprezecelea era tînăr încă, şi Prinţul şi mai tînăr decît secolul, dar nu ştiu exact cu cît. În orice caz, era o căsătorie timpurie. Era alianţa ideală din toate punctele de vedere. Fata era tînără şi frumoasă, moştenitoarea orfană a unui nume mare şi a unei averi mari. Prinţul, pe atunci ofiţer de guarzi şi avînd printre camarazi renumele ca rezervat şi gînditor din fire, se îndrăgostise pînă peste cap de frumuseţea ei, farmecul şi calităţile serioase ale minţii şi inimii ei. El era un tînăr destul de tăcut ; dar privirile lui, ţinuta, întreaga lui persoană exprimau absoluta lui devoţiune faţă de fiinţa aleasă, o devoţiune pe care ea o răsplătea în modul ei deschis şi fascinant.

Flacăra acestei pure pasiuni tinereşti promitea să ardă veşnic ; şi, pentru un sezon, lumină atmosfera stearpă şi cinică a lumii mari din St. Petersburg. Însuşi împăratul

Nicolai, bunicul celui de-acum, cel care a murit în Războiul Crimeii, probabil ultimul dintre autocraţii cu o credinţă mistică în caracterul divin al misiunii sale, arătă interes pentru această pereche de îndrăgostiţi căsătoriţi. E adevărat că Nicolai avea un ochi atent pentru tot ce se întîmpla în sînul marii nobilimi poloneze. Tinerii, ducînd o viaţă potrivită cu starea lor, nu aveau ochi decît unul pentru celălalt ; şi societatea, fascinată de sinceritatea unui sentiment ce se mişca senin printre artificialităţile agitaţiei anxioase şi fastidioase, îi veghea cu o indulgenţă binevoitoare şi o amuzată tandreţe.

Căsătoria constitui evenimentul social al anului 1828, în capitală. Exact cu patruzeci de ani mai tîrziu eram în casa de la ţară a fratelui mamei mele, în provinciile noastre din sud.

Era amurgul iernii. Marele tăpşan din faţă era tot atît de pur şi catifelat ca o zăpadă alpină, un platou alb şi pufos scînteind sub soare ca încrustat cu pulbere de diamante, coborînd uşor spre lac — o suprafaţă prelungă şi sinuoasă de apă îngheţată apărînd albăstruie şi mult mai solidă ca pămîntul. Un soare rece strălucitor cobora deasupra unui orizont ondulat în cute mari de zăpadă, în care satele ţăranilor ucraineni se ascundeau vederii, ca nişte flotile de bărci ascunse în golfurile unei mări agitate. Şi totul era încremenit.

Nu mai ştiu cum reuşisem să scap la orele unsprezece dimineaţa din camera de studiu. Eram un băieţaş de opt ani, fetiţa, verişoara mea, cu cîteva luni mai tînără ca mine, deşi ereditar mai iute din fire, fiind mai puţin aventuroasă. Aşa că scăpasem singur ; şi, brusc, m-am găsit în marele hol pardosit, încălzit de o sobă monumentală din cahle albe, un spaţiu mult mai plăcut decît cel al încăperii de studiu, care, dintr-un motiv sau altul, probabil de igienă, era totdeauna păstrată la o temperatură scăzută.

Noi, copiii, eram conştienţi că era un oaspete în casă. Sosise cu o noapte înainte, chiar pe cînd eram duşi la culcare. Scăpaserăm de vigilenţa celor care ne aveau în grijă, grăbindu-ne să ne turtim nasurile de geamurile întunecate; dar era prea tîrziu să-l mai vedem în lumină. Zărirăm doar într-o zare roşcată marele rădvan de călătorie pe tălpi de sanie, la care erau înhămaţi şase cai, o masă întunecată pe

fondul zăpezii, depărtîndu-se spre grajduri, urmat de un rîndaş ce căra un glob orbitor de cîlţi şi răşină, într-un căuş de fier, la capătul unui băţ lung fixat de tuiul şeii. Doi băieţi de grajd fuseseră trimişi la începutul după-amiezii pe urmele saniei, ca să-l întîmpine pe aşteptatul oaspete în amurg şi să-i lumineze calea cu aceste torţe de călătorie. Pe vremea aceea, trebuie să vă amintiţi, nu era nici chiar o singură milă de cale ferată în provinciile noastre din sud. Mica verişoară şi cu mine nu aveam cunoştinţă de trenuri şi locomotive decît din cărţile cu poze, nişte lucruri destul de vagi, extrem de îndepărtate şi nu prea interesante decît, eventual, pentru adulţii care călătoreau în străinătate.

Ideea noastră despre prinţi, probabil ceva mai precisă, era mai degrabă literară şi beneficia de o aură reflectată din lumina basmelor, în care prinţii apăreau întotdeauna tineri, încîntători, viteji şi norocoşi. Şi, totuşi, la fel de bine ca alţi copii, eram capabili să tragem o linie fermă între real şi ideal. Ştiam că prinţii sînt personaje istorice. Şi era, le rîndul ei, o anume aură şi în acest lucru. Dar ceea ce mă făcuse pe mine să hoinăresc precaut prin casă ca un prizonier scăpat din celulă era speranţa de-a apuca să schimb cîteva cuvinte cu un prieten deosebit de-al meu, şeful pădurar, care de obicei venea să-şi prezinte raportul cam în acest moment al zilei. Scăpăram după noutăţi despre un anume lup. Ştiţi, într-o ţară în care lupii nu lipsesc, aproape fiecare iarnă aduce în atenţie un anume exemplar care se remarcă prin curajul isprăvilor sale, prin perfecta lui „lupie" — să zicem aşa. Voiam să aud o nouă poveste îngrozitoare despre acel lup — poate dramatica relatare a morţii lui...

Dar nu era nimeni în hol.

Dezamăgit în speranţele mele, am devenit brusc foarte abătut. Lipsit de posibilitatea de a mă strecura triumfător înapoi, la studiu, am preferat să hoinăresc apatic prin sala de biliard unde, evident, nu aveam ce căuta. Nu era nimeni altcineva acolo şi m-am simţit total pierdut şi dezolat sub tavanul ei înalt, cu totul singur în preajma masivei mese englezeşti de biliard care părea, într-o liniştе grea, rectilinie, că dezaprobă intruziunea micului băieţel.

Cînd tocmai începeam să mă gîndesc la o retragere, am auzit zgomot de paşi în sufrageria de-alături ; şi, înainte de a-mi putea lua tălpăşiţa şi-a dispărea, unchiul şi oaspetele lui apărură în spaţiul uşii. S-o şterg după ce fusesem văzut îmi părea ceva cu totul nepotrivit, aşa că am stat pe loc. Unchiul meu păru surprins să mă vadă ; oaspetele de lîngă el era un bărbat cu aparenţă modestă, de statură potrivită, încheiat pînă sus într-o redingotă neagră şi ţinîndu-se foarte drept într-o alură ţeapănă de militar. Din cutele unei legături de gît albe şi moi din batist ieşeau reverele unui guler ce-i presau obrajii bărbieriţi. Cîteva şuviţe de păr subţire şi cărunt erau pieptănate cu grijă peste creştetul său chel. Faţa lui, care trebuie să fi fost frumoasă la vremea ei, îşi păstrase cu vîrsta simplitatea armonioasă a liniilor. Ce mă uimea era paloarea ei egală, aproape lividă. Îmi părea a fi nemaipomenit de bătrîn. Un zîmbet şters, o simplă şi fugară schiţare a buzelor lui subţiri confirma faptul că roşisem zăpăcit ; şi am devenit foarte interesat cînd l-am văzut căutînd în buzunarul de la piept al hainei. Scoase de acolo un creion cu plumb şi un carnet cu foi detaşabile, pe care le înmînă unchiului meu cu o înclinare aproape imperceptibilă.

Eram foarte uimit, dar unchiul meu le primi în modul cel mai firesc, scrise cîteva cuvinte cărora celălalt le aruncă o privire şi dădu uşor din cap. O mînă mică şi plină de riduri — mîna era mai bătrînă decît faţa — mă bătu pe obraz, apoi poposi uşor pe creştetul meu. O voce fără rezonanţă, o voce tot atît de lipsită de culoare ca faţa lui, născută pe buzele lui supte, în timp ce ochii, negri şi ficşi, priveau în jos, spre mine, cu blîndeţe, întrebă :

„Şi cîţi ani are acest timid băieţaş ?"

Înainte de-a putea răspunde, unchiul meu scrisese vîrsta pe bloc notes. Eram foarte impresionat. Ce era acest ceremonial ? Era acest personaj prea important, ca să i se poată vorbi ? Iar se uită la filă şi iar dădu apreciativ din cap şi iar vocea aceea impersonală, mecanică, se făcu auzită : „Seamănă cu bunicul său."

Mi-l aminteam pe bunicul meu după tată. Murise nu demult. Fusese la rîndul lui, nemaipomenit de bătrîn. Şi mie mi se părea cu totul natural ca două persoane atît de în vîrstă şi de venerabile să se fi cunoscut în obscura

perioadă a facerii de dinainte de a mă naşte eu. Dar unchiul meu evident că încă nu-şi dădea seama. Atît de evident, încît vocea aceea automată îi explică : „Da, da. Camarazi în '31. Era unul din cei care ştiau. Vechile vremuri, dragul meu domn, vechile vremuri..."

Făcu un gest de parcă ar fi vrut să îndepărteze o vedenie inoportună. Şi acum se uitau amîndoi în jos la mine. Mă întrebam dacă se aştepta ceva de la mine. Văzîndu-mi ochii rotunzi, întrebători, unchiul meu îmi explică : „E complet surd." Şi vocea izolată, inexpresivă, spuse : „Dă-mi mîna."

Dureros conştient de degetele mele pătate de cerneală i-am întins-o timid. Nu mai văzusem niciodată pînă acum pe cineva surd şi eram destul de speriat. Mi-o strînse puternic şi apoi mă mîngîie pentru ultima oară pe cap.

Unchiul mi se adresă apăsat : „Ai dat mîna cu Prinţul Roman S. E un lucru pe care trebuie să ţi-l aminteşti cînd vei fi mare."

Eram impresionat de tonul lui. Aveam destule cunoştinţe de istorie ca să ştiu vag că prinţii S. fuseseră printre prinţii suverani din Rutenia, pînă la alipirea tuturor ţinuturilor rutene la regatul Poloniei, cînd deveniră mari magnaţi polonezi, cîndva, pe la începuturile secolului al cincisprezecelea. Dar ceea ce mă preocupa mai mult era lipsa aurei de basm. Era de neînchipuit să descoperi un prinţ surd, chel, slab şi atît de uimitor de bătrîn. Nu mi-a trecut o clipă prin minte că acest bărbat, impozant şi dezamăgitor în acelaşi timp, fusese tînăr, bogat, frumos ; nu puteam şti că fusese fericit în desfătarea unei căsătorii ideale ce unea două inimi tinere, două nume mari şi două averi uriaşe ; fericit cu o fericire care, ca în poveşti, părea destinată să dureze veşnic..."

Dar n-a durat veşnic. I-a fost dat să nu dureze prea mult, nici măcar după măsura zilelor destinate trecerii omului pe acest pămînt, unde fericirea durabilă se poate afla doar în formula de încheiere a basmelor. Li se născu o fiică şi, nu mult după aceea, sănătatea tinerei prinţese începu să pălească. Pentru o vreme se ţinu tare, cu zîmbitoare cutezanţă, susţinută de sentimentul că acum existenţa ei era necesară pentru fericirea a două vieţi. Dar, pînă la urmă soţul, profund alarmat de rapida schimbare a înfă-

țișării ei, obținu o permisie nelimitată și o lună din capitală la părinții lui, la țară.

Bătrînul prinț și prințesa fură extrem de speriați de starea iubitei lor nurori. Fură făcute imediat pregătiri pentru o călătorie în străinătate. Dar părea să fie deja prea tîrziu ; și bolnava însăși se opuse acestor planuri cu blîndă hotărîre. Subțire și palidă în fotoliul uriaș, în care insidioasa și obscura boală nervoasă o făcea să pară mai mică și mai fragilă cu fiecare zi, fără a șterge zîmbetul ochilor ori grația fermecătoare a feței ofilite, ea se agăța de pămîntul ei natal și voia să respire aerul lui. Nicăieri nu putea spera să se însănătoșească mai repede, nicăieri nu i-ar fi fost mai ușor să moară.

Muri înainte ca fetița ei să fi împlinit doi ani. Durerea soțului fu teribilă și cu atît mai alarmantă pentru părinții lui, cu cît fu perfect tăcută și lipsită de lacrimi. După înmormîntare, în timp ce imensa mulțime de țărani cu capetele descoperite ce înconjurase capela din parcul familiei se împrăștia, Prințul, îndepărtînd cu un gest prietenii și rudele, rămase singur să vadă zidarii mozaicului închizînd cripta familiei. Cînd ultima piatră fu la locul ei, scoase un geamăt, primul sunet de durere care-i scăpă după zile întregi, și, depărtîndu-se cu capul plecat, se închise iar în apartamentele lui.

Tatăl și mama se temeau ca el să nu-și piardă mințile. Liniștea lui exterioară era îngrozitoare pentru ei. Nu aveau alt reazem decît pe acel tînăr care se lăsa atît de absorbit de durerea lui intensă. Bătrînul prinț Ioan, morocănos și neliniștit, repeta mereu : „Sărmanul Roman, trebuie trezit cumva. E atît de tînăr." Dar nu găseau nimic să-l trezească. Și bătrîna prințesă, ștergîndu-se la ochi, ar fi dorit din toată inima ca el să fi fost atît de tînăr, încît să vină să-i plîngă în poală.

Cu vremea Prințul Roman, făcînd un efort, apăru din cînd în cînd în cercul familiei. Dar părea că inima și mințile i-ar fi fost îngropate în cripta familiei, odată cu soția pe care o pierduse. Începu să hoinărească prin păduri cu o pușcă, supravegheat pe ascuns de unul dintre paznici, care raporta seara : „Înălțimea sa n-a tras nici măcar un foc toată ziua." Uneori, mergînd dimineața la grajduri, cerea pe un ton abătut să i se înșeueze un cal, aștepta răsucin-

du-se pe un călcîi pînă cînd îi era adus, apoi încăleca fără un cuvînt şi ieşea afară, pe poartă, la pas. Lipsea toată ziua. Oamenii îl vedeau pe drumuri cum nu privea nici în stînga, nici în dreapta, alb la faţă, aşezat rigid în şa, ca un călăreţ de piatră pe un armăsar în carne şi oase.

Ţăranii care munceau la cîmp, marile cîmpuri neîmprejmuite, se uitau după el de la distanţă ; şi, uneori, cîte o bătrînică înduioşată pe prispa unei colibe joase, acoperite cu paie, era mişcată pînă la a face semnul crucii în aer în urma lui ; de parcă ar fi fost unul de-ai lor, un simplu suflet al satului lovit de-o adîncă mîhnire.

Călărea uitîndu-se ţintă înainte, nevăzînd pe nimeni, de parcă pămîntul ar fi fost pustiu şi toată omenirea îngropată în acel mormînt ce se deschisese atît de brusc în calea lui, ca să-i înghită fericirea. Ce puteau însemna pentru el oamenii cu tristeţile, bucuriile şi pasiunile lor de care ea, care fusese totul în lume pentru el, fusese despărţită atît de timpuriu ?

Ei nu existau ; şi s-ar fi simţit tot atît de complet singur şi abandonat, ca un om în chinurile unui crud coşmar, dacă n-ar fi fost acest ţinut unde se născuse şi-şi petrecuse anii fericiţi ai copilăriei. Îl cunoştea foarte bine — toate micile coline încoronate de copaci în mijlocul ogoarelor arate, orice vîlcea ce adăpostea un sat. Pîraiele stăvilite formau un lanţ de lacuri rostuite în pajiştile verzi. Departe, spre nord, era marea pădure lituaniană în calea soarelui, nu mai înaltă decît un gard viu ; şi, spre sud, spre cîmpie, marile spaţii cafenii ale pămîntului atingeau cerul albastru.

Acest familiar peisaj asociat cu zilele fără gînduri şi fără tristeţi, acest pămînt al cărui farmec îl simţea chiar fără să-l mai privească îi alina durerea, ca prezenţa unui prieten vechi, care stă tăcut şi nebăgat în seamă în vreun ceas întunecat al vieţii.

Într-o după-amiază se întîmplă că Prinţul, după ce-şi întorsese calul spre casă, remarcă un nor dens şi jos de praf întunecat acoperind oblic o parte a priveliştii. Trase frîul pe un dîmb şi scrută cîmpia. Se vedeau vagi sclipiri de oţel ici şi colo în acel nor, ce conţinea forme mişcătoare ce se dovediră pînă la urmă un şir nesfîrşit de care ţărăneşti pline de soldaţi, mişcîndu-se încet într-o coloană dublă, sub escorta unor cazaci călări.

Era ca o imensă reptilă tîrîndu-se peste ogoare ; capul îi ieşea în afara cîmpului vizual într-o văiugă şi coada continua să se zvîrcolească şi să se scurteze, de parcă monstrul şi-ar fi croit drum muşcînd chiar din pieptul pămîntului.

Prinţul îşi alese drumul printr-un sat ce se afla doar puţin alături. Hanul de la marginea drumului, cu grajdul lui, staulul şi şopronul sub un singur acoperiş enorm de paie, semăna cu un gigant diform, cocoşat şi zdrenţuit, întinzîndu-se printre colibele scunde ale ţăranilor. Hangiul, un evreu corpolent şi demn, înveşmîntat într-o haină neagră de satin ce-i ajungea pînă la călcîie şi care era încinsă cu o eşarfă roşie, stătea în uşă mîngîindu-şi barba lungă şi argintie.

Îl privea pe Prinţ cum se apropie şi se aplecă grav din mijloc, fără a se aştepta să fie băgat măcar în seamă, întrucît era bine ştiut că tînărul lor stăpîn nu avea ochi pentru nimeni şi nimic în durerea lui. Fu un şoc destul de mare pentru el cînd tînărul Prinţ opri calul şi întrebă :

„Ce-i asta, Yankel ?"

„Asta, cu voia înălţimii voastre, este un convoi de pedestraşi. Se grăbesc înspre sud."

Se uită prevăzător în stînga şi-n dreapta, dar cum nu era nimeni pe-aproape în afara cîtorva copii ce se jucau în praful uliţei de ţară, se apropie de scara călăreţului :

„Înălţimea voastră nu ştie ? Acolo deja a început. Toţi proprietarii cu mic cu mare au ieşit deja cu arma în mînă şi chiar şi oamenii de rînd s-au ridicat. Ieri şelarul din Grodek (un mic tîrguşor din apropiere) a trecut pe-aici cu cei doi ucenici ai lui mergînd să se alăture şi ei. Şi-a lăsat pînă şi teleaga la mine. I-am dat o călăuză pentru ţinuturile noastre. Ştiţi, înălţimea voastră, cei din neamul meu călătoresc mult şi văd tot ce se întîmplă şi cunosc toate drumurile."

Încercă să-şi stăpînească surescitarea, căci evreul Yankel, hangiu şi arendaş al tuturor morilor din ţinut, era patriot polonez. Acesta adăugă cu o voce şi mai scăzută :

„Eram căsătorit deja cînd francezii şi toate celelalte neamuri au trecut pe-aici cu Napoleon. Ttţ ! Ttţ ! A fost atunci seceriş mare pentru moarte ! Poate că de data asta ne va ajuta Dumnezeu."

Prinţul dădu din cap, „Poate", şi, căzînd într-o adîncă meditare, lăsă calul să-l ducă acasă.

În noaptea aceea scrise o scrisoare şi dimineaţa devreme trimise un curier călare la poşta din oraş. În timpul zilei îşi ieşi din muţenie, spre marea bucurie a celor din familie, şi discută cu tatăl lui despre evenimentele recente — revolta din Varşovia, fuga marelui duce Constantin, primele mici succese ale armatei poloneze (pe vremea aceea exista o armată poloneză) ; răscoalele din celelalte provincii. Bătrînul prinţ Ioan, tulburat şi neliniştit, vorbind dintr-un punct de vedere pur aristocrat, nu avea încredere în originile populare ale mişcării, regreta tendinţele ei democratice şi nu credea în posibilitatea nici unui succes. Era trist, agitat sufleteşte.

„Judec toate astea cu calm. Există principii seculare de legitimitate şi ordine care au fost violate în această nesăbuită acţiune de dragul celor mai distructive iluzii. Deşi, desigur, impulsul patriotic al inimilor..."

Prinţul Roman îl ascultă cu o expresie gînditoare. Profită de pauză ca să-i spună tatălui său cu toată liniştea că trimisese în acea dimineaţă o scrisoare la St. Petersburg prin care îşi dădea demisia din serviciul de gardă.

Bătrînul prinţ rămase tăcut. Părerea lui era că ar fi trebuit să fie consultat şi el. Fiul său era de asemenea ofiţer de ordonanţă al Împăratului şi el ştia că ţarul nu va ierta niciodată această aparentă dezertare la un nobil polonez. Pe un ton dezamăgit el îi atrase atenţia fiului său că, în momentul de faţă, avea un concediu nelimitat. Lucrul cel mai înţelept ar fi fost să stea liniştit. Cei de la Curte aveau prea mult tact ca să remobilizeze acum pe cineva cu numele lui. Ori în cel mai rău caz s-ar fi putut solicita o misiune într-un loc depărtat — în Caucaz de exemplu —, departe de această nefericită luptă care era greşită în principiu şi deci sortită eşecului.

„Te vei găsi dintr-o dată fără rost în viaţă şi fără nici o ocupaţie. Şi vei avea nevoie de ceva care să te ţină ocupat, sărmanul meu băiat. Ai procedat cam necugetat, mă tem."

Prinţul Roman murmură :

„M-am gîndit destul de bine."

Tatăl său şovăi sub privirea lui neclintită.

„Bine, bine, s-ar putea ! Dar, ca ofiţer de ordonanţă al Împăratului şi în graţiile întregii familii imperiale..."

„Despre acei oameni nici nu se auzise cînd familia noastră era deja ilustră", lăsă tînărul să-i scape dispreţuitor.

Acesta era genul de observaţii la care bătrînul prinţ era sensibil.

„Ei, poate că-i mai bine aşa !" admise el pînă la urmă.

Tatăl şi fiul se despărţiră cu afecţiune ducîndu-se la culcare. Ziua următoare Prinţul Roman părea să fi căzut iar în adîncurile indiferenţei sale. Ieşi călare, ca de obicei. Îşi aminti că, în ziua precedentă, văzuse un convoi de soldaţi ca o reptilă, zburlindu-şi baionetele, tîrîndu-se pe faţa aceea de pămînt, care îi aparţinea lui. Femeia pe care o iubise fusese şi ea a lui. Moartea i-o furase. Pierderea ei fusese un şoc moral. Îi deschisese inima spre o durere mai adîncă, minţile spre gînduri mai largi, ochii spre tot trecutul şi spre existenţa altei iubiri încărcate cu durere, dar tot atît de misterios imperativă ca cea pierdută căreia îi încredinţase fericirea.

În seara aceea se retrase mai devreme ca de obicei şi sună după servitorul său personal.

„Du-te şi vezi dacă mai e lumină în locuinţa Intendentului. Dacă nu s-a culcat, cheamă-l să vină să-i vorbesc."

După ce servitorul plecă să îndeplinească aceasta, Prinţul rupse în pripă cîteva hîrtii, închise sertarele biroului său şi îşi puse un medalion, ce conţinea miniatura soţiei sale, în jurul gîtului, să-i atîrne pe piept.

Omul pe care-l aştepta Prinţul aparţinea acelui trecut pe care moartea soţiei sale îl adusese la viaţă. Era dintr-o familie de mici nobili, care de generaţii fuseseră partizani, servitori şi prieteni ai Prinţilor S. El îşi amintea vremurile de dinainte de ultima dezmembrare a ţării şi luase parte la luptele din ultimul ceas. Era un bătrîn polac tipic, din acea clasă cu o mare capacitate de emoţie şi entuziasm orb ; cu instincte marţiale şi credinţe simple ; şi chiar cu obiceiul de modă veche de a-şi împăna discursurile cu citate latineşti. Şi ochii lui de-o agerime blajină, faţa roşcovană, fruntea măreaţă şi mustaţa lui groasă, căruntă şi atîrnîndă erau la rîndul lor foarte tipice pentru acea categorie.

„Ascultă, maestre Francisc, i se adresă Prinţul familiar şi fără preliminarii. Ascultă, bătrîne prieten. O s-o şterg de aici fără tărăboi. Mă duc acolo unde mă simt chemat de o voce mai puternică decît durerea mea şi, totuşi, cu acelaşi timbru. Îţi spun doar ţie. Vei spune cele ce trebuie cînd va veni vremea."

Bătrînul înţelese. Mîinile lui întinse tremurau foarte tare. Dar imediat ce-şi regăsi vocea el mulţumi lui Dumnezeu cu glas tare pentru că i-a permis să trăiască destul, ca să mai apuce să-l vadă pe descendentul unei ilustre familii, cel mai tînăr vlăstar al ei, dînd un exemplu *coram Gentibus* de iubire de ţară şi de curaj în bătălie. Nu se îndoia că scumpul său Prinţ va avea un loc în Sfat şi în război, pe măsura înaltului său rang ; văzuse deja că *in fulgore* gloria familiei *affulget patriae serenitas.* La sfîrşitul discursului său izbucni în lăcrimi şi căzu în braţele Prinţului.

Prinţul îl linişti pe bătrîn şi, cînd îl văzu aşezat în fotoliu şi cît de cît liniştit, îi spuse :

„Nu mă înţelege greşit, maestre Francisc. Ştii cît de mult mi-am iubit soţia. O pierdere ca asta îţi deschide ochii spre adevăruri nebănuite. Nu e vorba de a conduce ori de glorie. Vreau să mă duc singur şi să lupt neştiut în soldăţime. Voi oferi patriei mele ceea ce îi pot eu oferi, adică viaţa mea, tot atît de simplu ca şelarul din Grodeck, care a plecat ieri cu calfele lui."

Bătrînul scoase un strigăt cînd auzi toate acestea. Nu se putea. El nu va permite. Dar trebui să cedeze în faţa argumentelor şi hotărîrii severe a Prinţului.

„A ! Dacă spui că-i o problemă de simţăminte şi conştiinţă — fie. Dar nu poţi merge cu totul singur. Doamne ! Sînt prea bătrîn ca să mai pot fi cuiva de folos. *Cripit verba dolor,* iubitul meu Prinţ, la gîndul că sînt trecut de şaptezeci şi fără prea mult rost în lume, ca un invalid în pridvorul bisericii. Se pare că să stau acasă şi să mă rog lui Dumnezeu pentru naţiune şi pentru dumneavoastră este tot ce-mi mai rămîne de făcut. Dar există fiul meu, fiul meu cel mai tînăr, Peter. El vă va fi un însoţitor devotat. Şi se întîmplă că stă cu mine, aici. Nu s-a mai auzit de cînd lumea ca un Prinţ S. să-şi rişte viaţa, fără să aibă pe cineva din neamul nostru care să

călărească alături. Trebuie să aveţi cu dumneavoastră pe cineva care ştie cine sînteţi, dacă nu de altceva, ca să-i anunţe pe părinţii şi pe bătrînul dumneavoastră servitor despre ce vi s-a întîmplat. Şi cînd vrea înălţimea voastră princiară să pornească ?"

„Într-o oră", spuse Prinţul ; şi bătrînul se zori să meargă să-şi anunţe fiul.

Prinţul Roman luă un sfeşnic şi merse în tăcere de-a lungul unui coridor întunecat din casa cufundată în linişte. Doica şefă povesti după aceea cum, trezindu-se brusc, îl văzu pe Prinţ aplecat asupra copilei sale, cu o mînă apărîndu-şi faţa de lumină. El rămase şi o privi o vreme, apoi punînd sfeşnicul pe podea se aplecă peste pătuţ şi sărută uşor fetiţa care nu se trezi. Ieşi fără zgomot, luînd lumina cu el. Îi văzu perfect faţa, dar nu putu citi nimic din expresia ei. Era palidă dar perfect calmă şi, după ce se depărtă de pătuţ, nu se uită nici măcar o dată înapoi.

Singura persoană căreia i se mai încredinţă, în afară de bătrîn şi fiul său Peter, fu evreul Yankel. Cînd acesta îl întrebă unde anume voia să fie călăuzit, Prinţul răspunse : „Spre cel mai apropiat detaşament". Un nepot al evreului, un tînăr înalt şi uscăţiv, îi conduse pe cei doi tineri pe căi puţin cunoscute, prin păduri şi mlaştini, şi îi scoase la zarea celor cîteva focuri ale unui mic detaşament campat într-un luminiş. Cîţiva cai nevăzuţi nechezară, o voce în întuneric strigă : „Cine-i acolo ?...", şi tînărul evreu îşi luă tălpăşiţa în grabă, explicînd că trebuie să se grăbească acasă, ca să ajungă la timp pentru Sabath.

Astfel, umil şi în acord cu simplitatea viziunii despre datorie pe care o avu cînd moartea îi depărtă bandajul strălucitor al fericirii de pe ochi, Prinţul Roman îşi dărui prinosul său patriei. Însoţitorul lui se făcu cunoscut ca fiu al Intendentului Prinţului S. şi-l declară ca pe o rudă, un văr îndepărtat din aceleaşi locuri şi, după cum se putea bănui, cu acelaşi nume. Adevărul e că nimeni nu întrebă prea multe. Încă doi tineri evident de nădejde care s-au înrolat. Nimic mai firesc.

Prinţul Roman nu rămase multă vreme în sud. Într-o zi, pe cînd era în cercetare cu alţi cîţiva, fură prinşi

într-o ambuscadă la intrarea într-un sat de niște infanteriști ruși. Prima salvă îi lăsă pe jos pe foarte mulți și restul se împrăștiară în toate direcțiile. Rușii, la rîndul lor, n-au stat pe loc, temîndu-se de-o întoarcere în forță. După cîtăva vreme, țăranii care veniră la fața locului, îi scoaseră pe Prințul Roman de sub calul său mort. Nu era rănit, dar credinciosul său însoțitor fusese printre primii care au căzut. Prințul îi ajută pe țărani să-l îngroape odată cu ceilalți morți.

Apoi, singur, nesigur unde ar putea afla corpul de partizani care era într-o continuă mișcare în toate direcțiile, el se hotărî să încerce să ajungă la corpul principal al armatei poloneze ce-i înfrunta pe ruși la granițele Lituaniei. Deghizat în haine țărănești, în caz că ar fi întîlnit ceva cazaci ieșiți la jaf, hoinări cîteva săptămîni înainte de a ajunge într-un sat ocupat de un regiment de cavalerie poloneză în avanpost.

Pe o bancă, în fața bordeiului unui țăran mai înstărit, ședea un ofițer mai în vîrstă, pe care-l consideră a fi colonelul. Prințul se apropie respectuos, își spuse pe scurt povestea și își declară dorința de-a se înrola ; și cînd a fost întrebat care-i este numele de către ofițerul care-l privea cercetător el îi dădu sub impulsul momentului numele tovarășului mort.

Ofițerul mai vîrstnic gîndi în sinea lui : „Iată un fiu de țărani din pătura liberă și împroprietărită." Îi plăcea cum arăta.

„Știi să scrii și să citești, dragul meu ?" întrebă el.

„Da, înălțimea voastră, știu", răspunse Prințul.

„Bun. Vino în colibă ; adjutantul regimentului e aici. Îți va trece numele în rol și te va pune să prestezi jurămîntul."

Adjutantul îl privi cu multă atenție pe noul venit, dar nu spuse nimic. Cînd toate formalitățile fură îndeplinite și recrutul ieși, el se întoarse spre superiorul lui :

„Știți cine e ?"

„Cine ? Acest Peter ? Un tip simpatic."

„E Prințul Roman S."

„Absurd."

Dar adjutantul era sigur. Îl văzuse pe Prinț de cîteva ori cam cu doi ani în urmă, la Castel, în Varșovia. Îi vor-

bise chiar odată, la o recepție a ofițerilor dată de Marele Duce.

„S-a schimbat. Pare mult mai în vîrstă, dar sînt sigur că e el. Am o bună memorie a fețelor."

Cei doi ofițeri se uitară unul la celălalt în tăcere.

„E limpede că va fi recunoscut mai devreme ori mai tîrziu", murmură adjutantul. Colonelul dădu din umeri.

„Nu-i treaba noastră, dacă el are capriciul de-a se înrola la trupă. Cît despre faptul c-ar putea fi recunoscut, nu-i chiar atît de sigur. Toți ofițerii și oamenii noștri vin din celălalt capăt al Poloniei."

Stătu grav pe gînduri o vreme, apoi zîmbi. „Mi-a spus că știe să scrie și să citească. Nimic nu mă împiedică să-l fac sergent cu prima ocazie. E limpede că se va descurca foarte bine."

Prințul Roman depăși, ca subofițer, toate așteptările colonelului. Nu trecu mult și sergentul Peter ajunse vestit pentru capacitatea și curajul lui. Nu era curajul nepăsător al unui disperat ; era o îndrăzneală sigură de sine, conștientă parcă, pe care n-o putea descuraja nimic. O devoțiune fără margini, dar cumpătată, neafectată de timp, de schimbări, de descurajarea retragerilor fără sfîrșit, de amărăciunea speranțelor spulberate și de ororile mizeriei care se adăugau la truda și primejdiile războiului. Fu anul în care holera își făcu prima oară apariția în Europa. Devastă taberele ambelor armate, afectînd mințile cele mai ferme cu teroarea unei morți misterioase, ce bîntuia tăcută printre armele în piramide și în jurul focurilor de bivuac.

Un țipăt brusc trezea soldații hărțuiți și aceștia vedeau, în strălucirea tăciunilor, cum unul dintre ei se zvîrcolea pe pămînt ca un vierme călcat de niște invizibile picioare. Și înainte de a se crăpa de ziuă acesta urma să fie țeapăn și rece. Grupuri astfel vizitate se știe că s-au ridicat ca unul, au abandonat focul și au fugit în noapte, într-o panică mută. Ori un camarad care-ți vorbea în mers se bîlbîia brusc în mijlocul unei propoziții, rotea ochii înspăimîntați și cădea jos cu fața schimonosită și buzele albastre, rupînd rîndurile cu convulsiile lui agonice. Oamenii erau loviți în șa, în posturile de gardă, în linia de foc, transmițînd ordine, manevrînd tunurile. Mi

s-a spus că, într-un batalion ce se alinia sub foc în perfectă ordine pentru luarea cu asalt a unui sat, trei cazuri au avut loc în cinci minute în capul coloanei ; şi atacul n-a putut fi efectuat, pentru că companiile din frunte se dispersară peste cîmpuri ca pleava în bătaia vîntului.

Sergentul Peter, cu toate că era tînăr, avea o mare influenţă asupra oamenilor săi. Se spunea că numărul dezertorilor în escadronul în care servea el era mai scăzut decît în oricare altul din întregul divizion de cavalerie. Aceasta se presupunea a fi puterea exemplului capacităţii liniştite a unui singur om de a face faţă oricărei forme de pericol şi teroare.

Oricum ar fi fost, era simpatizat şi urmat, în general. Cînd veni sfîrşitul şi rămăşiţele acelui corp de armată, puternic presat din toate părţile, se pregăteau să treacă graniţa prusacă, sergentul Peter avu destulă influenţă ca să adune în jurul lui o mînă de soldaţi. Reuşi să scape cu ei în timpul nopţii din armata împresurată. Conduse acest grup pe o distanţă de două sute de mile, prin ţinuturi în care mişunau numeroase detaşamente ruseşti şi făcea ravagii holera. Dar asta fu nu ca să evite captivitatea, ca să se ascundă şi să încerce să-şi salveze pieile. Nu. Îi conduse la o fortăreaţă care mai era ocupată de polonezi şi unde ultima rezistenţă a înfrîntei revoluţii urma să aibă loc.

Asta pare a fi pur şi simplu fanatism. Dar fanatismul e omenesc. Omul a adorat divinităţi feroce. Există ferocitate în fiecare pasiune, chiar şi în iubire. Religia speranţelor eterne aminteşte cultul nebunesc al disperării, al morţii, al anihilării. Diferenţa zace în clauza morală ce izvorăşte din nevoia secretă şi din aspiraţiile neexprimate ale credincioşilor. Numai pentru cei uşuratici totul e deşertăciune ; şi totul e decepţie doar pentru cei care n-au fost niciodată sinceri cu ei înşişi.

În acea fortăreaţă s-a întîmplat ca bunicul meu să fie împreună cu sergentul Peter. Bunicul era vecin cu familia S. la ţară, dar nu îl ştia pe Prinţul Roman, acesta ştiindu-i altfel numele foarte bine. Prinţul îi spuse cine este într-o noapte, pe cînd stăteau amîndoi pe metereze, rezemaţi de afetul unui tun.

Serviciul pe care voia să i-l ceară era ca, în caz că va fi ucis, ştirea să ajungă la părinţii lui.

Vorbeau cu voce scăzută, ceilalţi servanţi ai piesei zăcînd pe lîngă ei. Bunicul meu îi făcu promisiunea cerută şi apoi îl întrebă deschis — căci era foarte intrigat de dezvăluirea ce venise atît de pe neaşteptate :

„Dar spuneţi-mi, Prinţe, de ce această dorinţă ? Aveţi ceva presimţiri negre în ceea ce vă priveşte ?"

„Cîtuşi de puţin ; mă gîndeam la ai mei. Ei n-au idee unde mă aflu, răspunse Prinţul Roman. Mă oblig să fac şi eu asta pentru tine, dacă vrei. E sigur că cel puţin jumătate din noi vor fi ucişi înainte de sfîrşit, aşa că există şanse egale ca unul din noi să supravieţuiască celuilalt."

Bunicul meu îi spuse, după cîte ştia, unde s-ar putea afla în acel moment nevasta şi copiii lui. Din acea clipă pînă la sfîrşitul asediului cei doi fură foarte multă vreme împreună. În ziua marelui asalt bunicul meu fu grav rănit. Oraşul căzu. În ziua următoare chiar şi fortăreaţa, spitalul ei fiind plin de morţi şi muribunzi, magaziile goale, apărătorii ei trăgînd ultimele cartuşe, îşi deschise porţile.

În timpul întregii campanii Prinţul, expunîndu-şi conştient persoana cu fiecare ocazie, nu suferi nici măcar o zgîrietură. Nimeni nu-l recunoscuse ori, în orice caz, nu-i dăduse în vileag adevărata identitate. Pînă atunci, cîtă vreme îşi făcuse datoria, nu conta cine anume este.

Acum însă situaţia se schimbase. Ca fost ofiţer de gardă şi, pînă nu de mult, ofiţer de ordonanţă al Împăratului, acest rebel risca serios să i se acorde o atenţie specială, sub forma unui pluton de execuţie de la zece paşi. Pentru mai mult de o lună rămase pierdut în mizerabila îngrămădire de prizonieri înghesuiţi în cazematele fortăreţei doar cu atîta hrană cît să-şi ţină trupul şi sufletul laolaltă, dar, altfel, lăsaţi să moară din cauza rănilor, lipsurilor, ori a bolilor cu rata de patruzeci la sută sau aşa ceva pe zi.

Poziţia fortăreţei fiind centrală, noi grupuri capturate afară, în timpul unor operaţiuni minuţioase de pacificare, erau trimise frecvent înăuntru. Printre astfel de

nou-veniți se întîmplă să fie un tînăr, un prieten personal al Prințului din timpul școlii. Acesta îl recunoscu și, în culmea consternării, strigă tare : „Dumnezeule ! Roman, tu aici ?“

Se spune că ani întregi otrăviți de remușcări fură plata pentru această scăpare de moment. Toate acestea se întîmplară în curtea principală a fortăreței. Gestul de prevenire al Prințului veni prea tîrziu. Un ofițer al jandarmilor de gardă auzise exclamația. Incidentul i se păru a merita să fie cercetat mai îndeaproape. Investigația care urmă nu fu foarte dificilă, pentru că Prințul, întrebat despre numele său, mărturisi imediat.

Știrea că Prințul Roman S. fusese găsit printre prizonieri fu trimisă la St. Petersburg. Părinții lui erau deja acolo, trăind în tristețe, incertitudine și neliniște. Capitala Imperiului era cel mai sigur loc de reședință pentru un nobil al cărui fiu dispăruse atît de misterios de-acasă în timp de rebeliune. Bătrînii nu avuseseră vești de la el, ori despre el, de luni întregi. Avură grijă să nu contrazică zvonurile despre o sinucidere din disperare care circulau în lumea mare, care ținea minte pătimașa iubire, încîntătoarea și sincera fericire căreia îi pusese capăt moartea. Dar ei sperau în secret că fiul lor a supraviețuit și a reușit să treacă frontiera cu acea parte din armată ce se predase prusacilor.

Știrea captivității sale fu o lovitură zdrobitoare. Deschis nu se mai putea face nimic pentru el. Dar numele lor mare, poziția lor, relațiile lor întinse și legăturile în cele mai înalte sfere, dădeau posibilitate părinților să acționeze indirect și ei răsturnară cerul și pămîntul, cum se spune, să-și salveze fiul de la „consecințele nebuniei sale“, după cum sărmanul prinț Ioan nu ezită să se exprime. Mari personalități fură abordate de către fruntași prestigioși, înalți demnitari fură căutați în audiențe, oficialități puternice fură convinse să se implice în această afacere. Posibilitatea de a ajuta venită din partea oricărei influențe secrete fu luată în considerare. Cîțiva secretari particulari primiră mite mari. Amanta unui anume demnitar obținu o uriașă sumă de bani.

Dar, după cum am mai spus, într-un caz atît de bătător la ochi, nu puteau fi făcute nici un fel de apel di-

rect şi nici mişcări deschise. Tot ce s-a putut face a fost să fie aplecată, printr-o prezentare confidenţială, mintea preşedintelui Comisiei Militare spre clemenţă. Acesta sfîrşi prin a se lăsa impresionat de aluzii şi sugestii, unele provenind din cercuri foarte înalte, pe care le primi din St. Petersburg. Şi, la urma urmelor, recunoştinţa unor atît de mari nobili ca Prinţii S. era ceva ce merita a fi avut în vedere. El era un bun rus, dar şi un om bun din fire. Mai mult decît atît, urîrea polonezilor nu era pe vremea aceea un punct cardinal al crezului patriotic, cum avea să devină treizeci de ani mai tîrziu. Simţi o simpatie la prima vedere pentru acel tînăr bronzat, cu faţa subţiată, emaciată de luni de campanie dificilă, de greutăţile asediului şi de rigorile captivităţii.

Comisia era formată din trei ofiţeri. Funcţiona în fortăreaţă într-o încăpere boltită, în spatele unei mese mari, negre. Cîţiva funcţionari ocupau cele două capete şi, în afara jandarmilor care-l aduseseră înăuntru, nu mai era nimeni acolo.

Între cei patru sinistri pereţi ce-l despărţeau de toate priveliştile şi sunetele libertăţii, de toate speranţele de viitor, de toate mîngîierile iluziilor, singur în faţa duşmanilor săi erijaţi în judecători, cine poate spune cîtă dragoste de viaţă era în Prinţul Roman ? Cît mai rămăsese din acel simţ al datoriei, ce i se revelase în tristeţe ? Cît din iubirea ce i se trezise pentru patria lui natală ? Acea patrie care cere să fie iubită cum nici un alt loc n-a fost vreodată iubit, cu afecţiunea îndurerată pe care o porţi morţilor de neuitat şi cu focul de nestins al unei pasiuni lipsite de speranţă, pe care doar un ideal viu, respirînd şi cald, ni-l poate aprinde în piept spre propria mîndrie, pentru oboseala noastră, pentru încîntarea noastră, spre ruina noastră.

E ceva monstruos în ideea unei astfel de pretenţii, pînă cînd o vedem în faţa noastră întrupată în forma unei fidelităţi fără de frică ori fără reproş. Apropiindu-se de momentul suprem al vieţii sale, Prinţul putea doar să fi avut sentimentul că aceasta era pe cale să se sfîrşească. Răspunse la întrebările care i se puseră clar, concis, cu cea mai profundă indiferenţă. După toate lunile încordate de acţiune, era o oboseală pentru el să vorbească.

Dar o ascunse, ca nu cumva dușmanii săi să suspecteze în comportarea lui apatia descurajării ori paralizia unui spirit frînt. Amănuntele de comportament păreau să nu aibă nici un fel de importanță ; acești oameni nu aveau nimic de-a face cu gîndurile lui. El își păstră un ton scrupulos curtenitor. Refuză permisiunea de a se așeza.

Ce s-a întîmplat la această preliminară examinare se știe doar de la ofițerul care prezida. Urmînd singura cale posibilă în acest caz frapant negativ, el încercă de la bun început să călăuzească ideile Prințului spre linia de apărare pe care ar fi dorit s-o ia acesta. Manevră evident întrebările în așa fel, încît să pună răspunsurile potrivite în gura inculpatului, mergînd pînă acolo încît aproape că-i sugeră cuvintele : cum, pierdut în insuportabila durere ce urmă morții tinerei lui soții, devenind irresponsabil în comportament din cauza disperării, într-un moment de oarbă imprudență, fără să-și dea seama de natura cu totul reprobabilă a actului, nici despre pericole ori dezonoare, el plecase să se alăture celor mai apropiați rebeli dintr-un impuls spontan. Și acum, cu penitență...

Dar Prințul Roman tăcea. Judecătorii militari se uitau la el cu speranță. În liniște întinse mîna după un toc și scrise pe o bucată de hîrtie pe care o găsi sub cotul lui : „M-am alăturat revoltei naționale din convingere."

Împinse hîrtia peste masă. Președintele o luă, o arătă pe rînd colegilor lui din stînga și din dreapta, apoi, uitîndu-se fix la Prințul Roman, o lăsă să-i cadă din mînă. Și liniștea rămase atotstăpînitoare, pînă cînd se adresă jandarmilor, spunîndu-le să-l ia pe prizonier.

Aceasta a fost depoziția scrisă a Prințului Roman în momentul suprem al vieții sale. Am auzit că familia Prinților S., în toate ramurile sale, a adoptat aceste două ultime cuvinte, „Din convingere", ca deviză sub însemnele armelor casei lor. Nu știu dacă aceasta e adevărat. Unchiul meu nu-mi putu spune. Observă doar că acestea nu se puteau vedea pe sigiliul personal al Prințului Roman.

Fu condamnat pe viață la muncă în minele siberiene. Împăratul Nicolai, care viza întotdeauna personal toate condamnările nobilimii poloneze, scrise cu propria lui

mînă pe margine : „Autorităţile sînt sever atenţionate să aibă grijă ca acest condamnat să umble în lanţuri, ca oricare criminal, la fiecare pas al drumului."

Era o condamnare la moarte înceată. Foarte puţini supravieţuiră neîngropaţi în aceste mine mai mult de trei ani. Şi cum era totuşi viu la sfîrşitul acestui termen, i se permise, în urma unei cereri a părinţilor şi printr-o favoare excepţională, să fie soldat de rînd în Caucaz. Orice comunicare cu el era înterzisă. Nu avea nici un drept cetăţenesc. Din toate punctele de vedere, în afara suferinţei, era un om mort. Micuţa copilă, pe care fusese atît de grijuliu să n-o trezească cînd o sărutase în pătuţ, moşteni toată averea după moartea prinţului Ioan. Existenţa ei salvă acele imense proprietăţi de confiscare.

Mai trecură douăzeci şi cinci de ani pînă cînd Prinţului Roman, surd ca piatra, cu sănătatea ruinată, i se permise să se întoarcă în Polonia. Fiica lui se mărită splendid cu un *grand seigneur* polono-austriac şi, mişcîndu-se în sferele cosmopolite ale celei mai înalte aristocraţii europene, trăia mai ales peste hotare, la Nisa şi Viena. Stabilindu-se la una dintre proprietăţile ei, nu cea cu palatul de reşedinţă, ci alta, unde avea o mică casă modestă, el o vedea foarte rar.

Dar Prinţul Roman nu se izolă, ca şi cum şi-ar fi terminat rolul. Nu se făcea nimic în viaţa publică ori particulară din împrejurimi, fără a se solicita sfatul şi opinia Prinţului Roman, şi niciodată inutil. Se spunea pe bună dreptate că zilele nu-i mai aparţineau lui, ci concetăţenilor săi. Şi era mai ales prietenul personal al tuturor exilaţilor întorşi acasă, ajutîndu-i cu vorba şi cu fapta, aranjîndu-le problemele şi ajutîndu-i să-şi găsească un sens în viaţă.

Am auzit de la unchiul meu multe lucruri despre activitatea lui devotată, în care a fost întotdeauna călăuzit de o înţelepciune simplă, de un înalt simţ al onoarei şi de cea mai scrupuloasă idee despre probitatea publică şi personală. A rămas pentru mine o prezenţă vie, din cauza acelei întîlniri din sala de biliard cînd, în dorinţa mea de-a auzi noutăţi despre lupul lupilor, am venit pentru o clipă în contact cu un om care fusese mai presus de

orice un om între oameni, capabil să simtă profund, să creadă nestrămutat, să iubească cu ardoare.

Îmi amintesc pînă în ziua de azi strîngerea mîinii osoase şi zbîrcite a Prinţului Roman, închisă peste pumnul meu mic şi pătat de cerneală, şi privirea pe jumătate serioasă, pe jumătate amuzată cu care unchiul se uita la intrusul lui nepot.

Trecură mai departe şi uitară de copil. Dar nu m-am mişcat ; m-am uitat după ei, nu atît de mult dezamăgit, cît nedumerit de acest prinţ atît de evident deosebit de prinţii din poveşti. Traversară foarte încet de-a curmezişul sala de biliard. Înainte de-a ajunge la cealaltă uşă, Prinţul se opri şi l-am auzit — parcă-l mai aud şi acum — spunînd : „Mi-ar face plăcere să scrii la Viena în legătură cu postul acela. E un om deosebit de meritoriu, şi recomandarea dumitale ar fi decisivă."

Faţa unchiului meu, întoarsă spre el, exprima sinceră uimire. Spunea tot atît de clar cum ar fi exprimat cuvintele : „Ce recomandare poate fi mai bună decît cea a unui tată ?" Dar Prinţul era iute în a citi expresia feţelor. Vorbi iar, cu accentul acela fără inflexiuni al unui om care nu-şi auzise vocea de ani de zile, pentru care cuvîntul lipsit de sunet e ca un sălaş al umbrelor tăcute.

Şi pînă astăzi îmi amintesc aceste cuvinte : „Îţi cer asta dumitale pentru că, vezi, fiica mea şi ginerele meu nu cred c-aş fi în stare să apreciez corect oamenii. Ei cred că m-am lăsat prea mult călăuzit doar de sentimente."

POVESTEA

Dincolo de fereastra unică şi largă, lumina crepusculară se stingea încet într-o lucire pătrată fără culoare, decupată sever din umbrele cumulînde ale încăperii.

Era o încăpere lungă. Fluxul irezistibil al nopţii copleşise partea ei mai depărtată, unde şoaptele unei voci bărbăteşti, pătimaş întrerupte şi pătimaş reluate, păreau să pledeze în faţa unor murmure de răspuns de-o infinită tristeţe.

În cele din urmă nu se mai auzi nici un murmur de răspuns. Mişcarea cu care se ridică încet din genunchi de lîngă patul moale şi umbros, ce deţinea sugestia vagă a unei femei culcate, îl arătă înalt, sub tavanul scund, cu o înfăţişare întunecată cu care discordau puternic gulerul alb sub conturul capului şi lucirea slabă, fugară, ici şi colo, a nasturilor de alamă ai uniformei.

Stătu aplecat asupra ei un moment, masculin şi misterios în imobilitatea lui, înainte de a se aşeza pe un scaun din apropiere. Putea vedea doar ovalul vag al feţei ei întoarse-n sus şi, întinse peste rochia neagră, mîinile palide, cu o clipă înainte abandonate săruturilor lui şi acum parcă prea obosite să se mai mişte.

Nu îndrăznea să scoată un sunet, adunat ca un om sub povara prozaicelor greutăţi ale existenţei. Ca de obicei, femeia fu cea care avu curajul. Vocea ei se auzi prima — aproape convenţională, în timp ce fiinţa îi vibra încă de emoţii contradictorii.

„Spune-mi ceva", zise ea.

Întunericul îi ascunse surpriza și apoi zîmbetul. Nu-i spusese oare chiar acum vorbele cele mai de preț din lume — și asta nu pentru prima oară !

„Ce să-ți spun ?“ întrebă el, cu o voce convingător stăpînită. Începea să-i fie recunoscător pentru acea decizie din ton ce mai slăbise încordarea.

„De ce nu-mi spui o poveste ?“

„O poveste ?“ Era de-a dreptul uimit.

„Da. De ce nu ?“

Cuvintele trădau o ușoară iritare, semnul voinței capricioase la o femeie iubită, capricioasă numai pentru că se crede a fi o lege, incomodă uneori și totdeauna greu de evitat.

„De ce nu ?“, repetă el, cu un accent ușor zeflemitor, de parcă i s-ar fi cerut să-i dea luna de pe cer. Dar acum era puțin supărat pe ea pentru acea mobilitate feminină ce-i permitea să lepede o emoție tot atît de simplu ca pe o rochie de seară.

O auzi apoi spunînd, puțin nesigură, cu o intonație tremurătoare, ce-l făcu să se gîndească brusc la zborul unui fluture :

„Îmi spuneai cîndva... foarte frumos... poveștile tale... simple și... profesionale. Oricum, destul de frumos ca să mă captiveze. Aveai un fel de artă... de-a povesti... în acele zile... zilele de dinainte de război.“

„Adevărat ? întrebă el, întunecîndu-se fără voie. Dar, după cum vezi, războiul e încă în toi“; continuă pe un ton atît de egal și de stăpînit, încît ea simți un fior ușor pornind pe spinare. Și totuși insistă. Căci nimic nu e mai neabătut pe lume decît capriciul unei femei.

„Poate să nu fie o poveste din această lume“, explică ea.

„Vrei o poveste de pe lumea cealaltă, mai bună ? întrebă el cu o surpriză neutră. Trebuie convocați pentru o astfel de sarcină cei care au ajuns deja acolo.“

„Nu. Nu asta am vrut să spun. Am vrut să spun de pe undeva... din altă parte. A lumii, nu din ceruri.“

„M-am mai liniștit. Dar nu uita că am o permisie de cinci zile doar.“

„Da. Și că mi-am luat și eu o permisie de cinci zile de la... de la datoriile mele.“

„Îmi place cuvîntul acesta."

„Care cuvînt ?"

„Datorie."

„E îngrozitor — uneori."

„Ah, asta pentru că-i dai un sens limitat. Dar nu-i așa. Conține infinități... și astfel..."

„Ce expresii sînt astea ?"

El trecu peste izbucnirea ei ironică.

„O iertare infinită, de pildă, continuă el. Cît despre această «altă lume» — cine s-o caute, pe ea și povestea ce-o ascunde ?"

„Tu", spuse ea cu o inflexiune dulce, ciudată, aproape aspră.

El făcu, stînd în scaun, o mișcare vagă de consimțire, a cărei ironie nici măcar întunericul crescînd n-o putu face misterioasă.

„Facă-se voia ta ! În acea lume, deci, a fost odată un Ofițer comandant și un Scandinav. Cu majuscule, te rog, pentru că nu vor avea alte nume. Era o lume de mări, continente și insule..."

„Ca pămîntul", murmură ea cu amărăciune.

„Da. La ce altceva te-ai fi așteptat trimițînd un om făcut din lutul nostru obișnuit, chinuit, într-o călătorie de descoperiri ? Ce altceva ar putea el găsi ? Ce altceva ai putea înțelege, te-ar putea interesa ori i-ai putea simți măcar existența ? Nu lipsea comedia și măcelul."

„Veșnic ca pe pămînt", murmură ea.

„Veșnic. Și, din moment ce pot găsi în univers numai ceea ce e adînc înrădăcinat în fibrele ființei mele, era și dragoste. Dar nu vom vorbi despre asta."

„Nu. Nu vom vorbi", spuse ea, într-un ton neutru ce-i ascunse perfect ușurarea ori dezamăgirea. Apoi după o pauză adăugă : „Va fi o poveste comică."

„Păi..., făcu și el o pauză. Da. Într-un fel. Într-un fel foarte trist. Ar fi omenesc și, după cum știi, comedia nu e decît o problemă de punct de vedere. Și nu va fi o povestire zgomotoasă. Toate tunurile vor fi mute — mute ca tot atîtea telescoape."

„Ah, e cu tunuri deci ! Și pot să știu... unde se întîmplă ?"

„Pe apă. Îți amintești, lumea despre care vorbim are mările ei. Se desfășura un război acolo. Era o lume caraghioasă și teribilă totodată. Războiul se purta pe uscat, pe apă, sub apă, sus în aer și chiar sub pămînt. Și mulți tineri în această lume, mai ales în careul ofițerilor și în sala de mese, obișnuiau să spună — iartă-mi cuvîntul neacademic — obișnuiau să-și spună : «E un război al naibii de greu, dar tot mai bine decît fără război». Sună cam flușturatic, nu-i așa ?“

Auzi un suspin nervos, nerăbdător, în adîncimile patului, în timp ce continuă fără să se oprească.

„Și totuși e mai mult decît pare la prima vedere. Vreau să spun mai multă înțelepciune. Ușurătatea, ca și comedia, nu-i decît o problemă de primă impresie vizuală. Acea lume nu era foarte înțeleaptă. Dar exista în ea o anume cotă de obișnuită viclenie practică. Era dovedită mai ales de neutri în diferite moduri, publice și private, care cereau supraveghere ; supraveghere de către minți ascuțite și de ochi cu adevărat ascuțiți. Și trebuiau să fie ascuțiți nu glumă, te asigur.“

„Îmi închipui“, murmură ea apreciativ.

„Ce putea fi acolo ce nu ți-ai putea imagina ? se pronunță el sobru. Ai lumea în tine. Dar să ne întoarcem la comandantul nostru care, desigur, comanda o navă de-un anume fel. Povestirile mele chiar dacă sînt adesea profesionale (cum tocmai ai remarcat) n-au fost niciodată tehniciste. Așa că îți voi spune doar că nava fusese foarte arătoasă cîndva, trebuie să fi avut multă grație, eleganță și lux. Da, cîndva ! Era ca o femeie frumoasă, care și-ar fi pus brusc haine din pînză de sac și și-ar fi înfipt revolvere la centură. Dar plutea cu ușurință, se mișca cu suplețe, era destul de bună.“

„Aceasta era părerea ofițerului comandant ?“, întrebă vocea din pat.

„Asta. Era de obicei trimis de-a lungul anumitor coaste să vadă... ce putea vedea. Atît. Și uneori avea ceva informații preliminare de care se servea, alteori nu avea. Și era totuna, de fapt. Erau tot atît de folositoare cît ar fi fost niște informații ce-ar fi încercat să determine poziția și intențiile unui nor, ale unei fantome ce ia formă ici și colo, fără s-o poți prinde.

Era în primele zile ale războiului. Ceea ce îl uimea la început pe ofiţerul comandant era faţa neschimbată a apelor, cu imaginea lor familiară, nici mai prietenoasă, nici mai ostilă. În zilele senine soarele scotea scîntei pe albastrul mării ; ici şi colo cîte o scamă paşnică de fum adăsta în depărtare şi era imposibil să admiţi că orizontul familiar şi limpede trasa de fapt limitele unei uriaşe capcane circulare.

Da, era imposibil de crezut, pînă cînd într-o zi vezi un vas care nu e vasul tău (ceva mai modest), dar un vas frate, aruncat fără veste în aer şi dus la fund aproape înainte de a-ţi fi dat seama ce i s-a întîmplat. Apoi începi să crezi. De aici înainte ieşi să vezi... ce poţi vedea ; şi continui s-o faci cu convingerea că într-o zi vei muri din cauza a ceva ce ţi-a rămas nevăzut. Invidiezi soldaţii la sfîrşitul zilei, care-şi şterg sudoarea şi sîngele de pe feţe, numără morţii căzuţi în partea lor, privind cîmpurile devastate, pămîntul răscolit care pare să sufere şi să sîngereze cu ei. Îi invidiezi cu adevărat. Brutalitatea aceea finală — gustul pasiunii primitive — francheţea feroce a loviturii dată de mîna cuiva — provocarea directă şi răspunsul deschis. Ei bine, marea nu-ţi dă nimic din toate acestea şi are aerul să pretindă că nu se întîmplă nimic deosebit pe lume."

Ea îl întrerupse, foindu-se puţin.

„Oh, da. Sinceritate, franchete, pasiune — trei cuvinte ale liturghiei tale. Le ştiu !"

„Gîndeşte-te ! Nu e a noastră..., credinţă comună ? întrebă el neliniştit, dar fără să aştepte un răspuns şi continuă imediat : Acestea erau sentimentele ofiţerului comandant. Cînd noaptea veni tîrîndu-se peste mare, ascunzînd ceea ce părea ipocrizia unui prieten vechi, fu o uşurare. Noaptea te orbeşte pe cinstite — şi există momente cînd soarele poate părea tot atît de odios cuiva ca însăşi falsitatea. Noaptea e bună.

Noaptea ofiţerul comandant îşi putea lăsa gîndurile să hoinărească — n-o să spun unde. Undeva unde nu era de ales decît între adevăr şi moarte. Dar vremea ceţoasă, deşi te orbea, nu aducea o astfel de uşurare. Negura e înşelătoare, luminozitatea moartă a ceţii este iritantă. Ţi se pare că ar *trebui* să vezi.

Într-o zi mohorîtă şi urîcioasă vasul naviga într-o patrulare de rutină în preajma unei coaste stîncoase şi primejdioase care se zărea de un negru intens, ca o gravură pe hîrtie cenuşie. Curînd secundul îi vorbi comandantului său. I se părea că văzuse ceva pe apă, spre larg. Probabil simple rămăşiţe."

„Doar că pe-aici n-ar trebui să fie nici un naufragiu, domnule", remarcă el.

„Nu, spuse ofiţerul comandant. Ultimele vase raportate a fi fost scufundate de submarine erau mult mai spre vest. Dar nu se ştie niciodată. Se poate să mai fi fost altele de-atunci, fără să fi fost reperate ori văzute. Scufundate cu tot echipajul."

Aşa a început totul. Cursul vasului fu modificat pentru a trece aproape de obiect ; căci era necesar să se vadă cu luare-aminte ce se mai putea vedea. Aproape, dar fără să-l atingă ; căci nu era recomandat să vii în contact cu obiecte de orice formă care se întîmplau să plutească în voia sorţii pe-aproape. Aproape, dar fără să oprească ori măcar să reducă viteza ; căci în acele vremuri nu era cuminte să adaşti în vreun loc anume, nici măcar o clipă. Pot să-ţi spun însă de la început că obiectul nu conţinea în sine nici o primejdie. N-are rost să-l descriu. Nu era nimic mai deosebit ca, să zicem, un butoi de-o anume formă şi culoare. Dar avea semnificaţia lui.

Valul lin al provei îl săltă în sus ca pentru o inspectare mai de-aproape şi apoi nava reintră în cursul ei, îi întoarse spatele cu indiferenţă, în timp ce douăzeci de perechi de ochi de pe puntea ei cercetau în toate direcţiile, încercînd să vadă... ce se putea vedea.

Ofiţerul comandant şi secundul lui discutară cu aplicaţie despre obiectul în cauză. Li se părea a nu fi fost o dovadă a isteţimii, cît a activităţii unor anumite vase neutre. Această activitate lua în multe cazuri forma aprovizionării în larg a anumitor submarine. Aceasta se bănuia în general, chiar dacă nu se putea şti cu certitudine. Dar însăşi natura evenimentelor din acele zile impunea această concluzie. Obiectul, privit de aproape şi lăsat în voia lui cu o aparentă indiferenţă, arăta fără dubiu că ceva de genul acesta se întîmplase undeva, în apropiere.

Obiectul în sine era mai mult decît suspect. Dar faptul că fusese lăsat la vedere trezea alte suspiciuni. Era el dovada unui scop ascuns și pervers ? Cît despre asta, toate speculațiile părură curînd superflue. Pînă la urmă ambii ofițeri ajunseră la concluzia că fusese lăsat acolo mai mult ca probabil dintr-o întîmplare, complicată pesemne de vreo necesitate neprevăzută ; cum ar fi fost, probabil, necesitatea de-a dispărea urgent de la fața locului, ori ceva de felul acesta.

Discuția lor avu loc în fraze scurte, pline de miez, fracționate de tăceri lungi, gînditoare. Și tot acest timp ochii lor cercetară orizontul într-un efort permanent, aproape mecanic, de vigilență. Cel mai tînăr trase mohorît concluzia :

„E limpede. Asta este. Dovada a ceva despre care eram destul de siguri înainte. O evidență chiar."

„Și la ce ne folosește nouă ?" replică ofițerul comandant. Cei în cauză sînt la multe mile depărtare ; submarinul, dracu știe unde, gata să atace ; și nobilul neutru, ștergînd-o spre est, gata să mintă !"

Secundul rîse puțin la tonul comandantului. Dar ghicise că neutrul nici măcar nu trebuia să mintă foarte mult. Cei ca el, dacă nu erau prinși chiar asupra faptului, se simțeau destul de în siguranță. Își puteau permite să chicotească. Probabil chicoteau în sinea lor. Era foarte posibil să mai fi făcut jocul acesta înainte și nu le păsa nici atîta de dovezile lăsate în urmă. Era un joc în care practica te făcea curajos și eficient.

Și rîse iar ușor. Dar comandantul lui era revoltat împotriva acestor necurate și criminale metode și împotriva atrocei grosolănii a complicităților ce păreau să pîngărească chiar sursa celor mai adînci emoții ale omului și a celor mai nobile activități ; să corupă chiar imaginația ce stă la baza concepției definitive despre viață și moarte. El însuși suferea...

Vocea de pe sofa îl întrerupse pe narator.

„Cît de bine îi înțeleg starea !"

El se aplecă ușor înainte.

„Da. Și eu. Totul trebuie să fie pe față în dragoste și în război. Pe față ca ziua, de vreme ce ambele sînt chemarea

unui ideal care poate fi atît de uşor, atît de teribil de uşor degradat în numele Victoriei."

Făcu o pauză, apoi continuă :

„Nu ştiu dacă ofiţerul comandant se pogorî atît de adînc în propriile sentimente. Dar suferea din cauza lor... un fel de tristeţe descîntată. E posibil chiar că se suspecta de nebunie. Există tot felul de oameni. Dar n-avea timp pentru prea multă introspecţie, căci un zid de ceaţă dinspre sud-vest avansase asupra navei. Mari convulsii de vapori se vălătuceau deasupra, răsucindu-se în jurul catargelor şi coşului, care arătau de parcă ar fi început să se topească. Apoi dispărură cu totul.

Vasul fu oprit, toate suntele încetară şi chiar ceaţa rămase nemişcată, devenind mai densă, de parcă s-ar fi solidificat în uluitoarea ei imobilitate mută. Oamenii aflaţi la posturile lor nu se mai puteau vedea unul pe celălalt. Paşii sunau furişaţi ; voci rare, impersonale şi depărtate, se stingeau fără rezonanţă. O nemişcare oarbă şi albă puse stăpînire pe lume.

Părea, de asemenea, că va dura zile întregi. Nu vreau să spun că ceaţa nu varia puţin în densitate. Din cînd în cînd, se subţia misterios, relevînd oamenilor o imagine mai mult sau mai puţin fantomatică a propriei corăbii. De cîteva ori chiar umbra coastelor pluti întunecată în faţa ochilor prin strălucirea opacă şi fluctuantă a marelui nor alb ce se încleştase de ape.

Profitînd de aceste momente, nava fu apropiată cu precauţie ceva mai mult de ţărm. Era fără sens să rămîi în larg pe o vreme atît de închisă. Ofiţerii cunoşteau fiecare ungher şi colţ al coastei în sectorul lor. Considerau că-i mai bine să pună vasul la adăpost, într-un loc ştiut de ei. Nu era un loc larg, doar atîta cît să se legene o navă la ancoră. Era mai bine pentru ea pînă cînd se ridica ceaţa.

Încet, cu infinită precauţie şi răbdare, ei se tîrîră tot mai aproape, fără să vadă din faleze mai mult decît un contur evanescent şi întunecat, cu o margine subţire de spumă furioasă la picioare. În momentul cînd au aruncat ancora, ceaţa era atît de groasă, încît ceea ce puteau vedea ar fi putut fi la o mie de mile în larg. Totuşi prezenţa protectoare a ţărmului putea fi simţită. Era ceva deosebit în ne-

mișcarea aerului. Foarte slab, foarte vag, clipocitul undelor la țărmul ce-i înconjura le ajungea la urechi cu misterioase pauze bruște.

Ancora coborî, sondele fură puse la locul lor. Ofițerul comandant se duse la el în cabină. Dar nu era acolo de multă vreme cînd o voce, prin ușă, îi solicită prezența pe punte. Se gîndi : „Ce mai e acum ?" Simți o oarecare iritare să urce iar afară și să vadă ceața aceea exasperantă.

Găsi că se subțiase iar puțin și luase o nuanță mohorîtă de la stîncile întunecate care nu aveau formă, nici contur, dar își făceau simțită prezența ca o perdea de umbre peste tot, în jurul navei, în afara unei zone strălucitoare, care era intrarea dinspre marea deschisă. Cîțiva ofițeri se uitau în direcția aceea de pe punte. Secundul îl întîmpină șoptindu-i cu respirația tăiată că mai era o navă în ascunzătoare.

Fusese zărită de mai multe perechi de ochi doar cu cîteva minute înainte. Era la ancoră foarte aproape de intrare — o pată vagă în irizările strălucitoare ale ceții. Ofițerul comandant, concentrîndu-se în direcția arătată de mîini grăbite, sfîrși prin a o distinge și el pînă la urmă. Indubitabil, un vas de-un fel sau altul.

„E un miracol că nu ne-am ciocnit de el cînd am intrat", remarcă secundul.

„Trimite o barcă la bordul său, înainte de a se face nevăzută", spuse ofițerul comandant. Presupunea că era vorba de un vas de coastă. Cu greu ar fi putut fi altceva. Dar alt gînd îi veni în minte imediat. „E uluitor", îi spuse secundului său, care se întorsese după ce trimise barca.

Amîndoi erau izbiți de faptul că vasul atît de pe neașteptate descoperit nu-și manifestase prezența prin bătăi de clopot.

„Am intrat înăuntru fără nici un zgomot, asta-i adevărat, rațională ofițerul mai tînăr. Dar ei trebuie să-l fi auzit cel puțin pe omul nostru cu sonda. N-am putut trece mai departe de cincizeci de iarzi de ei. La fir de păr ! Se poate să ne fi și văzut, din moment ce au simțit că intră cineva. Și ce-i mai ciudat e că nu vine nici un sunet de la ei. Tipii de la bord trebuie că-și țin respirația."

„Mda", spuse ofițerul comandant pe gînduri.

După un interval de timp bara se întoarse, ivindu-se brusc lîngă bord, de parcă și-ar fi făcut drum ca o cîrtiță

sub ceață. Ofițerul însărcinat veni să-și prezinte raportul, dar ofițerul comandant nu-i dădu răgaz să înceapă. Îi strigă de departe :

„Vas de coastă, nu-i așa ?"

„Nu, domnule. Un străin, un neutru", fu răspunsul.

„Nu zău ! Spune tot ce-ai aflat. Ce caută aici ?"

Tînărul le relată că i se spusese o poveste lungă și complicată despre o defecțiune la mașini. Dar era destul de plauzibilă din punct de vedere strict profesional și avea elementele obișnuite ; pană de motor, pericolul derivei de-a lungul țărmului, vremea mai mult sau mai puțin închisă de zile întregi, frica de o întețire a vîntului, pînă la urmă decizia de-a intra și ancora într-un loc adăpostit pe coastă, și așa mai departe. Destul de plauzibil.

„Mașinile sînt încă dezafectate ?" întrebă ofițerul comandant.

„Nu, domnule. Au presiune."

Ofițerul comandant își luă secundul de-o parte. „Dumnezeule mare ! spuse el. Ai avut dreptate ! Și-au ținut respirația cît am trecut pe lîngă ei. Chiar așa."

Dar secundul avea acum dubiile lui.

„O ceață ca asta înăbușă sunetele mai slabe, domnule, observă el. Și care ar putea fi obiectivul lor, de fapt ?"

„Să se strecoare afară neobservați", răspunse ofițerul comandant.

„Și atunci de ce n-au făcut-o ? Ar fi putut-o face, știți. Nu chiar neobservați, probabil. Nu cred că și-ar fi putut trage cablul ancorei fără nici un zgomot. Totuși, într-un minut sau așa ceva, ar fi pierit din vedere. Ar fi dispărut cu totul înainte de-a apuca să-i vedem prea bine. Și n-au făcut-o."

Se uitară unul la altul. Ofițerul comandant clătină din cap. Suspiciunile ca aceea care-i întrase în cap nu sînt ușor de înfrînt. Nici măcar nu și-o exprimase prea deschis. Ofițerul inspector își termină raportul. Încărcătura avea o natură inofensivă și utilă. Era destinată unui port englez. Hîrtiile și toate celelalte, în perfectă ordine. Nimic dubios n-a fost detectat nicăieri.

Apoi, referindu-se la oameni, raportă că era un echipaj cu totul obișnuit. Mecanici ca oricare alții și foarte mîn-

dri ç-au fost în stare să repare maşinile. Şeful de echipaj morocănos. Comandantul, un scandinav tipic, destul de politicos, dar părea să fi băut. Părea că-şi revenea dintr-o beţie de rutină.

„I-am spus că nu-i pot da permisiunea să plece. Mi-a zis că n-ar îndrăzni să-şi mişte vasul nici măcar cît propria-i lungime pe-o vreme ca asta, cu sau fără permisiune. Am lăsat un om la bord, totuşi."

„E bine."

După ce-şi rumegă propriile suspiciuni o vreme, ofiţerul comandant îl luă pe secund la o parte.

„Şi dacă e chiar nava care a aprovizionat unul din infernalele submarine ?", spuse el cu voce scăzută.

Celălalt tresări. Apoi, cu convingere :

„Ar scăpa destul de ieftin. N-o puteţi dovedi, domnule."

„Vreau să arunc şi eu o privire."

„Din raportul pe care l-am ascultat, mă tem că nu puteţi constituit nici măcar un caz de simplă bănuială, domnule."

„Voi urca totuşi la bord."

Se hotărîse. Curiozitatea e o adevărată forţă motrice pentru ură şi dragoste. Ce se aştepta să găsească ? N-ar fi putut spune nimănui. Nici măcar sieşi.

Ce se aştepta el de fapt să găsească acolo era atmosfera, atmosfera trădării nemotivate, pe care, în concepţia lui, nimic n-o putea scuza ; căci considera că nici măcar pasiunea nedreptăţii, de dragul ei însăşi, n-o putea scuza. Dar ar putea el s-o detecteze ? S-o miroasă ? S-o guste ? Sau primise o sugestie misterioasă, în stare să transforme invincibila lui suspiciune într-o certitudine destul de puternică spre a provoca acţiunea cu toate riscurile implicate?

Comandantul îl întîmpină pe puntea de la pupa, conturîndu-se în ceaţă printre formele estompate ale instalaţiilor obişnuite unui vas. Era un scandinav robust, bărbos şi în puterea vîrstei. O şapcă rotundă de piele îi venea ca turnată, lipindu-i-se de cap. Mîinile îi erau înfipte adînc în buzunarele jachetei scurte de piele. Le ţinu înfundate, în timp ce-i explica : de cîte ori e în larg, stă mai tot timpul în sala navigatorului. Îl conduse acolo, păşind nepăsător. Cu o clipă înainte de a ajunge la uşa de sub punte, se clătină puţin, îşi reveni, o deschise larg şi se trase la o parte,

rezemîndu-se cu umărul, cam fără voia lui, de peretele cabinei şi uitîndu-se fără ţintă în spaţiul înceţoşat. Dar îl urmă pe ofiţerul comandant imediat, trînti uşa, aprinse lumina electrică şi se grăbi să-şi vîre mîinile la loc în buzunare, de parcă s-ar fi temut să nu-i fie strînse fie din prietenie, fie cu ostilitate.

Aerul era îmbîcsit şi încins. Obişnuitul rastel de hărţi de deasupra capului era plin, iar harta de pe masă era ţinută desfăşurată de-o ceaşcă goală aşezată pe-o farfurioară din care se vărsase un lichid negru. Un biscuit abia început zăcea pe cutia cronometrelor. Înăuntru erau două canapele şi una fusese amenajată ca pat cu o pernă şi cîteva pături aflate acum în foarte mare dezordine. Scandinavul se lăsă pe aceşta cu mîinile încă în buzunare.

„Ei, sînt la dispoziţia dumitale", spuse el cu aerul ciudat că ar fi surprins la auzul propriei voci.

Ofiţerul comandant, de pe cealaltă canapea, îi observa faţa frumoasă, congestionată. Picături de ceaţă atîrnau în barba blondă şi în mustăţile nordicului. Sprîncenele mult mai negre se împreunară într-o încruntare încurcată şi, brusc, sări în picioare,

„Adică vreau să spun că nu ştiu unde mă aflu. N-am habar ! izbucni el cu extremă gravitate. La naiba ! Am fost întors roată cumva. Ceaţa se ţine pe urmele mele de-o săptămînă. Mai mult de o săptămînă. Apoi m-au lăsat maşinile. Să vă spun cum a fost."

Începu să explice cu însufleţire. Nu se grăbea, dar insista. Nu era însă fluent. Se întrerupse cu cele mai bizare şi îngîndurate pauze. Fiecare din acestea nu dura mai mult de cîteva secunde şi fiecare avea profunzimea unei meditaţii fără sfîrşit. Cînd îşi relua discursul, nimic nu trăda la el cea mai vagă conştienţă a acestor intervale. Aceeaşi privire fixă, aceeaşi elocinţă neschimbată a tonului. Nu ştia. Într-adevăr, mai multe din aceste pauze au avut loc în mijlocul unei fraze.

Ofiţerul comandant ascultă povestea. I se păru mai plauzibilă decît e de obicei adevărul adevărat. Dar asta, probabil, era o prejudecată. În timp ce scandinavul vorbea, ofiţerul comandant era conştient de-o voce interioară, un murmur grav în adîncurile propriului eu, spunînd altă poveste, parcă cu scopul de-a ţine trează în el indignarea

şi furia cu acea simplitate a lăcomiei ori a purei vigilenţe, ce stă adesea la rădăcina ideilor simple.

Era povestea care-i fusese deja spusă ofiţerului delegat cu o oră sau aşa ceva înainte. Ofiţerul comandant dădea uşor din cap din cînd în cînd la cuvintele scandinavului. Acesta ajunse la sfîrşitul relatării şi îşi întoarse privirile în altă parte. Adăugă, ca un gînd ulterior :

„Nu ajunge asta ca să scoată un om din minţi de îngrijorare ? Şi mai e şi prima mea călătorie în părţile astea. Iar vasul îmi aparţine. Ofiţerul dumitale a văzut hîrtiile. Nu-i cine ştie ce, cum puteţi vedea şi singur. Doar un cargobot vechi. Abia îmi asigură pîinea familiei."

Ridică un braţ puternic ca să arate spre un şir de fotografii ce decorau frontonul cabinei. Mişcarea aceea era greoaie, de parcă braţul ar fi fost de plumb. Ofiţerul comandant spuse într-o doară :

„Vei face probabil avere pentru familia dumitale cu vasul acesta vechi."

„Da, dacă nu-l pierd", spuse scandinavul, mohorît.

„Vreau să spun... din acest război," adăugă ofiţerul comandant.

Scandinavul se holbă la el parcă fără să-l vadă şi, în acelaşi timp, cu interes, cum doar ochii de-o anume nuanţă de albastru pot privi.

„Şi n-aţi avea nimic împotrivă, spuse el, nu-i aşa ? Sînteţi prea gentleman. Nu v-am băgat noi în chestia asta. Să presupunem că ne aşezăm jos şi plîngem. La ce ne-ar folosi ? Să plîngă aceia care au stîrnit tulburarea, termină el energic. Timpul e bani, ziceţi dumneavoastră. Da — *acest* timp *înseamnă* într-adevăr bani. Oh ! Da şi ba !"

Ofiţerul comandant încercă să-şi stăpînească sentimentul de imediat dezgust. Îşi spuse că n-ar fi rezonabil. Aşa sînt oamenii — canibali morali, hrănindu-se fiecare cu necazurile celuilalt. Spuse cu voce tare :

„Mi-aţi relatat cu perfectă claritate cum s-a întîmplat că aţi ajuns aici. Jurnalul dumitale de bord confirmă totul pas cu pas. Desigur, un jurnal de bord poate fi adus din condei. Nimic mai uşor."

Scandinavului nu-i tresări un muşchi. Se uita ţintă la podele : părea să nu fi auzit. Îşi ridică capul după o vreme.

„Dar nu mă puteți învinui de nimic", murmură el într-o doară.

Ofițerul comandant se gîndi : „De ce-mi spune oare asta ?"

Imediat după aceea omul din fața lui adăugă :

„Încărcătura mea e pentru un port englez."

Vocea i se asprise pentru o clipă. Ofițerul comandant reflectă : „Asta-i adevărat. Nu poate fi nimic necurat aici. Nu-l pot bănui. Dar de ce stătea totuși cu cazanele sub presiune în ceața asta ? Apoi, auzindu-ne că intrăm, de ce n-a dat nici un semn de viață ? De ce ? Poate fi altă cauză decît o conștiință vinovată ? Putea să-și dea seama după sonde că e vorba de un vas de război. Da — de ce ? Ofițerul comandat continua să se gîndească : Să presupunem că-l întreb și-i pîndesc expresia. El se va trăda într-un fel sau altul. E limpede că omul a băut. Da, a băut ; dar va avea o minciună pregătită, cu toate acestea." Ofițerul comandant era unul dintre acei oameni care sînt moral și aproape fizic stînjeniți doar la gîndul că trebuie să deconspire o minciună. Se scutură la acest gînd cu dispreț și dezgust, care erau invincibile, fiind mai mult temperamentale decît morale.

Așa că preferă să iasă pe punte și ceru adunarea echipajului pentru o inspecție. Îi găsi întocmai cum îl lăsase raportul ofițerului să înțeleagă. Și, din răspunsurile la întrebările lui, nu putu găsi nici o fisură în notările din jurnalul de bord.

Îi lăsă să plece. Impresia lui era că fuseseră adunați în grabă ; i se promisese fiecăruia cîte un pumn de bani, dacă afacerea asta ieșea ; toți vag neliniștiți, dar nu speriați. Nici unul dintre ei nu părea pe punctul de-a da de gol conspirația. Nu simțeau că ar fi în pericol de moarte. Cunoșteau Anglia și metodele englezilor prea bine !

Se alarmă descoperindu-se ca și cum cele mai vagi suspiciuni i-ar fi devenit certitudini. Căci, într-adevăr, nu exista nici o umbră de rațiune în deducțiile sale. Nu exista nimic de dovedit.

Se întoarse în camera hărților. Scandinavul rămăsese singur acolo ; și ceva sensibil schimbat în modul său de-a fi, mai mult curaj în privirile lui albastre și transparente îl făcură pe ofițerul comandant să tragă concluzia că tipul

profitase de ocazie să mai tragă o duşcă din sticla pe care o avea dosită pe undeva.

Mai bagă de seamă că scandinavul, întîlnindu-i privirile, îşi luă un aer prefăcut surprins. Ori cel puţin părea prefăcut. Nimic nu mai putea fi crezut. Şi englezul se simţi cu uimitoare convingere în faţa unei minciuni enorme, ca un zid solid, fără nici o ieşire care să ducă la adevăr, a cărei faţă criminală şi murdară părea să-l pîndească cu un rînjet cinic.

„Aş putea spune, începu el brusc, că te miri de investigaţiile mele, deşi nu te reţin, aşa-i ? N-ai îndrăzni să te mişti în ceaţa asta !"

„Nu ştiu unde mă aflu, izbucni scandinavul cu seriozitate. Habar n-am."

Se uită în jur, de parcă şi mobilierul din camera hărţilor i-ar fi fost străin. Ofiţerul comandant îl întrebă dacă n-a văzut obiecte neobişnuite plutind în jur în timpul drumului.

„Obiecte ! Ce fel de obiecte ? Bîjbîim orbi prin ceaţă de zile întregi."

„Am avut cîteva răstimpuri clare, spuse ofiţerul comandant. Şi-ţi voi spune ce-am văzut şi concluziile la care am ajuns în privinţa aceasta."

Îi spuse în cîteva cuvinte. Auzi şuieratul unei respiraţii repezi printre dinţii strînşi. Scandinavul, cu mîna sprijinită de masă, stătea absolut nemişcat şi mut. Stătea ca lovit de trăsnet. Apoi afişă un zîmbet prostesc.

Or, cel puţin aşa i s-a părut ofiţerului comandant. Avea vreo semnificaţie, ori nici una ? Nu ştia, n-ar fi putut spune. Tot adevărul dispăruse din lume ca scufundat, absorbit în acea înşelătorie monstruoasă de care acest om era — sau nu era — vinovat.

„Împuşcarea ar fi o soartă prea bună pentru oameni care înţeleg neutralitatea în acest teribil mod", spuse ofiţerul comandant, după un moment de tăcere.

„Da, da, da, aprobă scandinavul în grabă. Apoi adăugă pe neaşteptate şi visător : Probabil".

Se prefăcea că e beat, ori doar încerca să pară treaz? Privirea lui era directă, doar oarecum sticloasă. Buzele i se conturară ferme sub mustaţa galbenă. Doar că se crispară. Se crispară ? Şi de ce era atît de ezitant în atitudine?

„Nu există *probabil* în treaba asta", se pronunță sever ofițerul comandant.

Scandinavul se îndreptă. Și, pe neașteptate, păru și el sever.

„Nu. Dar ce spui despre instigatori ? Ar trebui și ei exterminați. Sînt patru, cinci, șase milioane, spuse el mohorît ; imediat deveni plîngăreț. Dar mai bine mi-aș ține gura. Ai anumite suspiciuni."

„Nu, n-am suspiciuni", declară ofițerul comandant.

Nu ezită deloc. În acel moment era sigur. Aerul din camera hărților era îngroșat de culpă și falsitate înfruntînd darea în vileag, sfidînd adevărul simplu, bunul simț, tot ce-i omenesc în sentiment, orice scrupul în comportare.

Scandinavul trase adînc aer în piept. „Da, noi știm că voi, englezii, sînteți gentlemeni. Dar să spunem adevărului pe nume. De ce v-am iubi chiar atît de mult ? N-ați făcut nimic să meritați a fi iubiți. Nu-i iubim nici pe ceilalți, desigur. N-au făcut nici ei nimic ca s-o merite. Un individ apare cu o geantă plină cu aur... N-am fost la Rotterdam degeaba în ultima mea călătorie."

„Ai putea spune atunci ceva interesant oamenilor noștri, cînd intri în port!", exclamă ofițerul.

„Aș putea. Dar aveți cîțiva oameni pe care-i plătiți în Rotterdam. Să raporteze ei. Eu sînt un neutru — nu-i așa... ? Ai văzut vreodată un sărac de-o parte și o geantă cu aur de cealaltă ? Desigur, eu nu m-aș lăsa ispitit. N-aș avea curajul necesar. Asta-i sigur. Nu mă privește. Sînt absolut sincer acum."

„Da. Și te ascult", spuse ofițerul comandant calm.

Scandinavul se aplecă peste masă. „Acum, că știu că nu ai bănuieli, voi vorbi. Nu știi ce înseamnă un om sărac. Eu știu. Sînt eu însumi sărac. Vechitura asta nu-i cine știe ce și-i și ea ipotecată. Cît să trăiesc, nu mai mult. Sigur că n-aș avea curajul. Dar un bărbat care-l are ! Vezi. Ceea ce ia el la bord arată ca orice altă încărcătură — baloturi, butoaie, cutii, țevi de aramă — cîte cele. El nu-și închipuie că va merge. Nu-i pare sigur. Dar vede aurul. Acesta-i ceva sigur. Desigur, nimic nu m-ar putea îndupleca. Sufăr de o boală internă. Fie c-aș înnebuni de emoție... — ori... — ori... — m-aș deda la băutură ori așa ceva. Riscul e prea mare. Mai mult... ruina !"

„Ar putea însemna moartea". Ofițerul comandant se ridică în picioare după această scurtă declarație, pe care celălalt o primi cu o privire aspră, ciudat combinată cu un zîmbet nesigur. Ofițerului i se făcu silă de atmosfera de complicitate criminală ce-l înconjura, mai densă, mai impenetrabilă, mai acră decît ceața de afară.

„Nu mă privește", murmură scandinavul șovăind evident.

„Sigur că nu", aprobă ofițerul comandant făcînd un mare efort să-și păstreze vocea calmă și stăpînită. Certitudinea sa era puternică. „Dar voi curăța această coastă de tot felul de indivizi. Și voi începe cu dumneata. Va trebui să pleci într-o jumătate de oră."

Cînd spunea asta, ofițerul păși în lungul punții cu scandinavul la cotul lui.

„Cum ! În această ceață ?", strigă ultimul, răgușit.

„Da, va trebui să pleci pe această ceață."

„Dar nu știu unde mă aflu. Pe legea mea !"

Ofițerul comandant se întoarse spre el. Un fel de furie îl cotropea. Ochii celor doi se întîlniră. Cei ai scandinavului exprimau o profundă uluială.

„A, nu știi cum să ieși". Ofițerul comandant vorbi cu sînge rece, dar inima îi bătea de furie și spaimă. „O să-ți dau eu cursul. Ține sud-est jumătate est patru mile și apoi vei fi liber s-o cîrmești spre est spre portul dumitale. Vremea se va însenina nu peste mult timp".

„Trebuie ? Cine mă poate obliga ?"

„Și totuși trebuie. Numai dacă nu cumva vrei să..."

„Nu vreau să..., gîfîi scandinavul. Mi-ajunge."

Ofițerul comandant trecu peste copastie. Scandinavul rămase neclintit ca țintuit pe punte. Înainte ca barca să-i fi ajuns la vas, ofițerul comandant auzi cargabotul începînd să-și ridice ancora. Apoi, fantomatic în ceață, se porni pe cursul dat.

„Da, le spuse el ofițerilor săi, l-am lăsat să plece."

*

Povestitorul se aplecă înainte asupra patului, unde nici o mișcare nu trăda prezența unei persoane vii.

„Ascultă-mă, spuse el patetic. Cursul dat urma să-l ducă pe scandinav drept spre un grup periculos de stînci. Şi ofiţerul comandant i-l dictase. Scandinavul porni motoarele, urmă punct cu punct itinerarul şi se duse la fund. Deci spusese adevărul. Nu ştiuse unde se afla. Dar asta nu dovedea nimic. Nici într-o parte, nici în alta. Poate că acesta a fost singurul adevăr în toată istoria. Şi totuşi... se poate spune c-a fost expediat c-o privire ameninţătoare — nimic altceva mai mult."

Căpitanul abandonă orice disimulare.

„Da, eu i-am dat acel curs. Mi s-a părut a fi o probă supremă. Cred — ba nu, nu cred. Nu mai ştiu. În momentul acela eram singur. S-au înecat cu toţii : şi nu ştiu dacă a fost o pedeapsă severă ori o crimă ; dacă am adăugat la cadavrele ce zac pe patul inscrutabilei mări trupurile unor oameni complet nevinovaţi ori fundamental vinovaţi. Nu ştiu. N-o voi şti niciodată."

Se ridică. Femeia de pe pat se ridică şi ea şi-şi aruncă braţele în jurul gîtului lui. Ochii ei aprinseră două lumini în umbra adîncă din încăpere. Cunoştea pasiunea lui pentru adevăr, oroarea lui pentru înşelătorie, omenia lui.

„Oh, bietul meu, bietul de tine..."

„N-o voi şti niciodată", repetă el sever. Desfăcîndu-se singur din îmbrăţişarea ei, îi duse mîinile la buze şi ieşi.

KARAIAN : O AMINTIRE

I

L-am cunoscut în acele nesigure zile cînd eram mulţumiţi că ne păstram în propriile mîini vieţile şi averea ce-o aveam. Nici unul dintre noi, cred, nu mai are nici un fel de avere acum, şi am auzit că mulţi, neglijenţi, şi-au pierdut şi viaţa ; dar sînt sigur că puţinii care au supravieţuit nu au încă vederea atît de slabă încît să le scape, în confuza respectabilitate a ziarelor, ştirile despre diferite revolte locale în Arhipelagul de Est. Soarele străluceşte printre rîndurile acelor scurte paragrafe — soarele şi scînteierea mării. Un nume ciudat trezeşte amintiri ; cuvintele tipărite îmbogăţesc discret atmosfera ceţoasă a zilei de azi cu parfumul subtil şi penetrant al brizelor de uscat, respirînd prin trecutele nopţi înstelate ; semnalul unui foc străluceşte ca o nestemată pe sprînceana înaltă a unei stînci posomorîte ; copaci mari, santinele avansate ale imenselor păduri, se ridică vigilenţi şi nemişcaţi peste întinderi somnoroase de ape deschise ; o linie de brizanţi albi tună peste o plajă goală, apa subţire aruncă spumă peste recife ; şi insulițe verzi risipite în calmul amiezelor zac la nivelul unei mări lustruite, ca un pumn de smaralde pe un scut de oţel.

Apar şi feţe, feţe întunecate, crude şi zîmbitoare ; feţele deschis obraznice ale unor oameni desculţi, bine înarmaţi şi tăcuţi. Aglomerau punţile înguste şi lungi ale goeletei noastre cu mulţimea lor împodobită şi barbară, cu culorile pestriţe ale sarongurilor cadrilate, cu turbanele roşii, jachetele albe, broderiile lor, cu lucirile tecilor, inelelor de aur, amuletelor, brăţărilor, lamelor de lance şi ale mînerelor armelor împodobite cu pietre preţioase. Aveau o ţinută

liberă, ochi fermi, maniere sobre ; şi ni se pare că mai auzim vocile lor melodioase vorbind despre bătălii, călătorii şi evadări ; lăudîndu-se cu sînge rece, glumind liniştit ; uneori, în murmurul lor cuviincios, ridicînd în slăvi propriul lor curaj sau generozitatea noastră ; ori preamărind cu loial entuziasm virtuţile suveranului lor. Ne amintim feţele, ochii, vocile ; vedem din nou lucirile mătăsii şi ale metalului, mişcarea murmurîndă a acelei mulţimi, scînteietoare, festivă şi marţială ; şi ni se pare că simţim atingerea prietenoaselor mîini cafenii care, după o strîngere scurtă, se întorceau să se odihnească pe un mîner încrustat. Erau oamenii lui Karain — supuşi devotaţi. Mişcările lor stăteau pe buzele lui ; îşi citeau gîndurile în ochii lui ; le murmura nonşalant despre viaţă şi moarte, şi ei îi acceptau cuvintele cu umilinţă, ca pe daruri ale sorţii. Erau toţi oameni liberi şi, cînd îi vorbeau, spuneau „Sclavul tău". La trecerea lui vocile mureau, de parcă el ar fi păşit înconjurat de linişte ; şoapte de veneraţie îl urmau. Îi spuneau Comandantul. Era suveranul a trei sate de pe un şes îngust ; stăpînul unui petec neînsemnat de pămînt — al unui petec cucerit care, în formă de lună nouă, se aşternea ignorat între coline şi mare.

De la bordul goeletei noastre, ancorate în mijlocul golfului, el indica, printr-o rotire teatrală a braţului, de-a lungul conturului zimţat al colinelor, mărimea domeniului său ; şi mişcarea amplă părea să-i lărgească graniţele, dilatîndu-l brusc la ceva atît de imens şi vag, încît pentru moment părea să fie mărginit numai de cer. Şi, într-adevăr, privind acel loc, legat de mare şi despărţit de uscat prin versanţii abrupţi ai munţilor, era greu de imaginat existenţa unor vecini. Era încremenit, complet, necunoscut şi plin de o viaţă ce decurgea în ascuns, cu un tulburător efect de singurătate ; o viaţă ce părea cu totul goală de orice ar fi zădărît gîndul, mişcat inima, ar fi dat o sugestie despre îngrijorătoarea scurgere a zilelor. Ne apărea a fi un ţinut fără amintiri, regrete şi speranţe ; o ţară unde nimic nu putea supravieţui lăsării nopţii şi unde fiecare răsărit, ca un uluitor act de singulară creaţie, era scutit de prolog şi epilog.

Karain îşi rotea mîna peste el. „În întregime al meu". Lovi puntea cu bastonul lui lung ; măciulia de aur străluci

ca o stea căzătoare ; foarte aproape, în spatele lui, un tip bătrîn şi tăcut, într-o jachetă neagră bogat brodată, fu singurul dintre malaiezii din jur care nu urmă cu privirea gestul marţial. Nici nu-şi ridică măcar ochii. Îşi înclinase capul în spatele stăpînului şi, fără alte gesturi, ţinea pe umărul drept, cu mînerul în sus, o lamă lungă într-o teacă de argint. Era acolo, la datorie, dar fără curiozităţi, şi părea obosit nu de vîrstă, ci de faptul că deţinea un secret apăsător al existenţei. Karain, greu şi mîndru, avea o ţinută trufaşă şi respira calm. Era prima noastră vizită şi ne uitam curioşi în jur.

Golful era un puţ de lumină intensă fără fund. Cearşaful circular de apă reflecta un cer luminos, şi ţărmurile care-l închideau formau un inel opac de pămînt, plutind într-un gol de albastru transparent. Colinele, purpurii şi aride, se profilau greoaie pe cer ; culmile lor păreau să se topească într-un tremur colorat de vapori ascendenţi ; la picioarele lor se întindeau cîmpuri de orez, pîlcuri de bananieri, nisipuri galbene. Un torent se desfăşura ca un fir dezlînat. Roate de pomi fructiferi marcau satele ; palmieri zvelţi îşi adunau capetele plecate peste case joase ; acoperişuri din frunze uscate de palmier luceau în depărtare, ca nişte acoperişuri de aur, dincolo de colonadele întunecate ale trunchiurilor ; siluete se mişcau şi dispăreau cu rapiditate ; fumul focurilor se ridica vertical, deasupra masei de tufişuri înflorate ; gardurile de bambus străluceau, fugind în linii frînte printre ogoare. Un strigăt neaşteptat pe ţărm răsună plîngător în depărtare şi se curmă brusc, ca sugrumat în torentul solar ; boarea unei brize produse o pală întunecată pe apele netede, ne atinse feţele şi se topi în sine. Nimic nu mişca. Soarele-şi revărsa lumina într-un amfiteatru străveziu de culori şi nemişcare.

Era scena în care, splendid costumat pentru rolul său, Karain păşea ţanţoş, în demnitatea lui incomparabilă, crescînd în importanţă prin puterea ce-o avea de a trezi absurda senzaţie că ceva eroic urma să se întîmple — un atac imprevizibil ori un cîntec —, în tonurile vibrante ale minunatului soare. Era elegant şi neliniştitor, pentru că nu-ţi puteai închipui abisul acelui gol sinistru pe care o faţadă atît de supravegheată îl putea ascunde. Nu că ar fi purtat o mască, era prea multă viaţă în el, şi masca e un lucru

lipsit de viaţă ; dar el se prezenta în esenţă ca un actor, ca o fiinţă umană într-o deghizare agresivă. Cel mai mărunt gest al său era pregătit şi neaşteptat, discursurile sale erau grave, propoziţiile lui sibilinice ca nişte aluzii şi complicate ca nişte arabescuri. Era tratat cu un respect solemn, acordat în necivilizatul Occident doar monarhilor de bîlci, şi el accepta profundul omagiu cu o demnitate răbdătoare, pe care n-o puteai întîlni altundeva decît după luminile rampei şi în incredibilitatea condensată a unei situaţii tragice pure. Era aproape imposibil să-ţi aminteşti cine era — doar o căpetenie neînsemnată dintr-un colţ confortabil izolat din Mindanao, unde puteam încălca legea traficului cu arme de foc şi muniţii cu băştinaşii, în aceeaşi siguranţă. Ce s-ar fi întîmplat dacă una din muribundele fregate spaniole s-ar fi electrizat brusc într-un licăr de ameninţare nu ne impresiona, odată ce eram în interiorul golfului — atît de complet ferit de confuza lume exterioară părea a fi ; şi, în afară de asta, în acele zile aveam destulă imaginaţie ca să privim cu un fel de seninătate veselă şansele de-a fi spînzuraţi în linişte în vreun loc depărtat, unde n-ajungeau protestele diplomatice. Cît despre Karain, nu i se putea întîmpla nimic, afară de ce li se întîmplă tuturor — eşecul şi moartea ; dar calitatea lui era să apară învesmîntat în iluzia inevitabilului succes. Părea prea eficient, prea necesar acolo, prea mult o condiţie esenţială pămîntului şi oamenilor săi, spre a fi distrus de orice altceva decît de un cutremur de pămînt. El îşi însuma rasa, ţara, forţa elementară a vieţii ardente, a naturii tropicale. Avea puterea ei luxuriantă, fascinaţia ei ; şi ca aceasta purta sămînţa riscului în el.

După mai multe vizite succesive am ajuns să-i cunoaştem bine scena — semicercul purpuriu al colinelor, copacii zvelţi atîrnînd peste case, nisipurile galbene, verdele curgător al ravinelor. Toate acestea aveau culoarea crudă şi aromată, apropierea aproape excesivă, imobilitatea aproape suspectă a unei scene pictate ; şi îngloba atît de perfect jocul desăvîrşit al uimitoarelor lui pretenţii, încît restul lumii părea ţinut pentru totdeauna la o parte de acest splendid spectacol. Nimic nu se putea întîmpla în afară. Era ca şi cum pămîntul ar fi continuat să se rotească

şi ar fi lăsat acea firimitură din scoarţa sa singură în spaţiu. Apărea categoric izolat de orice în afara luminii solare, şi chiar şi aceasta părea să fie născută separat pentru el. Întrebat odată ce există de cealaltă parte a colinelor, el spuse, cu un zîmbet semnificativ : „Prieteni şi duşmani — mulţi duşmani ; altfel de ce aş cumpăra eu puştile şi pulberea voastră ?“ Era întotdeauna astfel, glăsuind perfect în rolul său, dramatizînd în conformitate cu misterele şi certitudinile mediului său. „Prieteni şi duşmani“ — nimic altceva. Era inconcret şi vast. Pămîntul se rostogolise, într-adevăr, de sub ţara lui şi el, cu mîna lui de oameni, stătea înconjurat de un tumult mut de umbre ameninţătoare. Şi nici un zgomot nu venea dinafară. „Prieteni şi duşmani!“ Ar fi putut adăuga: „şi amintiri“, cel puţin în ceea ce-l privea pe el ; dar neglijă să facă precizarea asta atunci. A făcut-o mai tîrziu, totuşi ; dar a fost după spectacolul diurn, în culise, ca să zicem aşa, şi cu luminile stinse. Pînă atunci, însă, a umplut scena cu demnitatea lui barbară. Cam acum zece ani îşi condusese poporul — o mînă neînsemnată de bugişi rătăcitori — în acţiunea de cucerire a golfului, şi acum sub augusta lui oblăduire ei uitaseră tot trecutul şi pierduseră orice grijă pentru viitor. El le dădea înţelepciune, sfaturi, recompense, pedepse, viaţă ori moarte, cu aceeaşi seninătate în atitudine şi voce. Înţelegea irigaţiile şi arta războiului — calităţile armelor şi meşteşugul construirii bărcilor. El îşi putea stăpîni pornirile, avea o mai mare rezistenţă ; putea înota mai departe şi pilota o canoe mai bine decît oricare dintre oamenii săi ; putea trage mai precis şi negocia mai întortocheat decît oricare om din rasa lui pe care-l cunoşteam. Era un aventurier al mărilor, un proscris, un lider — şi prietenul meu cel bun. Îi doream o moarte rapidă, într-o luptă dreaptă, o moarte în soare ; el cunoscuse remuşcarea şi puterea, şi nici un om nu poate cere mai mult de la viaţă. Zi după zi el apăru printre noi, credincios fără pereche iluziilor scenei, şi, la asfinţit, noaptea pogora asupra lui repede, ca o cortină căzută. Colinele îngemănate pe linia apei deveneau umbre negre înălţîndu-se pe fundalul unui cer limpede ; printre ele confuzia pîlpîitoare a stelelor părea un vacarm nebun încremenit

la un gest ; sunetele înoetaseră, oamenii adormiseră, formele dispăruseră — şi realitatea universului singură rămăsese — o minune de întuneric şi strălucire.

II

Dar noaptea vorbea deschis, uitînd de rigorile scenei. În timpul zilei erau afaceri ce trebuiau discutate cu toată ceremonia. Se interpuseseră la început între mine şi el propria lui splendoare, mizerabilele mele suspiciuni şi peisajul scenic ce se impunea realităţii vieţilor noastre prin fantezia lui încremenită de contururi şi culoare. Supuşii se îmbulzeau în jurul său, deasupra capului lamele largi ale lăncilor îi formau un halou punctat din vîrfuri de fier şi îl izolau de umanitate prin licărirea mătăsurilor, strălucirea armelor, murmurul agitat şi respectuos al vocilor zeloase. Înaintea asfinţitului el îşi lua rămas bun cu ceremonie şi pleca, şezînd sub o umbrelă roşie, escortat de o suită de bărci. Toate vîslele luceau şi loveau concomitent cu o împroşcare viguroasă ce se reverbera puternic în amfiteatrul monumental al colinelor. O dîră largă de spumă orbitoare se forma în urma flotilei. Canoele păreau foarte negre pe unduirea albă a apei ; capetele în turbane se balansau înainte şi înapoi ; o multitudine de braţe în purpuriu şi galben se ridicau şi cădeau cu o singură mişcare ; suliţaşii în picioare la pupele canoelor aveau saronguri multicolore şi umeri lucitori ca ai statuilor de bronz ; strofele îngînate ale cîntecului vîslaşilor se terminau ritmic într-un ţipăt sfîşietor. Se micşorau în distanţă ; cîntecul contenea ; mişunau pe plajă în umbrele lungi ale colinelor vestice. Soarele zăbovea pe crestele purpurii şi-l puteam vedea luînd-o înainte spre reşedinţa sa, o siluetă voinică cu capul gol păşind mult în faţa unui *cortège* dezordonat, manevrînd ritmic un baston de abanos mai mare decît sine. Întunericul se îngroşa repede ; torţele clipeau capricios, trecînd după tufişuri ; salutări şi urări se desfăşurau în liniştea serii ; şi, în sfîrşit, noaptea îşi aşternea vălul ei mătăsos peste ţărm, lumini şi voci.

Apoi, tocmai cînd ne gîndeam la odihnă, carturile goeletei semnalau printr-un strigăt clipocit de vîsle departe, în întunecimea înstelată a golfului ; o voce răspundea într-un

ton precaut, şi serangul nostru, iţindu-şi capul pe fondul cerului, ne informa fără mirare : „Acel Rajah venit. El aici acum." Karain apărea fără zgomot în uşa micii cabine. Era simplitatea personificată acum ; cu totul în alb ; cu capul acoperit ; ca arme, doar un pumnal malaiez cu plăsele simple, din corn de bivol, pe care, politicos, şi-l ascundea într-o cută a sarongului, înainte de-a păşi peste prag. Faţa bătrînului stegar, faţa aceea tăbăcită şi mohorîtă, atît de acoperită de riduri, încît părea să privească prin ochiurile încîlcite ale unei plase negre şi fine, putea fi văzută aproape, peste umărul său. Karain nu se mişca niciodată fără acel însoţitor, care stătea în picioare ori se ghemuia imediat în spatele lui. Avea fobia unui spaţiu gol în urma lui. Era mai mult decît o fobie — sugera frica, o preocupare neliniştită faţă de ceea ce s-ar putea întîmpla acolo unde el nu-şi putea arunca privirile. Aceasta, ţinînd cont de loialitatea evidentă şi pătimaşă ce-l înconjura, era inexplicabil. Era acolo singur, în mijlocul unor oameni devotaţi ; era apărat de ambuscadele vicinale, de ambiţiile fraterne ; şi totuşi, mai mulţi dintre oaspeţii noştri ne asigurară că şeful lor nu suporta să fie singur. Spuneau : „Chiar cînd mănîncă şi doarme trebuie să fie cineva de pază lîngă el, cineva puternic şi înarmat." Şi-ntr-adevăr, era totdeauna cineva lîngă el, deşi cei care ne informau nu cunoşteau natura puterii şi armelor acelui paznic, care erau nebuloase şi teribile. Am aflat, dar numai mai tîrziu, cînd am auzit povestea. Între timp observaserăm că, şi în cursul celor mai importante discuţii, Karain tresărea deseori şi, întrerupîndu-şi discursul, îşi arunca braţul în spate cu o mişcare bruscă, să se asigure că bătrînul era acolo. Bătrînul, impenetrabil şi obosit, era totdeauna acolo. Împărţea cu el mîncarea, odihna şi gîndurile ; îi cunoştea planurile, îi păzea secretele ; şi, imposibil îndărătul agitaţiei stăpînului, fără să-şi piardă cumpătul o clipă, îi murmura deasupra capului cu un ton liniştitor cîteva cuvinte greu de prins.

Doar la bordul goeletei, cînd era înconjurat de feţe albe, de imagini şi sunete necunoscute, părea să uite Karain ciudata obsesie ce răzbătea ca o ameninţare neagră prin fastuoasa pompă a vieţii sale publice. Noaptea îl tratam într-un mod liber şi lejer, numai că nu-l băteam pe spinare,

pentru că sînt libertăţi pe care nu trebuie să ţi le iei cu un malaiez. Spunea el însuşi că în astfel de ocazii nu era decît un gentleman de rînd, care venea să viziteze alţi gentlemeni, pe care îi considera de origine tot atît de aleasă ca el. Bănuiesc că ne-a crezut tot timpul emisari ai guvernului, nedefinite persoane oficiale, ascunzînd după traficul nostru ilegal vreo maşinaţie de mare subtilitate. Negările şi protestele noastre au fost zadarnice. Zîmbea doar cu discretă politeţe şi ne chestiona despre regină. Fiecare vizită începea cu acea investigaţie ; era avid după detalii ; era fascinat de purtătoarea unui sceptru a cărui umbră, întinzîndu-se dinspre vest peste pămînt şi peste mări, trecea mult dincolo de palma lui de pămînt cucerit. Înmulţea întrebările ; nu se sătura să audă despre monarhul de care vorbea cu admiraţie şi cavaleresc respect — cu un fel de veneraţie afectivă ! Mai apoi, cînd aflarăm că el însuşi era fiul unei femei, ce, cu mulţi ani înainte, domnise peste un minuscul stat bugis, am ajuns să-l suspectăm că amintirea mamei sale (despre care vorbea cu entuziasm) se suprapunea cumva în mintea lui cu imaginea pe care încerca să şi-o formeze singur despre îndepărtata Regină pe care o numea Mare, Invincibilă, Cucernică şi Norocoasă. Trebuia să inventăm detalii ca cel puţin să-i satisfacem curiozitatea nesăţioasă ; şi loialitatea noastră trebuie scuzată, căci încercam să le brodim pe măsura idealului său august şi grandios. Vorbeam. Noaptea aluneca pe deasupra noastră, peste goeleta nemişcată, peste pămîntul adormit şi peste marea fără somn ce bubuia printre recifurile din afara golfului. Vîslaşii lui, doi oameni de încredere, dormeau în canoe, la capătul scării laterale. Bătrînul sfetnic, eliberat de îndatoriri, moţăia pe călcîie, cu spatele rezemat de uşciorul uşii careului ; şi Karain stătea în unghi drept în jeţul de lemn al navei, sub legănarea uşoară a lămpii din cabină, cu o ţigară de foi între degetele sale negre şi un pahar de limonadă în faţă. Era amuzat de sifonarea licorii, dar, după o înghiţitură sau două, o lăsa să se răsufle şi, cu un gest curtenitor al mîinii, cerea o sticlă proaspătă. Decima stocul nostru neîndestulător ; dar nu i-o refuzam, căci cînd începea, vorbea bine. Trebuie să fi fost un mare dandy bugis la vremea lui, căci chiar şi atunci (şi cînd l-am cunoscut nu mai era tînăr) strălucirea lui

era fără pată şi-şi vopsea părul într-o uşoară nuanţă de brun. Demnitatea calmă a comportării sale transforma cabina slab luminată a goeletei într-un amfiteatru. Vorbea despre politica interinsulară cu o perspicacitate ironică şi melancolică. Călătorise mult, suferise nu puţin, complotase, luptase. Cunoştea dinastiile locale precum şi coloniile europene, pădurile, marea şi, după cum spunea chiar el, vorbise în vremea lui cu mulţi oameni mari. Îi făcea plăcere să discute cu mine pentru că îi cunoscusem şi eu pe cîţiva dintre aceşti oameni : părea să considere că l-aş putea înţelege şi, cu o minunată încredere în sine, presupunea că cel puţin eu puteam aprecia cu cît e mai mare. Dar, în general, prefera să vorbească despre ţinutul său natal — un mic sătuleţ bugis de pe insula Celebes. O vizitasem nu cu mult înainte şi mă întrebă curios de noutăţi. Cum venea în discuţie numele oamenilor, spunea : „Ne întreceam înot cînd eram copii", ori „Am vînat căprioare împreună ; mînuia arcanul şi suliţa la fel de bine ca mine". Din cînd în cînd, ochii lui mari şi visători se roteau neliniştiţi ; se încrunta sau zîmbea, ori cădea pe gînduri şi, privind în gol, dădea uşor din cap la vreo regretată viziune a trecutului.

Mama lui fusese suverana unui mic sătuleţ semiindependent de pe coastă, la intrarea în Golful Boni. Vorbea despre ea cu mîndrie. Fusese o femeie hotărîtă în afacerile statului şi independentă din fire. După moartea primului soţ, fără să se lase impresionată de opoziţia înverşunată a căpeteniilor, se căsătorise cu un negustor bogat, un korinchi dintr-o familie de rînd. Karain era fiul ei din această a doua căsătorie, dar nefericita lui origine n-avea după cît se pare nimic cu exilul său. Nu spunea nimic despre cauzele acestuia, totuşi, o dată lăsă să-i scape cu un oftat : „Ha ! pămîntul meu nu-mi va mai simţi niciodată greutatea trupului." Dar relata bucuros povestea hoinărelilor sale şi ne spuse totul despre cucerirea golfului. Referindu-se la cei de dincolo de coline, murmură cu blîndeţe, cu un gest neglijent al mîinii : „Au trecut o dată peste coline ca să se bată cu noi, dar cei care au scăpat n-au mai încercat niciodată." Se gîndi o clipă, apoi zîmbi. „Foarte puţini au scăpat", adăugă el, cu mîndră seninătate. Savura amintirile propriilor succese ; avea o dorinţă copilăroasă de-a străluci ;

cînd vorbea, înfăţişarea îi devenea războinică, cavalerească şi înălţătoare. Nu era de mirare că oamenii îl admirau. L-am văzut o dată trecînd în lumina zilei printre locuinţele aşezării. La uşile colibelor grupuri de femei se întorceau să se uite după el, ciripind cu glas scăzut şi cu ochi strălucitori ; bărbaţi înarmaţi se trăgeau din calea lui, supuşi şi drepţi ; alţii se apropiau de pe margini, încovoindu-şi spinarea ca să i se adreseze cu umilinţă ; o femeie bătrînă întinse un braţ descărnat în mîneca largă : „Binecuvîntată-ţi fie fiinţa !", strigă ea din gaura întunecoasă a uşii; un bărbat cu ochi aprinşi îţi peste gardul scund ce-nconjura un pîlc de bananieri o faţă lucind de sudoare, un piept gol brăzdat de două cicatrici şi, răcni gîfîind după el : „Dumnezeu să-i dea victorii stăpînului nostru !" Karain păşea repede, cu paşi lungi şi fermi ; răspundea ovaţiilor din stînga şi din dreapta cu priviri iuţi, pătrunzătoare. Copiii alergau înainte, printre colibe, pîndeau fricoşi de după colţuri ; băieţandrii se aţineau în dreptul lui, strecurîndu-se printre tufe : ochii lor străluceau printre frunzele întunecate. Bătrînul purtător de sabie, ţinînd pe umăr teaca de argint, îşi tîrşîia precipitat picioarele în urma lui, cu capul plecat, cu ochii în pămînt. Şi, în mijlocul unei mari agitaţii, ei treceau repede şi absorbiţi, ca doi oameni grăbindu-se printr-un pustiu.

În sala sfatului era înconjurat de gravitatea şefilor înarmaţi, în timp ce două rînduri lungi de căpetenii bătrîne, îmbrăcaţi în veşminte de bumbac, se ghemuiră pe călcîie, cu braţele inerte atîrnînd pe genunchi. Sub acoperişul de stuf sprijinit pe stîlpi lustruiţi, fiecare costînd viaţa unui tînăr palmier drept ca lumînarea, mireasma garduri-lor înflorate răzbătea în valuri calde. Soarele apunea. În curtea largă cei ce aveau plîngeri intrau pe poartă ridicînd, încă de departe, mîinile împreunate deasupra capului plecat şi se înclinau adînc, scăldaţi în lumina strălucitoare a soarelui. Fete tinere, cu flori în poală, şedeau sub coroana largă a unui copac uriaş. Fumul albastru al focurilor se răspîndea într-o ceaţă subţire deasupra acoperişurilor ţuguiate ale colibelor cu pereţi din trestie împletită, ce străluceau aruncînd ape, roată în jurul lor avînd stîlpi grosolani de lemn sub streşinile înclinate. Împărţea dreptate la umbră ; dintr-un scaun înalt dădea ordine, sfaturi, dojeni.

Din cînd în cînd, murmurul de aprobare se ridica mai puternic, şi sulițaşii leneşi, ce rezemau neatenți stîlpii, uitîndu-se la fete, întorceau încet capetele. Nici un om nu fusese înconjurat vreodată de atîta respect, încredere şi veneraţie. Totuşi uneori se apleca înainte şi părea să asculte o depărtată notă discordantă, de parcă s-ar fi aşteptat să audă o voce slabă, sunetul unor paşi uşori ; ori tresărea ridicîndu-se pe jumătate din scaun, de parcă ar fi fost atins pe umăr cu familiaritate. Se uita înapoi cu spaimă ; mai vîrstnica lui umbră îi şoptea ceva neauzit în ureche ; căpeteniile priveau tăcute în altă parte, căci bătrînul vrăjitor, omul care putea comanda duhuri şi trimite spirite rele împotriva duşmanilor, vorbea în şoaptă conducătorului lor. În jurul scurtei tăceri ce se lăsase în bătătură, copacii fremătau uşor, rîsul melodios al fetelor ce se jucau cu florile se ridica în jerbe limpezi de sunete vesele. În vîrfurile lăncilor verticale smocuri din păr de cal, lungi şi vopsite, fluturau carmin şi străveziu în pala de vînt ; şi, dincolo de împrejmuirile lucitoare, pîrîul cu apă limpede şi vie alerga invizibil şi sonor sub iarba căzută a malului, cu un murmur larg, patetic şi blînd.

După apusul soarelui, departe, peste cîmpuri şi peste golf, mănunchiuri de torţe puteau fi văzute arzînd sub acoperişurile înalte ale şopronului de sfat. Flăcări roşii şi fumegînde jucau pe stîlpii înalţi, şi zarea roşcată clipea peste feţe, se agăţa de trunchiurile netede ale palmierilor, aprindea scîntei strălucitoare pe buza farfuriilor de metal, aşezate pe rogojini fine. Aventurierul acela obscur se ospăta ca un rege. Grupuri mici de oameni se ghemuiau în cercuri strînse în jurul platourilor de lemn ; mîini cafenii se abăteau peste mormane înzăpezite de orez. Şezînd pe o bancă negeluită, la o parte de ceilalţi, el se sprijinea într-un cot, cu capul înclinat ; şi lîngă el un tînăr improviza în note înalte un cîntec ce-i ridica în slăvi curajul şi înţelepciunea. Cîntăreţul se legăna încolo şi-ncoace, dînd peste cap ochi frenetici ; bătrînele se împiedicau cu farfuriile, şi bărbaţii, ghemuiţi pe vine, îşi ridicau capetele ascultînd cu seriozitate fără să-şi întrerupă mestecatul. Cîntecul de triumf vibra în noapte, şi strofele se succedau tînguioase şi pătimaşe ca gîndurile unui hermit. El îl oprea cu un semn, „Ajunge !". O bufniţă ţipa în depărtare, jubilînd în splen-

doarea adîncii întunecimi din frunzişul des ; deasupra capului şopîrle alergau pe acoperişul sonor cu chemări uşoare ; frunzele lui uscate fremătară ; rumoarea vocilor amestecate crescu brusc în intensitate. După o privire circulară şi surprinsă, ca a unui om ce se trezeşte brusc cu sentimentul unei primejdii, el se lăsa îndărăt şi, sub privirea aplecată asupra lui a bătrînului mag, îşi relua, cu ochii deschişi, firul delicat al visului său. Toţi îi pîndeau stările ; rumoarea crescîndă a discuţiilor întîrziate se retrăgea ca un val pe-o plajă lină. Şeful era gînditor. Şi peste şoaptele proliferînde ale vocilor scăzute doar un zăngănit uşor de arme se auzea, un cuvînt singur rostit tare şi distinct sau zăngănitul grav al unei tăvi mari de alamă.

III

Timp de doi ani l-am vizitat la scurte intervale. Am ajuns să-l simpatizăm, să avem încredere în el, aproape să-l admirăm. Complota şi se pregătea de război cu răbdare, cu prevedere, cu o fidelitate scopului şi o fermitate de care nu l-aş fi crezut rasial capabil. Părea să nu se teamă de viitor şi, în planurile sale, dovedea o capacitate ce nu era limitată decît de profunda lui ignorare a restului lumii. Am încercat să-i deschidem mintea, dar încercările noastre de a-i face clară natura irezistibilă a forţelor pe care încerca să le oprească nu reuşiră să-i diminueze dorinţa de a da o lovitură în numele propriilor idei primitive. Nu ne înţelegea şi răspundea prin argumente care aproape te duceau la disperare, prin subtilitatea lor copilăroasă. Era absurd şi imbatabil. Uneori întrevedeam la el licăririle unei furii sumbre, incandescente, un sentiment de culpă vag şi surd, şi o concentrată pornire spre violenţă, care e periculoasă la un băştinaş. Se agita ca un inspirat. Odată, după ce-i vorbisem pînă tîrziu în cămpongul său, el sări în picioare. Un foc mare, limpede, ardea între copaci ; lumini şi umbre dansau amestecate printre trunchiuri ; în noaptea calmă liliecii se ţeseau printre crengi ca nişte fulgi înaripaţi de întuneric mai dens. Înşfăcă sabia de la bătrîn, o smulse cu un şuier afară din teacă şi-i împlîntă vîrful în pămînt. Pe lama subţire, erectă, mînerul de argint, liber, se legănă în faţa lui ca

ceva viu. Făcu un pas îndărăt și, pe un ton înăbușit, vorbi pătimaș oțelului care vibra : „Dacă există o virtute în foc, în fier și în mîna care te-a forjat, în cuvintele rostite deasupra ta, în patima din inima mea și în înțelepciunea celor ce te-au durat, atunci vom fi victorioși împreună !". O smulse din pămînt, privi în lungul lamei. „Ia-o", spuse peste umăr bătrînului purtător. Celălalt, nemișcat pe vine, șterse vîrful cu un colț al sarongului și, punînd lama la loc, în teaca ei, o așeză cu grijă pe genunchi, fără să ridice o clipă privirea. Karain, brusc foarte calm, se reașeză cu demnitate. Ne abținurăm de la alte pledoarii, după asta, și-l lăsarăm să-și continue drumul spre un onorabil dezastru. Tot ce puteam face pentru el era să avem grijă ca pulberea să fie bună pentru banii plătiți, și pușcile folosibile, chiar dacă erau vechi.

Dar jocul deveni pînă la urmă prea periculos ; și dacă noi, care-i făcusem față destul de des, ne gîndeam mai puțin la primejdie, au decis pentru noi cîțiva foarte respectabili domni, stînd în siguranță în cancelarii, că riscurile sînt prea mari și că doar încă un singur voiaj mai poate fi făcut. După ce răspîndirăm în mod obișnuit multe zvonuri false în ceea ce privea destinația noastră, am șters-o frumușel și, după o deplasare foarte rapidă, pătrunserăm în golf. Era dimineața devreme. Chiar înainte ca ancora să fi ajuns la fund, goeleta fu înconjurată de bărci.

Primul lucru pe care l-am auzit a fost că misteriosul purtător de sabie al lui Karain murise de cîteva zile. N-am dat multă importanță acestei știri. Era, desigur, greu să ți-l imaginezi pe Karain lipsit de nedespărțitul lui tovarăș ; dar individul fusese bătrîn, nu adresase niciodată un cuvînt vreunuia dintre noi, de-abia dacă i-am auzit o dată timbrul vocii ; și ajunsesem să-l privim ca pe un obiect neînsuflețit, ca pe un element al protocolului oficial al prietenului nostru — ca pe acea sabie pe care o cărase ori acea umbrelă roșie cu franjuri etalată în timpul unor ceremonii oficiale. Karain nu ne vizită în după-amiaza aceea, ca de obicei. Un mesaj de bun venit și un dar constînd în fructe și legume sosi pentru noi înainte de apusul soarelui. Prietenul nostru ne plătea ca un bancher, dar ne trata ca un prinț. L-am așteptat treji pînă la miezul nopții. Sub

tenda de la pupă bărbosul Jackson zdrăngănea la o chitară veche și cînta, cu un accent înfiorător, cîntece spaniole de dragoste, în timp ce tînărul Hollis și cu mine, tolăniți pe punte, făceam o partidă de șah la lumina unui felinar de vînt. Karain nu apăru. Ziua următoare furăm ocupați cu descărcatul și auzirăm că Rajahul nu se simțea bine. Așteptata invitație ca să-l vizităm pe țărm nu sosi. Am trimis mesaje prietenești, dar, temîndu-ne să nu cădem inoportun peste vreun consiliu secret, am rămas la bord. În dimineața celei de-a treia zile debarcasem toată pulberea și puștile și de asemenea un tun de alamă de șase funți cu afet cu tot; pusesem mînă de la mînă ca să-l dăruim prietenului nostru. După-amiaza era arzătoare. Margini zdrențuite de nori negri se iteau peste coline, o furtună invizibilă se învîrtea după orizont, mărîind ca fiarele sălbatice. Pregătirăm goeleta pentru ieșirea în larg, intenționînd să plecăm dimineața următoare, odată cu lumina zilei. Toată ziua un soare nemilos bătu golful, înverșunat și palid, ca un arc voltaic. Nimic nu mișca pe țărm. Plaja era goală, satele păreau pustii; copacii, în depărtare, stăteau în pîlcuri încremenite, ca pictați; fumul alb al vreunui incendiu spontan, în afara privirii, se răspîndea lăsîndu-se jos, peste țărmurile golfului, ca o ceață stratificată. Spre sfîrșitul zilei trei dintre căpeteniile lui Karain, îmbrăcați ca de zile mari și înarmați pînă-n dinți, sosiră într-o canoe, aducînd o casetă cu dolari. Erau abătuți și apatici și ne-au spus că nu-și văzuseră Rajahul de cinci zile. Nimeni nu-l văzuse! Încheiarăm toate socotelile și, după ce ne-am strîns mîinile pe rînd și în totală tăcere, coborîră unul după altul în barca lor și-au fost purtați la țărm, stînd ghem, înveșmîntați în culori vii, cu capetele plecate: broderiile de aur ale jachetelor luceau de-ți luau ochii, așa cum se depărtau, lunecînd pe suprafața liniștită a apei, și nici unul nu se uită măcar o dată înapoi. Înainte de apus norii amenințători trecură cu asalt culmile înalte și se rostogoliră pe povîrnișurile interioare. Totul dispăru: vapori negri și învîrtejiți umplură golful și, în mijlocul lor, goeleta sălta încolo și încoace, în rafalele intermitente ale vîntului. O plesnitură unică de trăsnet detonă în spațiu cu o violență ce părea capabilă să împrăștie în bucăți inelul munților și-apoi un potop

cald se pogorî peste noi. Vîntul se opri. Năvălirăm gîfîind în cabina înghesuită ; feţele noastre şiroiau ; afară golful clocotea, de parcă ar fi fiert ; apa cădea în şuvoaie perpendiculare, grele ca plumbul ; se lovea de bord, se scurgea din arboradă, gîlgîia, hohotea, răpăia, murmura în noaptea oarbă. Lampa noastră îşi scăzu flacăra. Hollis, dezbrăcat pînă la brîu, zăcea întins pe chesoane, cu ochii închişi şi nemişcat ca un cadavru despuiat ; la capul lui, Jackson ciupea chitara şi dădea glas în suspine unui bocet monoton despre dragoste fără speranţă şi ochi ca stelele. Apoi auzirăm voci surprinse pe punte, strigînd în ploaie, paşi grăbiţi deasupra şi, brusc, Karain apăru în uşa cabinei. Pieptul lui gol şi faţa îi luceau în lumină ; sarongul, ud, i se lipea de coapse ; avea în mîna stîngă jungherul lui în teacă ; şi şuviţe de păr ud, scăpînd de sub basmaua roşie, i se lipeau peste ochi şi de obraji. Intră cu un pas mare înăuntru şi se uită peste umăr ca un om urmărit. Hollis se întoarse repede pe-o parte şi deschise ochii. Jackson îşi închise palma mare peste strune şi vibraţia zăngănitoare muri prompt. M-am ridicat în picioare.

„N-am auzit strigătele bărcii tale !", am exclamat.

„Barcă ! Omul a înotat, spuse tărăgănat Hollis de pe cheson. Uită-te la el !"

Respira greu, cu ochi rătăciţi, în timp ce ne uitam la el în tăcere. Apa se scurgea de pe el şiroaie, făcu o baltă neagră, ce fugi şerpuind pe podeaua cabinei. Îl puturăm auzi pe Jackson, care ieşise să-i alunge pe marinarii noştri malaiezi de la uşa pasajului ; înjură ameninţător în răpăitul unui şuvoi greu ; se iscase vînzoleală mare pe punte. Santinelele, speriate pînă la a-şi ieşi din minţi de imaginea unei siluete vagi trecînd peste copastie, întrupată din noaptea aceea teribilă, alarmaseră toată suflarea.

Apoi Jackson, cu picături strălucitoare în păr şi-n barbă, se întoarse părînd furios, iar Hollis, care fiind mai tînăr decît noi îşi luă un aer de indolentă superioritate, spuse fără să se agite :

„Daţi-i un sarong uscat. Daţi-i-l pe al meu ; e atîrnat în baie."

Karain puse jungherul pe masă, cu mînerul spre mijloc, şi murmură cîteva cuvinte cu voce strangulată.

„Ce spune ?", întrebă Hollis, care nu auzise.

„Se scuză că a intrat avînd o armă în mînă", am spus eu, stupefiat.

„Ceremonios cerşetor. Spune-i că scuzăm un prieten... într-o astfel de noapte, zise tărăgănat Hollis. Ce s-a întîmplat ?"

Karain îşi trase sarongul uscat peste cap, îl lăsă pe cel ud să-i cadă la picioare şi păşi afară din el. Am arătat spre jeţul de lemn, jeţul lui. Se aşeză foarte ţeapăn, spuse „Ha !" cu voce puternică ; un frison scurt îi zgîlţîi silueta robustă. Se uită neliniştit peste umăr, se întoarse de parcă ar fi vrut să ne vorbească, însă se holbă doar într-un ciudat mod orb, apoi se uită iar în urmă. Jackson zbieră : „Fiţi cu ochii-n patru acolo, pe punte !", auzi un răspuns slab de-afară şi întinzînd un picior închise trîntind uşa cabinei.

Buzele lui Karain se mişcară vag. Lumina vie a unui fulger făcu cele două hublouri din faţa lui să se-aprindă ca o pereche de ochi cruzi şi fosforescenţi. Flacăra felinarului păru să se veştejească pentru o clipă într-o pulbere brună, şi oglinda de pe micul bufet se transformă în spatele lui într-o pînză fină de lumină lividă. Bubuitul tunetului se apropie, se sparse deasupra noastră ; goeleta se cutremură, iar glasul cel mare continuă, ameninţînd teribil, în depărtări. Pentru ceva mai puţin de un minut o aversă furioasă răpăi pe punte. Karain îşi mută privirea încet, de la o faţă la alta, apoi, liniştea deveni atît de profundă, încît toţi puteam auzi distinct cele două cronometre din cabina mea ticăind cu o viteză neobosită, în concurenţă.

Şi noi trei, fascinaţi, nu ne puteam lua ochii de la el. Devenise enigmatic şi impresionant, în virtutea acelui misterios motiv ce-l condusese prin noapte şi prin furtună spre adăpostul cabinei de pe goeleta noastră. Nici unul nu se îndoia că aveam în faţă un urmărit, deşi faptul părea incredibil. Era tras la faţă, de parcă n-ar fi dormit de săptămîni, slăbise, de parcă n-ar fi pus nimic în gură de zile întregi. Obrajii îi erau scobiţi, ochii adînci în orbite, muşchii pieptului şi ai braţelor tresăreau uşor, ca după o luptă epuizantă. Desigur, fusese un lung drum înot pînă la vas ; dar faţa lui arăta altfel de oboseală, sfîrşeala chi-

nuită, furia şi frica luptei împotriva unui gînd, a unei idei, împotriva a ceva ce nu poate fi imobilizat, ce nu se ostoieşte niciodată — o umbră, un nimic, ceva invincibil şi nemuritor, ce se încleştează de viaţă. Ne dădurăm seama ca şi cum ne-ar fi strigat-o în faţă. Pieptul i se dilata din cînd în cînd, de parcă n-ar fi putut îngloba bătăile inimii. Pentru moment avea puterea celor posedaţi — puterea de-a trezi în cei de faţă uimire, durere, milă şi o înfricoşătoare presimţire a lucrurilor invizibile, a lucrurilor întunecate şi mute, ce învăluie singurătatea omenirii. Ochii îi rătăciră o clipă în jur fără ţintă, apoi încremeniră. Spuse cu efort :

„Am venit aici... Am şters-o din reşedinţa mea ca după o înfrîngere. Am fugit în noapte. Apa era neagră. L-am lăsat strigînd la marginile apei negre... L-am lăsat singur pe plajă. Am înotat..., a strigat după mine ... Am înotat..."

Tremura din cap pînă în picioare, stînd foarte ţeapăn şi privind drept înainte. Pe cine a lăsat ? Cine a strigat ? Nu ştiam. Nu puteam înţelege. Am spus absolut la întîmplare :

„Fii tare."

Sunetul vocii mele păru să-l liniştească într-o bruscă încremenire, dar altfel nu dădu nici un semn. Părea să asculte, să aştepte ceva o clipă, apoi continuă :

„El nu poate veni aici, aşa că v-am căutat pe voi. Voi, oameni cu feţele albe, care nu băgaţi în seamă vocile invizibile. Nu poate trece peste lipsa voastră de credinţă şi peste puterea voastră."

Rămase tăcut o vreme, apoi exclamă încet :

„Oh ! Puterea celor care nu cred !"

„Nu-i nimeni aici, decît tu — şi noi trei", spuse Hollis liniştit. Se întinsese cu capul sprijinit în cot şi nu se mai mişca.

„Ştiu, spuse Karain. Nu m-a urmat niciodată aici. N-a fost înţeleptul totdeauna lîngă mine ? Dar de cînd bătrînul înţelept, care îmi ştia necazul, a murit, am auzit vocea în fiecare noapte. M-am închis — multe zile — în întuneric. Puteam auzi murmurele triste ale femeilor, şoapta vîntului, a apelor curgînd ; zăngănitul armelor în mîna oamenilor credincioşi, paşii lui — şi vocea lui !... Aproape...

Așa ! În urechea mea ! L-am simțit aproape... Respirația lui mi-a trecut peste gît. Am țîșnit afară cu un strigăt. Toată lumea în jur dormea liniștită. Am fugit la mare. Alerga pe lîngă mine fără pași, șoptind în urechea mea cu vocea lui cunoscută. Am intrat în mare ; am înotat pînă la voi, cu pumnalul în dinți. Înarmat, am fugit cu sufletul la gură — la voi. Luați-mă cu voi, în țara voastră. Bătrînul înțelept a murit, și cu el a dispărut puterea cuvintelor și a farmecelor lui. Și nu pot spune nimănui. Nimănui. Nu există nimeni aici destul de credincios și destul de înțelept ca să poată ști. Dar lîngă voi, necredincioșii, necazul meu dispare precum ceața sub ochiul zilei."

Se întoarse spre mine :

„Plec cu tine ! strigă el cu o voce reținută. Cu tine, care-i cunoști pe-atîția de-ai noștri. Vreau să părăsesc acest ținut, poporul meu... și pe el — aici !"

Arătă cu un deget tremurător la întîmplare, peste umăr. Ne era greu să suportăm intensitatea acelei neliniști nedezvăluite. Hollis se uita țintă la el. Am întrebat cu blîndețe :

„Unde e pericolul ?"

„Peste tot în afara acestui loc, răspunse el, jalnic. Oriunde sînt eu. Mă așteaptă pe poteci, sub copaci, în locul în care dorm — peste tot în afară de aici."

Se uită roată prin cabina mică, la grinzile vopsite, la lustruiala veche a colțurilor ; se uită în jur, de parcă ar fi cerut ajutor de la tot acest sărăcăcios mediu străin, de la adunătura dezordonată de obiecte nefamiliare ce aparțineau unei vieți de neînțeles și de constrîngere, de putere, de năzuințe, de necredință — vieții aspre a omului alb, care se deapănă irezistibilă și grea la marginea întunericului dinafară. Își repezi brațele în lături, de parcă ar fi vrut să o îmbrățișeze și cu asta și pe noi. Așteptarăm. Vîntul și ploaia încetaseră, și nemișcarea nopții în jurul goeletei era tot atît de mută și de completă, ca și cum o lume moartă s-ar fi așezat să zacă într-un mormînt de nori. Îl așteptam să vorbească. Nevoia din sine îl mușca de buze. Sînt unii care susțin că un băștinaș nu se destăinuie unui

alb. Greşeală. Nimeni nu va vorbi stăpînului, dar unui hoinar şi prieten, celui care n-a venit să-i înveţe pe alţii ori să domine, celui care nu cere nimic şi acceptă totul, i se vorbeşte lîngă focuri de tabără, în solitudinea împărtăşită a mării, în satele riverane, în locurile de popas înconjurate de păduri, i se vorbeşte fără să se ţină cont de rasă ori culoare. O inimă grăieşte — cealaltă ascultă ; şi pămîntul, marea, cerul, vîntul care trece şi frunzele care foşnesc, aud de asemenea neînsemnata poveste a poverii vieţii.

Vorbi în sfîrşit. Este imposibil de transmis efectul istoriei sale. E nemuritor, nu-i decît o amintire, şi vivacitatea ei nu poate fi reprezentată altei minţi mai mult decît emoţiile vii ale unui vis. Trebuia să-i fi văzut splendoarea înnăscută, trebuia să-l fi cunoscut dinainte — să-l fi privit atunci. Întunecimea pîlpîitoare a micii cabine ; nemişcarea fără suflare de-afară, prin care numai zgomotul apei lovindu-se de bordurile goeletei putea fi auzit ; faţa palidă a lui Hollis, cu ochii negri şi ficşi ; capul energic al lui Jackson, sprijinit în cele două palme mari, şi cu părul galben şi lung al bărbii sale coborînd peste strunele chitarei ce zăcea pe masă ; ţinuta dreaptă şi nemişcată a lui Karain, tonul lui — toate acestea creau o împresie ce nu poate fi uitată. Stătea în faţa noastră de cealaltă parte a mesei. Capul lui negru şi torsul de bronz apăreau deasupra tăbliei lustruite de lemn, lucitoare şi neclintite, de parcă ar fi fost încrustate în metal. Doar buzele i se mişcau, şi ochii îi străluceau, se stingeau, luceau iar, ori împietreau trişti. Expresiile lui decurgeau direct din inima chinuită. Cuvintele se auzeau încet, un murmur trist de apă curgătoare ; în răstimpuri, răsunau tare, ca bubuitul unui gong de luptă, se tîrau încet ca nişte călători obosiţi ori se buluceau înainte cu viteza spaimei.

IV

Aceasta este, imperfect relatată, povestea lui :

„Era după marile frămîntări ce-au rupt alianţa celor patru state ale noastre din Wajo. Ne luptaserăm între noi, şi olandezii veghează de la distanţă pînă cînd am fost is-

toviți. Atunci fumul vapoarelor lor cu aburi fu văzut la gura rîurilor noastre, și mai-marii lor veniră în bărci pline de soldați, ca să ne vorbească de protecție și pace. Am răspuns cu prevedere și înțelepciune, căci satele noastre erau arse, întăriturile noastre erau slabe, oamenii obosiți și armele tocite. Veniră și plecară ; s-au purtat multe discuții, dar după plecarea lor totul părea să fie ca înainte, doar că vapoarele lor rămaseră la distanța văzului de coasta noastră și foarte curînd negustorii lor veniră printre noi, după ce le-am garantat securitatea. Fratele meu era și el Suveran și unul din cei care își dăduseră cuvîntul. Eram tînăr pe-atunci, luptasem în război, și Pata Mara luptase alături de mine. Împărțisem foamea, primejdia, oboseala și victoria. Ochii lui văzuseră repede primejdia în care mă aflam, și de două ori brațul meu îi salvase viața. A fost destinul lui. Era prietenul meu. Și era mare printre noi — unul dintre cei care era lîngă fratele meu, Suveranul. Vorbea în sfat, curajul lui era mare, era căpetenie peste mai multe sate în jurul marelui lac ce e în centrul țării noastre ca inima în mijlocul trupului unui om. Cînd sabia lui era adusă într-un campong înaintea sosirii sale, fecioarele șopoteau uimite sub pomii încărcați, bogații se consultau la umbră și o serbare era pregătită cu veselie și cîntece. Avea favoarea Suveranului și afecțiunea celor săraci. Iubea războiul, vînătoarea cerbului și farmecele femeilor. Era stăpîn peste bijuterii, arme norocoase și peste devoțiunea oamenilor. Era un om cutezător și eu nu aveam alt prieten.

Eram șeful unei redute la gura rîului și strîngeam vama pentru fratele meu de la bărcile care treceau. Într-o zi am văzut un negustor olandez urcînd în susul rîului. Urca cu trei bărci și nu i se ceru nici o taxă, pentru că fumul vaselor olandeze se zărea în larg și eram prea slabi ca să nesocotim tratatele. El urcă în susul rîului sub garanția de siguranță, și fratele meu îi acordă protecția lui. Spunea că venise să facă comerț. Ascultă vocile noastre, căci sîntem oameni care vorbim deschis și fără teamă ; numără vîrful lăncilor noastre, examină copacii, apele curgătoare, ierburile malului, coastele colinelor noastre. Urcă pînă în ținutul lui Matara și obținu permisiunea să-și construiască o casă. Făcu comerț și plantații. El dis-

prețuia bucuriile noastre, gîndurile noastre, tristețile noastre. Fața îi era roșie, părul ca focul, ochii îi erau palizi, ca ceața pe rîu ; se mișca greoi și vorbea cu voce adîncă, rîdea tare ca un nebun și nu știa să vorbească curtenitor. Era un om mare, disprețuitor, care privea femeile direct în ochi și punea mîna pe umăr oamenilor liberi, de parcă ar fi fost o căpetenie de origine nobilă. Ne săturaserăm de el. Timpul trecea.

Apoi sora lui Plata Matara fugi din câmpong și merse să trăiască în casa olandezului. Era o femeie deosebită și hotărîtă : am văzut-o o dată purtată sus, pe umerii sclavilor, prin mulțime, cu fața descoperită, și am auzit pe toți bărbații spunînd că frumusețea ei era extraordinară, amuțind rațiunea și răscolind inima celor ce-o vedeau. Oamenii erau consternați ; fața lui Matara fu umbrită de acea rușine, pentru că ea știuse că fusese promisă altui bărbat. Matara se duse la casa olandezului și spuse : „Va trebui să moară — e fiică de căpetenii". Omul alb refuză și se baricadă, în timp ce servitorii lui stăteau de pază zi și noapte cu armele încărcate. Matara se-nfurie. Fratele meu convocă sfatul. Dar vasele olandeze erau aproape și pîndeau flămînde coastele noastre. Fratele meu spuse : „Dacă el moare acum, ținutul nostru va plăti pentru sîngele lui. Să-l lăsăm în pace, pînă cînd ne întărim mai mult și vasele pleacă." Matara era înțelept ; așteptă și veghe. Dar omul alb se temu pentru viața ei și părăsi ținutul.

Își lăsă casa, plantațiile și bunurile ! Plecă, înarmat și amenințînd, și lăsă totul — pentru ea ! Ea îi răpise inima ! Din reduta mea l-am văzut ieșind spre mare într-o barcă uriașă. Matara și cu mine l-am urmărit de la înălțimea turnului de pază de dincolo de țărușii palisadei. Stătea cu picioarele încrucișate, cu pușca în mînă, pe ruful de la pupa joncei sale. Țeava puștii lucea pieziș înaintea fetei lui roșii și mari. Rîul larg se așternea sub el — plan, liniștit, strălucitor, ca o cîmpie de argint ; și jonca lui, părînd foarte scurtă și neagră de pe țărm, alunecă de-a lungul cîmpiei de argint și de-acolo în albastrul mării.

De trei ori Matara, care stătea lîngă mine, o strigă cu glas tare pe nume, cu durere și blesteme. Îmi frîngea inima. De trei ori îmi sări inima-n piept și de trei ori am

văzut cu ochiul minții, în întunecimea spațiului închis al joncii, o femeie cu părul unduios, fugind de țara și de poporul ei. Era furios și îndurerat. De ce ? Și am strigat și eu la rîndul meu insulte și amenințări. Matara spuse : „Acum că au părăsit ținutul nostru, viețile lor îmi aparțin. Îi voi urmări și îi voi lovi. Voi plăti singur tributul de sînge." Un vînt puternic bătea spre soarele ce cobora în amurg peste rîul pustiu. Am strigat : „Voi merge cu tine !" Coborî capul în semn de acceptare. A fost destinul lui. Soarele apusese și copacii își unduiau coroanele cu zgomot mare deasupra capetelor noastre.

În a treia noapte părăsirăm împreună ținutul într-o joncă negustorească.

Marea ne întîmpină — marea, largă, fără poteci și fără glas. O joncă în plutire nu lasă urmă. Ne depărtarăm spre sud. Luna era plină ; și privind în sus, ne-am spus unul altuia : „Cînd următoarea lună va străluci ca aceasta, ne vom întoarce și ei vor fi morți." Asta a fost acum cincisprezece ani. Dar de multe ori luna a crescut și a scăzut, și încă nu mi-am văzut ținutul. Am navigat înspre sud ; am trecut pe lîngă multe jonci ; am cercetat rîurile și golfurile ; am văzut capătul coastei noastre, al insulei noastre — un cap abrupt deasupra unei strîmtori agitate, unde se-adună umbrele joncilor scufundate și înecații se tînguie noaptea. Marea cea largă era peste tot în jurul nostru acum. Am văzut un munte mare arzînd în mijlocul apelor ; am văzut mii de insulițe risipite ca niște bucățele de fier trase dintr-un tun uriaș ; am văzut o coastă nesfîrșită cu munți și cîmpii înfingîndu-se în soare de la apus pînă la răsărit. Era Java. Ne-am spus : „Aici sînt, le-a sosit ceasul și ne vom întoarce ori vom muri spălați de dezonoare."

Am coborît pe uscat. E oare ceva bun în țara aceea ? Cărările erau drepte, tari și prăfoase. Așezări de piatră, pline de fețe albe, sînt înconjurate de cîmpuri fertile, dar fiecare om pe care-l întîlnești e sclav. Căpeteniile trăiesc sub tăișul unei săbii străine. Am urcat munți, am traversat văi ; la amurg am întîlnit sate. Am întrebat pe toată lumea ; „Ați văzut un om alb așa și-așa ?" Cîțiva s-au zgîit la noi ; alții au rîs ; femeile ne-au dat de mîncare,

uneori, cu frică și respect, de parcă mințile ne-ar fi fost furate de întîlnirea cu Dumnezeu ; dar unii n-au înțeles limba noastră și alții ne-au blestemat ori, căscînd, au întrebat cu dispreț rostul căutărilor noastre. Odată, în timp ce plecam, un bătrîn striga după noi : „Lăsați-vă păgubași!"

Ne-am urmat drumul. Dosindu-ne armele, stăteam umili la o parte din calea călăreților de pe drum ; ne aplecam adînc în curțile unor căpetenii care nu erau mai buni decît sclavii. Ne pierdurăm pe ogoare, în junglă ; și, într-o noapte, într-o pădure încurcată, am ajuns într-un loc în care ziduri vechi și fărîmate căzuseră printre copaci, și unde idoli ciudați de piatră — chipuri sculptate de diavoli cu multe brațe și picioare, cu șerpi încolăciți în jurul trupurilor, cu douăzeci de capete și ținînd o sută de săbii — păreau să fie vii și amenințători în lumina focului nostru de tabără. Nimic nu ne-a descurajat. Și pe drum, la fiecare foc, în locurile de popas, vorbeam totdeauna despre ea și despre el. Ceasul lor era aproape. Nu vorbeam despre nimic altceva. Nu ! Nu despre foame, sete, oboseală și inimi șovăitoare. Nu ! Vorbeam despre el și ea ? Despre ea ! Și ne gîndeam la ei — la ea ! Matara cugeta lîngă foc. Eu stăteam și mă gîndeam, mă gîndeam, pînă cînd am putut vedea iar brusc imaginea unei femei, frumoasă și tînără, și măreață, și mîndră, și tandră, părăsindu-și țara și poporul ei. Matara spunea : „Cînd îi găsim o ucidem pe ea mai întîi, ca să spălăm rușinea, apoi trebuie să moară bărbatul." Eu spuneam : „Așa va fi ; e răzbunarea ta." El se uita lung la mine, cu ochii lui mari, cufundați în orbite.

Ne-am întors pe coastă. Picioarele noastre sîngerau, trupurile se subțiau. Dormeam în zdrențe la umbra îngrăditurilor de piatră ; dădeam tîrcoale, murdari și slabi, pe la porțile curților oamenilor albi. Ciinii lor flocoși lătrau la noi și servitorii lor strigau la noi de departe : „Cărați-vă !". Otrepe de rînd, care vegheau pe străzile așezărilor de piatră, ne întrebau cine sîntem. Am mințit, ne-am ploconit, am zîmbit cu ură în inimi și continuam să ne uităm în dreapta, să ne uităm în stînga, după ei — după omul alb cu părul ca focul și după ea, femeia care-și călcase credința și, ca urmare, trebuia să moară. Am căutat.

Pînă la urmă în faţa oricărei femei mi se părea că văd faţa ei. Alergam. Nu ! Uneori Matara şoptea : „Uite-l pe el", şi aşteptam, ghemuindu-ne. Venea mai aproape. Nu era el — olandezii aceia seamănă toţi între ei. Sufeream neliniştea dezamăgirii. În somn i-am văzut faţa, era în acelaşi timp fericită şi tristă... De ce ?... Mi s-a părut c-aud o şoaptă lîngă mine. M-am întors repede. Nu era acolo ! Şi cum ne tîram obosiţi din oraş de piatră în oraş de piatră, mi se părea că aud paşi uşori pe lîngă mine. Veni o vreme cînd i-am auzit permanent şi eram bucuros. Mă gîndeam, păşind ameţit şi obosit în soare, pe drumurile tari ale oamenilor albi, mă gîndeam : „E aici — cu noi !..." Matara era întunecat. Adesea sufeream de foame.

Am vîndut tecile încrustate ale pumnalelor noastre — tecile de ivoriu cu inele aurite. Am vîndut mînerele împodobite cu pietre. Dar am păstrat lamele — pentru ei. Lamele care niciodată nu ating fără să ucidă — am păstrat lamele pentru ea. De ce ? Ea era totdeauna alături de noi... Am flămînzit. Am cerşit. Am părăsit Java pînă la urmă.

Am mers spre vest, am mers spre est. Am văzut ţinuturi multe, mulţimi cu feţe ciudate, oameni care trăiau în copaci şi oameni care îşi mănîncă bătrînii. Am tăiat ratan în pădure pentru un pumn de orez, şi pentru un blid de mîncare măturam punţile vaselor mari şi răbdam blesteme aruncate peste capetele noastre. Am trudit prin sate ; am hoinărit pe mări cu oameni din neamul bajow, care n-au ţară. Ne-am luptat pe bani ; ne-am tocmit la cei din neamul goram şi am fost înşelaţi ; şi, la ordinele unor dure feţe-albe, ne-am cufundat pentru perle în golfuri pustii, presărate cu pietre negre, pe un ţărm de nisip şi dezolare. Şi peste tot pîndeam, ascultam, întrebam. Am întrebat negustori, hoţi, oameni albi. Am auzit ironii, batjocuri, ameninţări — cuvinte de uimire şi cuvinte de dispreţ. N-am cunoscut niciodată odihna ; nu ne-am gîndit niciodată acasă, pentru că treaba noastră nu fusese dusă la bun sfîrşit. A trecut un an, apoi încă unul. Am încetat să mai număr nopţile, lunile pline, anii. Vegheam la capul lui Matara. El avea ultimul meu pumn de orez ; dacă era apă pentru unul singur, el o bea ; îl înveleam cînd tre-

mura de frig ; şi cînd boala fierbinţelilor s-a pogorît asupra lui, am stat fără somn multe nopţi şi i-am răcorit faţa. Era un om dîrz şi prietenul meu. Vorbea despre ea cu furie în timpul zilei, cu durere în timpul nopţii ; şi-o amintea cînd era bolnav, cînd era sănătos. Nu spuneam nimic ; dar o vedeam în fiecare zi — întotdeauna ! La început i-am văzut doar capul, ca al unei femei care mergea prin ceaţa joasă de pe malul unui rîu. Apoi se aşeză la focul nostru. Am văzut-o ! Am privit-o ! Avea ochi blînzi şi o faţă încîntătoare. Îi murmuram în întuneric. Matara spunea uneori somnoros : „Cu cine vorbeşti ? Cine-i acolo ?“ Îi răspundeam repede : „Nimeni“... Era o minciună ! Ea nu m-a părăsit niciodată. Împărţea cu noi căldura focului, se aşeza pe patul meu de frunze, înota în mare să mă urmeze... Am văzut-o !... Vă spun că i-am văzut părul negru desfăşurat în urmă-i pe apele luminate de lună cum lovea apa cu braţe goale pe lîngă o joncă iute. Era frumoasă, era credincioasă şi, în liniştea ţărmurilor străine, îmi vorbea cu voce şoptită în limba poporului meu. Nimeni n-o vedea ; nimeni n-o auzea ; era doar a mea ! În lumina zilei se mişca cu mers legănat în faţa mea, pe obositele cărări ; silueta-i era dreaptă şi flexibilă ca trunchiul unui copac zvelt ; călcîiele-i erau rotunde şi lustruite precum cojile de ouă ; cu braţul ei rotund făcea semne. Noaptea mă privea în faţă. Şi era tristă ! Ochii ei erau blînzi şi speriaţi ; vocea ei catifelată şi rugătoare. Odată i-am şoptit, „N-o să mori“, şi-mi zîmbi..., şi-mi zîmbi de-atunci mereu... Îmi dădu curaj să îndur oboseala şi greutăţile. Erau vremi de suferinţă şi ea mă alină. Hoinăream răbdători în căutarea noastră. Cunoscurăm decepţia, falsa speranţă ; cunoscurăm captivitatea, boala, setea, mizeria, disperarea... „Destul ! I-am găsit...“

Ultimele cuvinte le spuse într-un strigăt şi tăcu. Faţa îi era impasibilă şi stătea încremenit ca un om în transă. Hollis se ridică repede şi-şi întinse coatele pe masă. Jackson făcu o mişcare bruscă şi atinse din greşeală chitara. O rezonanţă tînguitoare umplu cabina cu vibraţii confuze şi se stinse încet. Apoi Karain începu să vorbească iar. Asprimea reţinută a tonului păru să se amplifice ca o voce venită de-afară, ca un lucru nerostit, dar auzit ; umplu

cabina şi învălui în murmurul ei înverşunat şi înăbuşit figura nemişcată din jeţ :

„Eram în drum spre Atjeh, unde era război ; dar vasul eşuă pe un banc de nisip şi furăm nevoiţi să coborîm în Delli. Cîştigasem ceva bani şi cumpărasem o puşcă de la nişte negustori din Selangore ; doar o singură puşcă, care lua foc de la scînteia dată de-o piatră : Matara o purta. Am coborît pe uscat. Mulţi albi trăiau acolo, plantînd tutun pe terenuri defrişate, şi Matara... Dar n-are importanţă. L-a văzut !... Olandezul... În sfîrşit !... Ne-am tîrît şi am pîndit. Două nopţi şi o zi am pîndit. Avea o casă — o casă mare, pe un teren în mijlocul ogoarelor sale ; flori şi tufişuri creşteau în jur ; erau poteci înguste de pămînt galben, despărţind iarba tunsă, şi garduri groase, ca să ţină oamenii departe. În a treia noapte am venit înarmaţi şi ne-am ascuns după un gard.

O rouă grea părea să se înfiltreze prin carnea noastră şi să ne facă să simţim frigul pînă în măruntaie. Iarba, crengile, frunzele, acoperite cu picături de apă, erau cenuşii în lumina lunii. Matara, ghemuit în iarbă, tremura în somn. Dinţii îmi clănţăneau atît de tare, că-mi era frică că zgomotul va trezi tot ţinutul. Departe, paznicii caselor omului alb loveau toaca de lemn şi îşi strigau în întuneric. Şi, ca în fiecare noapte, am văzut-o lîngă mine. Nu mai zîmbea de data asta ! ...Focul chinului îmi ardea în piept şi ea îmi şopti cu compasiune, cu milă, încet — cum fac femeile ; alină durerea minţii mele ; îşi aplecă faţa peste mine, faţa unei femei care pustieşte inimile şi amuţeşte raţiunea în bărbaţi. Era cu totul a mea, şi nimeni n-o putea vedea — nimeni dintre cei vii ! Stelele luceau pe pieptul, prin părul ei plutitor. Eram copleşit de regret, de tandreţe, de păreri de rău. Matara dormea... Am dormit şi eu ? Matara mă scutura de umăr, şi focul soarelui usca iarba, tufişurile, frunzele. Era ziuă. Fuioare de ceaţă albă atîrnau printre ramurile copacilor.

Era noapte ori zi ? N-am văzut iar nimic, pînă cînd l-am auzit pe Matara respirînd precipitat, acolo unde zăcea culcat, şi-apoi am văzut-o în preajma casei. I-am văzut pe amîndoi. Ieşiseră afară. Ea stătea pe-o bancă lîngă zid şi ramuri împovărate cu flori se ridicau mult deasupra capului ei, îi atîrnau peste păr. Avea o cutie în poală şi

se uita în ea, numărîndu-şi averea de perle. Olandezul stătea lîngă ea privind ; îi zîmbi ; dinţii lui albi luceau ; părul de deasupra buzei îi era ca două flăcări răsucite. Era mare şi gras, şi vesel şi fără teamă. Matara îndesă pulbere proaspătă din căuşul palmei, zgîrie cremenea cu unghia degetului mare, şi-mi dădu mie puşca. Mie ! Am luat-o... O, soartă !

Îmi şopti în ureche, întins pe burtă : „Mă voi tîrî aproape şi apoi... să moară de mîna mea. Tu-l ocheşti pe porcul ăla gras, de-acolo. Lasă-l să mă vadă măturîndu-mi ruşinea de pe faţa pămîntului, şi apoi..., eşti prietenul meu, ucide cu o lovitură sigură." N-am spus nimic ; n-aveam aer în piept — nu era aer în lume. Matara dispăruse brusc de lîngă mine. Iarba se mişcă. Apoi un tufiş foşni. Ea ridică capul.

Am văzut-o ! Cea care-mi consola nopţile fără somn, zilele obosite ; tovarăşa anilor de chin ! Am văzut-o ! Se uită direct spre locul unde eram ghemuit. Era acolo cum o văzusem de ani de zile — colindînd credincioasă alături de mine. Privea cu ochi trişti şi buzele-i zîmbeau ; se uita la mine... Buzele zîmbitoare ! Nu promisesem eu că nu va muri ?

Era departe şi eu o simţeam aproape. Atingerea ei mă mîngîie, vocea ei murmură, şopti deasupra mea, în jurul meu ; „Cine-ţi va fi tovarăş, cine te va consola dacă voi muri ?" Am văzut o tufă de flori în stînga ei mişcîndu-se puţin... Matara era pregătit... Am strigat : „Întoarce-te !"

Ea sări în picioare ; cutia căzu ; perlele i se scurseră la picioare. Corpolentul olandez de lîngă ea roti ochi ameninţători prin nemişcarea însorită. Puşca mi se ridică la umăr. Îngenuncheasem şi eram ferm — mai ferm decît copacii, stîncile, munţii. Dar în faţa ţevii lungi şi neclintite cîmpurile, casa, pămîntul, cerul se balansară încolo şi-ncoace ca umbrele în pădure într-o zi cu vînt. Matara ţîşni din tufă ; în faţa lui petalele florilor scuturate se-nvîrtejiră în sus, ca stîrnite de-o furtună. Am auzit-o ţipînd ; am văzut-o aruncîndu-se cu braţele întinse în faţa omului alb. Era o femeie din neamul meu şi cu sînge nobil. Astfel sînt ele ! I-am auzit ţipătul de durere şi frică — şi totul încremeni ! Ogoarele, casa, pămîntul, cerul rămaseră încremenite — în timp ce Matara se aruncă asupra ei

cu brațul ridicat. Am tras cocoșul, am văzut o scînteie, n-am auzit nimic ; fumul îmi veni înapoi în față ; l-am putut vedea pe Matara dîndu-se peste cap și-apoi zăcînd cu brațele depărtate la picioarele ei. Ha ! O lovitură sigură ! Soarele îmi căzu pe spinare mai rece ca apa unei cascade. Cei doi stăteau aplecați peste mort ca vrăjiți de un descîntec. I-am strigat : „Trăiește și nu uita !“ Un timp m-am împleticit năuc printr-un întuneric rece.

În spatele meu erau strigăte puternice, zgomot de multe picioare alergînd ; oameni străini mă înconjurară, strigîndu-mi cuvinte de neînțeles în față, mă îmbrînciră, traseră de mine, mă sprijiniră... Stateam în fața corpolentului olandez ; se holba de parcă și-ar fi pierdut mințile. Voia să știe, vorbea grăbit, pomeni despre recunoștință, îmi oferi hrană, adăpost, aur — puse multe întrebări. I-am rîs în față. I-am spus : „Sînt un călător din neamul korinchi din Perak, acolo, și nu știu nimic despre cel mort. Treceam pe potecă cînd am auzit o împușcătură. Oamenii dumitale fără minte s-au năpustit și m-au tîrît aici.“ Ridică brațele spre cer, se minună, nu putea crede, nu putea înțelege, vocifera în propria lui limbă ! Ea își petrecuse brațele pe după gîtul lui și se uita peste umăr la mine, cu ochi mari. Am zîmbit și i-am susținut privirea ; am zîmbit și am așteptat să-i aud sunetul vocii. Omul alb o întrebă brusc : „Îl cunoști ?“ Am ascultat — toată ființa îmi era în auz ! Ea se uită la mine lung, se uită la mine fără să clipească și spuse tare, „Nu ! Nu l-am văzut niciodată.“ ...Ce ! Niciodată ? Să fi uitat deja ? Era posibil ? Uitase deja — după atîția ani — atîția ani de rătăcire, de tovărășie, de necazuri, de cuvinte tandre ! Uitase deja !... M-am smuls din mîinile care mă țineau și am plecat fără un cuvînt... M-au lăsat să plec.

Eram obosit. Adormit oare ? Îmi amintesc că mergeam pe un drum larg sub lumina limpede a stelelor ; și țara aceea necunoscută părea atît de mare, cîmpurile de orez atît de vaste, încît cum mă uitam în jur, capul începu să-mi vîjîie de frica de spațiu. Apoi am văzut o pădure. Stelele vesele atîrnau grele deasupra mea. Am lăsat drumul și am intrat în pădure, care era foarte mohorîtă și foarte tristă.“

V

Tonul lui Karain scăzuse din ce în ce mai mult, de parcă s-ar fi depărtat de noi, pînă cînd ultimele cuvinte răsunară slab, dar clar, ca strigate într-o zi calmă de la o foarte mare distanţă. Nu se mişca. Se uita fix peste capul nemişcat al lui Hollis, care se uita la el la fel de încremenit. Jackson se întoarse în profil şi, ţinînd cotul pe masă, îşi umbri ochii cu palma. Şi eu continuam să-l privesc, surprins şi mişcat ; mă uitam la omul acela, credincios unei viziuni, înşelat de propriul vis, respins de propria iluzie, şi venind la noi, necredincioşii, pentru ajutor — împotriva unui gînd. Tăcerea era profundă ; dar părea plină de fantome neauzite, de lucruri dureroase, întunecate şi mute, în a căror invizibilă prezenţă bătăile ferme, pulsatorii, ale celor două cronometre de corabie, marcînd implacabil secundele după Greenwich, mi se părură un sprijin şi o uşurare. Karain privea împietrit în gol ; şi, văzînd figura lui rigidă, m-am gîndit la hoinărelile lui, la acea obscură odisee de răzbunare, la toţi oamenii care rătăcesc printre iluzii, la iluziile tot atît de neîmpăcate ca oamenii ; la iluziile credincioase care aduc bucurie, aduc necazuri, dau dureri, dau pace ; la iluziile invincibile care pot face ca viaţa şi moartea să apară senine, însufleţitoare, chinuitoare ori dezonorante.

Un murmur se făcu auzit ; vocea aceea de departe păru să vină în zbor, dintr-o lume de vis, în cercul luminos al lămpii din cabină. Karain vorbea :

„Am trăit în pădure.

Ea n-a mai venit. Niciodată ! Nici măcar o dată ! Am trăit singur. Uitase. Era bine. N-o voiam ; nu voiam pe nimeni. Am găsit o casă părăsită într-un luminiş bătrîn. Nimeni nu se apropia. Uneori auzeam în depărtare vocile oamenilor care treceau pe potecă. Am dormit. M-am odihnit ; se găsea orez sălbatic, apă de la un pîrîiaş limpede — şi pace ! În fiecare noapte stăteam singur la focuşorul meu din faţa colibei. Multe nopţi trecură peste capul meu.

Apoi, într-o seară, cum stăteam lîngă foc după ce mîncasem, mă uitam în pămînt şi începeam să-mi amintesc pe unde am hoinărit. Mi-am ridicat capul. N-auzisem un sunet, nici un foşnet, nici paşi — dar mi-am ridicat capul.

Un bărbat venea spre mine, traversînd micul luminiş. Am aşteptat. Se apropie fără un cuvînt de salut şi se ghemui în lumina focului. Apoi îşi întoarse faţa spre mine. Era Matara. Se uită cu ardoare la mine, cu ochii lui mari şi cufundaţi în orbite. Noaptea era rece ; căldura se scurse brusc din foc, şi el se uita la mine. M-am ridicat şi am plecat de-acolo, lăsîndu-l lîngă focul care nu dădea căldură.

Am mers toată noaptea, toată ziua următoare, şi seara am clădit un foc uriaş şi m-am aşezat — să-l aştept. N-a venit în zarea focului. Îl auzeam în tufişuri, cînd aici, cînd colo, şoptind, şoptind. Am înţeles pînă la urmă — mai auzisem cuvintele : «Eşti prietenul meu — ucide cu o împuşcătură sigură.»

Am suportat cît am putut de mult, apoi am luat-o la goană, exact cum am luat-o la goană în noaptea aceasta din adăpostul meu şi am fugit la voi. Am fugit, am fugit plîngînd ca un copil părăsit şi departe de casă. El alerga pe lîngă mine, fără paşi, şoptind, şoptind — invizibil, dar auzit. Am căutat oameni — voiam oameni în jurul meu ! Oameni care nu muriseră ! Şi iar am început să colindăm amîndoi. Am căutat pericolul, violenţa şi moartea. Am luptat în războiul atjeh şi un popor viteaz se minună de cutezanţa unui străin. Dar eram doi ; el mă păzea de lovituri... De ce ? Voiam pace, nu viaţă. Şi nimeni nu-l putea vedea ; nimeni nu ştia — nu îndrăzneam să spun nimănui. Uneori mă părăsea, dar nu pentru multă vreme ; apoi se întorcea şi şoptea ori mă privea. Inima-mi era sfîşiată de-o frică ciudată, dar nu puteam muri. Apoi l-am întîlnit pe bătrîn.

L-aţi cunoscut cu toţii. Oamenii de aici îi ziceau vrăjitorul meu, servitorul meu şi purtătorul sabiei ; dar mie mi-a fost tată, mamă, pavăză, refugiu şi pace. Cînd l-am întîlnit, se întorcea dintr-un pelerinaj, şi eu l-am auzit intonînd rugăciunea de asfinţit. Plecase la locurile sfinte cu fiul său, nevasta fiului şi un copil mic ; la întoarcere, prin graţia celui Preaputernic, muriră cu toţii : cel în toată puterea, tînăra mamă, copilaşul — muriră ; şi bătrînul ajunse în ţara lui singur. I-am spus totul. Pentru o vreme am trăit nedespărţiţi. Rostea pentru mine cuvinte de compasiune, de înţelepciune, de rugăciune. El ţinu departe de mine umbra celui mort. I-am cerut o amuletă care să mă

tină în siguranță. Multă vreme refuză ; dar, pînă la urmă, cu un oftat și un zîmbet, mi-o dădu. Fără îndoială era stăpîn peste un spirit mai puternic decît neliniștea prietenului meu mort, și am avut iarăși pace ; dar începusem să n-am astîmpăr, iubitor de vacarm și pericole. Bătrînul nu mă părăsi o clipă. Călătorirăm împreună. Eram bine primiți de cei mari ; înțelepciunea lui și curajul meu sînt încă vii acolo unde, o, oameni albi, puterea voastră a fost uitată ! L-am slujit pe sultanul din Sula. Am luptat împotriva spaniolilor. Au fost victorii, înfrîngeri, tristețe, sînge, lacrimi ale femeilor... Pentru ce... ? Am plecat. Am cules rămășițele unui neam războinic și am venit aici, să luptăm iar. Restul îl știți. Sînt suveranul unui pămînt cucerit, un iubitor de război și pericol, un luptător și un conspirator. Dar bătrînul a murit și eu sînt iar sclavul celui mort. El nu mai e aici să alunge umbra acuzatoare — să reducă la tăcere vocea fără viață ! Puterea farmecelor sale a murit cu el. Și mă copleșește frica, și aud șoapta : „Ucide ! ucide ! ucide !»... N-am ucis oare destul... ?"

Pentru prima oară, în noaptea aceea, un rictus brusc de nebunie și furie îi trecu peste față. Privirile lui rătăcitoare săgetară încoace și-ncolo ca niște păsări speriate într-o furtună cu trăsnete. Sări în picioare, strigînd :

„Pe duhurile ce beau sînge ; pe duhurile care strigă noaptea ; pe toate spiritele furiei, nenorocului și ale morții, jur — într-o zi voi lovi în fiecare inimă ce-mi iese în cale — eu... !"

Părea atît de periculos, încît toți trei săririm în picioare, și Hollis, cu dosul mîinii, mătură în zbor jungherul de pe masă. Cred că am scos un strigăt comun cu toții. A fost o pauză scurtă, și în momentul următor, era iar stăpîn pe sine în scaunul lui, cu trei oameni albi în jur în atitudini destul de caraghioase. Ne era puțin rușine de propria noastre. Jackson ridică jungherul și, după ce-mi aruncă o privire întrebătoare, i-l dădu înapoi. Îl primi cu o înclinare demnă a capului și-l înfipse în răsucelile sarongului, cu grija expresă de-a da armei o poziție pașnică. Apoi ne privi cu un zîmbet auster. Eram jenați și ne mustram din ochi. Hollis stătea întors cu profilul spre masă, ținîndu-și bărbia în pumn, scrutîndu-l cu o liniște gînditoare. Am spus :

„Trebuie să rămîi împreună cu ai tăi. Au nevoie de tine. Şi mai e uitarea în viaţă. Chiar şi morţii încetează să mai vorbească cu timpul."

„Sînt eu femeie, să uit ani lungi cît ai clipi de două ori din ochi ?", exclamă el cu indignare amară. Mă surprinse. Era uluitor. Pentru el propria viaţă — mirajul acela crud al dragostei şi împăcării — părea tot atît de reală, de netăgăduit, cum i-ar fi părut oricăruia dintre noi, sfînt, filosof ori nebun.

Hollis murmură :

„Nu-l linişteşti cu nişte platitudini."

Karain mi se adresă mie :

„Tu ne cunoşti. Ai trăit printre noi. De ce ? Nu putem şti ; dar ne înţelegi necazurile şi grijile. Ai trăit cu poporul meu, înţelegi aspiraţiile şi spaimele noastre. Cu tine merg. În ţara ta, la poporul tău. La poporul tău, care trăieşte în necredinţă, pentru care ziua e zi şi noaptea e noapte — nimic mai mult, pentru că voi înţelegeţi tot ce se vede şi dispreţuiţi în rest totul. În ţara ta fără credinţă, unde morţii nu vorbesc, unde fiecare om e înţelept şi singur, şi împăcat !"

„Capitală descriere", murmură Hollis, cu umbra unui zîmbet.

Karain îşi plecă capul :

„Pot munci din greu, pot lupta şi pot fi credincios, şopti el cu glas obosit, dar nu mă pot întoarce la cel care mă aşteaptă pe ţărm. Nu ! Ia-mă cu tine... Şi, dacă nu, dă-mi ceva din puterea ta... a necredinţei tale... O amuletă !..."

Părea ajuns la capătul puterilor.

„Da, ia-l acasă, spuse Hollis, foarte încet, de parcă ar fi dezbătut singur. Asta ar fi o cale. Acolo fantomele sînt în societate şi le vorbesc amabil doamnelor şi domnilor, dar vor dispreţui o fiinţă umană simplă, cum e prinţiarul nostru prieten... Gol... Nud, aş putea spune. Îmi pare rău pentru el. Imposibil, desigur. Sfîrşitul tuturor acestora va fi, continuă el, uitîndu-se în sus spre noi, sfîrşitul va fi că-l va apuca amocul printre credincioşii lui supuşi şi va trimite *ad patres* o mulţime dintre ei, înainte ca aceştia să se hotărască să treacă peste propria loialitate şi să-i dea în cap."

Am fost de acord. Consideram mai mult decît probabil că acesta va fi sfîrşitul lui Karain. Era limpede că fusese urmărit de obsesia lui pînă la capătul răbdării omeneşti şi mai era nevoie de foarte puţin ca să-l facă să devieze spre forma de nebunie specifică rasei sale. Răgazul pe care-l avusese cît trăise bătrînul făcuse insuportabilă întoarcerea coşmarului. Asta era limpede.

Îşi ridică brusc capul ; ne imaginasem pentru o clipă că ar fi aţipit.

„Daţi-mi protecţia voastră — ori puterea voastră ! strigă el. Un farmec..., o armă !"

Îi căzu iar bărbia în piept. Ne uitarăm la el, apoi unul la altul, cu un respect suspicios în priviri, ca nişte oameni care au căzut pe neaşteptate la locul unui misterios dezastru. Se dădea cu totul pe mîinile noastre ; încredinţa mîinilor noastre erorile şi calvarul său, viaţa şi pacea sa ; noi nu ştiam ce să facem cu problema asta căzută ca din întunericul nopţii. Noi, trei oameni albi, uitîndu-ne la maiezul acela, nu puteam găsi nici unul un cuvînt potrivit — dacă exista cumva vreun cuvînt să poată rezolva vreo problemă. Cugetam şi ne durea inima. Ne simţeam ca parcă am fi fost convocaţi noi trei la Porţile Infernului să judecăm, să decidem soarta unui hoinar apărut brusc într-o lume de soare şi iluzii.

„Dumnezeule mare, se pare că are o imagine grozavă despre puterea noastră", şopti Hollis, neputincios. Apoi domni iar liniştea, clipocitul uşor al apei, ticăitul egal al cronometrelor. Jackson, cu braţele goale încrucişate, se sprijini cu umerii de căpriorii cabinei. Îşi încovoia capul sub grinda punţii ; barba lui blondă se desfăşura măreaţă peste piept ; părea uriaş, neputincios şi blînd. Era ceva lugubru în atmosfera cabinei ; aerul părea să se încarce încet de fiorul crud al neputinţei, cu furia nemiloasă a egoismului ce se împotriveşte formei incomprehensibile a unei dureri neavenite. N-aveam idee ce era de făcut ; începeam să simţim amarnic nevoia de a ne descotorosi de el.

Hollis cugetă, murmură brusc cu un rîs scurt : „Putere... Protecţie... Amuletă." Se lăsă să alunece de pe masă şi părăsi hruba fără să ne arunce o privire. Părea o desertare jalnică. Jackson şi cu mine am schimbat priviri indignate. Îl puteam auzi scotocind în cabina lui cît un

cuib de porumbei. Oare chiar se pregătea individul să s culce ? Karain oftă. Era de neînduratt !

Apoi Hollis reapăru, ţinînd cu ambele mîini o cutiuţ mică de piele. O puse cu grijă pe masă şi se uită la noi c un suspin prefăcut, crezurăm noi, ca şi cum dintr-un mo tiv sau altul ar fi amuţit pentru moment, ori era nesigu dacă-i etic să scoată cutia. Dar, într-o clipă, înţelepciune insolentă şi infailibilă a tinereţii sale îi dădu curajul n cesar. Spuse, în timp ce deschidea cutia cu o cheiţă foar mică : „Daţi-vă osteneala să fiţi cît mai solemni cu pu ţintă, dragii mei."

Probabil arătam doar surprinşi şi stupizi, căci ne arun o privire peste umăr şi spuse furios :

„Nu-i nici o glumă ; am de gînd să fac ceva pentru Fiţi solemni. S-o ia naiba !... Nu puteţi minţi puţin ? Pentru un prieten !"

Karain nu părea să ne bage în seamă, dar, cînd Hol ridică capacul cutiei, privirea lui zbură spre ea — la f şi ale noastre. Căptuşeala de satin purpuriu a interiorul constitui un petec violent de culoare în atmosfera moh rîtă ; era ceva ce atrăgea atenţia — ceva fascinant.

VI

Hollis se uită zîmbind în interiorul cutiei. Dăduse demult o raită acasă, prin Canalul Mînecii. Lipsise şa luni şi ne ajunsese iar tocmai la timp pentru această timă expediţie. Nu văzusem niciodată cutia pînă acu Mîinile lui planară pe deasupra ei ; şi ne vorbi cu iron dar faţa îi deveni atît de serioasă, încît părea că roste un descîntec teribil peste obiectele dinăuntru :

„Fiecare dintre noi, spunea el, cu pauze care erau ca cum mai impresionante decît cuvintele, fiecare dintre r trebuie să admiteţi, a fost obsedat de o femeie... şi... între prieteni... părăsit între timp... Ei,... recunoaşteţi

Se opri. Karain se uită. Un uruit greoi se auzi sus, punte. Jackson spuse cu seriozitate :

„Nu fi chiar aşa al naibii de cinic."

„Ah ! Tu eşti fără pată, spuse Hollis trist. O să-nve în răstimp malaiezul acesta a fost prietenul nostru..."

Repetă de cîteva ori gînditor : „Prieten... malaiez. Prieten, malaiez", de parcă ar fi cîntărit cuvintele pe talere diferite, apoi continuă mai vioi :

„Un individ de treabă — un gentleman în felul lui. Nu putem, să zicem așa, întoarce spatele convingerii și încrederii lui în noi. Malaiezii aceștia sînt ușor de impresionat — numai nervi, știți — oricum..."

Se întoarse brusc spre mine :

„Tu îl știi cel mai bine, spuse el, pe un ton normal. Crezi că-i fanatic, vreau să zic habotnic în credința lui ?"

Am îngăimat cu profundă uluire : „Nu cred, totuși".

„Ne bazăm pe faptul că se aseamănă. O imagine grabită", murmură Hollis, enigmatic, întorcîndu-se spre cutie. Și strecură degetele înăuntru. Buzele lui Karain se deschiseră și ochii îi străluceau. Ne uitarăm și noi în cutie.

Erau acolo cîteva mosoare de bumbac, o cutie cu ace, o bucată de panglică de mătase de un albastru închis ; o fotografie înrămată, căreia Hollis îi aruncă o privire înainte de-a o pune pe masă cu fața în jos. Portretul unei femei, am putut vedea. Erau acolo, printre alte mărunțișuri, un buchețel de flori, o mănușă mică albă cu mulți nasturi, un pachet subțire de scrisori legate cu grijă. Amuletele omului alb ! Farmece și talismane. Farmece care-l țin pe drumul drept, care îl abat pe căi încurcate, care au puterea de-a face un tînăr să ofteze și pe un bătrîn să zîmbească. Lucruri care au puterea să asigure vise fericite, gînduri de regret ; care înmoaie inimi tari și pot căli una slabă pînă la tăria oțelului. Daruri ale cerului — obiecte nemînțești...

Hollis scotoci prin cutie.

Și îmi păru, în acel moment de așteptare, că mica cameră a goeletei se umplea de o agitație invizibilă și vie a unor respirații subtile. Toate fantomele cărate din Occidentul lipsit de credință de oameni ce pretind că sînt înțelepți și singuri și liniștiți, toate duhurile fără casă ale acelei lumi necredincioase apărură brusc în jurul figurii lui Hollis, aplecată peste cutie ; toate umbrele exilate și fericătoare ale femeilor iubite ; toate fantomele tandre și umoase ale idealurilor amintite, uitate, prețuite, repudiate ; toate duhurile abandonate și mustrătoare ale prietenilor admirați, crezuți, trădați, lăsați morți pe

drum — toate acestea păreau să vină, din regiuni vitrege ale pământului, să se înghesuie în mohorîta cabină, de parcă aceasta ar fi fost un refugiu și, în toată lumea necredincioasă, singurul loc al răzbunătoarei credințe... Dură o secundă — totul dispăru. Hollis era singur în fața noastră, ținînd în mînă ceva mic ce-i strălucea între degete. Apărea ca un fel de monedă.

„Ah ! Uite-o", spuse el.

O ridică în sus. Era o monedă de șase penny — un șase penny jubiliar. Era aurită ; avea o gaură făcută lîngă zimț. Hollis privi spre Karain.

„O amuletă pentru prietenul nostru, ne spuse el. Lucrul în sine are o putere mare — banii, știți — și imaginația lui e înfierbîntată. Un vagabond loial ; numai dacă puritanismul lui n-o să se rușineze la semănarea cu..."

Nu scoteam o vorbă. Nu știam dacă trebuie să fim scandalizați, amuzați ori ușurați. Hollis înaintă spre Karain, care se ridică ca vrăjit și apoi, ținînd moneda ridicată, vorbi în malaieză :

„Acesta e chipul Marii Regine și cel mai puternic lucru pe care-l cunosc oamenii albi", spuse el cu solemnitate.

Karain acoperi cu palma mînerul jungherului în semn de respect, și se zgîi la capul încoronat.

„Invincibila, Cucernica", murmură el.

„E mai puternică decît Suleiman cel Înțelept, care comanda geniile, după cum știi, spuse Hollis cu gravitate. Ți-o voi da ție."

Ținu moneda de șase penny în palmă și, uitîndu-se gînditor la ea, spuse pentru noi în engleză :

„Mai comandă și un spirit — spiritul națiunii ei ; un diavol necruțător, conștiincios, lipsit de scrupule, invincibil... care face mult bine, întîmplător..., mult bine... uneori, și nu se va sinchisi nici atîta în fața unui duh stîrnit de un lucru atît de neînsemnat cum a fost împușcătura prietenului nostru. Nu fiți atît de interzișii, băieți. Ajutați-mă să-l fac să creadă. Totul depinde de asta."

„Oamenii lui vor fi șocați", am murmurat.

Hollis se uita fix la Karain, care era întruparea pură a neliniștii încremenite. Stătea nigid, cu capul dat pe spate ochii i se roteau teribili, strălucitori ; mările dilatate fremătau.

„Țineți-vă bine, spuse Hollis în sfîrșit, e băiat bun. I voi dărui ceva ce-mi va lipsi cu adevărat."

Scoase panglica din cutie, zîmbi zeflemitor la ea, apoi cu o pereche de foarfeci decupă o bucată din palma mănușii.

Cusu moneda în pielea delicată, cusu pielea de panglică, legă capetele unul la celălalt. Lucra cu grabă. Karain se uita la degetele lui în tot acest timp.

„Așa deci", spuse, apoi păși spre Karain. Se priviră de-aproape în ochi. Cei ai lui Karain aveau o căutătură pierdută, dar ai lui Hollis păreau să devină din ce în ce mai negri și păreau autoritari și dominatori. Constituiau un contrast violent — unul nemișcat și de culoarea bronzului, celălalt de un alb orbitor și ridicînd brațele, mușchii puternici jucînd ușor sub pielea ce strălucea ca satinul. Jackson se dădu mai aproape, cu aerul unuia ce-și sprijină un prieten, la strîmtoare. Am spus grav, arătînd spre Hollis:

„E tînăr, dar înțelept. Ai încredere în el !"

Karain aplecă capul. Hollis îi trecu cu finețe pe după gît panglica de un albastru închis și se dădu un pas înapoi.

„Uită și găsește-ți liniștea !", am strigat eu.

Karain păru să se trezească brusc dintr-un vis. Făcu „Ha !", se scutură de parcă ar fi aruncat o povară. Se uită în jur sigur de sine. Cineva de pe punte sălta capacul spaiului și un șuvoi de lumină căzu în cabină. Era dimineață deja.

„E vremea să urcăm pe punte", spuse Jackson.

Soarele răsărise dincolo de coline și umbrele lungi ale acestora se întindeau departe, peste golf, în lumina perlată. Aerul era limpede, pur și rece. Am arătat spre linia curbă a nisipurilor galbene.

„Nu mai e acolo, i-am spus, apăsat, lui Karain. Nu te mai așteaptă. A plecat pentru totdeauna."

Un snop de raze calde și strălucitoare săgetă apa golfului printre piscurile a două coline, și apa în jur răspîndi ca vrăjită un joc orbitor de artificii.

„Nu ! Nu mai e acolo, așteptînd, spuse Karain, după o privire lungă peste toată plaja. Nu-l aud, continuă el, rar. Nu !"

Se întoarse spre noi :

„A plecat din nou. Pentru totdeauna !" strigă el.

Noi aprobarăm viguros, de mai multe ori, şi fără nici o remuşcare. Problema cea mare era să-l impresionăm puternic, să-i sugerăm siguranţa absolută — sfîrşitul întregului necaz. Am făcut tot ce ne-a stat în putinţă ; şi sper că ne-am manifestat încrederea în amuleta lui Hollis destul de convingător ca să împingem treaba dincolo de orice urmă de dubiu. Vocile noastre răsunau bucuroase în jurul lui, în aerul încremenit, şi deasupra capului său cerul transparent, pur, fără pată, îşi arcuia forma de un albastru blînd de la ţărm la ţărm şi peste golf, de parcă ar fi vrut să acopere apa, pămîntul şi omul în mîngîierea luminii sale.

Ancora era ridicată, pînzele atîrnau nemişcate şi vreo şase bărci mari puteau fi văzute înaintînd de-a curmezişul golfului să ne remorcheze în larg. Vîslaşii din prima barcă ce se alinie lîngă bord ridicară capetele şi-şi văzură suveranul printre noi. Un murmur de surpriză se ridică — apoi un strigăt de salut.

Ne părăsi şi păru imediat că păşeşte în splendoarea glorioasă a scenei sale, că se înfăşoară singur în iluzia succesului predestinat. Pentru un moment stătu drept, cu un picior peste pasarelă, o mînă pe mînerul jungherului, într-o poză marţială ; eliberat de frica întunericului de-afară, îşi ţinea capul sus, plimba o privire senină peste petecul cucerit de pămînt. Bărcile mai depărtate preluară strigătele de salut ; urale puternice răsunară peste ape ; colinele preluară ecoul şi părură să arunce înapoi, spre el, cuvinte ce-i urau viaţă lungă şi victorii.

Coborî într-o canoe şi, imediat ce se desprinse de scară, îl salutarăm de trei ori. Sunară slab şi banal după tumultul sălbatic al loialilor săi supuşi, dar ne-am dat silinţa cît am putut. Stătea în picioare în barcă, ridicase ambele braţe, apoi arătă spre infailibila amuletă. Izbucnirăm iar în urale, şi malaiezii în bărcile lor se holbară — cu totul derutaţi şi impresionaţi. Mă întreb ce credeau ; ce credea el ; ... ce crede cititorul ?

Ne mişcarăm încet la remorcă spre larg. L-am văzut acostînd la ţărm şi privindu-ne de pe plajă. O fiinţă se apropie de el, cu umilinţă, dar direct — nici pe departe ca o fantomă cu intenţii de reproş. Am putut vedea şi alţi oameni alergînd spre el. Poate că i se simţise lipsa. În orice

caz, se stîrni o mare vînzoleală. Un grup se formă cu repeziciune în preajma lui, şi el porni de-a lungul nisipurilor, urmat de un *cortège* în creştere şi se aţinu aproape în pas cu goeleta. Prin ocheane puteam vedea panglica albastră la gîtul lui şi un petec alb pe pieptul brun. Golful se trezea. Fumul focurilor matinale se ridica în spirale uşoare peste capetele palmierilor ; oameni se mişcau printre case ; o turmă de bivoli galopă greoi pe o pajişte înverzită ; siluetele fragile ale băietanilor, agitîndu-şi beţele, apărură negre şi săltăreţe în iarba înaltă ; un şir colorat de femei cu vase de bambus pe cap se mişca şerpuind de la izvor printr-un crîng rar din pomi de rod. Karain se opri în mijlocul oamenilor săi şi flutură braţul ; apoi, detaşîndu-se din strălucitorul grup, păşi singur pînă la frontul valurilor şi flutură iar braţul. Goeleta ieşi în marea largă printre promontoriile abrupte ce închideau golful şi, în acea clipă, Karain dispăru din viaţa noastră pentru totdeauna.

Dar amintirile rămîn. Cîţiva ani după aceea l-am întîlnit pe Jackson în docuri. Era magnific ca de obicei. Capul lui era mult deasupra mulţimii. Barba îi era aurie, faţa roşie, ochii albaştri ; avea o pălărie cenuşie cu boruri largi şi nu purta guler ori vestă ; era ceva să-l vezi ! Tocmai se întorsese. Intrase în port chiar în acea zi ! Întîlnirea noastră produse un vîrtej în fluxul uman. Oameni grăbiţi se izbeau de noi, apoi ne ocoleau, apoi se întorceau să arunce o privire acelui uriaş. Am încercat să comprimăm şapte ani de viaţă în şapte exclamaţii ; apoi, brusc relaxaţi, păşirăm potoliţi umăr lîngă umăr, spunîndu-ne unul altuia noutăţile deja vechi. Jackson privea în jur, ca un om care încearcă să recunoască locul, apoi se opri în faţa vitrinei firmei Bland. Avusese totdeauna pasiune pentru armele de foc ; aşa că se opri şi contemplă şirul de arme, perfect şi sever, aranjate în linie dincolo de geamurile cu rame negre. M-am oprit lîngă el. Brusc spuse :

„Ţi-l aminteşti pe Karain ?“

Am confirmat din cap.

„Vederea acestora mi-a amintit de el“, continuă, cu faţa aproape de vitrină... şi am putut vedea alt bărbat, puternic şi bărbos, scrutîndu-l de aproape dintre ţevile negre

și lustruite ce pot lecui de atîtea iluzii. „Da, îmi amintesc de el, continuă Jackson rar. Am văzut un ziar azi dimineață, iar se bat acolo. E sigur că-i amestecat. Ei, noroc să aibă, suflet chinuit ! Ne-a lăsat atunci cu gura căscată."

Ne-am continuat drumul.

„Mă întreb dacă amuleta și-a făcut efectul. Îți amintești amuleta lui Hollis, desigur. Dacă da..., n-a fost niciodată cheltuită o monedă de șase penny cu mai mult folos ! Suflet sărman ! Mă întreb dacă s-a descotorosit de prietenul acela al lui. Să sperăm... Știi, uneori mă gîndesc că..."

M-am oprit și m-am uitat la el.

„Da... vreau să spun, dac-o fi adevărat, știi..., dacă i s-o fi întîmplat cu adevărat... Ce crezi ?"

„Dragul meu prieten, am strigat, ai lipsit prea multă vreme de-acasă. Ce întrebare ! Uită-te doar în jur la toate astea."

O strălucire lichidă de soare străpunse dinspre apus și se stinse între două șiruri lungi de ziduri ; apoi confuzia frîntă de acoperișuri, hornuri, litere aurii ce se lăfăiau pe fațadele caselor, lucirea întunecată a ferestrelor rămaseră resemnate și triste sub înserarea ce se lăsa. Strada, pe toată lungimea ei, adîncă și îngustă ca un coridor, era plină de o agitație sumbră și neîncetată. Urechile ne vuiau de un tîrșîit impetuos, o răpăială de pași repezi și o rumoare de fond — rumoare vastă, vagă, pulsatorie, ca o respirație gîfîită, inimi care bat, voci epuizate. Ochi nenumărați se uitau drept înainte, picioare se mișcau grăbite, fețe goale curgeau rîu, brațe pendulau. Deasupra a toate acestea o dungă îngustă și zdrențuită de cer cețos se încolăcea printre acoperișurile înalte, extinsă și nemișcată, ca o flamură murdară desfășurîndu-se peste deruta unei gloate.

„Da-a-a-a", spuse Jackson gînditor.

Roțile mari ale cupeelor se învîrteau încet aproape de bordura trotuarelor ; un tînăr cu fața palidă defila, copleșit de oboseală, alături de bastonul său, cu aripile negre ale hainei fluturîndu-i ușor aproape de călcîie ; cai tropăiau discret pe pavajul unsuros, scuturînd din cap. Două fete tinere treceră, discutînd aprins și cu ochii strălucind ; un bătrînel pedant pășea țanțoș și roșu la față, mîngîind o

mustață albă ; și un șir de panouri galbene cu litere albastre pe ele se apropiară de noi încet, clătinîndu-se la înălțime unul după altul ca rămășițele unui naufragiu bizar, în derivă, peste un fluviu de pălării.

„Da-a-a", repetă Jackson. Ochii lui albaștri și limpezi priviră în jur, disprețuitori, amuzați și severi, ca ochii unui copil. Un șir stîngaci de omnibuze roșii, galbene și verzi înaintau legănîndu-se monstruoase și țipătoare ; doi copii zdrențăroși trecură strada în fugă ; un ghem de oameni murdari, cu legături roșii în jurul gîturilor goale, treceau clătinîndu-se și vorbind obscenități ; un bătrîn în zdrențe cu o expresie disperată striga deșănțat în noroi numele unui ziar ; în timp ce în depărtare, între capetele pendulînde ale cailor, lucirile mate ale hamurilor, talmeș-balmeșul de plancarde și acoperișuri de trăsuri, puturăm vedea un polițist, în negru și cu cască, întinzînd un braț rigid la intersecția străzilor.

„Da, o văd, spuse Jackson încet, privind lumea. E acolo; gîfîie, curge, se rostogolește ; e puternică și vie ; te strivește dacă nu ești atent ; dar spînzurat să fiu dacă nu e tot atît de reală pentru mine ca... cealaltă... să zicem, povestea lui Karain".

Eu cred, mai mult ca sigur, că a fost plecat prea multă vreme de-acasă.

O POVESTE ROMANTICĂ : GASPAR RUIZ

I

Un război revoluţionar scoate multe personaje ciudate din obscuritatea care e mediul comun al vieţilor modeste într-o societate lipsită de perturbaţii.

Anumite individualităţi cresc în faimă prin viciile şi virtuţile lor sau doar prin acţiunile lor, care pot avea o momentană importanţă ; apoi cad în uitare. Singure numele cîtorva comandanţi supravieţuiesc încheierii conflictului armat şi sînt în continuare păstrate în istorie ; astfel că, dispărînd din memoria vie a oamenilor, ei continuă să existe în cărţi.

Numele generalului Santierra obţinuse acea rece imortalitate conferită de cerneală şi hîrtie. Era un sudamerican de familie bună şi cărţile publicate în timpul vieţii sale îl enumerau printre eliberatorii acelui continent de sub regimul opresiv al Spaniei.

Înfruntarea aceea lungă, prin care o parte urmărea independenţa şi cealaltă dominaţia, dezvoltă în cursul anilor şi în vicisitudinile schimbătorilor sorţi înverşunarea şi cruzimea unei lupte pe viaţă şi pe moarte. Toate sentimentele de milă şi compasiune dispăruseră, amplificîndu-se ura politică. Şi, cum se întîmplă în războaie, masa poporului, care avea cel mai puţin de cîştigat din această afacere, suferi cel mai mult în anonimele ei persoane şi umilele lor avuturi.

Generalul Santierra îşi începuse serviciul ca locotenent în armata patriotică, adunată şi comandată de faimosul San Martin, mai tîrziu cuceritor al Limei şi elibe-

rator al Peruului. O mare bătălie tocmai avusese loc pe malurile rîului Bio-Bio. Printre prizonierii făcuți din rîndurile trupelor regaliste puse pe fugă era un soldat care se numea Gaspar Ruiz. Constituția lui puternică și capul mare atraseră imediat atenția printre tovarășii lui de captivitate. Personalitatea omului era de neconfundat. Cîteva luni înainte fusese dat dispărut din rîndurile trupelor republicane, după una din multele hărțuieli care precedaseră marea bătălie. Și-acum, capturat cu arma în mînă printre regaliști, nu se putea aștepta la altă soartă decît să fie împușcat ca dezertor.

Cu toate acestea, Gaspar Ruiz nu era un dezertor ; mintea lui nu era nici măcar atît de vioaie încît să-i dea o imagine distinctă asupra avantajelor ori primejdiilor unei trădări. De ce să schimbe părțile ? Fusese într-adevăr luat prizonier, suferise maltratări și multe privațiuni. Nici una dintre părți nu arăta prea multă blîndețe adversarilor. Venise apoi o zi cînd li s-a ordonat, lui și altor rebeli capturați, să mărșăluiască în primul rînd al trupelor regale. I se puse în mînă o muschetă. O luase. Mărșăluise. Nu voia să fie ucis în circumstanțe de-o deosebită atrocitate, pentru că refuza să mărșăluiască. Nu înțelegea eroismul, dar avusese în intenție să arunce muscheta la prima ocazie. În vremea aceasta continuase s-o încarce și să tragă, de frica de a nu se trezi cu creierii împrăștiați, la primul semn de nesupunere, de mîna vreunui subofițer al regelui Spaniei. Încercase să-i expună aceste elementare considerații sergentului de gardă căruia îi fusese dat în seamă împreună cu alți douăzeci de dezertori, condamnați, în mod sumar, să fie împușcați.

Erau în careul fortului din spatele bateriilor care țineau în apărare radele portului Valparaiso. Ofițerul citise lista fără să asculte protestele sale. Soarta-i era pecetluită ; mîinile-i erau legate foarte strîns la spate ; trupul îl durea peste tot în urma numeroaselor lovituri cu bastoane și paturi de muschetă care-l îmboldiseră pe dureroșul drum de la locul capturării la porțile fortului. Aceasta fusese singura formă de atenție sistematică de care se bucuraseră prizonierii din partea escortei lor, în

timpul călătoriei de patru zile printr-o zonă săracă în apă a țării. La traversarea rarelor pîraie li se permitea să-și astîmpere setea lipăind grăbiți ca niște cîini. Seara, cîteva resturi de carne erau aruncate în mijlocul lor, în timp ce cădeau frînți pe pămîntul pietros al locului de popas.

Cum stătea în curtea conacului dimineața, devreme, după ce fusese mînat din urmă toată noaptea, gîtul lui Gaspar Ruiz era iască și-și simțea limba foarte mare și uscată în gură.

Pe lîngă faptul că-i era foarte sete, Gaspar Ruiz era ros de un sentiment de apatică mînie, pe care nu și-o putea exprima prea bine, pentru că vigoarea spiritului nu era nici pe departe pe măsura puterii trupului său.

Ceilalți prizonieri din grupul condamnaților își țineau capetele plecate, privind încăpățînați în pămînt. Dar Gaspar Ruiz continua să repete : „De ce aș fi dezertat la regaliști ? De ce aș fi dezertat ? Spune-mi, Esteban !" Se adresa sergentului, care se întîmpla să fie din aceeași regiune cu el. Dar sergentul, după ce ridică o dată din umerii lui slăbănogi, nu mai dădu nici o atenție vocii groase ce murmura în spatele lui. Era, într-adevăr, ciudat ca Gaspar Ruiz să dezerteze. Ai lui aveau o poziție prea umilă ca să simtă cu adevărat dezavantajele unei sau alteia dintre guvernări. Nu exista nici un motiv pentru care Gaspar Ruiz să sprijine personal domnia regelui Spaniei. Nici să se străduiască prea tare pentru dărîmarea ei. Se alăturase partidei Independenței într-un mod extrem de rezonabil și de natural. O mînă de patrioți apăruse într-o dimineață devreme, înconjurînd ferma tatălui său, ținînd cîinii de pază și hăcuind o vacă grasă, totul cît ai clipi din ochi, cu strigăte de *Viva la Liberdad !* Ofițerul lor trăsese un discurs despre libertate cu entuziasm și elocvență, după un somn lung și înprospător. Seara, cînd plecaseră, luînd cu ei cei mai buni cai ai lui Ruiz-tatăl, ca să-și înlocuiască animalele schilodite, Gaspar Ruiz o ștersese cu ei, fiind invitat la asta cu multă hotărîre de către elocventul ofițer.

Scurt timp după aceea, un detașament de trupe regaliste, venit să pacifice regiunea, arsese ferma, luase

caii și vitele rămase și, văduvindu-i astfel pe bătrîni de toate bunurile lumești, îi lăsase șezînd sub un tufiș, ca să se bucure de inestimabilele daruri ale vieții.

II

Gaspar Ruiz, condamnat la moarte ca dezertor, nu se gîndea nici la ținuturile natale, nici la părinții săi, pentru care fusese un fiu bun prin natura blajină a firii sale și marea putere a brațelor. Avantajul practic al acesteia din urmă fusese de și mai mare preț pentru tatăl său datorită caracterului său ascultător. Gaspar Ruiz avusese un suflet supus.

Dar acesta era răvășit acum de un fel de revoltă surdă, izvorîtă din aversiunea de-a muri ca un trădător. El nu era un trădător. Îi spuse iar sergentului :

— Știi că n-am dezertat, Esteban. Știi c-am rămas în spate, printre copaci, împreună cu alți trei, ca să reținem inamicul, în timp ce detașamentul fugea de-a binelea !

Locotenentul Santierra, cu puțin mai mult decît un băiețandru pe atunci și încă neobișnuit cu imbecilitățile sîngeroase ale stării de război, se ținuse pe-aproape, parcă fascinat de imaginea acestor oameni ce urmau să fie împușcați numaidecît — „ca un exemplu“ — după cum se exprimase *Commandante*.

Sergentul, fără a catadicsi să-i arunce prizonierului o privire, i se adresă tînărului ofițer cu un zîmbet superior :

— Nici zece oameni n-ar fi putut să-l ia prizonier, *miteniente*. Mai mult — ceilalți trei și-au ajuns detașamentul după ce s-a întunecat. De ce el, nerănit și mai puternic decît toți ceilalți, n-a făcut la fel ?

— Puterea mea nu înseamnă nimic împotriva unui om călare și cu un lasou, protestă Gaspar Ruiz cu zel. M-a tîrșîit în urma calului o jumătate de milă.

La acest excelent argument sergentul nu făcu decît să rîdă disprețuitor. Tînărul ofițer se grăbi după *Commandante*.

În acest moment apăru adjutantul garnizoanei. Era un om crud și uscat, într-o uniformă neglijentă. Vocea

lui guturală ieşea dintr-o faţă galbenă, plată. Sergentul află de la el că cei condamnaţi nu vor fi împuşcaţi pînă la apusul soarelui. Voia să ştie ce e de făcut cu ei în acest interval.

Adjutantul se uită sălbatic în jurul curţii şi, arătînd cu degetul uşa unui pavilion de gardă ca o cazemată, ce primea lumină şi aer printr-o singură fereastră cu zăbrele grele, spuse :

— Vîrîţi-i pe nemernici acolo.

Strîngînd mai tare bastonul pe care-l purta în virtutea gradului său, sergentul execută acest ordin cu vioiciune şi cu zel. Îl lovi pe Gaspar Ruiz, ale cărui mişcări erau încete, peste cap şi peste umeri. Gaspar Ruiz stătu un moment nemişcat sub ploaia de lovituri, muşcîndu-şi buza gînditor, parcă absorbit de un perplex proces mental ; apoi îi urmă pe ceilalţi fără grabă. Uşa fu închisă şi adjutantul luă cheia cu el.

Pe la amiază, căldura acelei încăperi joase şi boltite, înţesată pînă la sufocare, devenise insuportabilă. Prizonierii se înghesuiau spre fereastră, implorînd gărzile pentru un strop de apă ; dar soldaţii rămaseră tolăniţi în atitudini indolente, pe unde găsiseră un petec de umbră sub zid, în timp ce ostaşul de pază stătea rezemat cu spatele de uşă, fumînd o ţigară, ridicînd din cînd în cînd filosof din sprîncene. Gaspar Ruiz îşi făcuse loc spre fereastră cu o forţă irezistibilă. Pieptul lui încăpător avea nevoie de mai mult aer decît alţii ; faţa lui mare, cu bărbia sprijinită pe pervaz şi lipită de gratii, părea să susţină toate celelalte feţe ce se înghesuiau pentru o gură de aer. De la gemetè imploratoare trecuseră la strigăte disperate, şi urletele tumultuoase ale acelor oameni însetaţi îl obligară pe tînărul ofiţer ce tocmai traversa curtea să strige ca să se poată face auzit.

— De ce nu le daţi apă prizonierilor ? !

Cu un aer de surprinsă inocenţă, sergentul se scuză amintind că toţi acei oameni erau condamnaţi să moară nu peste multe ore.

Locotenentul Santierra bătu din picior :

— Sînt condamnaţi la moarte, nu la tortură ! strigă el. Daţi-le apă imediat !

Intimidaţi de figura lui furioasă, soldaţii începură să se ridice, şi ostaşul de pază luă poziţia de drepţi prezentînd muscheta.

Dar cînd fură găsite cîteva găleţi şi umplute din fîntînă, se constată că nu puteau fi trecute printre gratii, care erau fixate prea apropiat. La perspectiva de a-şi potoli setea, strigătele celor striviţi în lupta de-a ajunge lîngă deschizătura ferestrei deveniră sfîşietoare. Iar cînd soldaţii care ridicaseră găleţile spre fereastră le lăsară jos, neputincioşi, urletul de dezamăgire fu încă şi mai îngrozitor.

Soldaţii nu erau echipaţi cu gamele. Fu găsită o căniţă mică de tablă, dar apropierea ei de deschizătură produse o asemenea agitaţie, asemenea urlete de mînie şi durere în masa vagă de membre de dincolo de feţele strivite de la fereastră, încît locotenentul Santierra strigă în grabă :

— Nu, nu, trebuie să deschizi uşa, sergent !

Sergentul, ridicînd din umeri, spuse că n-avea dreptul să deschidă uşa, chiar dacă ar fi avut cheia. Dar nu o avea. O păstra adjutantul garnizoanei. Acei oameni creau probleme inutile, din moment ce urmau oricum să moară la apusul soarelui. De ce nu fuseseră împuşcaţi pe loc, încă de dimineaţa, nu putea să înţeleagă.

Locotenentul Santierra stătea înadins cu spatele la fereastră. De fapt, la intervenţia lui amînase *Commandante* execuţia. Această favoare îi fusese îndeplinită din consideraţie pentru distinsa lui familie şi înalta poziţie a tatălui său printre şefii partidului republican. Locotenentul Santierra credea că generalul va vizita fortul cîndva, după-amiază, şi spera cu candoare că nevinovata lui intervenţie îl va convinge pe bărbatul acela sever să ierte cel puţin o parte dintre acei criminali. Schimbîndu-şi sentimentele, intervenţia lui i se părea acum ca un amestec vinovat şi zadarnic. I se părea evident că generalul nici n-ar fi consimţit să-i asculte cererea. Nu-i va putea salva nicicum pe acei oameni şi se făcuse doar responsabil de suferinţele ce s-au adăugat la cruzimea sorţii lor.

— Atunci du-te imediat şi adu cheia de la adjutant, spuse locotenentul Santierra.

Sergentul clătină din cap cu un fel de zîmbet sfios, în timp ce trăgea cu coada ochiului la faţa lui Gaspar Ruiz, încremenită şi tăcută, aţintindu-l printre gratii de la baza mormanului de feţe trase, strîmbe, urlînd.

Înălţimea sa adjutantul de Plaza, explică murmurînd sergentul, îşi făcea siesta ; şi chiar presupunînd că lui, sergentului, i se va permite să intre la adjutant, singurul rezultat la care se putea aştepta era să fie biciuit pînă-i va ieşi sufletul pentru îndrăzneala de-a fi deranjat repausul înălţimii sale. Făcu o mişcare dezaprobatoare cu braţele şi rămase încremenit, privind cu modestie în jos spre degetele brune ale picioarelor.

Locotenentul Santierra îi aruncă o privire indignată, dar ezită. Frumoasa lui faţă ovală, catifelată ca a unei fete, roşi de ruşinea propriei neputinţe. Natura acesteia îi umilea spiritul. Buza de sus, fără tuleie, îi tremură ; părea pe punctul de-a izbucni fie într-un acces de mînie, fie în lacrimi de consternare.

Cincizeci de ani mai tîrziu, generalul Santierra, venerabil erou al vremurilor revoluţiei, îşi mai putea încă bine aminti sentimentele tînărului locotenent. De cînd renunţase cu totul la călărie şi îi era greu să se plimbe pe jos, dincolo de limitele grădinii sale, cea mai mare plăcere a generalului era să primească în casa lui ofiţerii vaselor de război străine ce vizitau portul. Avea o preferinţă pentru englezi, ca pentru nişte vechi tovarăşi de arme. Marinari englezi de toate gradele îi acceptau ospitalitatea cu curiozitate, pentru că îl cunoscuse pe lord Cochrane şi luase parte — escadronul patrioţilor fiind comandat pe mare de acel marinar fără seamăn — la operaţiile de izolare şi blocare dinainte de Callao, un episod de glorie pură în luptele din timpul războiului de Independenţă şi de onoare veşnică în tradiţia de luptă a englezilor. Era un bun cunoscător de limbi străine acest străvechi supravieţuitor al armatelor eliberatoare. Şiretlicul de a-şi netezi barba lungă şi albă de cîte ori nu găsea un cuvînt franţuzesc ori englezesc conferea un aer de lejeră demnitate tonului amintirilor sale.

III

— Da, prieteni, obișnuia el să spună oaspeților săi, la ce v-ați fi așteptat ? Eram un tînăr de șaptesprezece primăveri, fără experiență și datorîndu-mi gradul numai gloriosului patriotism al tatălui meu, Dumnezeu să-i odihnească sufletul. Am suferit o imensă umilire nu atît din cauza nesupunerii acelui subaltern care, de fapt, răspundea de prizonieri, cît pentru că, pușți cum eram, n-am îndrăznit să mă duc eu însumi la adjutant după cheie. Îi simțisem, înainte, limba aspră și tăioasă. Fiind un tip destul de banal, fără nici un merit în afara sălbăticiei lui îndrăzneli, m-a făcut să-i simt disprețul și antipatia încă din prima zi cînd m-am alăturat batalionului din garnizoana fortului. Doar cu două săptămîni înainte ! L-aș fi înfruntat cu sabia în mînă, dar mă făceam mic sub ironia brutală a batjocurii sale.

Nu-mi amintesc să mă mai fi simțit atît de mizerabil în toată viața mea pînă atunci ori de-atunci încoace. Chinul sensibilității mele era atît de mare, că aș fi vrut ca sergentul să-mi cadă mort la picioare, și idioții de soldați ce se zgîiau la mine să se transforme în cadavre ; și chiar și pe acei nenorociți pentru care intervențiile mele obținuseră o amînare i-aș fi vrut morți, pentru că nu-i puteam privi fără să-mi fie rușine. O dogoare pestilențială ca o adiere din iad izvora din acel loc întunecos în care erau sechestrați. Cei de la fereastră care auziseră ce se petrece mă provocară în disperare : unul dintre ei, ieșit deja din minți, fără îndoială, nu mai contenea să-mi ceară, ca o morișcă, să le ordon soldaților să tragă prin fereastră. Debitul lui anormal făcu să mi se oprească inima. Și picioarele îmi erau ca de plumb. Nu era nici un ofițer superior la care să pot apela. Nu aveam nici măcar forța de a pleca pur și simplu de-acolo.

Amuțit, din cauza milei, stăteam cu spatele la fereastră. Nu trebuie să vă închipuiți că toate acestea au durat multă vreme. Cît de mult au putut dura ? Un minut ? Dacă socoteai după suferința mentală, a fost cît o sută de ani ; un interval mai lung decît toată viața mea de pînă atunci. Nu, desigur, nu putuse fi nici măcar un minut. Strigătele răgușite ale acelor mizerabili nenoro-

ciți secară în gîtlejele lor uscate, și atunci brusc vorbi o voce, o voce adîncă, murmurînd calm. Îmi cerea să mă întorc cu fața.

Vocea aceea, *señores,* venea de la fața lui Gaspar Ruiz. Din corpul lui nu puteam vedea nimic. Cîțiva dintre tovarășii de captivitate i se cățăraseră în spinare. Îi ținea sus. Ochii lui clipeau fără să mă privească. Atît și mișcarea din buze era tot ce părea în stare să facă, astfel împovărat. Și cînd m-am întors, capul acesta, care părea să aibă dimensiuni supraumane, sprijinit cu bărbia pe pervaz sub o multitudine de alte capete, mă întrebă dacă voiam cu adevărat să astîmpăr setea captivilor.

Am spus „Da, da !" și m-am apropiat ceva mai mult de fereastră. Eram ca un copil și nu știam ce urma să se întîmple. Eram nerăbdător să fiu consolat în neajutorarea și remușcările mele.

„Aveți autoritatea, *señor teniente,* să-mi dezlegați mîinile din legături ?", mă întrebă capul lui Gaspar Ruiz.

Trăsăturile lui nu exprimau neliniște ori speranță ; pleoapele lui grele clipiră peste ochii ce priveau dincolo de mine, în spațiul curții.

Ca într-un vis rău, am vorbit bîlbîindu-mă : „Ce vrei să zici ? Și cum aș putea ajunge la legăturile tale ?" „Să-ncerc să văd ce pot face", spuse el ; și-atunci capul acela mare, cu privire fixă, se mișcă, în sfîrșit, și toate acele fețe sălbatice, îngrămădite în fereastră, dispărură, prăbușindu-se brusc. Se descotorosise de povară cu o singură mișcare, atît de puternic era.

Și nu numai că se scuturâ, dar se desprinse din îmbulzeală și dispăru. Pentru moment nu mai putea fi văzut nici măcar unul la fereastră. Se răsucise, lovind cu capul, făcîndu-și loc cu umerii, în singurul mod în care putea, avînd mîinile legate la spate.

Pînă la urmă, venind cu spatele spre deschizătură, își împinse spre mine printre gratii încheieturile mîinilor, cetluite cu multe bucle de frînghie. Mîinile lui foarte încordate, cu vene răsucite, păreau enorme și stîngace. I-am văzut spatele încovoiat. Era foarte larg. Vocea lui era ca murmurul unui taur.

„Tăiați, *señor teniente.* Tăiați !"

Mi-am scos sabia, sabia mea cea nouă şi netocită, care nu fusese folosită încă, şi am tăiat numeroasele bucle ale frînghiei ascunse. Am făcut asta fără să ştiu de ce şi pentru ce ; aşa mi-a dictat încrederea în acest om. Sergentul păru că vrea să scoată un strigăt, dar uimirea îl văduvise de voce şi rămăsese cu gura căscată, ca lovit de-o bruscă imbecilitate.

Mi-am băgat sabia în teacă şi m-am întors spre soldaţi. Un aer de aşteptare înfricoşată înlocuise obişnuita lor indolenţă apatică. Am auzit vocea lui Gaspar Ruiz strigînd înăuntru, dar n-am putut distinge bine cuvintele. Presupun că, văzîndu-l cu mîinile libere, ceilalţi simţiră dublu influenţa puterii sale : mă refer la influenţa spirituală care, pentru oamenii simpli, se adaugă unei puteri fizice excepţionale. De fapt, nu aveau de ce să se teamă de el mai mult decît înainte, ţinînd cont de starea de amorţeală a braţelor şi mîinilor, care mai durează un timp.

Sergentul îşi recăpătase capacitatea de-a vorbi. „Pe toţi sfinţii, strigă el, trebuie să aducem un cavalerist cu lasoul, ca să-l imobilizeze iar, dacă e să fie dus la locul execuţiei ! Nimic altceva decît un *enlazador* pe un cal bun nu l-ar putea domoli. Înălţimea voastră a binevoit să facă un lucru nebunesc !“

N-aveam ce să spun. Eram eu însumi surprins şi simţeam o curiozitate copilărească să văd ce se va întîmpla. Dar sergentul se gîndea la greutatea de a-l avea sub control pe Gaspar Ruiz cînd va veni momentul de a da un exemplu.

„Ori, probabil, insistă sergentul supărat, vom fi obligaţi să-l împuşcăm cînd se va năpusti pe uşă, imediat ce-o vom deschide“. Urma să-şi manifeste în continuare îngrijorarea în privinţa bunei desfăşurări a execuţiei ; dar se întrerupse cu o bruscă exclamaţie, înşfăcă o muschetă de la un soldat şi stătu atent, cu ochii pironiţi la fereastră.

IV

— Gaspar Ruiz se căţărase pe pervaz şi se aşezase acolo, cu picioarele proptite în peretele gros şi cu genunchii uşor îndoiţi. Fereastra nu era destul de largă pentru

lungimea picioarelor lui. Îmi dădea impresia, în sensibilitatea mea diminuată, că voia să țină toată fereastra pentru sine. Părea că-și caută o poziție cît mai confortabilă. Nimeni nu îndrăznea să se apropie de el acum, cînd ar fi putut lovi cu mîinile.

„*Por Dios !* l-am auzit pe sergent murmurînd lîngă cotul meu. Îi voi trage un glonț în cap acum și-am scăpat de tot buclucul. E un condamnat."

Și atunci m-am uitat la el furios.

„Generalul n-a confirmat sentința", am spus, deși știam bine în adîncul inimii mele că aceste cuvinte nu înseamnă nimic. Sentința n-avea nevoie de confirmare. „N-ai voie să tragi în el decît dacă încearcă să evadeze", am adăugat cu fermitate.

„Dar *sangre de Dios !* urlă sergentul ducîndu-și muscheta la umăr. Evadează acum. Priviți !"

Dar eu, de parcă Gaspar Ruiz m-ar fi vrăjit, i-am lovit de jos în sus muscheta, și glonțul se pierdu undeva, peste acoperișuri. Sergentul își coborî arma cu țeava spre pămînt și se holbă. Ar fi putut comanda soldaților să tragă, dar nu făcu asta. Și dacă ar fi făcut-o, n-ar fi fost ascultat, cred, în acel moment.

Cu picioarele proptite în peretele gros și cu mîinile păroase strîngînd gratia de fier, Gaspar stătea nemișcat. Părea o poziție de așteptare. Nimic nu se întîmplă o vreme. Apoi brusc ne dădurăm seama că își încordase spinarea încovoiată și își contractase brațele. Buzele îi erau crispate într-un rînjet. Următorul lucru de care furăm conștienți fu faptul că bara de fier forjat se îndoia treptat sub forța apăsării sale. Soarele bătea în plin pe figura lui împietrită. Un șuvoi de sudoare îi izvorî pe frunte. Privind bara cum se strîmbă am văzut puțin sînge mustind sub unghiile sale. Apoi o lăsă. Pentru un moment rămase chircit, cu capul atîrnînd, privind parcă somnolent în palmele mîinilor sale puternice. Părea să fi ațipit. Brusc se sprijini cu spatele de pervaz și, punînd tălpile picioarelor desculțe pe cealaltă bară de mijloc, o îndoi și pe aceea, dar în sens invers față de prima.

Aceasta-i era puterea care, în acea situație, îmi potoli sentimentele dureroase. Și omul părea să nu fi făcut ni-

mic. În afara acelei schimbări de poziție ca să-și poată folosi picioarele, care ne făcuse pe toți să tresărim prin iuțeala ei, amintirea mea e de imobilitate. Dar curbase barele despărțindu-le una de alta. Acum ar fi putut ieși, dacă ar fi vrut ; dar își lăsă picioarele să atîrne înăuntru și, uitîndu-se peste umăr, făcu semn soldaților : „Dați-mi apa, spuse. Le voi da eu să bea".

Fu ascultat. Pentru moment mă așteptam ca om și găleată să dispară, copleșiți de bulucul nerăbdării ; credeam că îl vor trage jos cu dinții. Urmă o învălmășeală, dar, ținînd găleata între genunchi, respinse atacul acelor nenorociți prin simpla balansare a picioarelor. Ei dădeau înapoi la fiecare lovitură, țipînd de durere ; și soldații rîdeau, zgîindu-se la fereastră.

Rîdeau cu toții, ținîndu-se de șolduri, în afara sergentului care rămăsese posomorît și întunecat. Se temea că prizonierii se vor cățăra și vor încerca să fugă, ceea ce ar fi fost un prost exemplu. Dar nu era nici o primejdie de genul acesta. Stăteam eu însumi în fața ferestrei cu sabia scoasă. Cînd au fost suficient domoliți de puterea lui Gaspar Ruiz, veniră unul cîte unul, întinzîndu-și gîturile și lipindu-și buzele de marginea găleții pe care puternicul bărbat o înclina spre ei dintre genunchi cu un extraordinar aer de caritate, blîndețe și compasiune. Aerul acela binevoitor era desigur rezultatul grijii de a nu vărsa apa și al poziției sale pe pervaz ; căci, dacă unul din ei mai zăbovea cu buzele lipite de buza găleții, după ce Gaspar Ruiz îi spusese „Ți-ajunge", nu mai era nici un fel de îndurare ori milă în brînciul care îl trimitea, gemînd și îndoindu-se, departe, înăuntrul celulei, unde urma să mai doboare doi sau trei înainte de a cădea el însuși. Veniră la el alții, iarăși și iarăși ; păreau că au de gînd să secе apa din fîntînă înainte de-a merge la moarte; dar soldații erau atît de amuzați de metoda sistematică a lui Gaspar Ruiz, încît cărau apa la fereastră cu entuziasm.

Cînd veni adjutantul, după ce-și făcuse siesta, s-a lăsat cu tărăboi pe marginea afacerii, asta pot să v-o spun. Și ce-a fost mai rău a fost că generalul pe care-l așteptam n-a mai sosit la conac în ziua aceea.

Oaspeţii generalului Santierra îşi exprimară unanim regretul că un bărbat de-o asemenea forţă şi răbdare n-a putut fi salvat.

— N-a fost salvat de intervenţia mea, spuse generalul. Prizonierii au fost conduşi spre execuţie la o jumătate de oră înainte de apusul soarelui. Gaspar Ruiz, contrar temerilor sergentului, nu dădu nici un fel de bătaie de cap. N-a fost nevoie să fie adus un cavalerist cu un lasou ca să-l supună, ca şi cum ar fi fost un bivol sălbatic din *campo*. Cred că s-a deplasat cu mîinile libere printre ceilalţi care erau legaţi. N-am văzut. N-am fost acolo. Am fost pus sub stare de arest pentru că m-am amestecat în problema pazei prizonierilor. În preajma amurgului, stînd deprimat în camera mea, am auzit trei salve de arme. Credeam că nu voi mai auzi despre Gaspar Ruiz niciodată. Căzuse cu ceilalţi. Dar urma să mai auzim despre el, nici o grijă, deşi sergentul se lăuda că, în timp ce zăcea cu faţa în jos, dîndu-şi duhul ori fiind mort în maldărul de hoituri, îi crestase gîtul cu sabia. Făcuse asta, spunea, ca să fie sigur că scăpase lumea de un trădător primejdios.

Trebuie să vă mărturisesc, domnilor, că mă gîndeam la bărbatul acela puternic cu un fel de gratitudine şi cu o anume admiraţie. Îşi folosise onorabil puterea. Nu existase, atunci, în sufletul lui, o violenţă pe măsura vigorii trupului.

V

Gaspar Ruiz, care putuse depărta cu uşurinţă gratiile grele ale temniţei, fu mînat cu ceilalţi la o grabnică execuţie. „Tot cartuşul îşi află culcuşul", susţine proverbul. Meritul oricărui proverb constă în expresivitate şi în concizia expresiei. În luarea prin surprindere a minţii noastre îşi găsesc ele capacitatea de convingere. Cu alte cuvinte, sîntem surprinşi şi convinşi prin şoc.

Ce ne surprinde e forma, nu substanţa. Proverbele sînt artă — artă ieftină. Ca regulă generală, ele nu sînt adevărate: în afara cazului cînd se întîmplă să fie simple platitudini, ca de exemplu proverbul : „Mai bine mai puţin decît nimic", ori : „Ce-i scăpat e bun scăpat". Unele

proverbe sînt simple imbecilităţi, altele sînt imorale. Cel izvorît din inima naivă a marelui popor rus, „Omul apasă trăgaciul, dar Dumnezeu duce glonţul", e de o atrocitate pioasă şi într-un dezacord amar cu ideea acceptată a unui Dumnezeu îndurător. Ar fi o ocupaţie nedemnă pentru Păzitorul săracilor, nevinovaţilor şi al celor neajutoraţi să ducă glonţul, de exemplu, spre inima unui tată.

Gaspar Ruiz nu avea copii, nu avea nevastă, nu fusese niciodată îndrăgostit. Nici nu vorbise vreodată unei femei, în afară de mama lui şi bătrîna servitoare negresă, a cărei piele ridată avea culoarea cenuşie şi al cărei trup descărnat era îndoit de povara vîrstei. Dacă cîteva dintre gloanţele trase de la cincisprezece paşi fură destinate inimii lui, toate îşi greşiră culcuşul. Unul, totuşi, smulse o bucăţică din ureche şi altul o bucată din carnea umărului.

Un soare roşu şi neumbrit de nici un nor, coborînd într-un ocean purpuriu, privea cu ochi de foc spre zidul enorm al Cordilierilor, demn martor al glorioasei lui extincţii. Dar e de neconceput să fi văzut oamenii cît nişte furnici ocupaţi cu absurdul şi neînsemnatul proces de-a ucide ori muri pentru cauze care, dincolo de faptul că erau în general copilăreşti, erau şi atît de imperfect înţelese. Lumină oricum spinările plutonului de execuţie şi feţele celor condamnaţi. Cîţiva din aceştia căzuseră în genunchi, alţii rămăseseră în picioare, cîţiva îşi ferira capul din direcţia ţevilor cumpănite ale muschetelor. Gaspar Ruiz, drept, cel mai zdravăn dintre toţi, îşi aplecă capul mare şi zburlit. Soarele îl orbea puţin şi se socotea deja un om mort.

Căzu la prima descărcare. A căzut pentru că se socotea mort. Lovi greoi pămîntul. Zguduitura căderii îl surprinse. „Nu sînt mort, se pare", gîndi în sinea lui, cînd auzi plutonul de execuţie reîncărcîndu-şi armele la comandă. Acesta fu momentul în care speranţa salvării se pogorî asupra lui pentru prima oară. Rămase lat, cu membrele ţepene, sub greutatea a două trupuri ce-i căzuseră de-a curmezişul în spinare.

Cînd soldaţii ajunseră să tragă o a treia salvă în mormanele de cadavre ce mai mişcau vag, soarele dispăruse şi, aproape concomitent cu întunecarea oceanului, se lăsă

şi amurgul peste coastele tinerei republici. Peste mohoreala şesurilor piscurile înzăpezite ale Cordilierilor rămăseseră luminoase şi purpurii încă multă vreme. Înainte de-a mărşălui înapoi, spre fort, soldaţii se aşezară să fumeze.

Numai sergentul, cu sabia în mînă, dădea ocol mormanului de morţi. Era un om plin de compasiune şi pîndea orice zvîrcolire ori crispare a unui braţ, în miloasa idee de a-şi împlînta vîrful lamei în orice trup care mai dădea dovadă de cea mai mică urmă de viaţă. Dar nici unul din trupuri nu-i dădu ocazia să-şi manifeste această caritabilă intenţie. Nici un muşchi nu tresări în grămadă, nici măcar puternicii muşchi ai lui Gaspar Ruiz care, scăldat în sîngele vecinilor şi simulînd moartea, se străduia să pară mai lipsit de viaţă decît oricare dintre ei.

Zăcea cu faţa în jos. Sergentul îl recunoscu după statură şi, fiind el însuşi un om foarte mărunt, se uită cu invidie şi dispreţ la sfîrşitul unei puteri atît de mari. Îi displăcuse din prima clipă anume acest soldat. Îmboldit de-o obscură pornire, făcu o tăietură lungă peste gîtul lui Gaspar Ruiz, cu ideea vagă de-a se asigura de moartea acelui bărbat puternic, de parcă un fizic puternic ar fi fost mai capabil să reziste gloanţelor. Căci sergentul nu se îndoia că Gaspar Ruiz fusese străbătut de gloanţe prin mai multe locuri. Apoi se depărtă şi, nu mult după aceea, mărşăluia cu oamenii lui, lăsînd cadavrele în grija corbilor şi a vulturilor.

Gaspar Ruiz îşi stăpînise un strigăt, deşi i se păruse că îi fusese retezat capul cu o lovitură ; şi cînd veni întunericul, dezbărîndu-se de morţi, a căror greutate îl ţintuise, se trase tîrîş peste cîmp, în mîini şi genunchi. După ce bău adînc, ca o fiară rănită, dintr-un firicel de apă, îşi reluă poziţia verticală, se clătină buimac şi fără ţel, ca pierdut printre stelele nopţii senine. O căsuţă scundă păru să răsară din pămînt înaintea lui. Se poticni în verandă şi lovi în uşă cu pumnul. Nu era nici o geană de lumină. Gaspar Ruiz ar fi crezut, probabil, că stăpînii o părăsiseră, cum se întîmplase cu multe alte case din împrejurimi, dacă n-ar fi fost blestemele de protest ce răspunseră bubuielilor sale. În halul lui de febră şi slăbiciune, strigătele furioase îi părură o halucinaţie ce

făcea parte din acea stare fatală şi ireală provocată de neaşteptata lui condamnare la moarte, de setea pe care o îndurase, de salvele trase în el de la cincisprezece paşi, de ceafa sa crestată cu o lovitură de sabie. „Deschideţi uşa ! strigă el. Deschideţi uşa pentru numele lui Dumnezeu !"

O voce furioasă îi răspunse batjocoritor dinăuntru : „Intră, intră. Casa asta îţi aparţine. Tot pămîntul acesta îţi aparţine. Vino şi ia-l !"

„Pentru numele lui Dumnezeu", murmură Gaspar Ruiz.

„Pămîntul acesta nu vă aparţine în întregime vouă, patrioţilor ? ! ţipă vocea din cealaltă parte a uşii. Nu eşti un patriot ? !"

Gaspar Ruiz nu ştia. „Sînt un om rănit", spuse el apatic.

Înăuntru se aşternu tăcerea. Gaspar Ruiz îşi pierdu speranţa de a mai fi lăsat să intre şi se aşeză sub verandă, chiar în faţa uşii. Nu-i mai păsa deloc ce urma să se întîmple cu el. Toate simţurile păreau să-i fie concentrate în gît, unde simţea o durere cumplită. Indiferenţa faţă de propria soartă era reală.

Se crăpa de ziuă cînd se trezi din moţăiala dată de febră ; uşa la care bătuse în întuneric era larg deschisă acum şi o fată, sprijinindu-se în ambele braţe, se apleca peste prag. Zăcînd pe spate, se uita în sus la ea. Faţa ei era palidă şi ochii foarte întunecaţi ; părul îi atîrna negru ca abanosul pe lîngă obrajii albi ; buzele îi erau pline şi roşii. În urma ei văzu alt cap, cu păr lung şi cărunt, o faţă bătrînă şi suptă şi o pereche de mîini neliniştit împreunate sub bărbie.

VI

— Îi ştiam pe oamenii aceia din vedere, le spunea generalul Santierra oaspeţilor săi invitaţi la masă. Vreau să zic pe cei la care Gaspar Ruiz găsise adăpost. Tatăl era un spaniol bătrîn, un bogătaş ruinat de revoluţie. Pămînturile sale, casa din oraş, banii, tot ce avusese pe lume îi fusese confiscat prin decret, căci era un duşman înverşunat al independenţei noastre. De la o poziţie de

mare demnitate şi influenţă în Sfatul viceregelui, ajunsese mai puţin important decît propriii sclavi negri eliberaţi de glorioasa noastră revoluţie. N-avea nici măcar mijloacele să părăsească ţara, cum reuşiseră alţi spanioli să facă. Astfel se face că, rătăcind ruinat şi fără acoperămînt şi neavînd nici un fel de povară decît propria viaţă ce-i fusese lăsată prin clemenţa guvernului provizoriu, se instalase pur şi simplu sub acel acoperiş spart de ţigle vechi. Era un loc singuratic. Nu părea să mai fi rămas nici măcar un cîine pe lîngă acea gospodărie. Dar deşi acoperişul avea găuri, de parcă o ghiulea sau două ar fi străbătut prin el, obloanele de lemn erau groase şi tot timpul închise bine.

Drumul meu mă ducea adesea prin faţa acelei mizerabile ferme. Călăream de la fort spre oraş aproape în fiecare seară, ca să suspin sub fereastra unei doamne de care eram îndrăgostit pe atunci. Cînd eşti tînăr, înţelegeţi... Era o bună patrioată, puteţi fi siguri de asta. *Caballeros,* mă credeţi ori nu, sentimentele politice erau atît de acute în acele vremi, încît nu cred că m-aş fi putut lăsa fascinat de farmecele unei femei cu vederi regaliste...

Murmure de amuzată neîncredere în jurul întregii mese îl întrerupseră pe general ; şi în timp ce acestea se prelungeau el îşi mîngîie cu gravitate barba albă.

— *Señores,* protestă el, un regalist era un monstru pentru sentimentele noastre exacerbate. Vă spun asta ca să nu fiu suspectat de cea mai mică slăbiciune pentru fiica acelui regalist bătrîn. Mai mult, după cum ştiţi, sentimentele mele erau angajate în altă parte. Dar nu m-am putut abţine să n-o observ uneori, în rarele ocazii cînd stătea în verandă cu uşa deschisă.

Trebuie să ştiţi că acest regalist bătrîn era nebun de-a binelea. Ghinioanele politice, ruina şi decăderea totală îi tulburaseră minţile. Ca să-şi arate dispreţul pentru ceea ce noi, patrioţii, puteam face, se prefăcuse că rîde de puşcărie, de confiscarea pămînturilor, de incendierea caselor şi de mizeria în care el şi femeile fuseseră tîrîţi. Acest obicei de-a rîde pusese stăpînire pe el într-atît, încît începea să rîdă şi să strige imediat ce dădea cu ochii de un străin. Aceasta era forma sa de nebunie.

Desigur, ignoram gălăgia acelui nebun cu sentimentul de superioritate pe care succesul propriei cauze îl sădise în noi, americanii. Cred că îl dispreţuiam cu adevărat, pentru că era un castilian bătrîn, spaniol din naştere şi regalist. Bineînţeles, nu erau motive să dispreţuieşti un om ; dar de secole cei născuţi în Spania îşi arătaseră dispreţul pentru noi, americanii, oameni de origine tot atît de bună ca ei, doar pentru faptul că eram ceea ce ei numeau colonişti. Fuseserăm ţinuţi la distanţă şi făcuţi să ne simţim inferioritatea în relaţiile sociale. Acum era rîndul nostru. Eram îndreptăţiţi noi, patrioţii, să afişăm aceleaşi sentimente ; iar eu, fiind un tînăr patriot, îl dispreţuiam pe acel bătrîn spaniol şi, dispreţuindu-l, îi ignoram provocările, deşi îmi răneau sentimentele. Alţii, probabil, n-ar fi fost atît de toleranţi.

Începea totdeauna prin a răcni în gura mare : „Văd un patriot. Încă unul din aceia !", mult înainte de-a ajunge eu în dreptul casei. Tonul înjurăturilor sale absurde, alternate cu hohote de rîs, era uneori pătrunzător şi acut, alteori grav. Totul era o nebunie întreagă ; dar găseam obligatoriu pentru demnitatea mea să-mi ţin calul la pas, fără să arunc o singură privire spre casă, de parcă strigătele jignitoare ale omului din verandă n-ar fi fost mai mult decît lătratul unei javre. Călăream totdeauna păstrînd pe faţă o expresie de aroganţă indiferenţă.

Ofeream o imagine impunătoare ; dar aş fi făcut mai bine dacă mi-aş fi ţinut ochii deschişi. Un militar pe vreme de război nu trebuie să se considere niciodată în afara serviciului ; mai ales dacă războiul e unul revoluţionar, cînd duşmanul nu e la uşă, ci chiar înăuntrul casei sale. În astfel de vremuri, focul acuzaţiilor vehemente, decurgînd din ură, trece peste limitele impuse de onoare şi umanitate, în cazul multor bărbaţi, şi peste cele ale delicateţii şi fricii în cazul multor femei. Acestea din urmă, odată ce-şi leapădă timiditatea şi rezerva sexului, devin prin vivacitatea inteligenţei şi violenţa nemilosului resentiment mult mai periculoase decît atîţia uriaşi înarmaţi.

Vocea generalului se înalţă, dar mîna lui mare mîngîie de două ori barba albă cu efectul unui calm venerabil.

— Da, domnilor ! Femeile sînt gata să se ridice pe culmile unei devoţiuni neatinse de noi, bărbaţii, ori să se cufunde în adîncurile unei degradări care uimeşte prejudecăţile noastre masculine. Vorbesc acum despre acele femei de excepţie, înţelegeţi...

Aici unul dintre oaspeţi menţionă că n-a întîlnit încă niciodată o femeie care să nu se dovedească excepţională în circumstanţe care îi încercau puternic sentimentele.

— Acel gen de superioritate în temeritate pe care o au asupra noastră, concluzionă el, face din ele jumătatea cea mai interesantă a omenirii.

Generalul, care suportă cu gravitate întreruperea, aprobă cu amabilitate :

— *Si. Si.* În anumite împrejurări... Desigur. Ele pot provoca o groază de nenorociri uneori în moduri absolut surprinzătoare. Căci cine şi-ar fi putut închipui că o fată tînără, fiica unui regalist ruinat, căruia chiar viaţa îi fusese cruţată doar de dispreţul duşmanilor săi, va avea puterea să aducă moartea şi devastarea asupra a două înfloritoare provincii şi să cauzeze serioase îngrijorări conducătorilor revoluţiei chiar în amiaza succesului ei !

Se opri să lase timp acestei minuni să ajungă la minţile noastre.

— Moarte şi devastare, murmură cineva surprins, ce îngrozitor !

Bătrînul general aruncă o privire în direcţia murmurului şi continuă :

— Da. Asta este, război — calamnitate. Dar mijloacele prin care a dobîndit puterea de a înfăptui acest dezastru la frontiera noastră de sud îmi păreau, mie, care o văzusem şi-i vorbisem, şi mai şocante. Tocmai acestea aveau să-mi lase în minte o teribilă uimire, pe care următoarele experienţe de viaţă, de mai mult de cincizeci de ani, nu le-au putut cu nimic diminua.

Se uită în jur, de parcă ar fi vrut să se asigure de atenţia noastră, apoi adăugă cu voce schimbată :

— Sînt, după cum ştiţi, republican, fiu de eliberator, declară el. Nepreţuita mea mamă, Dumnezeu să-i odihnească sufletul, era franţuzoaică, fiica unui republican pătimaş. De copil am luptat pentru libertate ; am crezut totdeauna în egalitatea oamenilor ; cît despre fraternitatea

lor, aceasta mi se pare mai clară pentru mintea mea. Uitați-vă la teribila animozitate pe care o manifestă în certurile lor. Și ce știți a fi mai îngrozitor de pătimaș pe lumea asta decît certurile dintre frați ?

Absența oricărui cinism frînă înclinația spre zîmbete la această imagine a frăției umane. Dimpotrivă, în tonul lui se regăsea melancolia firească a unei ființe cu o inimă profund umană care, din simțul datoriei, din convingere și necesitate, trebuise să-și joace rolul în scene de crudă violență.

Generalul văzuse multe conflicte fratricide.

— Desigur. Nu avem nici un dubiu în ceea ce privește sentimentul de fraternitate, insistă el. Toți oamenii sînt frați și, astfel stînd lucrurile, se cunosc aproape prea bine unul pe celălalt. Dar — și aici, pe capul acela de-o patriarhală bătrînețe, alb ca argintul, ochii negri clipiră cu humor — dacă sîntem cu toții frați, nu toate femeile ne sînt surori.

Unul dintre oaspeții mai tineri fu auzit murmurînd cu satisfacție la această frază. Dar generalul continuă cu deliberată seriozitate :

— Sînt atît de diferite ! Povestea unui rege care-și ia o cerșetoare ca tovarășă de tron poate arăta destul de bine, cum ne vedem noi, bărbații, pe noi înșine și iubirea. Dar ca o fată tînără, apreciată pentru frumusețea ei arogantă și, doar cu puțină vreme înainte, admirata tuturor balurilor de la curtea viceregelui, să ia de mînă un *guasso*, un țăran de rînd, e intolerabil pentru imaginea noastră despre femei și dragostea lor. E o nebunie. Și totuși s-a întîmplat. Dar trebuie să spunem că în cazul ei era o nebunie a urii, nu a iubirii.

După ce prezentă această scuză într-un spirit de cavalerească dreptate, generalul rămase tăcut o vreme.

— Călăream pe lîngă casă aproape în fiecare zi, începu el iar, și asta era ce se întîmpla înăuntru. Dar cum anume se întîmpla, nici o minte omenească nu-și putea închipui. Desperarea ei trebuie să fi fost extremă, iar Gaspar Ruiz era un tip docil. Fusese un soldat supus. Puterea lui era ca o piatră enormă zăcînd pe pămînt, gata să fie zvîrlită în direcția asta ori aialtă de mîna ce-o ridica.

Era clar că le va spune povestea sa celor care i-au dat adăpostul de care avea nevoie. Şi avea nevoie grabnică de îngrijiri. Rana lui nu era primejdioasă, dar viaţa lui era ameninţată. Bătrînul regalist fiind îmbrobodit în hohotitoarea lui nebunie, cele două femei pregătiră o ascunzătoare pentru rănit în una din colibele din livada aflată în spatele casei. Cocioaba aceea, apă curată din belşug, cît timp a avut febră, şi cîteva vorbe de compasiune erau tot ce-i puteau da. Presupun c-a avut parte şi el de hrana care se găsea. Şi nu putea fi decît foarte puţină : o mînă de porumb prăjit, probabil o farfurie de fasole, ori o bucată de pîine cu cîteva smochine. La o asemenea mizerie ajunseseră oamenii aceia, cîndva bogaţi şi mîndri.

VII

Generalul Santierra nu se înşela în presupunerile sale. Aceasta fusese natura exactă a ajutorului pe care Gaspar Ruiz, ţăran şi fiu de ţărani, îl primise de la familia regalistului a cărui fiică îi deschisese uşa mizerabilului lor refugiu în momentul acela de maximă nenorocire pentru el. Hotărîrea ei sumbră domină nebunia tatălui şi zăpăceala tremurîndă a mamei.

Ea îl întrebase pe ciudatul bărbat de la uşa lor :

„Cine te-a rănit ?“

„Soldaţii, *señora*“, răspunsese Gaspar Ruiz cu voce slabă.

„Patrioţii ?“

„*Şi*“.

„De ce ?“

„Dezertor, gemu el, rezemîndu-se de perete sub privirea scrutătoare a ochilor ei negri. M-au părăsit acolo, crezîndu-mă mort.“

Îl conduse, străbătînd casa, la o mică colibă din lut şi trestii, pierdută în iarba înaltă a livezii neîngrijite. El se lăsă pe o grămadă de coceni de porumb într-un colţ şi oftă din adînc.

„Nimeni n-o să te caute aici, îi spuse ea, uitîndu-se în jos la el. Nu se apropie nimeni de noi. Cînd am fost lăsaţi aici şi noi am fost consideraţi morţi.“

El se mişcă neliniştit pe snopul de coceni murdari, şi durerea de la gît îl făcu să geamă delirant.

„O să-i dovedesc lui Esteban într-o zi că n-am murit", murmură el.

Acceptă în linişte îngrijirile ei, şi astfel trecură acele multe zile de suferinţă. Vizitele ei în colibă îi aduceau uşurare şi se confundau în visele date de febră cu îngeri care-i vizitau culcuşul : căci Gaspar Ruiz era iniţiat în misterele religiei sale şi fusese chiar instruit să scrie şi să citească puţin de către preotul din satul natal. O aştepta cu nerăbdare şi o urmărea cu regret sfîşietor cînd ieşea din întunericul colibei ca să dispară în soarele strălucitor. Descoperise că, în timp ce zăcea acolo, simţindu-se atît de slăbit, putea, închizînd ochii, să-i evoce chipul cu considerabilă precizie. Şi această capacitate, odată descoperită, îi fermeca orele lungi şi solitare ale convalescenţei. Mai tîrziu, cînd începu să-şi recîştige puterea, se furişa pe înserat din coliba lui spre casă şi se aşeza pe pragul uşii dinspre grădină.

Într-o cameră, tatăl nebun păşea încoace şi-ncolo, vorbind singur cu scurte izbucniri în rîs. În hol, şezînd pe un scăunel, mama ofta şi gemea. Fiica, cu îmbrăcămintea jerpelită şi aspră, cu faţa ei albă şi suptă, pe jumătate ascunsă de un şal vechi, stătea sprijinită de tocul uşii. Gaspar Ruiz, cu coatele proptite pe genunchi şi capul sprijinit în palme, vorbea cu glas scăzut celor două femei.

Mizeria comună a sărăciei lor ar fi transformat într-o prefăcătorie amară insistenţa deosebită asupra diferenţelor sociale. Gaspar Ruiz înţelesese asta în simplitatea lui. Din captivitatea lui printre regalişti, le putea da ştiri despre oameni pe care ei îi cunoşteau. Le descrise înfăţişarea acestora ; şi cînd relată povestea bătăliei în care fusese recapturat, cele două femei deplînseră lovitura dată cauzei lor şi ruina speranţelor secrete.

Nu nutrea simpatie pentru vreuna din părţi. Dar simţea o mare devoţiune faţă de acea tînără fată. În dorinţa de a părea demn de bunăvoinţa ei, se lăudă puţin cu puterea trupului. N-avea nimic altceva cu care s-ar fi putut lăuda. Datorită acelei calităţi, camarazii îl trataseră cu

mare deferență, explică el, ca și cum ar fi fost sergent, atît în tabără cît și în luptă.

„Puteam face totdeauna să mă urmeze oricîți doream, oriunde, *señorita*. Ar fi trebuit să fiu făcut ofițer, pentru că știu să citesc și să scriu."

În spatele lui, tăcuta bătrînă lăsa să-i scape cîte un oftat tînguit; smintitul tată murmura pentru sine, plimbîndu-se prin încăpere; și Gaspar Ruiz ridica din cînd în cînd privirea spre fiica acestor oameni.

Se uita la ea cu curiozitate pentru că era vie și, de asemenea, cu acel sentiment de familiaritate și veneraţie cu care contemplase în biserici statuile neînsufleţite și atotputernice ale sfinților, a căror protecție e invocată în primejdii și dificultăți. Dificultatea în care se afla el era foarte mare.

Nu putea să rămînă ascuns într-o livadă pentru veșnicie. Mai știa însă foarte bine că, înainte de-a merge cale de-o jumătate de zi, în oricare direcție, ar fi fost pescuit de una din patrulele cavaleriei ce cutreierau ținutul și dus într-una sau alta din taberele unde era comasată armata patrioților, destinată eliberării Perului. Aici ar fi fost pînă la urmă recunoscut ca Gaspar Ruiz — dezertor la regaliști — și împușcat cu toată eficiența de data aceasta. Nu părea să existe nici un loc pe lumea asta pentru nevinovatul Gaspar Ruiz. Și, la acest gînd, sufletul lui simplu se lăsa copleșit de tristețe și de o indignare neagră ca noaptea.

Îl făcuseră cu forța soldat. Nu-l deranjase foarte mult să fie soldat. Și fusese un bun soldat, așa cum fusese un fiu bun, datorită docilității și puterii sale. Dar acum îi erau amîndouă inutile. Îl luaseră de lîngă părinți, dar nu mai putea fi nici soldat; în nici un caz un soldat bun. Nimeni nu-i va asculta explicațiile. Ce nedreptate!

Și, într-un murmur jalnic, relua mereu și mereu povestea capturării și recapturării sale. Apoi, ridicînd ochii spre fata tăcută din spațiul ușii, spunea cu un oftat adînc: „*Sí, Señorita*, nedreptatea a făcut sărmana suflare din trupul meu să nu mai aibă vreo valoare nici pentru mine, nici pentru altcineva. Și nu-mi pasă cine mă va lăsa fără ea."

Într-o seară, pe cînd își revărsa astfel lamentările sufletului său rănit, tînăra binevoi să-i spună că, dacă ar fi bărbat, ea n-ar considera nici o viață fără valoare cîtă vreme mai există posibilitatea răzbunării.

Părea să vorbească pentru sine. Vocea îi era scăzută. El sorbea acea voce blîndă, visătoare, cu conștiența unei ciudate bucurii, ceva ce-i încălzea pieptul ca o dușcă de vin generos.

„Adevărat, *señorita,* spuse el ridicîndu-și fața încet spre a ei. La urma urmelor, e Esteban căruia trebuie să i se dovedească că n-am murit."

Bîiguielile tatălui nebun încetaseră de mult; mama suspinînd se retrăsese undeva, prin încăperile goale. Totul era nemișcat înăuntru ca și afară, în lumina strălucitoare ca ziua a lunii asupra livezii sălbăticite, pline cu umbre sinilii, Gaspar Ruiz văzu ochii negri ai Doñei Erminia privind în jos, la el.

„Ah ! Sergentul", murmură ea disprețuitor.

„De ce ? M-a rănit cu propria-i sabie", protestă el, nedumerit de disprețul ce părea să lucească livid pe palida ei față.

Ea îl zdrobi cu privirea. Puterea dorinței ei de-a fi înțeleasă era atît de mare, încît îi inoculă flacăra unor lucruri neexprimate.

„Ce altceva te-ai aștepta să fac ?! strigă el, de parcă ar fi ajuns brusc la disperare. Am eu puterea să fac mai mult ? Sînt eu un general cu o armată în urma mea ?! Mizerabil păcătos ce sînt disprețuit și de tine pînă la urmă !"

—

VIII

— *Señores,* le relată generalul oaspeților săi, deși gîndurile mele erau de dragoste pe vremea aceea și, prin urmare, încîntătoare, imaginea acelei case m-a impresionat întotdeauna dezagreabil, mai ales pe lumina lunii, cînd obloanele închise și aerul ei de singuratică neglijare apăreau sinistre. Totuși continuam să folosesc drumul pe lîngă rîpă, pentru că era mai scurt. Nebunul regalist răcnea și rîdea de mine în fiecare seară, spre completa lui satis-

facție ; dar, după o vreme, plictisit parcă de indiferența mea, încetă să mai apară în verandă. Cum l-au putut convinge să renunțe, nu știu. Oricum, cu Gaspar Ruiz în casă, nu erau probleme să-l țină cu forța. Era acum un punct din strategia lor să evite orice m-ar fi putut provoca. Cel puțin așa presupun.

În ciuda pasiunii mele pentru cei mai frumoși ochi din Chile, am observat absența bătrînului după ceea ce trebuie să fi fost o săptămînă. Au mai trecut cîteva zile. Începeam să cred că, probabil, acești regaliști s-au mutat undeva, în altă parte. Dar într-o seară, pe cînd mă grăbeam spre oraș, am văzut iar că e cineva în verandă. Nu era nebunul, era fata. Stătea sprijinindu-se de una dintre coloanele de lemn, înaltă și albă la față, cu ochii mari, adînciți de frustrare și tristețe. M-am uitat cu luare aminte la ea, și ea îmi susținu privirea cu o alta, ciudată și întrebătoare. Apoi, cum întorsesem capul după ce trecusem, ea păru să-și adune curaj pentru gest și-mi făcu cu hotărîre semn să stau.

M-am conformat, domnilor, aproape fără să mă gîndesc, atît de mare îmi era uimirea. Fu însă și mai mare cînd am auzit ce avea să-mi spună. Începu prin a-mi mulțumi pentru răbdarea ce-o aveam față de infirmitatea tatălui ei, încît mi-a fost rușine de mine însumi. Voiam să arăt dispreț, nu îndurare ! Fiecare cuvînt trebuie să-i fi ars buzele, dar nu s-a depărtat o clipă de demnitatea blîndă și melancolică ce mă umplea de respect împotriva voinței mele. *Señores,* sîntem o pradă ușoară pentru femei. Dar cu greu puteam să-mi cred urechilor, cînd își începu povestea. Providența, trase ea concluzia, părea să fi păstrat viața acelui soldat păcătos, care acum se încredința onoarei mele de *caballero* și compasiunii pentru suferințele sale.

„Păcătos, am observat eu cu răceală. Da, asta e și părerea mea : dumneata ai dat adăpost unui dușman al cauzei voastre."

„Era un sărman creștin, cerînd ajutor la ușa noastră, în numele Domnului, *señor*", răspunse ea simplu.

Începeam s-o admir.

„Unde-i acum ?", am întrebat eu aspru.

Dar nu răspunse la această întrebare. Cu extremă dibăcie şi o delicateţe aproape diabolică, ea îşi permise să-mi amintească de eşecul meu de a salva viaţa prizonierilor din camera de gardă, fără să-mi rănească mîndria. Ştia, desigur, toată povestea. Gaspar Ruiz, spuse ea, mă implora să-i procur un document de liberă trecere semnat de generalul San Martin în persoană. Avea să-i comunice ceva foarte important comandantului suprem.

— *Por Dios,* domnilor, m-a făcut să înghit toate acestea, pretinzînd că nu e altceva decît purtătoarea de cuvînt a acelui sărman. Copleşit de nedreptate, se aştepta să găsească, spunea ea, tot atîta generozitate la mine cîtă-i arătase familia regalistă care-i dăduse un adăpost.

Ha ! Meşteşugit şi cu noblete spus unui tinerel ca mine. O credeam grozavă. Oho ! Era doar implacabilă.

Pînă la urmă am dat frîu calului, entuziasmat fiind de toată treaba, fără să cer măcar să-l văd pe Gaspar Ruiz, despre care eram convins că-i în casă.

Dar, judecînd mai calm, am început să văd cîteva impedimente. Nu aveam destulă încredere în mine să le pot înfrunta. Nu era uşor să te apropii de un comandant suprem cu o astfel de poveste. Mă temeam de un eşec. Pînă la urmă am crezut mai potrivit să-i prezint problema generalului meu de divizie, Robles, un prieten al familiei, care mă numise nu de mult aghiotantul lui.

Luă iniţiativa în mîinile sale, fără nici un fel de ceremonie.

„În casă ! Desigur că-i în casă ! spuse el disprețuitor. Ar fi trebuit să intri înăuntru cu sabia în mînă şi să-i ceri să se predea, în loc să flecăreşti cu o regalistă în poartă. Oamenii aceia ar fi trebuit alungaţi de-acolo de mult. Cine ştie cîţi spioni or fi adăpostit chiar aici, între taberele noastre ? Un permis de liberă trecere la comandantul suprem ! Ştiu că are tupeu tipul ! Ha ! Ha ! Acum o să-l prindem la noapte, apoi vom afla, fără nici un fel de permis de liberă trecere, ce are de spus, ce e atît de important. Ha ! Ha ! Ha !“

Generalul Robles, odihnească-i-se sufletul în pace, era un om scurt, gros, cu ochi rotunzi şi holbaţi, pătimaş şi jovial. Văzîndu-mi neliniştea, spuse :

„Hai, hai, *chico*. Îţi promit să-i cruţ viaţa, dacă nu opune rezistenţă. N-ar avea sens. N-o să mătrăşim un soldat bun, dacă se poate altfel. Să-ţi spun ceva ! Sînt curios să-l văd pe acest Hercule al tău. Dacă nu vrea altceva decît un general acest *picaro*, ei bine, va avea un general căruia să-i vorbească. Ha ! Ha ! O să mă duc eu însumi la împresurare, iar tu o să vii cu mine, desigur."

Şi s-a petrecut exact în acea noapte. Seara, devreme, casa şi livada fură împresurate în linişte. Ceva mai tîrziu, generalul şi cu mine am părăsit balul la care participam în oraş şi am pornit-o într-un galop uşor. La o distanţă mică de casă oprirăm. O ordonanţă călare ne-a preluat caii. Un fluierat uşor preveni oamenii care pîndeau în lungul rîpei şi ne apropiarăm cu grijă de verandă. Casa baricadată părea goală în lumina lunii.

Generalul bătu la uşă. După o vreme, o voce de femeie întrebă înăuntru cine-i acolo. Şeful meu mă îmboldi cu putere. Am tras adînc aer în piept.

„Eu sînt, locotenentul Santierra, mă bîlbîii eu, ca sugrumat. Deschideţi uşa".

Aceasta s-a deschis încet. Fata, ţinînd o lumînare subţire în mînă şi văzînd cu mine alt bărbat, începu să se retragă uşor din faţa noastră, umbrind lumina cu mîna. Faţa ei impasibilă şi albă apărea fantomatică. Am intrat în urma generalului Robles. Ochii ei erau ţintă asupra mea. Am făcut un gest de neputinţă în spatele şefului meu, încercînd în acelaşi timp să dau feţei mele o expresie încurajatoare. Nici unul din noi nu scotea un cuvînt.

Ne găseam într-o cameră cu podeaua şi pereţii goi. Se găseau acolo o masă grosolană şi cîteva scaune, nimic altceva. O femeie bătrînă, cu părul cărunt atîrnînd despletit, îşi frînse mîinile la apariţia noastră. Un hohot puternic de rîs răsună prin casa goală, uluitor şi fatal. La aceasta, bătrîna încercă să se strecoare pe lîngă noi.

„Nimeni să nu părăsească încăperea", îmi spuse generalul Robles.

Am trîntit uşa, am auzit zăvorul căzînd şi rîsul se şterse din urechile noastre.

Înainte de-a putea rosti o vorbă în acea cameră, am fost uluit auzind bubuitul unui tunet îndepărtat.

Purtasem cu mine în casă impresia vie a unui frumos clar de lună, fără nici o scamă de nor pe cer. Nu-mi puteam crede urechilor. Trimis de tînăr în străinătate pentru studii, nu eram familiarizat cu cel mai temut fenoment natural al ţării mele de baştină. Am văzut, cu inexprimabilă uimire, o privire de groază în ochii şefului meu. Brusc am simţit că ameţesc ! Generalul se clătină, lovindu-se cu putere de mine ; fata păru a se roti în mijlocul camerei, lumînarea îi căzu din mînă şi flacăra se stinse ; un strigăt ascuţit de „Îndurare !", venind de la bătrînă, îmi sfredeli urechile. În întunericul ca smoala am auzit tencuiala pereţilor căzînd pe duşumea. Era un noroc că nu exista tavan. Oprit la zăvorul uşii, am auzit scrîşnetul ţiglelor încetînd deasupra capului. Şocul trecuse.

„Afară din casă ! Uşa ! Zboară, Santierra, zboară !", răcni generalul. Ştiţi, domnilor, în ţara noastră nici cei mai bravi nu se ruşinează de frica pe care cutremurele de pămînt o vîră în toate simţurile unui om. Nimeni nu se poate obişnui cu aşa ceva. Experienţa repetată nu face decît să crească dominaţia acelei terori fără nume.

Eram la primul meu cutremur şi am fost cel mai calm dintre toţi. Am înţeles că trosnetul de-afară fusese cauzat de verandă, cu coloanele ei de lemn, şi de prăbuşirea frontonului acoperit cu ţigle. Următorul val urma să distrugă casa, probabil. Uruitul acela ca de tunet se apropia iar. Generalul se agita în jurul camerei, să găsească uşa probabil. Făcea un zgomot de parcă ar fi încercat să se urce pe pereţi şi l-am auzit limpede pomenind numele cîtorva sfinţi.

„Afară, afară, Santierra !", zbieră el.

Vocea fetei era singura pe care n-o auzisem.

„Generale, am strigat, nu pot clinti uşa ! Sîntem blocaţi înăuntru !"

Nu i-am mai recunoscut vocea în strigătul de blestem şi disperare pe care-l lăsă să-i scape. *Señores,* cunosc mulţi oameni în ţara mea, mai ales în provinciile încercate de cutremure, care nu mănîncă, nu dorm, nu se roagă, nici măcar nu joacă cărţi cu uşile închise. Primejdia nu stă în pierderea de timp, ci în altceva : în faptul că mişcările pereţilor pot împiedica uşa să se mai deschidă.

Eram prinşi şi nu aveam de la cine aştepta ajutor. Nu există om în ţara mea care să intre într-o casă, în timp ce pămîntul vibrează. N-a fost niciodată. Cu o singură excepţie : Gaspar Ruiz.

Ieşise din hogeacul în care se ascunsese undeva, pe-afară, şi se căţără peste grinzile de lemn ale verandei dărîmate. Peste îngrozitorul muget subpămîntean al iminentei distrugeri am auzit o voce puternică strigînd „Erminia !", cu plămîni de uriaş. Un cutremur de pămînt este un mare omogenizator de diferenţe. Mi-am adunat toată tăria împotriva copleşitoarei terori. „E aici !", am strigat eu ca răspuns. Un răget ca de fiară furioasă îmi răspunse, în timp ce capul mi se învîrtea, inima îmi căzuse în călcîie şi transpiraţia de groază îmi curgea şuvoaie pe frunte.

Avu putere să ridice unul dintre stîlpii grei ai verandei. Ţinîndu-l sub braţ ca pe o lance, dar cu ambele mîini, şarjă nebuneşte casa-n balans cu forţa unui berbece, făcînd ţăndări uşa şi năvălind înăuntru, cu capul înainte, peste trupurile noastre prăvălite. Eu şi generalul ne adunarăm de pe jos, ţîşnirăm afară împreună, fără să ne uităm înapoi pînă cînd n-am trecut drumul. Atîunci, agăţîndu-ne unul de altul, furăm martori cum casa se transformă, brusc, într-un morman de moloz fără formă, în spatele unui bărbat care se clătina în direcţia noastră, purtînd o formă de femeie adunată în braţe. Părul ei lung şi negru îi atîrna pînă aproape la picioare. O lăsă cu veneraţie jos, pe pămîntul vălurind şi lumina lunii străluci pe ochii ei închişi.

Señores, încălecarăm cu greutate. Caii noştri se cabrau înnebuniţi, ţinuţi de soldaţii care veniseră alergînd din toate părţile. Nimeni nu se mai gîndea să-l prindă pe Gaspar Ruiz. Ochii oamenilor şi animalelor luceau de-o frică sălbatică. Generalul meu se apropie de Gaspar Ruiz, care stătea nemişcat ca o statuie, aplecat asupra fetei. Se lăsă scuturat de umăr, fără să-şi ia ochii de la faţa ei.

„*Que guape !* îi strigă generalul în ureche. Eşti cel mai brav bărbat de pe pămînt. Mi-ai salvat viaţa. Sînt generalul Robles. Vino la cartierul meu general mîine, dacă prin mila Domnului mai ajungem să vedem ziua de mîine !"

Nici nu tresări. Parcă era surd, fără sentimente, insensibil.

Pornirăm călări spre oraşul plin de rudele noastre, de prieteni, cei la a căror soartă nu îndrăzneam să ne gîndim. Soldaţii alergau pe lîngă caii noştri. Totul fu uitat în imensitatea catastrofei ce cuprinsese o ţară întreagă.

. . . . . .

Gaspar Ruiz văzu că fata deschide ochii. Ridicarea genelor ei păru să-l trezească dintr-o transă. Erau singuri; strigătele de groază şi durere ale oamenilor fără acoperămînt umpleau cîmpurile coastei îndepărtate şi imense, ajungînd ca o şoaptă la singurătatea lor.

Ea se ridică repede în picioare, aruncînd priviri înfricoşate în toate părţile.

„Ce se-ntîmplă ? ! strigă ea încetişor şi scrutîndu-i faţa. Unde mă aflu ?"

El lăsă trist capul în jos, fără un cuvînt.

„... Cine eşti ?"

Îngenunche uşor în faţa ei şi-i atinse poala rochiei de postav aspru. „Sclavul tău", spuse el.

Atunci văzu ea grămada de moloz ce-i fusese casă, înceţoşată încă în norul de praf. „Ah !" strigă ea, apăsîndu-şi fruntea cu palma.

„Te-am scos de-acolo", şopti el la picioarele ei.

„Şi ei ?", întrebă ea într-un hohot de plîns.

El se ridică şi, ţinînd-o în braţe, o conduse blînd spre ruina informă pe jumătate acoperită de alunecarea de pămînt. „Vino şi ascultă", spuse.

Luna senină îi văzu căţărîndu-se pe acea grămadă de pietre, bîrne şi grinzi, care era un mormînt. Îşi puseră urechea la crăpături, atenţi să audă un geamăt, un oftat de durere.

Într-un sfîrşit îi spuse :

„Au murit fulgerător. Ai rămas singură".

Ea se aşeză pe un capăt de lemn şi-şi puse braţul peste faţă. El aşteptă, apoi îşi apropie buzele de urechea ei. „Să plecăm", şopti.

„Niciodată — niciodată de-aici", strigă ea zvîrlindu-şi braţele deasupra capului.

El se încovoie asupră-i şi braţele ei ridicate îi căzură pe umeri. O ridică, se îndreptă şi începu să meargă, uitîndu-se drept înainte.

„Ce faci ?“ întrebă ea slab.

„Fug de duşmanii mei“, spuse el, fără a arunca o singură privire uşoarei lui poveri.

„Cu mine ?“ oftă ea neajutorată.

„Niciodată fără tine, spuse el. Tu eşti puterea mea“.

O strînse mai aproape de sine. Faţa îi era gravă şi paşii siguri. Incendiile ce izbucneau în ruinele satelor distruse punctau cîmpia cu focuri roşii ; şi vuietul lamentaţiilor depărtate, strigătele de „Îndurare ! Îndurare“ formau un murmur dezolant pentru urechi. Continua să meargă, solemn şi decis, de parcă ar fi purtat ceva sfînt, fragil şi preţios.

Pămîntul se clătina din cînd în cînd sub picioarele lui.

IX

Cu mişcări de-o atenţie absentă şi cu un aer distrat, bătrînul general Santierra îşi aprinse o ţigară de foi, lungă şi groasă.

— Trecură multe ore bune înainte de-a putea trimite o echipă înapoi, la rîpă, le spuse el oaspeţilor. Găsiserăm o treime din oraş la pămînt, restul zdruncinat ; şi locuitorii, bogaţi şi săraci, reduşi la aceeaşi stare de disperare, în urma dezastrului universal. Veselia prefăcută a unora contrasta cu disperarea altora. În confuzia generală, un număr de hoţi bestiali, fără frică de Dumnezeu ori oameni, deveniră un pericol pentru cei care reuşiseră să-şi salveze din dărîmăturile caselor cîteva lucruri de valoare. Strigînd „Îndurare“ mai tare decît toţi la fiecare zguduire şi bătîndu-şi pieptul cu o mînă, aceşti ticăloşi jefuiau sărmanele victime cu cealaltă, neezitînd să treacă nici la crimă.

Divizia generalului Robles era în întregime ocupată cu păzirea cartierelor distruse ale oraşului de devastările acestor monştri inumani. Luat cu îndatoririle mele de ofiţer de serviciu abia dimineaţa m-am putut ocupa şi de propria familie. Mama şi surorile mele scăpaseră cu viaţă din sala de bal în care le lăsasem la începutul serii. Îmi amintesc cele două frumoase tinere — Dumnezeu să le odihnească

sufletele — de parcă le-aş vedea în clipa asta, în grădina casei noastre distruse, palide dar fără istov, îngrijindu-i pe cîţiva dintre sărmanii noştri vecini, în rochiile lor murdare de bal şi cu praful zidurilor dărîmate în păr. Cît despre mama, avea un suflet stoic în trupul ei firav. Pe jumătate acoperită cu un şal scump, era aşezată pe un scaun rustic, la marginea bazinului ornamental, care fusese fîntîna ce-şi încetase jocurile arteziene pentru totdeauna din noaptea aceea.

De-abia am avut timp să le îmbrăţişez copleşit de bucurie că şeful meu, trecînd pe acolo, mă expedie la rîpă cu cîţiva soldaţi, să-l aduc pe uriaşul meu, cum îi spunea el, şi pe fata aceea palidă.

Dar nu mai aveam pe cine aduce. O alunecare de pămînt acoperise ruinele casei ; mai era doar o uriaşă movilă de moloz din care răsăreau capetele unor grinzi ici şi colo — altceva nimic.

Astfel sfîrşiră tribulaţiile familiei acelui regalist. Un mormînt enorm şi nebinecuvîntat îi înghiţise de vii, în încăpăţînarea lor nefericită împotriva voinţei de libertate a unui popor. Şi fiica lor dispăruse.

Că Gaspar Ruiz o dusese de-acolo, mi-am dat seama imediat. Dar cum posibilitatea nu fusese prevăzută, nu aveam instrucţiuni să-i urmăresc. Şi, desigur, nu-mi ardea de asta. Nu mai aveam încredere în rolul meu de mediator. Nu se bucurase de nici un succes şi nici măcar nu păruse creditabil. Plecase deci. Ei bine, să plece. Şi-o luase cu el pe fata aceea regalistă ! Nici nu se putea mai bine. *Vaya con Dios !* Nu era momentul potrivit să ne ocupăm de un dezertor care, pe drept ori pe nedrept, ar fi trebuit să fie mort şi de o fată pentru care ar fi fost mai bine să nu se fi născut.

Aşa că mi-am condus oamenii înapoi, spre oraş.

După cîteva zile, ordinea fiind restabilită, toate familiile mai importante, inclusiv a mea, se mutaseră în Santiago. Aveam o casă frumoasă acolo. În acelaşi timp, divizia lui Robles a fost mutată într-un nou cantonament, lîngă capitală. Această schimbare se potrivea foarte bine cu sentimentele mele familiale şi amoroase.

Într-o noapte, ceva mai tîrziu, am fost chemat la şeful meu. L-am găsit pe generalul Robles la cartierul lui

general, relaxat, fără uniformă, bînd brandy fără apă dintr-o stacană — ca o precauţie, obişnuia el să spună, împotriva insomniilor provocate de muşcăturile ţînţarilor. Era un bun soldat şi m-a învăţat arta şi practica războiului. Nu-i nici o îndoială că Dumnezeu nu fusese zgîrcit cu sufletul său ; căci motivele lui n-au fost niciodată altele decît patriotice, chiar dacă firea îi era irascibilă. Cît despre folosirea plaselor pentru ţînţari, le considera femeieşti, ruşinoase, nevrednice pentru un soldat.

Am văzut de la prima privire că faţa lui, deja foarte roşie, avea o expresie de aprinsă bună-dispoziţie.

„Aha, *señor teniente !* strigă el, pe cînd salutam la uşă. Ţine-te bine. Uriaşul tău a apărut iar."

Îmi întinse o scrisoare împăturită, care am văzut că era adresată „Comandantului Suprem al Armatelor Republicane."

„Asta, continuă generalul Robles cu vocea lui puternică, a fost strecurată de un băiat în mîna unei santinele de la Cartierul General, în timp ce omul stătea şi se gîndea la iubita lui, fără îndoială, căci, înainte de a-şi fi venit în fire, băiatul dispăruse în mulţimea din piaţă şi susţine că nu l-ar mai cunoaşte nici dacă ar fi să-l tai."

Şeful meu îmi spuse apoi că soldatul dăduse scrisoarea sergentului de gardă şi că, pînă la urmă, aceasta a ajuns în mîinile comandantului nostru. Excelenţa sa a binevoit să ia cunoştinţă de conţinutul ei cu propriii ochi. După aceea i-a încredinţat în mod confidenţial afacerea generalului Robles.

Scrisoarea, domnilor, nu mi-o pot acum aminti textual. Am văzut semnătura lui Gaspar Ruiz. Avea curaj tipul. Smulsese un suflet din cataclism, amintiţi-vă. Şi acum acest suflet era cel care-i dictase termenii scrisorii. Tonul acesteia era foarte independent. Îmi amintesc că mi-a atras atunci atenţia prin noblеţe, demnitate. Era, nici o îndoială, scrisoarea ei. Acum mă cutremur la grozăvia duplicităţii ei. Gaspar Ruiz era pus să se plîngă de nedreptatea căreia îi fusese victimă. Invoca comportamentul lui plin de fidelitate şi curaj. Fiind salvat de la moarte prin miraculoasa intervenţie a Providenţei, nu se putea gîndi la altceva decît la reabilitarea propriei imagini. Aceasta, scria el, nu mai spera s-o poată face în

armată, ca soldat discreditat şi încă sub suspiciune. Avea de gînd să dea o dovadă covîrşitoare a fidelităţii sale. Şi sfîrşea prin a-i propune generalului o întîlnire la miezul nopţii în mijlocul Plazei, în faţă la Moneta. Semnalul era trei scăpărări din amnar, ceea ce nu era nici prea bătător la ochi, fiind totuşi destul de clar pentru o recunoaştere.

San Martin, marele eliberator, iubea bărbaţii îndrăzneţi şi curajoşi. În afară de asta era drept şi îngăduitor. I-am relatat din povestea omului tot ce ştiam şi am primit ordin să-l însoţesc în noaptea hotărîtă. Semnalele fură corect schimbate. Era miezul nopţii şi întregul oraş cufundat în întuneric şi linişte. Cele două siluete negre se întîlniră în mijlocul vastei Plaza şi, ţinîndu-mă la o discretă distanţă, am ascultat timp de o oră sau mai bine murmurul vocii lor. Apoi generalul îmi făcu semn să mă apropii ; şi în timpul acesta l-am auzit pe San Martin, care era curtenitor cu cei simpli ca şi cu cei de neam, oferindu-i lui Gaspar Ruiz ospitalitatea cartierului general pentru noapte. Dar soldatul refuză, spunînd că nu-i vrednic de acea onoare înainte de-a face ceva.

„Nu puteţi avea un dezertor de rînd ca oaspete, excelenţă", protestă el cu un rîs uşor şi, făcînd cîţiva paşi înapoi, dispăru încet în noapte.

Comandantul Suprem îmi spuse pe cînd ne întorceam: „Prietenul nostru Ruiz avea pe cineva cu el. Am văzut două siluete la un moment dat. A fost un însoţitor mai mult decît discret".

Observasem şi eu altă umbră alăturîndu-se umbrei dispărînde a lui Gaspar Ruiz. Păruse a fi un tip scund în poncho şi cu pălărie largă. Şi mă întrebam ca prostul cine putuse fi cel căruia i-a acordat încrederea sa. Trebuia să-mi fi dat seama că nu putea fi altcineva decît acea fatală fată — vai !

Unde o ţinea ascunsă, nu ştiu. Avea — s-a aflat după aceea — un unchi, fratele mamei lui, mic negustor în Santiago. Probabil acolo găsise ea adăpost şi hrană. Orice ar fi găsit trebuie să fi fost destul de sărăcăcios ca să-i biciuiască mîndria şi să-i întreţină mînia şi ura. Era sigur că nu l-a însoţit în prima ispravă pe care şi-o asumase.

A fost nici mai mult, nici mai puțin decît distrugerea unui depozit de materiale de război adunate în secret de către autoritățile spaniole în sud, într-un oraș numit Linares. Lui Gaspar Ruiz i se încredințase un detașament restrîns, dar se dovediseră a fi demni de încrederea lui San Martin. Sezonul nu era favorabil. Trebuiseră să înnoate în rîuri umflate. Părea, oricum, că au călărit zi și noapte, devansînd vestea incursiunii lor și, ținînd-o drept spre oraș — o sută de mile în inima teritoriului inamic, pînă la crăpat de ziuă călăriră cu sabia în mînă, luînd prin surprindere mica garnizoană. Au șters-o fără să opună nici o rezistență, lăsînd cea mai mare parte a ofițerilor în mîinile lui Gaspar Ruiz.

O explozie generală a prafului de pușcă încununa asediul magaziilor, cărora călăreții le dăduseră foc fără să piardă vremea. În mai puțin de șase ore călăreau înapoi, cu aceeași viteză nebună, fără să fi pierdut un singur om. Oricît de buni ar fi fost, o astfel de faptă n-ar fi putut fi dusă la îndeplinire fără un comandant și mai bun.

Cînam la cartierul general cînd Gaspar Ruiz aduse el însuși vestea succesului său. Și era o mare lovitură dată trupelor regaliste. Ca dovadă ne înfățișă drapelul garnizoanei. Îl scoase de sub poncho și îl zvîrli pe masă. Omul era transfigurat ; avea ceva exultant și provocator în expresia feței. Stătea în spatele scaunului generalului San Martin și se uita mîndru la noi toți. Avea o bonetă rotundă albastră tivită cu bentiță argintie și puteam vedea o cicatrice mare, albă, la rădăcina gîtului său ars de soare.

Cineva l-a întrebat ce făcuse cu ofițerii spanioli capturați.

Ridică din umeri disprețuitor. „Ce întrebare ! Într-un război de partizani nu te mai împovărezi cu prizonieri. I-am lăsat liberi, și aici sînt ciucurii săbiilor."

Aruncă un mănunchi întreg pe masă, peste steag. Atunci generalul Robles, pe care-l însoțeam, grăi cu vocea lui puternică și groasă : „Așa ! Atunci nu știi încă, bravul meu prieten, cum trebuie dus un război ca al nostru. Trebuia să fi făcut asta !" Și-și trecu muchia palmei peste propriul gît.

Vai, domnilor ! Era adevărat că de ambele părți această înfruntare, atît de eroică în natura ei, era pătată de fero-

citate. Murmurele stîrnite de cuvintele generalului Robles nu fură în nici un caz unanime în ton. Dar generosul şi bravul San Martin preţui gestul uman şi-i arătă lui Ruiz un loc la dreapta sa. Apoi, ridicîndu-se cu paharul plin, propuse un toast : „Cavaleri şi tovarăşi de arme, să bem cu toţii în sănătatea căpitanului Gaspar Ruiz". Şi, cînd ne-am golit paharele a continuat : „Am intenţia să-i încredinţez paza graniţei noastre de sud, în timp ce noi vom pleca departe, să-i eliberăm pe fraţii noştri din Peru. Cel pe care duşmanul nu l-a putut opri să nu dea o lovitură în chiar inima teritoriului său, va şti cum să protejeze populaţia paşnică pe care o lăsăm în urmă, ca să ne îndeplinim sarcina noastră sfîntă". Şi-l îmbrăţişă pe tăcutul Gaspar Ruiz, aflat în dreapta sa.

Ceva mai tîrziu, cînd ne-am ridicat cu toţii de la masă, m-am apropiat de cel mai nou căpitan al armatei să-l felicit. „Căpitane Ruiz, am adăugat, probabil că n-ai nimic împotrivă să-i spui unui om care totdeauna a crezut în onestitatea caracterului tău, ce s-a întîmplat cu Dona Erminia în noaptea aceea ?"

La această prietenească întrebare el se schimbă la faţă. Se uită la mine pe sub sprîncene cu privirea grea şi mohorîtă — de *guasso*. „*Señor teniente*, spuse el răguşit, ca şi cum abia s-ar fi putut abţine, nu mă întreba despre *señorita*, pentru că prefer să nu mă gîndesc deloc la ea cînd sînt printre dumneavoastră".

Privi încruntîndu-se în jurul încăperii, plină de ofiţeri care fumau şi discutau. Desigur, n-am mai insistat.

Acestea, domnilor, au fost ultimele cuvinte pe care aveam să-l aud rostindu-le pentru multă, multă vreme. Chiar în ziua următoare ne-am îmbarcat pentru anevoioasa noastră expediţie în Peru şi doar am auzit despre isprăvile lui Gaspar Ruiz în toiul propriilor noastre bătălii. Fusese numit responsabil militar al provinciilor noastre sudice. Îşi constituise o *partita*. Dar îngăduinţa sa faţă de duşmanul înfrînt îl nemulţumi pe guvernatorul civil care era un om rigid, dificil, plin de suspiciuni. El înaintă rapoarte împotriva lui Gaspar Ruiz guvernului suprem unul dintre acestea fiind despre faptul că se căsătorise public, cu mare pompă, cu o femeie cu vederi regaliste. Era limpede că urmau să izbucnească certuri între aceşti

doi oameni cu firi atît de diferite. Pînă la urmă guvernatorul civil începu să se plîngă de inactivitatea lui şi să facă aluzii la trădare, care, scria el, n-ar fi o surpriză din partea unui om cu astfel de antecedente. Gaspar Ruiz auzi. Mînia lui se aprinse şi femeia aceea, totdeauna lîngă el, se pricepu s-o hrănească cu vorbe perfide. Nu ştiu dacă într-adevăr guvernatorul suprem — cum s-a plîns el mai tîrziu — a transmis ordinul să fie arestat. Pare a fi cert că guvernatorul civil începuse să unelteaască cu ofiţerii lui şi că Gaspar Ruiz a descoperit faptul.

Într-o seară, cînd guvernatorul dădea o *tertullia,* Gaspar Ruiz, urmat de şase oameni în care putea avea încredere, apăru călare prin oraş pînă la uşa primăriei şi intră în hol înarmat, cu pălăria pe cap. Cînd guvernatorul, nemulţumit, îi ieşi în întîmpinare, el îl prinse pe sărmanul om în braţe, îl scoase din mijlocul oaspeţilor îngroziţi, ca şi cum ar fi fost un copil, şi-l aruncă pe scările de la ieşire pînă în stradă. O îmbrăţişare furioasă din partea lui Gaspar Ruiz ar fi ajuns ca să lase un gigant fără viaţă ; dar pe lîngă asta călăreţii lui Gaspar Ruiz îşi goliră pistoalele în trupul guvernatorului care zăcea nemişcat la baza scărilor.

X

— După acest act de justiţie — cum îi spunea el — Ruiz trecu Rio Blanco, urmat de cea mai mare parte a oamenilor săi şi se fortifică pe o colină. O companie de trupe regulate, trimisă nebuneşte împotriva lui, fu împresurată şi distrusă aproape pînă la ultimul om. Alte expediţii, deşi mai bine organizate, au fost tot atît de lipsite de succes.

În timpul acestor hărţuieli sîngeroasa lui tovarăşă de viaţă a început să apară prima oară călărind la dreapta sa. Devenind mîndru şi încrezător după aceste succese, Ruiz nu mai şarja în fruntea propriei *partita,* ci, arogant ca un general, dirijînd mişcările unei armate, rămînea în spate ; stînd înţepenit în şa pe o înălţime, transmitea ordine. Ea fu văzută de mai multe ori lîngă el şi multă vreme se crezu a fi un bărbat. Se vorbi atunci mult despre un şef misterios cu faţa palidă, căruia i se atribuiau înfrîngerile trupelor noastre. Călărea ca o indiancă în şa,

purtînd o pălărie bărbătească cu boruri largi şi un poncho de culoare închisă. Mai tîrziu, în zilele lor cele mai bune, ponchoul fu brodat cu aur şi ea îşi mai puse atunci şi sabia sărmanului Don Antonio de Leyva. Acest veteran ofiţer chilian, avînd nenorocul de-a fi împresurat cu puţinele lui trupe şi rămînînd fără muniţii, îşi găsise moartea în mîinile indienilor Arauco, aliaţii şi auxiliarii lui Gaspar Ruiz. Acesta a fost fatalul eveniment cunoscut multă vreme ca „Masacrul din insulă". Sabia nefericitului ofiţer îi fu dăruită de Peneleo, şeful araucan ; căci aceşti indieni, impresionaţi de înfăţişarea ei, de paloarea morbidă a feţei pe care nici soarele şi vremea nu păreau s-o ardă, de indiferenţa ei calmă sub foc, o vedeau ca pe o fiinţă supranaturală ori cel puţin ca pe o vrăjitoare. Prin această superstiţie, prestigiul şi autoritatea lui Gaspar Ruiz printre aceşti oameni ignoranţi sporiră mult. Ea trebuia să-şi fi savurat la maximum răzbunarea în ziua aceea în care şi-a încins sabia lui Don Antonio de Leyva. N-o lăsă de la cingătoare, pînă cînd nu şi-a pus hainele femeieşti — nu că ar fi vrut ori ar fi putut-o folosi, dar îi plăcea s-o simtă lovind-o peste coapsă, ca un simbol al dezonorării armatelor republicii. Era insaţiabilă. Mai mult, pe drumul pe care-l împinsese pe Gaspar Ruiz, nu era oprire. Prizonierii care scăpaseră — şi aceştia nu erau mulţi — obişnuiau să povestească cum reuşea prin cuvinte şoptite să-i schimbe expresia feţei şi să-i trezească înverşunarea sleită. Spuneau că, după fiecare încăierare, după fiecare raid, după fiecare acţiune încununată de succes, se repezea călare pînă la ea şi-i scruta faţa. Calmul ei arogant nu se destindea niciodată. Îmbrăţişarea ei, domnilor, trebuie să fi fost tot atît de rece ca a unei statui. El încerca să-i topească inima de gheaţă într-un şuvoi de sînge cald. Cîţiva ofiţeri de marină englezi care-l vizitară în acea perioadă observară caracterul ciudat al pasiunii sale.

La mişcările de surpriză şi curiozitate în auditoriu, generalul Santierra făcu o pauză.

— Da, ofiţeri de marină englezi, repetă el. Ruiz acceptase să-i primească, ca să discute eliberarea unor prizonieri de naţionalitatea dumneavoastră. În teritoriul pe care-l controla el, de la coastă pînă la Cordilieri, era şi un golf în care corăbiile de pe atunci, după ce ocoleau Ca-

pul Horn, obişnuiau să se oprească pentru lemne şi apă. Acolo, momind echipajul pe ţărm, el captură bricul balenieră *Hersalia*, apoi se făcu prin surprindere stăpînul a încă două corăbii, una engleză şi alta americană.

Se zvonea că visa să-şi facă o flotă proprie. Dar aceasta, desigur, era imposibil. Totuşi, echipînd bricul cu o parte din propriul echipaj şi punînd un ofiţer şi mai mulţi oameni de-ai săi la bord, l-a trimis spre guvernatorul spaniol al insulei Chiloe cu un raport despre acţiunile sale şi a cerut ajutor împotriva rebelilor. Guvernatorul nu-l putea ajuta prea mult ; dar îi trimise două piese uşoare de artilerie, o scrisoare cu complimente împreună cu numirea în gradul de colonel al forţelor regaliste şi un steag mare spaniol. Acest stindard fu arborat cu multă ceremonie deasupra casei sale, în inima ţinutului Arauco. Mai mult ca sigur că, în acea zi, Dona Erminia trebuie să-i fi zîmbit soţului ei cu o rezervă mai puţin arogantă.

Ofiţerul cu cel mai înalt grad din escadronul englez de pe coasta noastră protestă pe lîngă guvern în legătură cu aceste capturări. Dar Gaspar Ruiz refuză să trateze cu noi. Atunci o fregată engleză intră în golf şi căpitanul ei, doctorul şi doi locotenenţi înaintară pe continent cu documente de liberă trecere. Fură bine primiţi şi petrecură trei zile ca oaspeţi ai şefului insurgenţilor. Un fel de stat major primitiv fusese orînduit în incinta acelei reziденţe. Era ticsit cu ce se jefuise din oraşele de frontieră. Cînd au fost primiţi prima oară în sala principală, o văzură pe nevasta lui culcată (starea sănătăţii ei nu era bună) şi pe Gaspar Ruiz aşezat la capul patului. Pălăria îi zăcea pe podea şi mîinile i se odihneau pe mînerul sabiei.

Pe tot parcursul primelor discuţii el nu şi-a luat mîna de pe garda sabiei decît odată, ca să aranjeze cuverturile pe ea, cu atingeri uşoare, grijulii. Observară că, de cîte ori vorbea ea, îşi fixa privirea asupră-i cu o atenţie întrebătoare, ţinîndu-şi respiraţia şi părînd să uite de existenţa lumii ca şi de propria lui existenţă. În timpul petrecerii de despărţire, la care ea participă culcată pe pat, el izbucni în plîngeri asupra modului cum fusese nedreptăţit. După plecarea generalului San Martin fusese împresurat de spioni, calomniat de oficialităţi civile, meritele lui ignorate şi chiar viaţa ameninţată de guvernul

chilian. Se ridică de la masă, tună blesteme păşind turbat prin încăpere, apoi se aşeză pe pat, la picioarele nevesti-sii, pieptul lui palpitînd, cu ochii fixaţi în podea. Ea se întinse pe spate, cu capul între perne şi ochii aproape închişi.

„Şi acum sînt un respectat ofiţer spaniol", adăugă el cu voce calmă.

Căpitanul fregatei engleze găsi atunci prilejul să-l informeze cu blîndeţe că Lima căzuse şi că, în termenii unei convenţii, spaniolii se retrăgeau de pe întregul continent.

Gaspar Ruiz îşi ridică capul şi, fără ezitare, vorbind cu o stăpînită vehemenţă, declară că, dacă ar fi să nu mai rămînă un singur ofiţer în toată America de Sud, el va continua să lupte în Chile pînă la ultima picătură de sînge. Cînd îşi termină această nebunească tiradă, mîna albă şi lungă a nevestei sale se ridicase şi-i mîngîie doar genunchiul cu vîrful degetelor o fracţiune de secundă.

Cît au mai rămas ofiţerii acolo, nu mai mult de o jumătate de oră după banchet, acel feroce conducător al unei *partita* disperate îi copleşi cu amabilităţi şi gentileţe. Fusese ospitalier şi înainte, dar acum părea că nu ştie ce să mai facă pentru confortul şi siguranţa călătoriei de întoarcere a oaspeţilor la corabia lor.

Nimic, mi s-a spus, n-ar fi putut prezenta un contrast mai mare cu violenţa din ultima vreme ori cu obişnuita reţinere tăcută ce-i era în fire. Ca un om entuziasmat peste măsură din cauza unei fericiri neaşteptate, el revărsa bunăvoinţă, amabilitate şi atenţii. Îi îmbrăţişă pe ofiţeri ca pe nişte fraţi, aproape cu lacrimi în ochi. Prizonierii eliberaţi fură cadorisiţi fiecare cu cîte-o monedă de aur. În ultima clipă, brusc, declară că nu poate să nu înapoieze proprietarilor vaselor comerciale toate bunurile lor. Această neaşteptată generozitate cauză amînări ale plecării şi prima etapă de drum fu foarte scurtă.

Seara, tîrziu, Gaspar Ruiz călări cu o escortă pînă la focul lor de tabără, aducînd cu el un catîr încărcat cu canistre de vin. Venise, spunea el, să închine o cupă cu prietenii lui englezi, pe care nu-i va mai vedea niciodată. Era cherchelit şi vesel. Le povesti întîmplări din propriile expediţii, rîdea ca un copil, împrumută o chitară de la catîrgiul comandantului englez şi, stînd cu picioarele încru-

cișate pe elegantul său poncho întins în lumina jăraticului, cîntă, cu voce caldă un cîntec *guasso* de dragoste. Apoi capul îi căzu în piept, lăsă mîinile să-i atîrne ; chitara îi căzu de pe genunchi, și o liniște profundă se lăsă peste tabără după cîntecul de dragoste al acestui necruțător partizan ce făcuse pe atîția dintre ai noștri să plîngă pentru casele lor distruse și pentru iubirile lor frînte.

Înainte ca cineva să fi putut scoate un cuvînt, el se ridică brusc de jos și ceru să i se aducă calul.

„Adio, prieteni ! strigă el. Mergeți cu Dumnezeu. Vă iubesc. Și spuneți limpede celor din Santiago că între Gaspar Ruiz, colonel al regelui Spaniei, și corbii republicani din Chile e război pînă la ultima suflare — război ! război ! război !"

Cu un strigăt puternic de „Război ! război ! război !", pe care îl preluă escorta lui, se depărtară călări, și sunetul copitelor și al vocilor muri în spațiile dintre versanții colinelor.

Cei doi tineri ofițeri englezi erau convinși că Ruiz era nebun. Cum se spune, îi lipsea o doagă — nu ? Dar doctorul, un scoțian atent, cu o fire filozofică și foarte subtilă, îmi spuse că era vorba de un cu totul neobișnuit caz de posedare. L-am întîlnit mulți ani mai tîrziu, dar își amintea evenimentul foarte bine. Îmi mai spuse că, după părerea lui, acea femeie l-a dus pe Gaspar Ruiz la înfăptuirea unei sîngeroase trădări nu prin influență directă, ci prin modul subtil prin care trezea și ținea vie în mintea lui simplă un sentiment covîrșitor, de ireparabilă greșeală. Se prea poate, se prea poate. Dar eu aș spune că turnase jumătate din sufletul ei răzbunător în lutul puternic al acelui bărbat, cum ai turna boală, nebunie și otravă într-o cupă goală.

Dacă a voit război, a avut din plin cînd armata noastră victorioasă a început să se întoarcă din Peru. Operațiuni sistematice fură îndreptate împotriva acestei pete pe onoarea și prosperitatea greu cîștigatei noastre independențe. Generalul Robles era la comandă, cu binecunoscuta lui severitate nemiloasă. Represaliile sălbatice fură inițiate de ambele părți și nici una nu dădu dovadă de vreun pic de milă. Cîștigîndu-mi avansarea în campania din Peru, eram căpitan în statul major.

Gaspar Ruiz se găsi la grea strîmtoare ; în acelaşi timp, aflarăm prin intermediul unui preot fugar, care fusese săltat din presbiteriul bisericii lui de ţară, făcut să galopeze optzeci de mile printre coline şi să oficieze ceremonia de botez, că li se născuse o fiică. Ca să sărbătorească momentul, îmi închipui, Ruiz execută una sau două abile intruziuni prin surprindere în spatele forţelor noastre şi înfrînse detaşamentele trimise să-i taie retragerea. Pe generalul Robles aproape că-l lovi apoplexia de furie. Avu astfel încă un motiv de insomnie pe lîngă muşcăturile ţînţarilor ; dar împotriva acestuia, domnilor, stacanele de brandy n-aveau mai mult efect decît tot atîtea înghiţituri de apă. Îşi luă obiceiul să se răţoiască şi să mă ocărască pentru uriaşul meu. Şi, din nerăbdarea de-a termina această campanie lipsită de glorie, mă tem că toţi ofiţerii tineri deveniserăm nesăbuiţi şi dispuşi să ne luăm riscuri exagerate în serviciu.

Totuşi, încet, pas cu pas, coloanele noastre se strîngeau în jurul lui Gaspar Ruiz, deşi reuşise să scoale toată populaţia araucană a indienilor sălbatici împotriva noastră. Apoi, un an sau ceva mai tîrziu, guvernul află prin intermediul agenţilor şi spionilor că intrase printre altele în alianţă cu Carreras, aşa-zisul dictator al aşa-zisei Republici de Mendoza, aflată de cealaltă parte a munţilor. Că Gaspar Ruiz avusese intenţii politice serioase, ori că îl interesase doar să-şi asigure o retragere sigură pentru nevastă şi copil, în timp ce continua fără remuşcări războiul lui de atacuri prin surpriză şi masacre, n-aş putea să spun. Alianţa, oricum, era un fapt. Înfrînt în încercarea de-a împiedica înaintarea noastră dinspre mare, retras cu obişnuita lui iuţeală, se pregătea pentru o nouă încercare grea şi hazardată şi începu prin a-şi trimite nevasta şi fetiţa peste lanţul Pequena, la frontiera cu Mendoza.

XI

Dar Carreras, sub masca politicii şi a liberalismului, era un ticălos de cea mai joasă speţă, şi nefericita ţară a Mendozei era victima hoţilor, jefuitorilor, trădătorilor şi criminalilor care formau partidul lui. El era, sub o înfăţi-

şare nobilă, un om lipsit de inimă, milă, onoare ori conştiinţă. Nu aspira spre nimic altceva decît spre tiranie şi, deşi s-ar fi folosit de Gaspar Ruiz în scopurile sale ticăloase, el îşi dădu curînd seama că, punîndu-se bine cu guvernul chilian, îşi va sluji scopurile mai bine. Roşesc spunînd că a făcut guvernului nostru propunerea să ne livreze, în anumite condiţii, nevasta şi copilul acelui om care avusese încredere în cuvîntul lui şi că această ofertă a fost acceptată.

Încă în drum spre Mendoza, prin trecătoarea Pequena, ea fu înşelată de escorta formată din oamenii lui Carreras şi predată ofiţerului ce comanda un fort chilian pe platoul de la picioarele lanţului principal al Cordilierilor. Această atroce tranzacţie mă putea costa scump, pentru că se întîmpla să fiu prizonier în tabăra lui Gaspar Ruiz, cînd primi această veste. Fusesem capturat în timpul unei recunoaşteri, cei cîţiva oameni ai escortei mele fiind măcelăriţi de indienii din garda lui. Am fost scutit de aceeaşi soartă, pentru că m-a recunoscut la timp. Fără îndoială, prietenii mei mă credeau mort şi nici eu n-aş fi dat prea mult pentru viaţa mea, nici o clipă. Dar uriaşul mă trată foarte bine pentru că, spunea el, totdeauna crezusem în nevinovăţia lui şi încercasem să-l ajut pe vremea cînd fusese victima nedreptăţii.

„Şi acum, mi se adresa el, vei vedea că spun totdeauna adevărul. Eşti în siguranţă".

Nu m-am prea simţit în siguranţă, cînd am fost trezit şi dus la el într-o noapte. Păşea încolo şi-ncoace ca o fiară în cuşcă exclamînd :

„Trădat ! Trădat !"

Se îndreptă spre mine strîngînd pumnii :

„Ţi-aş putea tăia gîtul".

„Ţi-ar da asta înapoi nevasta ?", i-am spus cît de liniştit am putut.

„Şi copilul !", urlă el, ca nebun. Căzu într-un scaun şi rîse într-un mod înspăimîntător, zgomotos : „Oh, nu, eşti în siguranţă !"

L-am asigurat că şi viaţa soţiei sale era în siguranţă : dar nu i-am mai spus convingerea mea — că n-o va mai vedea niciodată. El voise război pe moarte, şi războiul se

putea sfîrși doar cu moartea lui.

Îmi aruncă o privire ciudată, inexplicabilă, și se așeză murmurînd fără expresie : „În mîinile lor! În mîinile lor !"

Stăteam tot atît de țintuit ca un șoarece în fața pisicii.

Brusc sări în sus. „Ce caut eu aici ? !", strigă el. Și, deschizînd ușa, începu să răcnească ordine de înșeuare și de urcat pe cai.

„Ha ! se bîlbîi el venind spre mine. Fortul Pequena ! Un fort din palisade ! Un nimic. O voi lua înapoi, de-ar fi ascunsă în inima muntelui". Mă uimi adăugînd cu un efort : „Am dus-o în brațele astea două, în timp ce pămîntul se cutremura. Cel puțin copilul e al meu. Cel puțin el îmi aparține !"

Cuvintele sunau ciudat ; dar n-am avut timp să mă minunez.

„Vei merge cu mine ! spuse el violent. Poate că va trebui să tratez cu ei și orice alt mesager venind de la Ruiz, rebelul, s-ar alege cu gîtul tăiat."

Aceasta era destul de adevărat. Între el și lumea pornită împotrivă-i nu putea fi nici un dialog, după regulile unui război onorabil.

În mai puțin de o jumătate de oră eram în șa, zburînd sălbatic prin noapte. Avusese doar o escortă de douăzeci de oameni la sediu, dar nu așteptă după mai mulți. Trimise, oricum, mesageri la Peneleo, șeful indian ce controla atunci poalele munților, trimițîndu-i veste să-și aducă războinicii pe platou și să-l întîlnească la un lac numit Ochi de Apă, lîngă ale cărui țărmuri era construit fortul de graniță Pequena.

Am traversat cîmpia cu acea neobosită rapiditate în mișcare ce făcuse raidurile lui Gaspar Ruiz atît de faimoase. Urmarăm văile mai joase în sus, spre izvoarele lor repezi. Raidul nu era lipsit de pericole. Un drum ca o cornișă, pe un zid perpendicular de bazalt, se răsucea spiralat pe după o stîncă asemenea unui contrafort și, pînă la urmă, ieșirăm din umbra unor chei adînci pe platoul Pequena.

Era un cîmp cu iarbă aspră și verde și firave tufișuri înflorate ; dar sus, deasupra capetelor noastre, urme de zăpadă adăstau în cutele și crevasele marilor pereți de

stîncă. Micul lac era rotund, ca un ochi aţintit. Garnizoana fortului tocmai îşi mîna înăuntru mica cireadă de vite, cînd apărurăm noi. Marile porţi de lemn se ferecară imediat şi acel patrulater înalt din ţăruşi laţi şi înnegriţi, ascuţiţi la vîrf şi abia ascunzînd acoperişurile de iarbă ale colibelor dinăuntru, păru pustiu şi gol, fără un singur suflet.

Dar odată somaţi să se predea, de un om care la ordinul lui Gaspar Ruiz ieşi neînfricat înainte, cei dinăuntru răspunseră cu o salvă ce-l întoarse peste cap cu cal cu tot. L-am auzit pe Ruiz scrîşnind din dinţi lîngă mine. „N-are a face, spuse. Acum te duci tu !"

Rupte şi decolorate cum erau acele zdrenţe, vestigiile uniformei mele fură totuşi recunoscute şi mi s-a permis să mă apropii pînă la distanţa la care ţi se auzeau vorbele ; apoi, a trebuit s-aştept, pentru că o voce exultînd de bucurie şi uimire, venind prin lucarnă, nu mă lăsa să rostesc un cuvînt. Era vocea maiorului Pajol, un prieten vechi. El, ca şi ceilalţi camarazi ai mei, mă crezuse mort de multă vreme.

„Dă pinteni calului, omule ! strigă el în culmea agitaţiei. Îţi deschidem iute poarta" !

Am lăsat frîiele să-mi cadă din mînă şi am clătinat din cap. „Mi-am dat cuvîntul !" am strigat.

„Lui ? !", strigă el, cu infinit dezgust.

„Vă promite viaţa !".

„Viaţa noastră ne aparţine ! Şi ne-ai sfătui tu, Santierra, să ne predăm acestui *raştrero* ?".

„Nu ! am strigat eu. Dar îşi vrea soţia şi copilul ! Şi vă poate tăia drumul spre apă !".

„Atunci el va avea de suferit primul. Îi poţi spune asta. Uită-te, e absurd : vom ţîşni afară şi te vom captura !"

„Nu mă veţi prinde viu !", i-am spus cu fermitate.

„Imbecilule !"

„Pentru Dumnezeu, am continuat eu precipitat, nu deschideţi poarta !" Şi am arătat spre mulţimea indienilor lui Peneleo care înţesau ţărmurile lacului.

Nu văzusem niciodată atît de mulţi dintre sălbaticii aceştia la un loc. Lăncile lor păreau tot atît de multe ca firele de iarbă. Vocile lor guturale formau un sunet vast, inarticulat, ca murmurul mării.

Prietenul meu Pajo blestema singur :

„Bine, atunci du-te la dracu !", strigă el, exasperat. Dar cînd m-am întors se răzgîndi, căci l-am auzit spunînd grăbit : „Împuşcaţi-i nebunului calul, înainte de-a se îndepărta".

Avea ţintaşi buni. Două împuşcături răsunară şi chiar în mişcarea de întoarcere calul meu se clătină, căzu şi rămase nemişcat, ca lovit de trăsnet. Aveam deja picioarele afară din scări şi m-am degajat imediat ; dar n-am încercat să mă ridic. Nici ei nu îndrăzniseră să iasă ca să mă tragă înăuntru.

Pîlcurile de indieni începură să se mişte spre fort. Călăreau în escadroane, legănîndu-şi acele *chusos* lungi ; apoi descălecară în afara bătăii muschetelor şi, aruncîndu-şi mantalele de blană, înaintară goi la atac, tropotind din picioare şi strigînd în cadenţă. O pînză de foc se cusu de trei ori de-a lungul fortului, fără să oprească marşul lor egal. Se îngrămădiră chiar la baza palisadelor, scoţîndu-şi cuţitele lor late. Dar aceste palisade nu erau legate între ele cu legături ascunse cum se obişnuia, ci cu piroane lungi de fier, pe care nu le puteau tăia. Descumpăniţi de eşecul metodei lor obişnuite de a-şi forţa intrarea, păgînii, care înaintaseră atît de calm împotriva focului muschetelor, rupseră rîndurile şi fugiră urmăriţi de focul asediaţilor.

Imediat ce trecuseră peste mine în avansare, m-am ridicat şi am ajuns la Gaspar Ruiz, pe-o movilă joasă care se ridica în plin cîmp. Puşcaşii lui asiguraseră acoperirea atacului, dar acum, la un semn din partea lui, o trompetă sună „încetarea focului". Împreună ne uitam în linişte la derута fără speranţă a sălbaticilor.

„E necesar un asediu, deci", murmură el. Şi l-am surprins frîngîndu-şi mîinile pe ascuns.

Dar despre ce fel de asediu putea fi vorba ? Fără să mai trebuiască să-i repet cuvintele prietenului Pajol, el nu îndrăzni să taie drumul la apă al asediaţilor. Aveau carne din belşug. Şi, într-adevăr, dacă n-ar fi avut el însuşi s-ar fi grăbit să trimită alimente în estacadă, dacă i-ar fi stat în putinţă. De fapt noi, cei din cîmp, începurăm să simţim junghiul foamei.

Peneleo, şeful indienilor, stătea la focul nostru înfăşurat în mantaua lui amplă din piele de guanaco. Era un sălbatic atletic, cu o enormă claie de păr, amintind o căpiţă de paie ca formă şi dimensiune, şi cu trăsături grave, arogante, foarte angulare. În spaniola lui stricată el repetă, mugind ca o fiară sălbatică scoasă din fire, că, dacă s-ar face o breşă cît de mică în parapet, oamenii săi ar pătrunde înăuntru şi ar scoate-o pe *señora*, dar nu altfel.

Gaspar Ruiz, şezînd în faţa lui, îşi ţinu ochii fixaţi asupra fortului zi şi noapte, într-o teribilă tăcere şi imobilitate. În acest timp, prin curieri din ţinuturile de jos, care veneau aproape în fiecare zi, auzirăm de înfrîngerea unuia dintre locotenenţii săi în valea Maipu. Cercetaşi trimişi pînă departe aduseră ştiri despre o coloană de infanterie înaintînd prin trecătorile depărtate, pentru despresurarea fortului. Era înceată, dar puteam urmări înaintarea ei trudnică în susul văilor. Mă întrebam de ce oare Ruiz nu se năpustea să atace şi să distrugă aceste forţe ameninţătoare, în vreo fundătură sălbatică potrivită pentru ambuscade, potrivit geniului său pentru luptele de guerilă. Dar geniul părea să-l fi abandonat cu totul disperării.

Era evident pentru mine că nu se putea desprinde de imaginea fortului. Vă asigur, domnilor, că eram mişcat pînă la milă de imaginea acestui colos neputincios, şezînd pe movilă, indiferent la soare, la ploaie, la frig, la vînt; cu mîinile încleştate în jurul picioarelor şi bărbia sprijinită pe genunchi, privind — privind — privind.

Şi fortul pe care-şi ţinea privirea era tot atît de nemişcat şi tăcut ca el. Garnizoana nu dădea nici un semn de viaţă. Nici măcar nu răspunseră focului sporadic îndreptat spre creneluri.

Într-o noapte, cum treceam pe lîngă el, fără să-şi schimbe poziţia, îmi vorbi pe neaşteptate :

„Am trimis după un tun, spuse. Voi avea timp s-o iau şi să mă retrag înainte de-a ajunge aici Robles al tău."

Trimisese după un tun jos, în cîmpie.

A durat mult, dar pînă la urmă a sosit. Era un tun de cîmp de şapte funţi. Demontat şi celtuit de-a curmezişul pe doi ţăruşi lungi, acesta fusese cărat cu uşurinţă pe

cărările înguste între doi catîri. Strigătul lui sălbatic de satisfacţie în revărsatul de zori, cînd văzu escorta tunului ieşind din vale, îmi mai sună şi acum în urechi.

Dar, domnilor, n-am cuvinte să descriu năucirea lui, furia, disperarea şi dezolarea cînd află că animalul împovărat cu afetul se prăbuşise într-o prăpastie în timpul ultimei nopţi de drum. Izbucni în ameninţări cu moartea şi tortura la adresa escorţei. M-am aţinut din drumul lui tot restul zilei, zăcînd în spatele unor tufişuri şi întrebîndu-mă ce va face acum. Retragerea era tot ce-i mai rămăsese ; dar nu se putea retrage.

Îi vedeam mai jos artileristul, pe Jorge, un bătrîn soldat spaniol, înălţînd un fel de construcţie din şei puse una peste alta. Tunul, gata încărcat, fu ridicat pe aceasta, dar în actul descărcării toată afacerea se prăbuşi şi încărcătura trecu mult deasupra fortăreţei.

Nu s-a mai încercat altceva. Unul din catîrii cu muniţie se pierduse şi el şi nu mai aveau decît şase încărcaturi ; mai mult decît destule pentru doborîrea porţii, dacă tunul ar fi fost bine aşezat. Era însă imposibil, dacă nu era fixat în mod corect. Nu aveau din ce improviza un afet. Aproape în orice clipă mă aşteptam să aud ecourile goarnelor lui Robles printre steiuri.

Peneleo, învîrtindu-se neliniştit, drapat în picile sale, se aşeză un moment lîngă mine, mîrîindu-şi ideile sale :

„Face o *antrada* — o gaură. Dacă face o gaură, *bueno*. Dacă nu face gaură, atunci *vamos* — trebuie plecăm".

După apusul soarelui, am observat, spre mirarea mea, că indienii fac pregătiri ca pentru un alt asalt. Rîndurile lor stăteau înşiruite în umbra munţilor. Pe platou, în faţa porţii fortului, am văzut un grup de oameni frămîntîndu-se pe loc.

Am coborît în josul movilei nebăgat în seamă. Lumina lunii, în aerul clar al înălţimilor, era strălucitoare ca ziua, dar umbrele lungi îmi înşelau privirea, aşa că nu-mi puteam da seama ce fac. Am auzit vocea lui Jorge, artileristul, spunînd pe un ton ciudat, plin de îndoială :

„E încărcat, *señor*".

Apoi altă voce, din acel grup, rosti ferm cuvintele :

„Aduceţi frînghia". Era vocea lui Gaspar Ruiz.

Se lăsă o liniște în care împușcăturile asediaților pocniră sec. Și ei observară grupul. Dar distanța era prea mare și, în răpăiala gloanțelor de muschetă ce mușcau inutil pămîntul, grupul se răsfiră, se strînse, se balansă, lăsîndu-mă să văd un buluc de figuri gîrbovite în mijloc. M-am dat mai aproape, nesigur dacă nu cumva am viziuni sinistre, un vis fantast și coșmaresc.

O voce bizar de înăbușită comandă :

„Trageți legăturile mai strîns".

„*Si señor*", îi răspunseră alte cîteva voci, pe tonuri de grabă respectuoasă.

Apoi vocea înăbușită spuse :

„Așa e bine. Trebuie să fiu liber să respir".

Apoi se auzi murmurul îngrijorat al mai multor oameni :

„Ajutați-l să se ridice, *hombres*. Ușor ! Sub celălalt braț."

Vocea surdă ordonă :

„*Bueno* : Depărtați-vă de mine !"

Mi-am făcut loc în cercul lărgit și am mai auzit o dată aceeași voce sugrumată, spunînd dramatic :

„Uită că sînt un om viu, Jorge. Uită de mine și gîndește-te la ce ai de făcut."

„Fiți fără frică, *señor*. Pentru mine nu sînteți decît un afet de tun și n-o să ratez nici o încărcătură."

Am auzit fîșîitul unei torțe și am simțit mirosul de pucioasă al chibritului. Am văzut brusc înaintea mea o indescriptibilă formă în patru labe, ca o fiară, dar cu cap de om aplecat, sub o proiecție tubulară, peste coama gîtului, și strălucirea unui corp rotund de bronz în spinare.

În fața acestui semicerc tăcut de oameni se ghemui singur, cu Jorge în urma lui și un trompetist nemișcat, cu trompeta în mînă, alături.

Jorge se aplecă, murmurînd, cu torța în mînă :

„O idee mai la stînga, *señor*. Prea mult. Așa. Acum, dacă vă aplecați puțin îndreptînd coatele, aș putea..."

Sări într-o parte, lăsînd mai jos torța, și o flacără țîșni la gura tunului fixat pe spinarea omului.

Apoi Gaspar Ruiz se lăsă ușor mai jos.

„Bună lovitura ?", întrebă el.

„În plin, *señor*".

Zăcea acolo, în faţa mea, cu pieptul pe pământ, sub bronzul lucind întunecat al monstruoasei sale poveri, cum nici o dragoste ori puterea nici unui om n-a trebuit să poarte vreodată în lamentabila istorie a lumii. Braţele îi erau depărtate în lături şi amintea un penitent prosternat pe pământul luminat de lună.

L-am văzut din nou ridicat în mîini şi genunchi, şi oamenii depărtîndu-se de el, şi bătrînul Jorge aplecîndu-se, ochind în lungul tunului.

„La stînga puţin. Doar o idee. *Por Dios, señor,* nu mai tremuraţi. Unde vă e puterea ?"

Vocea bătrînului tunar era spartă din cauza emoţiei. Păşi la o parte şi, iute ca fulgerul, duse flacăra la fitil.

„Excelent !", strigă el cu lacrimi în ochi ; dar Gaspar Ruiz zăcu nemişcat multă vreme, lăţit la pământ.

„Sînt obosit, murmură el într-un sfîrşit. Încă o lovitură ajunge ?"

„Fără îndoială", spuse Jorge, aplecîndu-se spre urechea lui.

„Atunci, încarcă, l-am auzit pronunţînd limpede. Trompet !".

„Aici sînt, *señor,* la ordinele dumneavoastră."

„Suflă odată la acest ordin, să se audă în Chile, dintr-un capăt la altul ! spuse el cu o voce extraordinar de puternică. Şi voi, ceilalţi, fiţi gata să tăiaţi această blestemată frînghie, căci va fi clipa în care vă voi conduce la atac ! Acum ridicaţi-mă, şi tu, Jorge, ocheşte iute !"

Răpăiala muschetelor din fort aproape că-i acoperi vocea. Palisada era încununată de fum şi foc.

„Concentraţi-vă efortul spre înainte împotriva reculului, *mi amo,* spuse tremurat bătrînul tunar. Înfigeţi degetele în pămînt. Aşa. Acum !"

Un strigăt de satisfacţie îi scăpă după lovitură. Trompetul îşi ridică goarna aproape de buze şi aşteptă. Dar nici un cuvînt nu venea de la omul prosternat. Am căzut într-un genunchi şi astfel am auzit tot ce mai avea să spună.

„S-a frînt ceva", şopti el, ridicînd capul puţin şi întorcînd ochii spre mine din poziţia lui iremediabil năruită.

„Poarta se ţine numai într-o despicătură", strigă Jorge.

Gaspar Ruiz încercă să spună ceva, dar vocea i se

stinse în gît şi i-am ajutat să rostogolim tunul de pe spinarea lui frîntă. Era fără simţire.

Mi-am ţinut buzele pecetluite, desigur. Semnalul pentru atacul indienilor n-a mai fost dat. În loc de asta, semnalele sonore ale forţei de despresurare, după care urechile mele tînjeau de-atîta vreme, răsunară înspăimîntîndu-i precum Chemarea de Apoi pe duşmanii noştri luaţi prin surprindere.

Un tornado, domnilor, un adevărat uragan de oameni bulucîţi, cai sălbatici, indieni călări, săriră peste mine, cum m-am tupilat la pămînt lîngă Gaspar Ruiz, încă prăbuşit cu faţa la pămînt ca o cruce. Peneleo, galopînd să-şi salveze viaţa, mă împunse cu *chuso*-ul său lung, în trecere, de dragul vechii noastre cunoştinţe, presupun. Cum am supravieţuit ploii de plumb e mai greu de explicat. Hazardîndu-mă să mă ridic în genunchi prea devreme, cîţiva soldaţi din Regimentul 17 Taltal, în graba lor de-a ajunge la ceva viu, aproape că m-au hăcuit pe loc cu baionetele. Părură şi ei foarte dezamăgiţi cînd cîţiva ofiţeri, apropiindu-se în galop, îi dădură la o parte cu latul săbiilor.

Era generalul Robles cu garda sa. Voia neapărat să ia cîţiva prizonieri. Şi el păru, pe moment, dezamăgit.

„Ce ! Tu eşti ?", strigă el.

Descălecă imediat să mă îmbrăţişeze, pentru că era un vechi prieten al familiei mele. Am arătat spre trupul de la picioarele noastre şi i-am spus doar aceste două cuvinte :

„Gaspar Ruiz."

Îşi aruncă braţele în sus cu uimire.

„Aha ! Uriaşul tău ! Totdeauna, pînă la capăt, alături de uriaşul tău. Nu contează. Ne-a salvat viaţa cînd pămîntul tremura destul, ca să-i facă şi pe cei mai bravi să leşine de frică. Îmi ieşisem din minţi de spaimă. Dar el, nu ! *Que guape !* Unde-i eroul care i-a venit de hac ? Ha ! ha ! ha ! Ce l-a omorît, *chico* ?"

„Propria putere, generale", i-am răspuns.

XII

— Dar Gaspar Ruiz mai respira încă. M-am îngrijit să fie cărat în ponchoul lui la adăpostul cîtorva tufişuri, chiar

pe movila de pe care fixase atît de nemişcat fortul, în timp ce moartea nevăzută deja-i plana deasupra capului.

Trupele noastre îşi aşezară tabăra în jurul fortului. Cînd se crăpă de ziuă, n-am fost surprins să aflu că am fost desemnat să comand escorta unui prizonier ce trebuia trimis imediat la Santiago. Bineînţeles prizonierul era nevasta lui Gaspar Ruiz.

„Te-am numit din consideraţie pentru sentimentele tale, remarcă generalul Robles. Deşi femeia ar trebui de fapt să fie împuşcată, pentru tot răul pe care l-a pricinuit republicii".

Cum am făcut un gest revoltat de protest, el continuă :

„Acum că el e ca mort, ea nu mai are nici o importanţă. Nimeni nu va şti ce să facă cu ea. Oricum, guvernul o vrea. Dădu din umeri. Bănuiesc că el trebuie să fi îngropat multă pradă în locuri pe care ea singură le mai ştie."

În zori am văzut-o venind spre colină, păzită de doi soldaţi şi purtîndu-şi copilul la piept.

Am înaintat în întîmpinare-i.

„Mai trăieşte ?", mă întrebă ea, confruntîndu-mă cu acea faţă albă, impasibilă, la care el obişnuia să se uite cu atîta adoraţie.

Am înclinat din cap şi am condus-o în jurul unui pîlc de tufişuri fără nici un cuvînt. Ochii lui erau deschişi. Respira cu dificultate şi-i pronunţă numele cu mare efort.

„Erminia !"

Ea îi îngenunche la cap. Fetiţa, fără să-l bage în seamă, cu ochii ei mari căutînd în jur, începu să sporovăiască brusc, cu o voce subţire şi veselă. Arăta cu degetul la purpuriul răsăritului de soare, dincolo de muchiile negre ale vîrfurilor. Şi cît dură acea gîngurire de copil, incomprehensibilă şi plăcută urechii, cei doi, muribundul şi femeia îngenunchează, rămaseră tăcuţi, privindu-se în ochi, ascultînd sunetul delicat. Apoi gînguritul încetă. Copila îşi rezemase capul de pieptul mamei şi era liniştită.

„A fost pentru tine, începu el. Iartă..." Vocea îl lăsă. Apoi am auzit un murmur şi am prins cuvintele încărcate de regret : „N-am avut destulă putere."

Ea îl privi cu o extraordinară intensitate. El încercă să zîmbească şi repetă într-un ton umil :

„Iartă-mă. Să te las aşa..."

Ea se aplecă, fără lacrimi în ochi, şi-i spuse cu voce fermă :

„Pe tot pămîntul acesta, n-am iubit altceva nimic decît pe tine, Gaspar".

Capul lui se mişcă. Ochii i se treziră.

„În sfîrşit..., oftă el uşurat. Apoi, neliniştit. Dar e adevărat..., e adevărat ?"

„Tot atît de adevărat cum e faptul că nu există milă şi dreptate pe lumea asta", îi răspunse ea cu pasiune. Se aplecă peste faţa lui. El încercă să-şi ridice capul, dar acesta căzu înapoi şi, cînd ea îi sărută buzele, era deja mort. Ochii lui sticloşi aţinteau cerul, pe care norii roz pluteau foarte sus. Dar am observat ochii copilei. Întorşi spre pieptul mamei, îşi lăsară pleoapele şi se-nchiseră uşor. Adormise.

Văduva lui Gaspar Ruiz, uriaşul, mă lăsă s-o iau de-acolo fără să verse o lacrimă.

Pentru călătorie rostuisem pentru ea o şa laterală, asemănătoare foarte mult unui jeţ, cu un leagăn de lemn pe care să-şi sprijine picioarele. În prima zi călări fără să scoată un cuvînt şi fără să-şi ia un moment ochii de la copilă, pe care o ţinea pe genunchi. La primul popas am văzut-o plimbîndu-se noaptea cu ea în braţe, legănînd-o şi aplecîndu-se s-o vadă în lumina lunii. După ce-am pornit în marşul zilei a doua, mă întrebă cît de curînd vom ajunge în primul sat din ţinuturile locuite.

I-am spus că vom fi acolo pe la prînz.

„Şi vor fi femei acolo ?", se interesă.

I-am spus că e un sat foarte mare.

„Vor fi bărbaţi şi femei acolo, *señora*, ale căror inimi vor fi bucuroase să audă ştirea că tulburările şi războiul s-au terminat acum."

„Da, totul s-a terminat acum, repetă ea. Apoi, după o vreme : Domnule ofiţer, ce va face guvernul vostru cu mine ?"

„Nu ştiu, *señora*, am spus eu. O să se poarte foarte bine, nici o îndoială. Noi, republicanii, nu sîntem sălbatici şi nu ne răzbunăm pe femei."

Mi-aruncă o privire la cuvîntul „republicani", pe care mi-am închipuit-o plină de o ură veşnic vie. Dar o oră sau aşa ceva mai tîrziu, cum ne oprisem ca să lăsăm catîrii cu

bagajele s-o ia înainte, pe-o potecă îngustă ce mărginea o prăpastie, ea se uită la mine cu o față atît de albă și de tulburată, încît am simțit pentru ea o milă profundă.

„Domnule ofițer, îmi spuse, sînt slabă, tremur. E o frică pe care nu mi-o pot stăpîni." Într-adevăr, buzele îi tremurau, în timp ce încerca să zîmbească aruncînd o privire potecii înguste, care de fapt nu era prea periculoasă. „Mi-e frică c-o să scap copilul. Gaspar ți-a salvat viața, îți amintești... Ia-l de la mine."

Am luat copilul din brațele ei întinse.

„Închide ochii, *señora*, și lasă-te în seama catîrului," i-am recomandat.

Așa făcu și, cu paloarea ei și fața încremenită și străvezie, părea moartă. La un cot al potecii, unde un colț mare de porfiriu purpuriu închidea vederii cîmpiile de jos, am văzut-o deschizînd ochii. Călăream tocmai în spatele ei, ținînd fetița pe brațul drept.

„Copilul e bine !", i-am strigat, ca s-o încurajez.

„Da", răspunse ea slab. Și-atunci, spre marea mea spaimă, am văzut-o ridicîndu-se în picioare pe leagănul de lemn, căscînd teribil ochii și aruncîndu-se înainte în hăul de la dreapta noastră.

Nu vă pot descrie brusca și abjecta frică ce mă copleși la acea îngrozitoare privelițte. Amenințarea abisului, amenințarea colților de stîncă păru să se încline spre mine. Capul mi se învîrtea. Am strîns copilul lîngă mine și mi-am oprit calul nemișcat ca pe-o statuie. Eram mut și rece din cap pînă în picioare. Catîrul ei șovăi, păși lateral spre stîncă, apoi porni iar. Calul meu își ridică doar urechile, cu un fornăit ușor. Inima mi-era împietrită și, din adîncurile prăpastiei, pietrele răpăind în torentul furios aproape că mă scoseseră din minți cu zgomotul lor.

În următoarea clipă eram dincolo de cotul potecii, pe un tăpșan larg și ierbos. Atunci am strigat. Oamenii mei se întoarseră alergînd spre mine alarmați. Se pare că la început nu făceam altceva decît să strig : „Mi-a pus copilul în brațe ! Mi-a pus copilul în brațe !" Escorta a crezut că înnebunisem.

Generalul Santierra tăcu și se ridică de la masă.

— Și asta-i totul, domnilor, încheie el, cu o înclinare curtenitoare spre oaspeții care se ridicaseră în picioare.

— Ce s-a ales de copil, generale ? întrebarăm noi.

— Oh, copilul, copilul.

Păşi spre una dintre ferestrele ce dădeau spre frumoasa lui grădină, refugiul zilelor de bătrîneţe. Faima acesteia era mare în ţinut. Reţinîndu-ne în urmă cu mîna ridicată, el strigă „Erminia ! Erminia !" şi aşteptă. Apoi braţul lui prevenitor căzu şi ne înghesuirăm la ferestre.

De după un grup de copaci ieşise o femeie pe aleea largă, mărginită cu flori. Puteam auzi foşnetul jupoanelor ei scrobite şi observarăm croiala amplă a rochiei de modă veche, din mătase neagră. Se uită în sus şi, văzînd toţi ochii aceia care o priveau, se opri, se încruntă, zîmbi, îl ameninţă cu degetul pe general care rîdea zgomotos, şi, trăgîndu-şi boneta neagră în aşa fel încît să-şi ascundă în parte profilul trufaş, ieşi din raza privirii noastre, călcînd cu multă demnitate.

— L-aţi putut vedea pe îngerul păzitor al bătrînului general şi pe cea căreia îi datoraţi tot ce-i atrăgător şi confortabil în ospitalitatea casei mele. S-a întîmplat, domnilor, că deşi flăcările dragostei s-au cuibărit timpuriu în sufletul meu, nu m-am căsătorit niciodată. Şi, din cauza aceasta probabil, scînteile focului sacru nu s-au stins încă aici. Îşi bătu pieptul lat. Sînt încă vii, încă vii, spuse el cu un accent pe jumătate comic, pe jumătate serios. Dar n-o să mă căsătoresc acum. Ea este fiica adoptivă a generalului Santierra şi moştenitoarea lui.

Unul dintre noi, un tînăr ofiţer de marină, o descrise mai tîrziu ca pe o „fată bătrînă, scundă, îndesată, de vreo patruzeci de ani sau cam aşa ceva". Observaserăm cu toţii că părul ei începea să încărunţească şi că avea ochi negri foarte frumoşi.

— Şi, continuă generalul Santierra, nici ea nu vrea să audă de căsătorie, pe viaţă. I se pare o adevărată calamitate ! E bună, răbdătoare, devotată bătrînului ei. Un suflet simplu. Dar nu v-aş sfătui pe nici unul să-i cereţi mîna, pentru că, dacă vi-o strînge, e numai ca să vă frîngă oasele. Ah, nu glumeşte în privinţa asta ! Şi e unica fiică a tatălui său, uriaşul care a pierit prin propria forţă : puterea trupului, a simplităţii, a iubirii.

O POVESTE MILITARĂ: DUELIȘTII

I

Napoleon I, a cărui carieră a avut condiția unui duel cu întreaga Europă, nu era de acord cu duelurile între ofițerii propriei armate. Marele conducător militar nu era un arțăgos și nici prea mare respect pentru tradiții nu avea.

Cu toate acestea, povestea unui duel, devenit legendă în armată, străbate prin epicul războaielor imperiale. Spre surpriza și admirația camarazilor, doi ofițeri, ca acei artiști nebuni care încearcă să poleiască aurul ori să coloreze crinii, se urmăreau într-o dispută personală prin anii carnagiului universal. Erau amîndoi ofițeri de cavalerie, și legătura lor cu vioiul, dar capriciosul animal ce poartă bărbații în bătălie părea a fi total adecvată. Ar fi dificil să ne imaginăm ca eroi ai acestei legende doi ofițeri din infanteria de linie, spre exemplu, a căror fantezie e îmblînzită de prea multe exerciții de front și a căror cutezanță trebuie neapărat să fie de-o natură mai greoaie. Cît privește artileriștii ori inginerii, ale căror capete sînt ținute reci de dietetica matematicilor, ei sînt în afara oricărei discuții.

Numele celor doi ofițeri erau Feraud și D'Hubert și erau amîndoi locotenenți într-un regiment de husari, dar nu în același.

Feraud avea sarcini regimentale, dar locotenentul D'Hubert avusese norocul să fie atașat persoanei generalului ce comanda divizia, ca *officier d'ordonance*. Erau în Strassbourg și, în această plăcută și importantă garnizoană, se bucurau din plin de un scurt interval de pace. Se bucurau de el, dar ambii într-un mod esențial războ-

nic, pentru că era un interval de ascuțire a săbiilor și de șmotruire a tunurilor, drag inimii soldatului și fără prejudicii prestigiului militar, doar că nimeni nu credea în sinceritatea acestui interval ori în durata lui.

În aceste istorice circumstanțe, atît de favorabile pentru gustarea unui interval mai lejer, locotenentul D'Hubert, într-o după-amiază frumoasă, își croia cale de-a lungul unei străzi liniștite, dintr-o suburbie altfel zgomotoasă, spre sediul locotenentului Feraud, aflat într-o casă particulară, cu grădină în spate, aparținînd unei fete bătrîne.

Bătăii sale în ușă îi răspunse imediat o tînără în costum alsacian. Tenul ei proaspăt și genele lungi, coborîte timid la vederea înaltului ofițer, îl făcură pe locotenentul D'Hubert, care era sensibil la impresia estetică, să-și relaxeze gravitatea rece și severă a feței. În același timp observă că fata avea pe braț o pereche de pantaloni de husar, albaștri cu o dungă roșie.

— Locotenentul Feraud este acasă ? întrebă el binevoitor.

— Oh nu, domnule ! A ieșit azi-dimineață la șase.

Frumoasa fată încercă să închidă ușa. Locotenentul D'Hubert, prevenind gestul cu blîndă fermitate, păși în hol, zăngănindu-și pintenii.

— Ei, draga mea ! Vrei să spui că n-a mai fost pe-acasă de azi-dimineață, de la șase ?

Spunînd acestea, locotenentul D'Hubert deschise fără ceremonie ușa unei camere atît de grijuliu și minuțios dereticate, încît numai din probe interne de forma unor cizme, uniforme și parafernalii militare ajunse la convingerea că e camera locotenentului Feraud. Și mai văzu cu această ocazie că locotenentul Feraud nu e acasă. Onesta fată îl urmase și-și ridică privirea candidă spre chipul lui.

— Hm ! făcu locotenentul D'Hubert, foarte dezamăgit, pentru că vizitase deja toate locurile știute unde ar fi putut găsi un locotenent de husari într-o după-amiază frumoasă. Deci a ieșit ? Și nu cumva știi, draga mea, de ce-a ieșit el la șase în dimineața asta ?

— Nu, răspunse ea pregătită. S-a întors astă-noapte tîrziu și a sforăit. L-am auzit cînd m-am sculat, la cinci.

Apoi s-a îmbrăcat în uniforma cea mai veche şi a ieşit. Datoria, presupun.

— Datoria ? Nici pe departe ! strigă locotenentul D'Hubert. Află, îngerul meu, că a ieşit atît de devreme, ca să se bată în duel cu un civil !

Ea primi aceste noutăţi fără să clipească din genele negre. Era mai mult decît evident că acţiunile locotenentului Feraud erau, în general, deasupra oricărei critici. Ridică o clipă ochii într-o surpriză mută, şi locotenentul D'Hubert deduse din absenţa oricărei emoţii că ea trebuie să-l fi văzut pe locotenentul Feraud de azidimineaţă. Privi în jurul lui prin cameră.

— Haide ! insistă el, cu încrezătoare familiaritate. E undeva prin casă în acest moment ?

Ea clătină din cap.

— Cu atît mai rău pentru el ! continuă locotenentul D'Hubert pe un ton de îngrijorată convingere. Dar a fost acasă în dimineaţa asta.

De dată aceasta frumoasa fată aprobă uşor din cap.

— A fost ! strigă locotenentul D'Hubert. Şi a ieşit iar ? De ce ? N-a putut sta cuminte înăuntru ? Ce lunatic ! Draga mea...

Firea deschisă şi puternicul sentiment de camaraderie ale locotenentului D'Hubert îi slujeau puterea de observaţie. Îşi schimbă tonul spre cea mai insinuantă blîndeţe şi, privind spre pantalonii de husar de pe braţul fetei, apelă la interesul pe care-l dovedea aceasta pentru confortul şi fericirea locotenentului Feraud. Fu insistent şi persuasiv. Se folosi de ochi, care erau blînzi şi frumoşi, cu excelent rezultat. Nerăbdarea lui de a-l găsi imediat pe locotenentul Feraud, numai pentru binele locotenentului Feraud, părea atît de sinceră, încît pînă la urmă birui refuzul fetei de a vorbi. Din păcate nu ştia prea multe. Locotenentul Feraud se întorsese acasă cu puţin înainte de zece, intrase direct în camera lui şi se aruncase pe pat să-şi termine somnul. L-a auzit sforăind chiar mai tare ca de obicei, pînă după-amiaza tîrziu. Apoi s-a sculat, şi-a pus cea mai bună uniformă şi a ieşit. Asta era tot ce ştia.

Ridică ochii, şi locotenentul D'Hubert privi în ei neîncrezător.

— Incredibil. A ieşit la paradă, în oraş, în cea mai bună uniformă ! Copila mea, nu ştii că l-a străpuns pe civilul acela azi-dimineaţă ? Direct, cum ai pune un iepure la proţap.

Frumoasa fată primi vestea macabră fără nici un semn de mîhnire. Dar îşi strînse buzele gînditoare.

— Nu se vîntură prin oraş, remarcă ea în şoaptă, nici pe departe.

— Familia civilului face un ţărăboi îngrozitor, continuă locotenentul D'Hubert, urmîndu-şi şirul gîndurilor. Şi generalul e foarte furios. E una din cele mai bune familii din oraş. Feraud ar fi putut să stea ascuns cel puţin ...

— Ce-o să-i facă generalul ? se interesă fata tulburată.

— N-o să-i taie chiar capul, de asta fii sigură, mormăi locotenentul D'Hubert. Comportarea lui e absolut indecentă. Îşi face necazuri fără şir cu genul acesta de bravuri.

— Dar nu se vîntură prin oraş, insistă fata într-un murmur timid.

— Ei, da ! Acum, că mă gîndesc, nu l-am văzut nicăieri. Unde naiba s-o fi vîrît ?

— S-a dus într-o vizită, sugeră fata, după un moment de tăcere.

Locotenentul D'Hubert încremeni :

— În vizită ? ! Vrei să spui în vizită la o doamnă ? Impertinentul ! De unde ştii asta, draga mea ?

Fără să-şi ascundă dispreţul feminin pentru mărginirea minţii masculine, frumoasa fată îi aminti că locotenentul Feraud se dichisise în uniforma cea mai bună înainte de a ieşi.

— Şi-a pus, de asemenea, dolmanul cel mai nou, adăugă ea, cu un ton de parcă această discuţie i-ar fi călcat pe nervi, şi se întoarse brusc cu spatele.

Locotenentul D'Hubert, fără să pună la îndoială acurateţea deducţiei, nu consideră că ar fi avansat prea mult în ancheta lui oficială. Pentru că această căutare a locotenentului Feraud avea un caracter oficial. Nu cunoştea nici una dintre femeile pe care acest tip, ce străpunsese un om dimineaţa, ar fi putut-o vizita după-amiaza. Cei doi tineri abia se cunoşteau. Îşi muşcă degetul înmănuşat cu un aer de perplexitate.

— Vizită ! exclamă el. Vizită la dracu !

Fata, cu spatele la el şi împăturind pantalonii de husar pe scaun, protestă cu un rîs supărat :

— Oh, nu ! La Madame de Lionne.

Locotenentul D'Hubert fluieră uşor. Madame de Lionne era nevasta unei înalte persoane oficiale, avea un *salon* bine cunoscut şi ceva pretenţii de sensibilitate şi eleganţă. Soţul era civil şi bătrîn ; dar societatea din *salon* era tînără şi militară. Locotenentul D'Hubert fluierase, nu pentru că ideea de a-l urmări pe locotenentul Feraud în acel *salon* anumit i-ar fi fost dezagreabilă, dar pentru că, sosind la Strassbourg ceva mai tîrziu, nu avusese ocazia pînă acum să fie prezentat doamnei de Lionne. Şi ce făcea scandalagiul acela de Feraud acolo, se minună el. Nu părea să fie genul de om care ...

— Eşti sigură de cele ce spui ? întrebă locotenentul D'Hubert.

Fata era absolut sigură. Fără a se mai întoarce să-l privească, îi explică faptul că vizitiul ce stătea la a doua intrare îl ştia pe *maître d'hôtel* al doamnei de Lionne. Astfel avea şi ea informaţiile ei. Şi era absolut sigură. Dîndu-i această asigurare ea oftă. Locotenentul Feraud mergea acolo aproape în fiecare după-amiază, adăugă ea.

— Ei ! exclamă D'Hubert ironic. Impresia sa despre madame de Lionne scăzu cu cîteva gradaţii. Locotenentul Feraud nu merita, după opinia lui, o atenţie specială din partea unei femei cu reputaţia de-a fi sensibilă şi elegantă. Dar nu se putea şti. În esenţă toate sînt la fel — foarte practice mai degrabă decît idealiste. Locotenentul D'Hubert, oricum, nu permise minţii sale să zăbovească mult asupra acestor aspecte.

— Mii de trăsnete ! reflectă el cu voce tare. Generalul însuşi merge acolo uneori. Dacă se întîmplă să-l găsească pe tip făcîndu-i curte doamnei, va ieşi o dandana ! Generalul nostru nu e prea tolerant, asta pot să ţi-o spun.

— Du-te repede, atunci ! Nu mai sta acum, că ţi-am spus unde e ! strigă fata, roşind pînă în ochi.

— Mulţumesc, draga mea ! Nu ştiu ce-aş fi făcut fără tine.

După ce-şi manifestă recunoştinţa într-un mod agresiv, respins la început cu violenţă, acceptat apoi cu o

bruscă, dar şi mai semnificativă indiferenţă, locotenentul D'Hubert plecă.

El zăngăni şi zornăi pe străzi cu nişte fumuri marţiale. Să urmărească un camarad pînă într-o sufragerie în care el nu era cunoscut nu-l îngrijora cîtuşi de puţin. O uniformă e un paşaport. Poziţia lui de *officier d'ordonance* al generalului îi întărea siguranţa. De altfel, acum, că ştia unde e locotenentul Feraud, nu mai avea de ales. Era o problemă de serviciu.

Casa doamnei de Lionne dădea o impresie excelentă. Un bărbat în livrea, deschizînd uşa unei sufragerii largi, cu parchet ceruit, îi strigă numele şi se trase un pas, ca să-l lase să treacă. Era o zi de primiri. Doamnele purtau pălării mari, garnisite cu belşug de pene ; trupurile lor mulate, în rochii albe de la subsuori pînă la vîrfurile pantofilor de satin, păreau silfidice şi reci în etalarea generoasă de gîturi şi braţe goale. Bărbaţii care conversau cu ele, dimpotrivă, erau înzorzonaţi din greu în postav multicolor, cu gulere înalte pînă la urechi şi eşarfe groase în jurul taliei. Locotenentul D'Hubert îşi croi drum dezinvolt de-a curmezişul încăperii şi, înclinîndu-se adînc în faţa unei silfidice forme lungite pe o canapea, îşi oferi scuzele pentru intruziune, pe care nimic n-o putea scuza decît extrema urgenţă a ordinului de serviciu pe care avea a-l comunica camaradului său Feraud. Dar şi-a impus el însuşi să se întoarcă într-un mod mai adecvat, spre a-şi cere iertare pentru a fi întrerupt interesanta conversaţie ...

Un braţ gol fu întins spre el cu nonşalanţă graţioasă, chiar înainte de a-şi fi sfîrşit discursul. Apăsă cu respect mîna de buze şi remarcă în gînd că e osoasă. Madame de Lionne era blondă, cu o piele prea subţire şi faţă lungă.

— *C'est ça !* spuse ea cu un zîmbet eteric, arătînd un set de dinţi mari. Vino astă-seară să-ţi cîştigi iertarea.

— Negreşit, *madame*.

În acest timp locotenentul Feraud, splendid în noul lui dolman şi cizmele extrem de lustruite de cavalerist, stătea pe un scaun la un pas de canapea, c-o mînă sprijinită pe coapsă şi cealaltă răsucindu-şi mustaţa la refuz. La o privire plină de tîlc din partea lui D'Hubert se ridică fără chef, şi-l urmă în intrîndul unei ferestre.

— Ce vrei cu mine ? întrebă el cu o uluitoare indiferență. Locotenentul D'Hubert nu-și putea închipui, în inocența inimii și simplitatea conștiinței sale, că locotenentul Feraud avea despre duelul petrecut o imagine în care nici remușcarea și nici o înțelegere rațională a consecințelor nu-și găseau loc. Deși acesta nu-și mai amintea limpede care fusese motivul disputei (începuse într-un local în care berea și vinul curg pînă tîrziu), nu avea nici cea mai mică îndoială că el fusese partea ultragiată. Avusese ca secunzi doi prieteni cu experiență. Totul decursese după regulile care guvernează acest gen de aventură. Iar un duel este evident susținut cu scopul ca unul dintre parteneri să fie cel puțin rănit, dacă nu ucis pe loc. Asta iar era în regulă. Locotenentul Feraud era perfect liniștit ; dar locotenentul D'Hubert o luă drept afectare și vorbi cu o anume vivacitate :

— Sînt trimis de general să-ți transmit ordinul de-a te prezenta imediat la locul de încartiruire și de a rămîne acolo în stare de arest.

Fu acum rîndul locotenentului Feraud să rămînă înmărmurit :

— Ce dracu tot spui ? murmură el slab și căzu într-o asemenea uimire, încît nu putu urma decît mecanic mișcările locotenentului D'Hubert. Cei doi ofițeri, unul înalt, cu o față interesantă și o mustață de culoarea grîului copt, celălalt scurt și robust, cu nas coroiat și o claie neagră de păr cîrlionțat, se apropiară de stăpîna casei să-și ia rămas bun. Madame de Lionne era pasionată de varietatea infinită a tipurilor umane. Toți ceilalți ochi din salon îi urmăriră pe ofițerii care plecau ; și, cînd ieșiră, unul sau doi bărbați, care auziseră deja despre duel, împărtășiră știrea silfidicelor doamne, care o primiră cu ușoare țipete de omenească îngrijorare.

În acest timp, cei doi husari pășeau umăr lá umăr. Locotenentul Feraud încercînd să pătrundă rațiunea ascunsă a lucrurilor, care în acest moment scăpa capacității sale intelectuale ; locotenentul D'Hubert, plictisit de rolul pe care-l avea, pentru că instrucțiunile generalului erau ca personal să vegheze ca locotenentul Feraud să îndeplinească ordinul la literă și imediat.

„Șeful pare să-l cunoască pe acest animal", se gîndi el, măsurîndu-și tovarășul a cărui față rotundă, ochi rotunzi și chiar mustața mică, răsucită-n furculiță, păreau animate de o exasperare mentală în luptă cu incomprehensibilul. Și rosti cu o undă de reproș :

— Generalul e furios ca dracu' pe tine !

Locotenentul Feraud se opri scurt, la marginea caldarîmului și strigă cu accentul inconfundabilei sincerități :

— De ce naiba ?

Inocența focosului suflet gascon fu trădată prin modul în care-și prinse capul cu mîinile, ca pentru a-l preveni să explodeze de perplexitate.

— Pentru duel, spuse locotenentul D'Hubert scurt. Era foarte plictisit de această prefăcătorie perversă.

— Duelul ! A ...

Locotenentul Feraud trecu dintr-un paroxism al uimirii la altul. Lăsă să-i cadă mîinile și păși încet, încercînd să împace această informație cu propria stare. Era imposibil. Izbucni indignat :

— Puteam permite acelui civil mîncător de varză murată să-și lustruiască cizmele cu uniforma Regimentului 7 Husari ?

Locotenentul D'Hubert nu putu rămîne cu totul nemișcat la acest elementar sentiment. „Tipul ăsta scund e un lunatic, se gîndi el, dar este ceva adevăr în ceea ce spune."

— Desigur, nu știu în ce măsură ai avut dreptate, începu el liniștitor. Și poate generalul însuși n-a fost corect informat. Oamenii aceia l-au îmbrobodit cu lamentațiile lor.

— Ah ! Generalul nu-i corect informat, bolborosi locotenentul Feraud, pășind din ce în ce mai repede, în timp ce bila începu să i se dilate din cauza nedreptei sale sorți. Nu-i corect... Și m-a pus sub arest sever, cu Dumnezeu știe ce alte urmări !

— Nu te prăpădi așa cu firea, îl dojeni celălalt. Rudele adversarului tău sînt foarte influente, știi, și pare destul de grav la prima vedere. Generalul a trebuit să ia notă de plîngerea lor imediat. Nu cred că are intenția să-ți taie capul. Dar cel mai bun lucru pentru tine e să nu mai fii văzut o vreme.

— Îi sînt foarte îndatorat generalului, bombăni locotenentul Feraud printre dinți. Și-ți închipui, probabil, că și ție îți sînt dator, pentru că te-ai deranjat să mă urmărești pînă în salonul unei doamne, care...

— Sincer să fiu, îl întrerupse locotenentul D'Hubert cu un hohot inocent, cred c-ar trebui să-mi fii. N-a fost ușor să aflu unde ești. Nu era exact locul în care să te fițuiești în circumstanțele date. Dacă te-ar fi prins generalul acolo, făcîndu-i ochi dulci zeiței casei... oh, pe cuvînt !... Nu suportă să fie plictisit cu plîngeri împotriva ofițerilor săi, știi și tu. Și părea, de la o poștă, pură bravadă.

Cei doi ofițeri ajunseseră acum la ușa dinspre stradă a casei în care era încartiruit locotenentul Feraud. Acesta se întoarse spre tovarășul său :

— Locotenent D'Hubert, spuse el, am ceva să-ți spun, ce nu poate fi prea bine spus în stradă. Nu poți refuza să intri.

Frumoasa fată deschisese ușa. Locotenentul Feraud trecu pe lîngă ea cu repeziciune, atingînd-o din mers, și fata-și ridică ochii speriați și întrebători spre locotenentul D'Hubert, care nu putu face altceva decît să ridice ușor din umeri, intrînd cu evidentă reținere.

În camera sa, locotenentul Feraud își desfăcu încheietoarea, își aruncă dolmanul nou pe pat și, încrucișîndu-și brațele la piept, se întoarse spre celălalt husar.

— Îți închipui că sînt un om care se supune blînd unei nedreptăți ? întrebă el, cu o voce provocatoare.

— O, fii rezonabil ! îl dojeni locotenentul D'Hubert.

— Sînt rezonabil. Sînt perfect rezonabil ! i-o întoarse celălalt cu o reținere rău prevestitoare. Nu-l pot trage la răspundere pe general pentru manierele lui, dar tu îmi vei plăti pentru ale tale.

— Nu pot asculta aceste absurdități, murmură locotenentul D'Hubert, făcînd o grimasă vag sfidătoare.

— Le numești absurdități ? Mie mi se pare că m-am exprimat destul de clar. În afara cazului că n-ai știi franțuzește.

— Ce naiba vrei să spui ?

— Vreau să spun, țipă brusc locotenentul Feraud, c-o să-ți retez urechile, ca să te învăț să nu mă mai deranjezi cu ordinele generalului cînd discut cu o doamnă !

O tăcere profundă urmă acestei declarații nebunești ; și, prin fereastra deschisă, locotenentul D'Hubert auzi păsărelele cîntînd în grădină. Spuse, păstrîndu-și calmul :

— Ei ! Dacă iei tonul acesta, voi fi la dispoziția dumitale imediat ce vei fi liber să dai curs primei provocări ; dar nu cred c-o să-mi retezi urechile.

— Voi face asta chiar acum ! declară locotenentul Feraud cu extremă ferocitate. Dacă te gîndești să-ți afișezi aerele și grațiile în salonul doamnei de Lionne în seara aceasta, te înșeli foarte tare !

— Zău ! spuse locotenentul D'Hubert, care începea să se simtă iritat. Ești un tip absolut imposibil. Ordinele generalului spuneau să te pun sub arest, nu să te tai în bucățele. La revedere !

Și, întorcînd spatele micului gascon — care, totdeauna grav cînd se-mbăta, părea să se fi născut intoxicat de soarele ținutului său viticol — nordicul, care putea bea zdravăn la ocazii, dar se născuse sobru sub cerul umed al Picardiei, se îndreptă spre ușă. Auzind, totuși, sunetul inconfundabil al unei săbii ieșind din teacă, nu avu ce face decît să se oprească.

„Să-l ia dracu' pe sudicul ăsta nebun !" se gîndi el întorcîndu-se repede și măsurînd cu calm poziția războinică a locotenentului Feraud cu o sabie în mînă.

— În gardă !... În gardă ! se bîlbîi Feraud ieșit din fire.

— Ți-am dat răspunsul meu, spuse celălalt, păstrîndu-și calmul.

La început fusese doar enervat și cumva amuzat ; dar acum fața lui se întunecă. Se întreba cu seriozitate cum s-ar fi putut retrage. Era imposibil să fugi de un om cu sabia în mînă, cît despre primirea luptei, părea în afara oricărei discuții. Așteptă o clipă, apoi spuse exact ce avea pe inimă :

— Arunc-o ! N-o să mă bat cu tine. Nu risc să devin ridicol.

— Da, nu riști ? șuieră gasconul. Cred că preferi infamia. Auzi ce spun ? Infam ! Infam ! Infam ! țipă el, ri-

dicîndu-se şi lăsîndu-se pe vîrfuri şi congestionîndu-se cu totul la faţă.

Locotenentul D'Hubert, dimpotrivă, deveni pentru moment foarte palid la auzul neplăcutului cuvînt, apoi se făcu roz pînă la rădăcina părului.

— Nu poţi ieşi să te baţi ; eşti sub arest, lunaticule ! obiectă el, cu dispreţ furios.

— Grădina e destul de mare să-ţi cuprindă deşiratul hoit, se stropşi celălalt cu atîta ardoare, încît, cumva, mînia celui mai potolit scăzu.

— Asta-i o aiureală totală, spuse el, destul de bucuros să creadă c-a găsit o ieşire pe moment. Nu vom afla niciodată camarazi să ne servească de martori. E absurd.

— Martori ! La dracu cu martorii ! N-avem nevoie de nici un fel de martori. Voi trimite vorbă prietenilor tăi să vină să te îngroape cînd voi termina cu tine. Şi dacă totuşi vrei martori, trimit vorbă bătrînei să-şi scoată capul pe geamul din dos. Stai ! Este grădinarul. Ajunge. E surd ca un stîlp, dar are doi ochi în cap. Vino ! Te învăţ eu, ofiţer de cancelarie, că nu e totdeauna joacă de copii să transmiţi ordinele generalilor.

Încă în timp ce vorbea astfel, îşi desprinse teaca goală. O trimise în zbor sub pat şi, coborînd vîrful lamei, ţîşni prin spatele locotenentului D'Hubert rămas perplex, strigînd :

— Urmează-mă !

În clipa cînd dădu uşa de perete, se auzi un ţipăt uşor, şi frumoasa fată, care ascultase la gaura cheii, se împletici într-o parte, punîndu-şi dosul palmelor la ochi. Feraud nu păru s-o vadă, dar ea alergă după el şi-l prinse de braţul stîng. El se descotorosi de ea. Atunci ea alergă spre locotenentul D'Hubert şi se încleştă de mîneca uniformei lui.

— Mizerabile ! izbucni ea în hohote de plîns. De asta îl căutai ?

— Lasă-mă, o imploră locotenentul D'Hubert, încercînd să se elibereze cu blîndeţe. Parc-ar fi o casă de nebuni, protestă el exasperat. Lasă-mă să ies. Nu-i fac nici un rău.

Un rîs diabolic, venind de la locotenentul Feraud, răspunse acestei asigurări :

— Vino ! strigă el bătînd din picior.

Şi locotenentul D'Hubert îl urmă. Nu avea altceva ce face. Dar în apărarea bunului său simţ trebuie menţionat că, trecînd prin antreu, ideea de a deschide uşa de la stradă şi-a ţîşni afară se relevă bravei sale tinereţi doar spre a fi imediat respinsă, desigur, pentru că ştia că celălalt îl va urmări fără ruşine ori scrupul. Şi perspectiva unui ofiţer de husari gonit de alt ofiţer de husari cu sabia scoasă de-a lungul străzilor nu putu fi savurată nici un moment. Aşa că îl urmă în grădină. În urma lor fata ieşi şi ea şovăind. Cu buze cenuşii şi ochi speriaţi se abandonă unei îngrozitoare curiozităţi. Mai avea de gînd să intre, dacă va fi nevoie, între locotenentul Feraud şi moarte.

Grădinarul surd, total insensibil la paşii care se apropiau, continua să-şi ude florile, pînă cînd locotenentul Feraud îi dădu un brînci din spate. Văzînd fără veste un om furios ce vîntura o sabie mare, bătrînul tremură din toate mădularele şi scăpă stropitoarea. Locotenentul Feraud îi făcu vînt dintr-un şut şi, înşfăcînd grădinarul de gît, îl ţintui cu spatele de un copac. Îl ţinu acolo, răcnindu-i în ureche :

— Stai aici şi cască ochii ! Înţelegi ? Trebuie să caşti ochii ! Să nu îndrăzneşti să te urneşti de aici !

Locotenentul D'Hubert venea fără grabă pe potecă, descheindu-şi dolmanul cu un dezgust evident. Chiar şi acum, cu mîna pe mînerul sabiei, ezita s-o scoată pînă cînd un răcnet : „*En garde, fichtre !* De ce crezi că ai venit aici ?", şi năvala adversarului său îl obligară să se pună cît putu de repede în poziţie de apărare.

Zăngănitul armelor umplu grădina cochetă, care pînă atunci nu cunoscuse sunet mai războinic decît clinchetul foarfecelor de grădinărit ; bătrîna gazdă era de la brîu ţiţă la o fereastră de la etaj. Îşi ridică braţele deasupra bonetei albe, blestemînd cu o voce spartă. Grădinarul rămase lipit de copac, cu gura lui fără dinţi deschisă într-o uimire idioată, iar ceva mai sus de potecă, frumoasa fată, parcă vrăjită pe un petec limitat de iarbă, alerga încoace şi încolo, frîngîndu-şi mîinile şi şoptind înnebunită. Nu se aruncase între combatanţi : asalturile locotenentului Feraud erau atît de pătimaşe, că i se oprise inima. Locotenentul D'Hubert avea nevoie de toată îndemînarea şi şti-

inţa într-ale sabiei pentru a opri avînturile adversarului. De două ori fusese deja obligat să se degajeze. Îl deranja să-şi simtă priza nesigură, din cauză că pietrişul tare şi rotund al potecii îi fugea de sub tălpile grele ale cizmelor. Era terenul cel mai nepotrivit, se gîndi, aţintind o privire cercetătoare şi îngustată, umbrită de gene lungi, asupra privirii arzătoare şi fixe a scundului său adversar. Afacerea asta absurdă îi va ruina reputaţia de tînăr ofiţer temperat, manierat şi promiţător. Îi va ameninţa în orice caz perspectivele imediate şi va pierde bunăvoinţa generalului. Aceste frămîntări lumeşti erau fără îndoială nepotrivite, ţinînd cont de solemnitatea momentului. Un duel, chiar redus în esenţa lui morală la o formă de sport bărbătesc, cere o perfectă reducţie a intenţiei, o austeritate ucigaşă în starea de spirit. Pe de altă parte, această vie îngrijorare pentru viitor nu avu un efect rău, din moment ce făcu să crească furia locotenentului D'Hubert. Trecuseră vreo şaptezeci de secunde de cînd încrucişaseră săbiile şi locotenentul D'Hubert trebui să se degajeze iar, ca să nu-şi străpungă nesăbuitul adversar ca pe un gîndac într-un insectar. Rezultatul fu că, interpretînd greşit cauza, locotenentul Feraud îşi potenţă atacul cu un fel de mîrîit triumfător.

„Acest animal turbat mă va pune cu spatele la zid", se gîndi locotenentul D'Hubert. I se părea că e mai aproape de casă decît era de fapt şi nu îndrăznea să întoarcă capul ; i se părea că-şi ţine adversarul la distanţă mai degrabă cu ochii decît cu vîrful sabiei. Locotenentul Feraud se ghemuia şi se arcuia cu o agilitate pătimaşă de felină, care ar fi dat palpitaţii inimii celei mai tari. Dar ce era mai îngrozitor decît furia unui animal sălbatic, îndeplinînd în toată inocenţa inimii sale o funcţie naturală, era fixitatea scopului pe care doar omul e capabil s-o manifeste. Printre preocupările sale terestre, locotenentul D'Hubert o percepu în sfîrşit. Era o afacere absurdă şi păguboasă, dar indiferent cu ce intenţie parşivă o începuse individul, era acum destul de clar că intenţia lui era să ucidă — nimic mai mult. Urmărea asta cu o intensitate de voinţă ce depăşea cu mult facultăţile elementare ale unui tigru.

Cum se întîmplă în cazul oamenilor născuți bravi prin constituție, imaginea completă a pericolului trezi curiozitatea locotenentului D'Hubert. Și imediat ce deveni direct interesat, lungimea brațului și răceala minții vorbiră în favoarea lui. Fu rîndul locotenentului Feraud să se replieze, cu un grohăit de mînie derutată, ce-ți îngheța sîngele în vine. Făcu o fentă rapidă, apoi se năpusti drept înainte.

„Ah, ai face-o, nu-i așa ?", exclamă locotenentul D'Hubert în gînd. Încleștarea durase aproape două minute, timp destul ca oricine să se cătrănească, pe lîngă miza confruntării. Și pe urmă totul s-a terminat brusc. Încercînd să se apropie corp la corp sub garda adversarului, locotenentul Feraud se alese cu o crestătură pe brațul în balans. N-o simți deloc, dar îi diminuă avîntul și, alunecîndu-i picioarele pe pietriș, căzu violent pe spate. Șocul îi proiectă mințile înfierbîntate în perfecta liniște a insensibilității. Simultan cu căderea lui, frumoasa slujnicuță scoase un țipăt ; dar bătrîna de la geamul de sus își încetă imprecațiile și începu să-și facă cruci cu pioșenie.

Văzîndu-și adversarul întins la pămînt, perfect nemișcat și cu fața la cer, locotenentul D'Hubert fu convins că l-a ucis pe loc. Impresia c-ar fi șarjat destul de tare ca să-l taie pe celălalt în două persistă o vreme printr-o exagerare a intenției puse în lovitură. Se lăsă degrabă în genunchi lîngă trupul prăbușit. Descoperind că nici măcar brațul nu e retezat, un vag sentiment de dezamăgire se amestecă cu o senzație de ușurare. Tipul și-ar fi meritat soarta. De fapt el nu voise moartea acelui păcătos. Afacerea era destul de urîtă așa cum se prezenta, și locotenentul D'Hubert se dedică imediat efortului de-a opri hemoragia. Fu soarta lui să fie în mod ridicol stînjenit de tînăra fată în această treabă. Sfîșiind aerul cu țipete de groază, îl atacă pe la spate și, înfigîndu-și degetele în părul lui, începu să-l tragă de cap înapoi. De ce și-a ales să-l blocheze tocmai în acest moment din toate, nu putu înțelege deloc. Nici nu încercă. Totul părea un vis pervers și neplăcut. De două ori, spre a nu fi tras pe spate, se ridică și încercă să se descotorosească de ea. O făcu stoic, fără un cuvînt, îngenunchind din nou imediat, spre a-și continua treaba. Dar a treia oară, terminînd, o țintui și-i ținu

mîinile strînse lîngă corp. Boneta îi căzuse pe jumătate, faţa îi era roşie, ochii aprinşi de-o îndrăzneală bezmetică. El se uită cu blîndeţe în ei, în timp ce ea îl făcu mizerabil, trădător şi criminal de cîteva ori succesiv. Nu asta îl supără, cît constatarea că reuşise să-l zgîrie adînc pe faţă. Ridicolul se va adăuga scandalului provocat de această poveste. Îşi imagină istoria răspîndindu-se înfrumuseţată prin garnizoana oraşului, prin toată armata, pînă la graniţă, cu toate posibilele distorsiuni de motiv, sentimente şi împrejurări, atrăgînd dubii asupra decenţei de comportament şi distincţiei sale de gust, pînă vor ajunge chiar şi la urechile onorabilei sale familii. Totul era în regulă pentru acest Feraud, care nu avea relaţii, nici familie, despre care să se vorbească, nici obligaţii în afara curajului pe care, oricum, era de la sine înţeles că-l avea fiecare membru din întreaga cavalerie franceză. Încă ţinînd-o pe fată cu toată puterea de mîini, locotenentul D'Hubert se uită peste umăr. Locotenentul Feraud deschisese ochii. Nu se mişca. Ca un om ce se trezeşte dintr-un somn adînc se uita fără expresie la cerul serii.

Strigătele stăruitoare ale locotenentului D'Hubert în urechea bătrînului grădinar nu avură nici un efect — nici măcar cît să-l facă să-şi închidă gura fără dinţi. Apoi îşi aminti că omul era surd ca stana. În tot acest timp fata se lupta, nu cu sfiiciune feminină, ci asemenea unei furii mute, lovindu-l cu picioarele în ţurloaie din cînd în cînd. Continuă s-o ţină ca într-o menghină, instinctul spunîndu-i că, dacă o va lăsa, îi va sări în ochi. Doar că era extrem de umilit de poziţia sa. Pînă la urmă fata cedă. Era mai mult epuizată decît calmată, se temu el. Cu toate acestea, încercă să iasă din acel coşmar prin negocieri :

— Ascultă-mă, spuse el cît putu de calm. Promiţi să te duci după doctor dacă-ţi dau drumul ?

Cu adevărată consternare o auzi declarînd că nici nu are de gînd. Dimpotrivă, intenţia ei mărturisită printre suspine era să rămînă în grădină, să se lupte cu ghearele şi cu dinţii pentru apărarea celui biruit. Era absolut şocant.

— Draga mea copilă ! strigă el disperat. Mă crezi capabil să omor un adversar rănit ? E... Stai locului, pisică turbată ce eşti !

Se lupta. O voce îngroşată, somnolentă, spuse în spatele lui :

— Ce vrei să faci cu fata acum ?

Locotenentul Feraud se ridicase în braţul bun. Se uita ameţit la celălalt braţ, la năclăiala de sînge de pe uniformă, la mica baltă roşie de pe pămînt şi la sabia lui zăcînd la cîţiva paşi pe cărare. Apoi se lăsă iar uşor pe spate, să cugete la toate acestea, pe cît avea să-i permită o îngrozitoare durere de cap.

Locotenentul D'Hubert eliberă fata care se aplecă imediat asupra celuilalt locotenent. Umbrele nopţii se lăsau în mica şi îngrijita grădină, cu acest grup înduioşător, în timp ce murmure joase de regret şi compasiune se continuau cu sunete slabe de altă natură, de parcă un invalid pe jumătate trezit ar fi încercat să blesteme. Locotenentul D'Hubert plecă.

Trecu prin casă tăcută şi se felicită singur pentru semiîntunericul care îi ascundea mîinile însîngerate şi faţa zgîriată de ochii trecătorilor. Dar această poveste nu putea fi în orice caz ascunsă. Îi era groază de discreditare şi de ridicol, mai presus de orice, şi era în mod dureros conştient că se strecoară pe străduţe dosnice asemenea unui criminal. În acea clipă, sunetele unui flaut, răzbătînd pe fereastra deschisă a unei camere luminate, aflată la etajul unei case modeste, îi întrerupseră sumbrele reflecţii. Instrumentul era mînuit cu o perseverentă virtuozitate, şi printre înfloriturile melodiei se putea auzi tactul ţinut regulat cu piciorul în podea.

Locotenentul D'Hubert strigă un nume, care era cel al unui chirurg militar pe care îl ştia destul de bine. Sunetele flautului încetară şi muzicianul apăru la fereastră, cu instrumentul încă în mînă, scrutînd strada.

— Cine strigă ? Tu eşti, D'Hubert ? Ce te-aduce pe-aici ?

Nu-i plăcea să fie deranjat la ora cînd exersa la flaut. Era un bărbat al cărui păr ajunsese sur în corvoada ingrată de-a pansa răni pe cîmpuri de bătălie, pe care alţii culegeau avansări şi glorie.

— Aş vrea să te duci să-l vezi imediat pe Feraud. Îl ştii pe locotenentul Feraud ? Stă pe a doua stradă. E doar un pas de-aici.

— Ce-i cu el ?

— E rănit.

— Eşti sigur ?

— Sigur ! strigă D'Hubert. De-acolo vin !

— Asta-i amuzant, spuse mai vîrstnicul chirurg. Amuzant era cuvîntul lui favorit ; dar expresia feţei, pe cînd îl pronunţa, nu era în concordanţă niciodată. Era un om indiferent. Vino înăuntru, adăugă. Sînt gata într-o clipă.

— Mulţumesc. Vin. Vreau să mă spăl pe mîini la tine.

Locotenentul D'Hubert îl găsi pe chirurg ocupat să-şi demonteze flautul şi să aşeze metodic piesele în cutie. Întoarse capul.

— Apa e acolo, în colţ. Ai nevoie de un spălat pe mîini.

— Am oprit hemoragia, spuse locotenentul D'Hubert. Dar ar fi mai bine să te grăbeşti. Au trecut mai bine de zece minute.

Chirurgul nu-şi zori mişcările.

— Ce s-a întîmplat ? S-au desfăcut bandajele ? Amuzant. Am lucrat în spital toată ziua, dar mi-a spus cineva azi-dimineaţă că s-a întors fără nici o zgîrietură.

— Nu-i vorba de acelaşi duel, probabil, mîrîi prost dispus locotenentul D'Hubert, ştergîndu-şi mîinile cu un prosop aspru.

— Nu acelaşi... Cum ? Altul. Numai diavolul în persoană m-ar fi putut face să ies de două ori într-o zi. Chirurgul se uită cu ochi înguşti la locotenentul D'Hubert : Cum ai reuşit să te zgîrii aşa pe faţă ? Pe ambele părţi chiar. Şi simetric. Amuzant.

— Foarte ! făcu locotenentul D'Hubert cinic. Şi vei găsi braţul lui crestat tot atît de amuzant. O să vă amuzaţi amîndoi multă vreme.

Doctorul fu dezorientat şi impresionat de amărăciunea bruscă din tonul locotenentului D'Hubert. Părăsiră casa împreună, iar în stradă a fost şi mai derutat de comportamentul său.

— Nu vii cu mine ? întrebă el.

— Nu, spuse locotenentul D'Hubert. Poţi să găseşti casa şi singur. Uşa de la intrare nu cred să fie închisă.

— Bine. Care e camera ?

— La parter. Dar cel mai bine ar fi să treci şi să te uiţi prima oară în grădină.

Această uimitoare informaţie îl făcu pe doctor să pornească fără alte comentarii. Locotenentul D'Hubert ajunse acasă clocind o indignare aprinsă şi neliniştită. Se temea de tachinarea camarazilor săi aproape la fel de mult ca de mînia superiorilor săi. Adevărul era al naibii de grotesc şi jenant, chiar dacă treceai peste viciul de formă al luptei în sine, care o apropia dezgustător de mult de o tentativă de omor. Ca toţi oamenii fără prea multă imaginaţie, o însuşire ce favorizează procesul gîndirii reflexive, locotenentul D'Hubert ajunsese să fie foarte hărţuit de aspectele cele mai evidente ale situaţiei în care se afla. Era, desigur, bucuros că nu-l ucisese pe locotenentul Feraud în afara regulilor şi fără un martor reglementar, necesar într-o astfel de afacere. Neobişnuit de bucuros. În acelaşi timp, simţea că i-ar fi plăcut să-i fi sucit gîtul fără ceremonii.

Era încă sub influenţa acestor sentimente contradictorii, cînd chirurgul interpret la flaut veni să-l vadă. Trecuseră mai mult de trei zile. Locotenentul D'Hubert nu mai era *officier d'ordonnance* pe lîngă generalul comandant de divizie. Fusese trimis înapoi, la regiment. Şi îşi reluase legăturile cu soldaţii, fiind închis la arest sever, nu la gazda din oraş, ci într-o încăpere din barăci. Ţinînd cont de gravitatea incidentului, îi era interzisă orice vizită. Nu ştia ce se mai întîmplase, ce se spunea sau ce gîndea lumea. Sosirea chirurgului era un eveniment cu totul neaşteptat pentru mohorîtul captiv. Amatorul de flaut începu prin a-i spune că este aici doar prin favoarea specială a colonelului.

— I-am arătat că ar fi doar rezonabil să ţi se aducă ştiri autentice despre adversarul tău, continuă el. Cred că te bucuri să afli că se reface cu repeziciune.

Faţa locotenentului D'Hubert nu afişă nici unul dintre semnele obişnuite ale bucuriei. Continua să străbată podeaua camerei goale şi prăfuite.

— Ia scaunul ăsta, doctore, murmură el.

Doctorul se aşeză.

— Această afacere e diferit apreciată — în oraş şi în tabără. De fapt, diferenţa de opinii e amuzantă.

— Este, murmură locotenentul D'Hubert, păşind rigid de la un perete la celălalt. Dar, în sinea lui, găsea de mirare că pot exista două opinii asupra subiectului.

Chirurgul continuă :

— Desigur, cum faptele reale nu sînt cunoscute...

— Eram îndreptăţit să cred, întrerupse D'Hubert, că individul îţi va fi adus la cunoştinţă faptele.

— A spus el ceva, admise celălalt, prima oară cînd l-am văzut. Şi, că veni vorba, l-am găsit într-adevăr în grădină. Se lovise la cap în cădere şi asta îl făcea puţin incoerent. Pe urmă a fost mai degrabă reticent decît vorbăreţ.

— Nu mă gîndeam că va avea amabilitatea să-i fie ruşine ! murmură D'Hubert, oprindu-şi plimbarea, în timp ce doctorul murmura :

— Foarte amuzant. Ruşine ! Ruşinea nu era chiar dispoziţia lui sufletească. Mai degrabă poţi pune problema invers.

— Ce tot vorbeşti ? Care problemă ? întrebă D'Hubert privind dintr-o parte la trăsăturile căzute şi la părul cărunt al celui aşezat pe scaunul de lemn.

— Oricare ar fi ea, spuse chirurgul puţin nerăbdător. Nu vreau să mă pronunţ în nici un fel despre purtarea ta...

— Cerule, bine şi faci ! izbucni D'Hubert.

— Ei, ei ! Nu fi atît de grăbit să scoţi sabia. Nu ajută la nimic. Înţelege că eu n-o să vă crestez, tinereilor, cu altceva decît cu instrumentele profesiei mele. Dar sfatul meu e bun. Dacă o să continui astfel, o să-ţi faci o reputaţie urîtă.

— Să continui ce ? întrebă locotenentul D'Hubert, oprindu-se brusc, aproape tresărind. Eu ! Eu mi-am făcut o reputaţie... ? Ce-ţi imaginezi ?

— Ţi-am spus că nu vreau să judec cine a greşit şi cine nu în afacerea asta. Nu-i treaba mea. Mai mult...

— Ce dracu ţi-a spus ? îl întrerupse locotenentul D'Hubert, cu un fel de tresărire de spaimă.

— Ţi-am spus deja, cînd l-am ridicat prima oară, în grădină, era incoerent. După aceea a fost demn şi discret. Dar am înţeles atît, că n-a avut de ales.

— N-a avut ? strigă locotenentul D'Hubert în gura mare. Apoi coborî vocea dramatic. Şi eu ? Eu am avut de ales ?

Chirurgul se ridică în picioare. Gîndurile îi alergară la flaut, tovarăşul lui credincios cu glas consolator. În vecinătatea spitalelor ambulante, după douăzeci şi patru de ore de muncă grea, era cunoscut că răscolea cu sunetele lui dulci oribila încremenire a cîmpurilor de bătălie, rămase în stăpînirea liniştii şi a morţilor. Ora mîngîietoare a vieţii sale zilnice se apropia şi, în vreme de pace, se agăţa de minute ca un avar de comoara lui.

— Desigur, desigur ! spuse el într-o doară. Asta-i părerea ta. Amuzant. Oricum, fiind neutru şi prieten cu amîndoi, am consimţit să-ţi transmit mesajul lui. Poţi spune că fac pe plac unui invalid, dacă vrei. Vrea să afli că această afacere nu e în nici un caz terminată. Intenţionează să-ţi trimită martorii săi imediat ce-şi va reveni în puteri, în cazul în care armata nu va fi în cîmp în acel moment.

— Intenţionează, nu-i aşa ? Da, desigur ! izbucni locotenentul D'Hubert cu pasiune.

Motivele acestei exasperări rămîneau neclare pentru vizitator, dar pasiunea îi confirmă chirurgului bănuiala care cîştiga teren şi afară, că o dispută foarte serioasă apăruse între aceşti doi tineri, ceva destul de serios ca să poarte şi o aură de mister, vreun fapt de nemăsurată gravitate. Ca să pună capăt disputei, aceşti tineri au riscat dizgraţia şi ruina carierei lor aflate abia la început. Chirurgul se temea că ancheta iminentă nu va ajunge să satisfacă curiozitatea publică. Nu vor permite publicului nici un acces la ceea ce s-a petrecut între ei, de-o natură atît de grozavă, încît să-i facă să rişte o acuzaţie de crimă — nici mai mult, nici mai puţin. Dar care putea fi motivul ?

Chirurgul nu era prea curios din fire ; dar întrebarea ce-i încerca minţile îl făcu de două ori în acea seară să lase instrumentul de la buze şi să facă pauze de aproape un minut — exact în mijlocul melodiei — încercînd să stabilească o legătură plauzibilă între fapte.

II

Nu reuşi în această întreprindere mai bine ca restul garnizoanei şi întreaga societate. Cei doi tineri ofiţeri, cărora nu li se acordase vreo importanţă specială pînă atunci, intraseră în atenţie prin curiozitatea universală stîrnită de originile disputei lor. Salonul doamnei de Lionne era centrul unor presupuneri ingenioase ; doamna însăşi a fost asaltată o vreme cu întrebări, fiind ultima persoană care le-a vorbit acestor nefericiţi şi nesăbuiţi tineri, înainte ca aceştia să fi ieşit împreună din casa ei, pentru o sălbatică înfruntare cu săbiile, în amurg, într-o grădină particulară. Ea negă că ar fi văzut ceva neobişnuit în comportarea lor. Locotenentul Feraud fusese vizibil deranjat de faptul c-a fost chemat din salon. Asta era destul de explicabil ; nici unui bărbat nu-i place să fie deranjat cînd discută cu o femeie recunoscută pentru eleganţa şi sensibilitatea ei. De fapt subiectul o plictisea pe madame de Lionne, din moment ce personalitatea ei nu putea fi, nici măcar printr-un abuz de bîrfă nemiloasă, legată de această afacere. Şi o irita să audă presupuneri că la mijloc ar putea fi o femeie. Această iritare crescu, nu atît din eleganţa şi sensibilitatea ei, cît dintr-o parte mai instinctivă a firii sale. Pînă la urmă a devenit atît de puternică iritarea, încît a interzis în mod definitiv ca subiectul să mai fie pomenit sub acoperişul ei. Lîngă divan interzicerea era respectată, dar, spre colţurile mai depărtate ale salonului, vălul impusei tăceri era ridicat mai mult sau mai puţin. Un personaj cu o faţă lungă şi palidă, amintind expresia unei oi, îşi dădu cu părerea, clătinînd din cap, că era o dispută ce dura de mult şi era înveninată de timp. I s-a răspuns că bărbaţii în cauză erau ei înşişi prea tineri, pentru ca o asemenea teorie să stea în picioare. De asemenea, aparţineau unor regiuni diferite şi depărtate ale Franţei. Mai erau şi alte impedimente fizice. Un adjunct de la Intendenţă, un holtei agreabil şi cultivat, în pantaloni de caşmir, cizme hessiane şi o tunică albastră brodată cu fir de argint, despre care se presupunea că ar crede în transmigrarea sufletelor, sugeră că cei doi tineri s-au mai întîlnit probabil într-o existenţă anterioară. Vendeta venea din

trecutul uitat. Putea fi ceva de neînțeles în stadiul prezent al existenței lor ; dar sufletele își aminteau animozitatea și manifestau un antagonism instinctiv. Dezvoltă această temă cu mult spirit. Și, totuși, afacerea era atît de absurdă din punct de vedere lumesc, militar, al onoarei, ori al bunului simț, încît această explicație supranaturală părea ceva mai rezonabilă decît oricare alta.

Cei doi ofițeri n-au destăinuit nimic precis cuiva. Umilința de-a fi fost croșetat cu arma în mînă, precum și sentimentul neliniștitor c-ar fi fost vîrît într-o belea de nedreptatea sorții îl ținea pe locotenentul Feraud cu îndărătnicie mut. N-avea încredere în înțelegerea oamenilor. Aceasta s-ar fi îndreptat, mai mult ca sigur, spre acel cochet ofițer de stat major. Zăcînd în pat, îi delira cu voce tare frumoasei ce se dedicase cu devoțiune stării sale și îi asculta alarmată imprecațiile. Faptul că acel locotenent D'Hubert trebuia făcut să „plătească pentru asta" îi părea și ei normal. Grija ei cea mare era ca locotenentul Feraud să nu se agite prea tare. Îi apărea cu totul admirabil și fascinant inimii sale umile, încît singura ei preocupare era să-l vadă cît mai repede făcut bine, chiar dacă asta ar fi fost numai pentru a-și relua vizitele în salonul doamnei de Lionne.

Locotenentul D'Hubert păstra tăcere în primul rînd pentru că nu avea cui să-i vorbească cu excepția unei ordonanțe nătîngi. Mai mult, era conștient că episodul, atît de grav din punct de vedere disciplinar, avea și o parte comică. Cînd se gîndea la ce a fost, mai simțea încă impulsul de-ai suci gîtul locotenentului Feraud pentru cele întîmplate. Dar această formulă era mai degrabă figurată decît precisă și exprima mai mult o stare de spirit decît un impuls fizic. În același timp, exista în acest tînăr un sentiment de camaraderie și înțelegere care îl făcea să nu dorească să-i facă locotenentului Feraud situația mai grea decît era. Nu voia să discute fără menajamente despre această mizerabilă afacere. La anchetă va trebui, desigur, să spună adevărul, ca să se apere. Ideea aceasta îl tulbura.

Dar n-a fost nici o anchetă. În schimb, armata intră în luptă. Locotenentul D'Hubert, eliberat fără nici un cuvînt, își reluă îndatoririle la regiment ; și locotenentul Feraud, cu brațul proaspăt scos din eșarfă, se încolonă cu esca-

dronul său să-şi termine convalescenţa în fumul bătăliilor şi în aerul proaspăt al bivuacurilor de noapte. Acest tratament întăritor îi prinse atît de bine, încît, la prima veste că s-a semnat armistiţiul, se putu întoarce fără preget la războiul lui personal.

De data aceasta trebuia să fie o afacere după tipic. Îşi trimise doi prieteni la locotenentul D'Hubert al cărui regiment staţiona doar la cîteva mile mai departe. Aceşti prieteni nu-i puseră nici o întrebare.

— Am o datorie de plătit acelui ofiţeraş de cancelarie, spuse el încruntat, şi ei plecară perfect convinşi de misiune.

Locotenentul D'Hubert nu întîmpină nici o greutate în a găsi doi prieteni la fel de discreţi şi devotaţi.

— E un nebun căruia trebuie să-i dau o lecţie, declară el scurt ; iar ei n-au cerut motive mai temeinice.

Pe aceste baze, o întîlnire cu săbii de duel a fost aranjată pentru o dimineaţă devreme pe un cîmp convenabil. În a treia rundă, locotenentul D'Hubert se trezi zăcînd în iarba înrourată cu o gaură între coaste. Un soare calm, ce se ridica peste un peisaj cu pajişti şi păduri, atîrna la stînga lui. Un chirurg — nu cîntăreţul din flaut, ci altul — era aplecat peste el, pipăindu-i rana.

— Cam prin urechile acului. Dar o să treacă, se pronunţă el.

Locotenentul D'Hubert auzi aceste vorbe cu plăcere. Unul din secunzii lui, aşezat în iarba umedă şi ţinîndu-i capul pe genunchi, spuse :

— La război ca la război, *mon pauvre vieux*. Şi acum ce faci ? Mai bine aţi da mîna ca doi băieţi buni. Hai !

— Nu ştii ce vorbeşti, murmură locotenentul D'Hubert cu voce slabă. Dar dacă el...

De cealaltă parte a tăpşanului secunzii locotenentului Feraud îl îndemnau să treacă şi să dea mîna cu adversarul său.

— I-ai plătit-o acum, *que diable*. Aşa ar fi corect. Acest D'Hubert e un băiat de treabă.

— Ştiu eu ce băieţi de treabă sînt aceşti favoriţi ai generalilor, murmură locotenentul Feraud printre dinţi şi expresia sumbră a feţei sale descurajă alte eforturi de

conciliere. Secunzii, înclinîndu-se de la distanță, își luară fiecare omul de pe teren. În după-amiaza aceea locotenentul D'Hubert, cunoscut ca bun camarad, în care se uneau curajul cu un temperament franc și cumpătat, avu vizitatori mulți. Se remarcă faptul că locotenentul Feraud nu scosese nasul afară, cum ar fi fost de așteptat, pentru a primi felicitările amicilor. Aceștia nu l-ar fi ocolit, pentru că și el era simpatizat pentru exuberanța naturii sale sudice și simplitatea caracterului său. În toate locurile unde le plăcea ofițerilor să se adune la sfîrșitul zilei, duelul de dimineață fu comentat din toate punctele de vedere. Deși locotenentul D'Hubert ieșise mai rău de data aceasta, jocul sabiei sale fu lăudat. Nimeni nu putea nega că n-a fost foarte strîns, foarte științific. Se șoptea chiar că, dacă a fost atins, era pentru că dorise să-și cruțe adversarul. Dar pentru cei mai mulți vigoarea și avîntul atacurilor locotenentului Feraud au fost considerate irezistibile.

Meritele celor doi ofițeri, ca luptători, fură dezbătute sincer ; dar atitudinea lor după duel a fost ușor și cu precauție criticată. Se arătau ireconciliabili, și asta spre regretul tuturor. Dar, la urma urmelor, ei știau cel mai bine ce le impunea propria onoare. Nu era treaba camarazilor lor să se amestece prea tare. Cît despre originile disputei, impresia generală era că acestea datau de pe vremea cînd garnizoana lor fusese la Strassbourg. Chirurgul muzician clătină din cap cînd auzi asta. Erau mult mai vechi, se gîndea el.

— Ei ! Sigur că da ! Tu trebuie să știi toată povestea ! strigară cîteva voci încordate de curiozitate. Ce-a fost ?

El își ridică ochii din pahar pe îndelete.

— Chiar dacă aș ști mai multe, cum v-ați aștepta să vorbesc atîta vreme cît protagoniștii au ales să tacă ?

Apoi se ridică și ieși, lăsînd în urma lui o undă de mister. Nu mai putea rămîne, pentru că se apropia ora magică a flautului.

După ce ieși, un foarte tînăr ofițer spuse solemn :

— Evident ! Buzele îi sînt pecetluite.

Nimeni nu puse la îndoială totala îndreptățire a acestei remarci. Într-un fel anume, se adăuga la aura întregii afaceri. Cîțiva ofițeri mai în vîrstă din ambele

regimente, mînaţi nu de altceva, ci de reală înţelegere şi dragoste de armonie, propuseră să formeze o Curte de Onoare, căreia cei doi ofiţeri să-i lase povara reconcilierii lor. Din nefericire, începură prin a se adresa locotenentului Feraud, pe considerentul că, tocmai cîştigînd un punct serios, va fi mai rezonabil şi mai dispus la împăcare.

Raţionamentul era destul de corect. Cu toate acestea, mutarea se dovedi nefericită. În acea relaxare a fibrei morale ce urmează după uşurarea vanităţii măgulite, locotenentul Feraud binevoise, în străfundul inimii sale, să revizuiască situaţia, şi ajunse chiar să aibă îndoieli nu asupra justeţei cauzei sale, dar asupra înţelepciunii de care a dat dovadă în comportare. Astfel stînd lucrurile, nu era prea dispus să mai discute. Sugestia decanilor regimentului îl punea într-o poziţie dificilă. Fu dezgustat cînd auzi, şi acest dezgust, printr-o logică paradoxală, îi regeneră antipatia pentru locotenentul D'Hubert. Va mai fi plictisit cu individul acesta multă vreme, individ care avea o drăcească abilitate de-a se descurca ? Şi, în acelaşi timp, era greu să refuzi categoric acea mediere autorizată de codul onoarei.

Întîmpină dificultatea printr-o atitudine de mohorîtă rezervă. Îşi răsuci mustaţa şi folosi cuvinte vagi. Din partea lui, totul era perfect limpede. Nu-i era ruşine s-o spună şi în faţa unei adevărate Curţi de Onoare, după cum nu-i era frică s-o apere în teren. Nu vedea nici un motiv să se repeadă asupra ofertei înainte de-a şti cu precizie cum va lua toate acestea adversarul său.

În aceeaşi zi, exasperarea lui crescînd, a fost auzit spunînd sardonic într-un loc public cum că „ar fi o ocazie norocoasă pentru locotenentul D'Hubert, pentru că data viitoare nu mai putea spera că va scăpa doar cu o bagatelă de trei săptămîni în pat."

Această frază sforăitoare trebuie să fi fost inspirată de cel mai profund machiavelism. Naturile sudice adesea ascund, sub aparenţa impulsivităţii în faptă şi vorbă, un anume grad de viclenie.

Locotenentul Feraud, neavînd încredere în buna credinţă a oamenilor, nu dorea în nici un caz o Curte de Onoare ; şi cuvintele de mai sus, ce se acordau atît de

bine cu temperamentul lui, avură și meritul de-a pune paie pe foc. Fie c-a fost scopul lor, fie că nu, ele își croiră drum în mai puțin de douăzeci și patru de ore în dormitorul locotenentului D'Hubert. În consecință, locotenentul D'Hubert, șezînd rezemat între perne, primi în ziua următoare preambulurile camarazilor cu declarația că afacerea e de-o natură ce nu comportă discuții.

Fața palidă a ofițerului rănit, vocea lui slabă, pe care trebuia s-o folosească cu grijă mare, demnitatea cavalerească a tonului său fură de mare efect asupra ascultătorilor. Relatate afară, toate acestea avură darul de-a adînci mai mult misterul decît sublimările locotenentului Feraud. Acesta din urmă se simți mai mult decît ușurat cînd auzi. Începuse să savureze starea generală de uimire și fu încîntat s-o îngroașe asumîndu-și o atitudine de pătimașă discreție.

Colonelul de la regimentul locotenentului D'Hubert era un războinic încărunțit și asprit de vreme, care avea o imagine limpede în ce privește responsabilitățile sale. Nu-l pot lăsa, își spunea el, pe cel mai bun din subalternii mei să sufere pentru o prostie. Trebuie să dau singur de capătul acestei afaceri. Trebuie să-l fac să vorbească chiar dacă-l ia dracu'. Colonelul trebuie să le fie mai mult decît un tată acestor țînci. Într-adevăr, își iubea oamenii cu tot atîta afecțiune cîtă poate simți tatăl unei familii mari pentru fiecare dintre membrii ei. Dacă ființele umane se nasc printr-o neatenție a Providenței ca simpli civili, acestea se mai nasc o dată în regiment, așa cum se nasc copiii într-o familie, și doar această naștere militară contează.

La vederea locotenentului D'Hubert, stînd în fața sa livid și cu cearcăne la ochi, inima bătrînului războinic simți un puseu de sinceră compasiune. Toată afecțiunea lui pentru regiment — acel mănunchi de oameni pe care-l ținea în mîna lui să-l lanseze înainte ori să-l retragă, ce-i prilejuia mîndria și-i stăpînea toate gîndurile — păru concentrată pe moment asupra persoanei celui mai promițător din subalterni. Își drese vocea cu un aer amenințător și se încruntă teribil.

— Trebuie să înțelegi, începu el, că nu-mi pasă cît negru sub unghie de viața unui singur om din regiment.

V-aș trimite pé toți opt sute patruzeci și trei, oameni și cai, galopînd spre moarte, fără mai multă remușcare decît dacă aș ucide o muscă !

— Da, domnule colonel. Și ați călări în fața noastră, spuse locotenentul D'Hubert cu un zîmbet șters.

Colonelul, care simțea nevoia să fie foarte diplomatic, rîse deschis auzind asta :

— Vreau să afli, locotenent D'Hubert, că aș putea sta deoparte să vă văd pe toți galopînd spre gura iadului, dacă ar fi cazul. Pot să fac și asta, dacă serviciul și datoria mea față de patrie mi-o cer. Dar asta-i de neimaginat, așa că nici cu gîndul să nu te gîndești.

Ridică ochii fioros, dar tonul lui se îmblînzi :

— Mai ai ceva caș pe la mustăți, fiul meu. Nu știi încă de ce poate fi capabil un om ca mine. M-aș ascunde după o căpiță, dacă... Nu te hlizi la mine, domnule ! Cum îndrăznești ? Dacă n-ar fi o discuție confidențială, aș... Uită-te la el ! Sînt responsabil pentru corecta cheltuire a vieților aflate sub comanda mea, spre gloria patriei și onoarea regimentului. Înțelegi asta ? Bine, atunci ce naiba vrei lăsîndu-te ciopîrțit astfel de individul ăla din 7 Husari ? E de-a dreptul rușinos !

Locotenentul D'Hubert se simți vexat peste măsură. Umerii lui se mișcară slab. Nu răspunse în alt fel. Nu-și putea uita totuși locul.

Colonelul îi nesocoti privirea și își coborî și mai mult vocea :

— E deplorabil ! murmură. Apoi își schimbă iar tonul : Gata ! continuă el persuasiv, dar cu o notă de autoritate ce se găsește în laringele oricărui conducător înnăscut. Afacerea asta trebuie terminată. Vreau să aud limpede ce s-a întîmplat. Îți cer, ca un bun prieten, să-mi spui.

Puterea conștientă a autorității, influența persuasivă a blîndeții, afectară puternic un om abia ridicat de pe patul de suferință. Mîna locotenentului D'Hubert, care strîngea măciulia unui baston, tremura ușor. Dar temperamentul lui nordic, sentimental, dar prevăzător și clarvăzător, totuși, în idealismul lui, cenzură impulsul de-a da în vileag toată această îngrozitoare absurditate. Conform unui precept de înțelepciune transcendentală, își

învîrti de şapte ori limba în gură, înainte de-a vorbi. Singurele lui cuvinte fură de mulţumire.

Colonelul ascultă, interesat la început, apoi privi uluit. Pînă la urmă se încruntă.

— Eziţi ? *Mille tonnerres !* Nu ţi-am spus că am binevoit să discut cu tine ca prieten ?

— Da, domnule colonel, răspunse locotenentul D'Hubert cu blîndeţe. Dar mă tem că, după ce-o să mă ascultaţi ca prieten, o să interveniţi ca superior.

Atentul colonel îşi încleştă maxilarele :

— Ei, ce să mai spun ? făcu el franc. Este chiar aşa de al naibii de dezonorant ?

— Nu este, negă locotenentul D'Hubert, cu o voce scăzută, dar fermă.

— Desigur, voi acţiona pentru binele serviciului. Nimic nu mă poate opri de la asta. De ce crezi că vreau să ştiu ?

— Ştiu că nu e vorba de-o comodă curiozitate, protestă locotenentul D'Hubert. Ştiu c-o să procedaţi înţelept. Dar cum rămîne cu bunul renume al regimentului ?

— Nu poate fi afectat de nici o nebunie tinerească a unui locotenent, spuse colonelul cu severitate.

— Nu. Nu poate fi. Dar poate fi de limbi otrăvite. Se va spune că un locotenent din 4 Husari, fiindu-i frică să-şi întîlnească adversarul, se ascunde după colonelul său. Şi asta-i mai rău decît dacă te-ai ascunde după o căpiţă — pentru binele serviciului. Nu-mi pot permite asta, domnule colonel.

— Nimeni nu va îndrăzni să spună aşa ceva, începu colonelul foarte vehement, dar termină fraza într-o notă de nesiguranţă. Vitejia locotenentului D'Hubert era bine cunoscută. Dar colonelul era conştient că îndrăzneala în duel, curajul de-a lupta singur era, cu îndreptăţire ori nu, considerat a fi un curaj special. Şi era cu prioritate necesar ca un ofiţer din regimentul lui să posede toate felurile de curaj — şi nu mai puţin s-o dovedească. Colonelul îşi răsfrînse buza de jos şi privi în gol cu o privire ciudată şi sticloasă. Aceasta era expresia perplexităţii lui — o expresie practic necunoscută regimentului său ; pentru că perplexitatea e un sentiment incompatibil cu rangul de colonel de cavalerie. Colonelul însuşi era co-

pleşit de neplăcuta noutate a propriei senzaţii. Şi cum nu era obişnuit să se gîndească la altceva decît la probleme profesionale, legate de siguranţa oamenilor şi a cailor, de folosirea eficientă a acestora pe cîmpul de glorie, eforturile sale intelectuale degenerară într-o simplă repetiţie de limbaj profan: „*Mille tonnerres! Sacré nom de nom...*“, se gîndi el.

Locotenentul D'Hubert tuşi dureros şi adăugă cu o voce sfîrşită :

— Vor fi destule limbi otrăvite să spună că am fost intimidat. Şi sînt sigur că nu vă aşteptaţi să înghit asta. M-aş putea trezi cu o duzină de dueluri, nu cu unul.

Simplicitatea directă a acestui argument îşi găsi uşor drumul spre înţelegerea colonelului. Acesta se uită fix la subordonatul său.

— Şezi, locotenente ! spuse el morocănos. Ăsta-i al naibii de... Şezi !

— *Mon colonel,* începu D'Hubert iar. Nu mă tem de limbi înveninate. Există un mijloc de-a le reduce la tăcere. Dar mai e şi liniştea conştiinţei mele. Nu voi mai scăpa de ideea c-am dus la ruină un confrate ofiţer. Orice măsură veţi lua, ăsta-i destinat să continue. Ancheta a fost abandonată, să lăsăm lucrurile astfel. Ar fi fost absolut fatal pentru Feraud.

— Ei ! Cum ? S-a comportat chiar aşa de urît ?

— Da. Destul de urît, murmură locotenentul D'Hubert. Fiind foarte slăbit, simţi o pornire să plîngă.

Cum celălalt ofiţer nu aparţinea regimentului său, colonelului nu-i fu greu să creadă totul. Începu să păşească în sus şi în jos. Era un şef bun, un om capabil de discretă simpatie. Dar era uman şi din alte puncte de vedere, şi asta deveni vizibil, pentru că nu era capabil de prefăcătorie.

— Locotenente, lăsă să-i scape el în inocenţa inimii sale, problema naibii este că mi-am declarat intenţia de-a da de capul acestei afaceri. Şi cînd un colonel spune ceva... vezi cum e...

Locotenentul D'Hubert interveni cu seriozitate :

— Daţi-mi voie să vă rog, domnule colonel, să vă mulţumiţi cu cuvîntul meu de onoare că am fost pus într-o situaţie păcătoasă în care n-am avut de ales ; n-am avut

nici o ieșire compatibilă cu demnitatea mea de om și ofițer... De fapt, domnule colonel, acest fapt e tocmai capul problemei. Iată-vă aici. Restul sînt doar amănunte.

Colonelul se opri brusc. Reputația locotenentului D'Hubert în ce privește bunul simț și stăpînirea de sine cîntăriră în balanță. Limpede la cap, cald la inimă, deschis ca lumina zilei, totdeauna corect în comportare. Trebuia să ai încredere în el. Colonelul își reprimă bărbătește o imensă curiozitate.

— Hm ! Afirmi că atît ca bărbat cît și ca ofițer... Nici o opțiune ? Eh !

— Ca ofițer, ofițer al Regimentului 4 Husari, mai ales, insistă locotenentul D'Hubert. Nu aveam. Și acesta e nodul afacerii, domnule colonel.

— Da. Totuși nu văd de ce, propriului colonel... Un colonel e un tată, *que diable !*

Locotenentul D'Hubert nu trebuia să scape atît de ușor. Acesta începea să fie conștient de slăbiciunea lui fizică cu umilință și disperare. Dar o încăpățînare morbidă de invalid pusese stăpînire pe el și, în același timp, simțea consternat cum ochii i se umezesc. Pornirea aceasta părea prea puternică să poată fi stăpînită. O lacrimă coborî pe obrazul subțire și palid al locotenentului D'Hubert.

Colonelul se întoarse cu spatele în grabă. Ai fi putut auzi cum cade o picătură.

— Trebuie să fie o poveste idioată cu vreo femeie. Nu-i așa ?

Spunînd aceste cuvinte, comandantul se roti ca să surprindă adevărul, care nu e frumoasa imagine pe care o zărești într-o fîntînă, ci mai degrabă o pasăre sperioasă pe care o prinzi mai bine cu un vicleșug. Acesta fu ultimul gest de diplomație al colonelului. El văzu adevărul pur și evident în gestul locotenentului D'Hubert de a-și ridica brațele slăbite și ochii spre cer într-un suprem protest.

— Nu e o problemă cu femei, ei ? mîrîi colonelul, privindu-l insistent. Nu te întreb cine ori unde. Tot ce vreau să știu e dacă e vorba de vreo femeie ?

Brațele locotenentului căzură și vocea lui slabă se frînse patetic :

— Nimic de genul acesta, *mon colonel.*

— Pe onoarea dumitale ? insistă bătrînul războinic.

— Pe onoarea mea.

— Foarte bine, spuse colonelul gînditor şi-şi muşcă buza.

Argumentele locotenentului D'Hubert, sprijinite de simpatia lui pentru tînăr, îl convinseră. Pe de altă parte, era cu totul de neconceput ca intervenţia lui, din care nu făcuse un secret, să nu aibă totuşi un efect vizibil. Îl mai ţinu pe locotenentul D'Hubert cîteva minute şi-l lăsă să plece binevoitor.

— Mai stai cîteva zile în pat, locotenente. Ce naiba voia să zică chirurgul, cînd te-a declarat apt pentru serviciu ?

Ieşind de la cartierul general al colonelului, locotenentul D'Hubert nu-i spuse nimic prietenului care-l aştepta afară să-l ducă acasă. Nu spuse nimic nimănui. Locotenentul D'Hubert nu făcu confidenţe. Dar în seara aceleiaşi zile, colonelul, plimbîndu-se pe sub ulmii din apropierea cartierului general în compania adjunctului său, îşi descleştă gura :

— Am dat de capătul acestei afaceri, remarcă el.

Locotenent-colonelul, o fărîmă de om maroniu şi uscat, cu favoriţi tăiaţi scurt, îşi ciuli urechile, fără să lase să-i scape însă vreun semn de curiozitate.

— Nu-i o glumă, adăugă colonelul sibilinic.

Celălalt aşteptă o vreme înainte de-a murmura :

— Da, domnule !

— Nici o glumă, repetă colonelul uitîndu-se drept înainte. Oricum, i-am interzis lui D'Hubert să-i trimită ori să mai primească vreo provocare de la Feraud în următoarele douăsprezece luni.

Născocise această interdicţie pentru a salva prestigiul de care trebuia să se bucure un colonel. Rezultatul fu că dădu o pecete oficială misterului ce învăluia această ceartă de moarte. Locotenentul D'Hubert respinse într-o tăcere imposibilă toate tentativele de-a scoate adevărul de la el. Locotenentul Feraud, în secret neliniştit la început, îşi regăsi siguranţa de sine o dată cu trecerea timpului. Îşi mască neştiinţa în semnificaţia armistiţiului obligatoriu prin uşoare rîsuri sardonice, de parcă ar fi fost amuzat de ceva ce trebuia să ţină pentru sine.

— Dar ce-ai de gînd să faci ? îl întrebau camarazii.

El se mulţumea să răspundă : *„Qui vivra verra“*, cu un aer vag feroce. Şi toată lumea îi admira discreţia.

Înainte ca interdicţia să fi expirat, locotenentul D'Hubert avu escadronul lui. Promovarea era pe deplin meritată, dar, cumva, nimeni nu păru să se fi aşteptat la asta. Cînd locotenentul Feraud auzi noutăţile la o adunare a ofiţerilor, el murmură printre dinţi, „Deci, aşa ?“. Pe loc îşi desprinse sabia dintr-un cuier de lîngă uşă, şi-o încinse pe îndelete şi părăsi adunarea fără un cuvînt. Se îndreptă spre casă cu paşi măsuraţi, îşi scăpără amnarul şi aprinse o lumînare de seu. Apoi, înşfăcînd o stacană de sticlă nenorocoasă de pe cămin, o izbi violent de podea.

Acum că D'Hubert era ofiţer de rang superior lui, nu se mai putea pune problema unui duel. Nici unul dintre ei nu putea transmite ori primi o provocare, fără a se face pasibil de Curtea marţială. Nici nu putea fi vorba. Locotenentul Feraud, care de multe zile nu mai simţise nevoia reală de a-l întîlni pe locotenentul D'Hubert cu arma în mînă, se montă iar la sistematica nedreptate a sorţii. „Crede c-o să-mi scape astfel ?“, se gîndi el indignat. Văzu în această provocare o intrigă, o conspiraţie, o manevră laşă. Colonelul acela ştiuse ce face. S-a grăbit să-şi recomande favoritul pentru o treaptă superioară. Era revoltător că un om putea să evite consecinţele propriilor acte într-o manieră atît de sumbru de sinuoasă.

Fire nepăsătoare, de un temperament mai degrabă bătăios decît militar, locotenentul Feraud se mulţumise să primească şi să dea lovituri doar de dragul luptei armate, fără să se gîndească prea mult la avansări ; dar, acum, o dorinţă urgentă de-a înainta îi irumpse în piept. Acest luptător din vocaţie decise să nu scape ocaziile ce l-ar putea scoate în evidenţă şi să cîştige opinia favorabilă a şefilor săi ca prezenţă mondenă. Ştia că-i la fel de brav ca oricare şi nu se îndoise niciodată de farmecul său personal. Cu toate acestea, nici bravura şi nici farmecul nu păreau să lucreze cu destulă repeziciune. Agresivitatea de *beau sabreur* a locotenentului Feraud, angajată, lipsită de ezitări, suferi o schimbare. Începu să facă aluzii amare la „tipi deştepţi ce se agaţă de orice ca să promoveze“. Armata era plină de aceştia, spunea ; trebuia să te uiţi doar în jur. Dar avea de fiecare dată în minte un singur exem-

plu, adversarul său, D'Hubert. Odată se confesă unui prieten devotat :

— Vezi, eu nu știu să mă gudur pe lîngă cei care trebuie. Nu-mi stă în caracter.

Nu ajunse să-și facă pasul pînă la o săptămînă după Austerlitz. Cavaleria ușoară a Marii Armate avu mîinile ocupate cu o groază de treburi palpitante, o vreme. Imediat ce presiunile ocupației profesionale se ușurară, căpitanul Feraud luă măsuri pentru aranjarea unei întîlniri fără pierdere de vreme.

— Îmi cunosc eu pasărea, observă el neîndurător. Dacă nu sînt cu ochii-n patru, va avea grijă să fie promovat peste capetele a o duzină mai buni ca el. A cîștigat îndemînare în treburile astea.

Duelul a avut loc în Silezia. Dacă nu s-a dus pînă la capăt a fost dus, oricum, pînă la un punct mort. Arma a fost sabia de cavalerist, iar îndemînarea, știința, vigoarea și hotărîrea dovedite de adversari cucerir admirația celor care au fost de față. Deveni subiect de discuție pe ambele maluri ale Dunării și pînă la garnizoanele din Gratz și Laybach. Au încrucișat lamele de șapte ori. Ambii aveau tăieturi ce sîngerau abundent. Ambii refuzară oprirea luptei, de fiecare dată, cu ceea ce părea a fi o mare înverșunare. Această impresie era cauzată din partea lui D'Hubert de o dorință rațională de-a termina odată pentru totdeauna cu problema aceasta ; din partea căpitanului Feraud, de o teribilă exaltare a instinctelor sale de spadasin și de îmboldirile unei vanități rănite. Pînă la urmă, ciufuliți, avînd cămășile în zdrențe, acoperiți de sînge închegat și abia capabili să stea pe picioare, au fost despărțiți cu forța de secunzii lor, uimiți și înspăimîntați. Mai tîrziu, asediați de camarazi avizi de detalii, acești gentlemeni declarară că n-au mai vrut să lase această hăcuială să continue pînă nu se știe cînd. Întrebați dacă diferendul a fost încheiat de data aceasta, ei își mărturisiră convingerea că e vorba de o disensiune ce nu putea fi încheiată decît atunci cînd unul dintre ei va rămîne fără viață pe teren. Senzația se răspîndi de la corp de armată la corp de armată și pătrunse pînă la cele mai mici detașamente cantonate între Rin și Sava. În cafenelele Vienei se estima, din amănuntele știute, că adversarii vor fi ca-

pabili să se întîlnească iar, afară, în trei săptămîni. Se aştepta să fie ceva cu adevărat nemaivăzut în istoria duelului.

Aşteptările nu s-au împlinit însă din cauza obligaţiilor de serviciu ce-i separară pe cei doi ofiţeri. Nu s-a luat notă oficial de încăierarea lor. Aparţinea acum întregii armate şi nu se putea interveni cu uşurinţă. Dar povestea duelului ori, mai degrabă, înclinaţia lor către duel, trebuie să fi stat cumva în calea avansării lor, pentru că erau amîndoi tot căpitani cînd se întîlniră iar în timpul războiului cu Prusia. Detaşaţi în nord, după Jena, cu armata comandată de mareşalul Bernadotte, principe de Ponte Corvo, intrară în Lübeck împreună.

Abia după ocuparea acelui oraş găsi căpitanul Feraud răgazul să-şi ia în considerare viitoarea conduită în condiţiile în care căpitanul D'Hubert fusese numit al treilea aghiotant al mareşalului. Cîntări lucrurile o bună parte din noapte, şi dimineaţa îşi convocă doi prieteni pe care se putea baza :

— M-am gîndit cu tot calmul, spuse el, ţintuindu-i cu ochi roşii, obosiţi. Văd că trebuie să mă descotorosesc de personajul acesta intrigant. A reuşit să se strecoare în statul major al mareşalului. E o provocare directă la adresa mea. Nu pot tolera o situaţie prin care sînt expus la a primi oricînd un ordin prin intermediul lui. Şi Dumnezeu ştie ce fel de ordin ! Treaba aceasta s-a mai întîmplat o dată, şi asta e deja prea mult. Înţelege şi el perfect asta, nici o teamă. Nu pot să vă spun nimic mai mult. Ştiţi ce aveţi de făcut.

Acum înfruntarea avu loc în afara oraşului Lübeck, pe un loc perfect deschis, ales cu multă grijă din consideraţie pentru divizionul de cavalerie ce aparţinea de corpul de armată şi al cărui asentiment era că cei doi ofiţeri trebuie să se întîlnească de data asta în şa. De fapt, acest duel era o problemă a cavaleriei şi a continua să se bată pe jos ar fi putut părea o desconsiderare a propriilor însemne. Secunzii, surprinşi de natura neobişnuită a ideii, se grăbiră să raporteze principalilor lor. Căpitanul Feraud primi imediat cu bucurie. Dintr-un motiv obscur, ce ţinea cu siguranţă de propria psihologie, se imagina ca invincibil în şa. Singur, între cei patru pereţi ai camerei sale, îşi

freca mîinile şi murmura satisfăcut : „Ah, ofiţeraş de stat major, eşti al meu acum."

Cît despre căpitanul D'Hubert, după ce-şi privi îndelung prietenii, ridică uşor din umeri. Această afacere îi complicase existenţa într-un mod nenorocit şi nerezonabil. O absurditate în plus ori în minus, în cursul lucrurilor, ce mai conta. Toată daravera îi repugna. Dar, urban ca de obicei, el afişă un zîmbet vag ironic şi spuse cu vocea lui cea mai calmă :

— Cu siguranţă că asta va mai diminua din monotonia afacerii.

Cînd rămase singur, se aşeză la masă şi-şi luă capul în mîini. Nu se prea cruţase în ultima vreme, şi mareşalul îşi freca aghiotanţii în mod deosebit. Ultimele trei săptămîni de campanie, pe-o vreme îngrozitoare, îi afectaseră sănătatea. Cînd era foarte obosit, suferea de înţepături în vechea rană, şi senzaţia aceea neplăcută îl deprima întotdeauna. „E opera acelei brute, şi asta", se gîndi el cu amărăciune.

Cu o zi înainte primise o scrisoare de-acasă, anunţîndu-l că unica lui soră se căsătorea. Se gîndi că, de cînd avea ea nouăsprezece ani şi el douăzeci şi şase, vîrstă cînd se prezentase la garnizoana din Strassbourg, n-o văzuse decît de două ori, pentru intervale scurte. Fuseseră buni prieteni şi confidenţi ; şi acum urma să fie sortită unui bărbat pe care el nu-l cunoştea — un tip de nădejde, nici o îndoială, dar care n-o merita nici pe jumătate. N-o s-o mai vadă niciodată pe buna lui Léonie. Avea un căpşor deosebit de capabil şi foarte mult tact ; va şti cum să se poarte cu tipul, asta era sigur. Nu-şi făcea griji în privinţa fericirii ei, dar se simţi frustrat de primul loc în gîndurile ei, loc ce-i aparţinuse de pe cînd fata rostea primele cuvinte. Un regret melancolic după zilele copilăriei îl învălui pe căpitanul D'Hubert, al treilea aghiotant al principelui de Ponte Corvo.

Aruncă de-o parte scrisoarea de felicitări pe care începuse s-o scrie cum se cuvenea, dar fără entuziasm. Luă o coală nouă de hîrtie şi trecu pe ea cuvintele : „Aceasta e ultima mea voinţă şi testamentul meu." Privind la aceste cuvinte se lăsă pradă unor gînduri amare ; un presentiment că nu va mai vedea niciodată locurile copilăriei apăsa

spiritul echilibrat al căpitanului D'Hubert. Sări în picioare, împinse scaunul, căscă îndelung, în semn că nu dă nici un credit presentimentelor şi, aruncîndu-se pe pat, adormi. În timpul nopţii avu frisoane de cîteva ori, fără să se trezească. Dimineaţa călări afară din oraş, între cei doi martori ai săi, vorbind lucruri fără importanţă şi privind în dreapta şi în stînga, cu aparentă detaşare, prin ceţurile grele ale zorilor ce învăluiau verdele plat al cîmpului mărginit de garduri vii. Sări cu calul peste un şanţ şi văzu siluetele altor bărbaţi călări, mişcînd în ceaţă. „Ne vom bate în faţa unei galerii, după cum se pare", murmură el cu amărăciune.

Secunzii lui erau destul de îngrijoraţi de condiţiile atmosferice, dar îndată un soare palid, bolnăvicios, se iţi din vaporii grei, şi căpitanul D'Hubert distinse, la distanţă, trei călăreţi puţin izolaţi de ceilalţi. Erau căpitanul Feraud şi secunzii lui. Îşi scoase sabia şi se asigură că era corect legată de încheietura mîinii. Apoi secunzii, care stătuseră în grup strîns, cu capetele cailor aproape, se separară la galop mic, lăsînd un cîmp larg, clar, între el şi adversarul lui. Căpitanul D'Hubert privi la soarele palid, la cîmpurile posomorîte, şi imbecilitatea iminentei lupte îl umplu de dezolare. Dintr-o parte depărtată a cîmpului o voce de stentor strigă comenzile la intervalele cuvenite : *„Au pas — Au trot — Charrrgez !..."* „Presentimentul morţii nu vine asupra unui om degeaba", se gîndi el chiar în momentul cînd dădea pinteni calului.

Prin urmare, fu mai mult decît surprins cînd căpitanul Feraud, chiar la prima rundă, se lăsă deschis unei tăieturi deasupra frunţii, care, orbindu-l cu sîngele ce se scurgea, puse capăt luptei înainte ca aceasta să fi început cu adevărat. Era imposibil să continue. Căpitanul D'Hubert, lăsîndu-şi rivalul înjurînd îngrozitor şi răsucindu-se în şa între cei doi prieteni ai săi consternaţi, sări şanţul din nou în drum şi o luă la trap spre casă cu cei doi secunzi ai săi, care rămăseseră muţi la repeziciunea cu care s-a consumat acea întîlnire. Seara, căpitanul D'Hubert termină scrisoarea de felicitări adresată surorii sale.

O termină tîrziu. Era o scrisoare lungă. Căpitanul D'Hubert lăsă frîu liber fanteziei sale. Îi scrise surorii sale că se va simţi destul de singur după această mare schim-

bare în viaţa ei ; dar, probabil, va sosi şi pentru el ziua cînd se va căsători. De fapt, se gîndea deja la ziua cînd nu vor mai avea cu cine să poarte războaie în Europa, iar epoca războaielor va trece. „Mă aştept ca atunci, scrise el, eu să fiu destul de aproape de bastonul de mareşal, iar tu să fii o femeie căsătorită şi cu experienţă. O să-mi cauţi o soaţă. Voi fi, probabil, chel pe atunci, şi puţin *blasé*. Voi avea pretenţia la o fată tînără, frumoasă, desigur, şi cu dotă mare, ceea ce mă va ajuta să-mi închei glorioasa carieră într-o splendoare adecvată înaltului meu rang." Sfîrşi cu informaţia că tocmai dăduse o lecţie unui tip sîcîitor şi arţăgos care-şi imagina că avea un dinte împotriva lui. „Dar dacă, din colţul tău de provincie, continuă el, vei auzi că fratele tău e pus pe arţag, să nu crezi cu nici un preţ. Nu se poate şti cîte bîrfe din armată ar putea ajunge la urechile tale nevinovate. Indiferent ce auzi, poţi fi sigură că fratele tău iubitor nu este un duelist." Căpitanul D'Hubert mototoli hîrtia albă pe care începuse să scrie „Aceasta-i ultima mea voinţă şi testamentul meu", şi-o aruncă în foc cu un hohot de rîs. Nu-i mai păsa nici o fărîmă de ce putea face lunaticul acela. Brusc, căpătase convingerea că adversarul său nu avea nici un fel de putere să-i afecteze viaţa în vreun fel ; cu excepţia, poate, a faptului că mai punea puţină sare şi piper în minunatele şi veselele intervale dintre campanii.

De aici înainte n-aveau să mai fie, totuşi, intervale liniştite în cariera căpitanului D'Hubert. Văzu cîmpiile Eylau şi Friedland, făcu marşuri şi contramarşuri prin zăpezi, noroaie, în praful cîmpiilor poloneze, culegînd distincţii şi avansări pe toate drumurile din nord-estul Europei. În acest timp, căpitanul Feraud, expediat spre sud cu regimentul său, avu parte de un război păgubos în Spania. Abia cînd începură pregătirile pentru campania din Rusia primi ordin de-a reveni în nord. Părăsi ţinuturile mantilelor şi ale portocalelor fără regrete.

Primele semne ale unei calviţii deloc inestetice se adăugară aspectului distins al frunţii colonelului D'Hubert. Această zonă nu mai era albă şi netedă ca în zilele tinereţii ; privirea blîndă şi deschisă a ochilor săi albaştri devenise ceva mai aspră, parcă din cauza scrutărilor prin fumul bătăliilor. Claia de abanos a colonelului Feraud, as-

pră şi cîrlionţată ca o bonetă din păr de cal, arăta multe şuviţe argintii în zona tîmplelor. O detestabilă succesiune de ambuscade şi surprize nu prea glorioase nu-i îmbunătăţiseră temperamentul. Curba ca un cioc a nasului său era neplăcut pusă în evidenţă de două cute adînci, de fiecare parte a gurii. Orbitele rotunde ale ochilor săi radiau cute. Mai mult ca oricînd, sugera o pasăre iritată şi holbată — ceva ca o corcitură între papagal şi bufniţă. Era încă teribil de tranşant în antipatia lui pentru „tipii intriganţi". Profita de orice ocazie să menţioneze că el nu şi-a cîştigat gradul în anticamerele mareşalilor. Neinspiraţii, civili ori militari, care, cu intenţia de-a se face agreabili, îi cereau colonelului Feraud să le povestească cum a ajuns să albă cicatricea aceea foarte evidentă pe frunte, erau şocaţi trezindu-se umiliţi în diferite moduri, unele pur şi simplu grosolane, altele misterios sardonice. Tinerii ofiţeri erau cu grijă preveniţi de camarazii mai cu experienţă să nu se zgîiască direct la cicatricea colonelului. Dar un ofiţer trebuie să fi fost, într-adevăr, foarte nou în armată, ca să nu fi auzit legendara poveste a acelui duel pornit dintr-o ofensă misterioasă şi de neiertat.

III

Retragerea din Moscova scufundă toate sentimentele personale într-o mare de dezastru şi mizerie. Colonei fără regimente, D'Hubert şi Feraud îşi cărau muschetele în rîndurile aşa-ziselor batalioane sacre, un batalion încropit din ofiţeri ai tuturor armelor care nu mai aveau nici un fel de trupe în subordine.

În acel batalion, cei cu grad de colonel îndeplineau îndatoriri de sergenţi; generalii — de căpitani de companii; un mareşal al Franţei, prinţ al Imperiului, comanda întregul. Toţi se înzestrarără cu muschete găsite pe drum şi cu gloanţe luate de la cei morţi. În abolirea generală a chingilor disciplinei şi datoriei ce ţin legate companiile, batalioanele, regimentele, brigăzile şi diviziile unei gloate înarmate, acest corp de oameni îşi găsea mîndria în păstrarea unui simulacru de ordine şi aliniere. Singurii răzleţiţi erau cei care rămîneau să-şi predea îngheţului sufletele epuizate. Înotau prin zăpadă, iar trecerea lor nu

deranja liniştea implacabilă a cîmpiilor, lucind cu lumina lividă a zăpezii sub un cer de culoarea cenuşii. Vîrtejuri alergau peste cîmpuri, se spărgeau asupra coloanei negre, o înfăşurau într-un ciclon de ţurţuri şi se domoleau, dezvăluind-o cum se tîrăşte în drumul ei tragic, lipsit de pasul şi ritmul marşului militar. Se lupta să înainteze, fără ca oamenii să schimbe cuvinte ori priviri ; rînduri întregi înaintau atingîndu-şi coatele, zi după zi, fără să-şi ridice vreodată ochii din pămînt, ca pierduţi în amintiri deznădăjduite. În pădurile mute, întunecate, de pini, pocnetul crengilor supraîncărcate era singurul sunet pe care-l auzeau. Adesea, din zori pînă seara nimeni nu scotea un cuvînt în toată coloana. Era ca un marş macabru al unor cadavre ce se luptau să ajungă la un mormînt îndepărtat. Doar un atac al cazacilor putea să redea privirilor lor o urmă de hotărîre războinică. Batalionul se întorcea împrejur şi se desfăşura sau forma un careu sub fîlfîirea nesfîrşită a fulgilor. Un nor de călăreţi cu căciuli de blană pe capete aplecau lănci lungi şi strigau „Ura ! Ura !" imobilităţii lor ameninţătoare din care, cu detonări surde, sute de flăcări roşu-aprinse ţîşneau prin aerul gros din cauza ninsorii. În cîteva clipe călăreţii urmau să dispară ca prin farmec, chiuind în viscol, şi batalioanele sacre să rămînă nemişcate, singure-n furtună, auzind doar urletul vîntului, ale cărui rafale pătrundeau pînă în inimă. Apoi, cu un strigăt sau două de *Vive l'Empereur !*, urmau să-şi reînceapă marşul, lăsînd în urmă cîteva corpuri fără viaţă, zăcînd în grămezi, mici pete negre pe imensitatea albă a zăpezilor.

Deşi mărşăluind adesea în acelaşi rînd sau hărţuiţi în păduri cot la cot, cei doi ofiţeri se ignorau reciproc ; aceasta nu atît din rea intenţie, cît dintr-o indiferenţă foarte reală. Toată rezerva de energie morală era cheltuită pentru a rezista teribilei duşmănii a naturii şi impresiei strivitoare de iremediabil dezastru. S-au numărat pînă la sfîrşit printre cei mai activi, cei mai puţin demoralizaţi din tot batalionul ; vitalitatea lor deosebită îi investi pe amîndoi cu aura de pereche eroică în ochii camarazilor. Şi nu schimbară niciodată mai mult de două cuvinte întîmplătoare. Doar într-o zi, cînd se luptau în avangarda batalionului împotriva unui atac îndrăcit de cavalerie, se

găsiră izolați în pădure de un grup de cazaci. Un pîlc de călăreți bărboși, cu căciuli de blană, călăreau încoace și încolo, agitîndu-și lăncile într-o liniște rău prevestitoare; dar cei doi ofițeri nici n-aveau de gînd să lepede armele, și colonelul Feraud vorbi brusc cu o voce răgușită, șuierată, aducîndu-și flinta la umăr :

— Ai grijă de prima brută, colonel D'Hubert ; eu o voi lua în primire pe următoarea. Trag mai bine decît tine.

Colonelul D'Hubert aprobă din cap peste muscheta ațintită. Umerii lor erau sprijiniți de trunchiul unui copac mare ; în față, troiene enorme îi protejau de-o șarjă directă. Două împușcături bine țintite răsunară în aerul înghețat, doi cazaci se rostogoliră în șa. Ceilalți, negăsind această vînătoare prea profitabilă, se grămădiră în jurul camarazilor răniți și galopară îndărăt, în afara razei de bătaie. Cei doi ofițeri reușiră să-și ajungă batalionul oprit pentru noapte. În timpul după-amiezii, se sprijiniseră cu schimbul de mai multe ori și, spre sfîrșit, colonelul D'Hubert, care era avantajat de picioarele lui lungi în mersul prin zăpada mare, luă cu hotărîre muscheta de la colonelul Feraud și-o puse pe umăr, folosind-o pe cea proprie ca pe un baston.

La marginea unui sat pe jumătate îngropat în zăpadă, un grajd vechi de lemn ardea cu o flacără imensă și clară. Sacrul batalion de schelete, înfofolit în zdrențe, se înghesuia avid în partea dimpotriva vîntului, întinzînd sute de mîini amorțite, osoase, spre pălălaie. Nimeni nu observase apropierea lor. Înainte de-a intra în cercul luminii ce juca pe fețele înfometate și scofîlcite, cu ochi sticloși, colonelul D'Hubert vorbi la rîndul lui :

— Poftim muscheta, colonel Feraud. Pot umbla mai bine ca tine.

Colonelul Feraud încuviință din cap și se înghesui spre căldura teribilei flăcări. Colonelul D'Hubert fu mai reținut, dar nu mai puțin decis a-și găsi un loc în primul rînd. Cei împinși cu umărul la o parte încercară să întîmpine cu un strigăt slab reapariția celor doi vașnici tovarăși în activitate și suferință. Acele calități bărbătești n-au primit probabil niciodată un omagiu mai înalt ca acea debilă aclamare.

Aceasta e înregistrarea cu acurateţe a cuvintelor schimbate în timpul retragerii din Moscova de către coloneii Feraud şi D'Hubert. Tăcerea colonelului Feraud era manifestarea unei furii concentrate. Scund, păros, cu faţa neagră de funigei şi de ţepii groşi ai unei bărbi sîrmoase, cu o mînă degerată înfăşurată în zdrenţe murdare şi legată într-o eşarfă, el acuza soarta de o perfidie fără precedent faţă de Omul Destinului. Colonelul D' Hubert, cu mustăţile lungi atîrnînd în sloiuri de ambele părţi ale buzelor albastre şi crăpate, cu ochii inflamaţi de strălucirea zăpezilor, baza costumului său constînd dintr-o haină din blană de oaie scoasă cu greu de pe cadavrul îngheţat al unui camarad aflat într-o căruţă abandonată, privea evenimentele mai circumspect. Trăsăturile sale regulate şi plăcute, reduse acum la muchii osoase şi scobituri descărnate, se iveau dintr-o basma femeiască de catifea neagră, peste care era îndesat un bicorn pescuit de sub roţile unui furgon militar gol, ce trebuia să fi conţinut cîndva bagajele vreunui general. Blana de oaie, fiind scurtă pentru un om de lungimea lui, se termina mult prea sus, şi pielea coapselor, albastră de frig, se arăta printre zdrenţele pantalonilor săi. Aceasta, în circumstanţele date, nu stîrnea nici batjocura, nici mila. Nimănui nu-i păsa cum arată ori cum se simte celălalt. Colonelul D'Hubert însuşi, întărit de încercări, suferea mai cu seamă în respectul de sine din cauza lamentabilei indecenţe a costumului său. O persoană mai pripită şi-ar imagina că, lăsînd în urmă cîmpul presărat cu corpuri neînsufleţite, pe calea retragerii nu era nici o greutate să-ţi completezi lipsurile. Dar să achiziţionezi o pereche de pantaloni de la un cadavru îngheţat nu-i aşa de uşor cum poate să pară unui pur teoretician. Cere timp şi efort. Trebuie să rămîi în urmă, în timp ce camarazii mărşăluiesc înainte. Colonelul D'Hubert avea scrupulele lui cînd era să se desprindă de grup. O dată ce s-a tras în lături nu mai putea fi sigur că-şi va mai ajunge vreodată batalionul ; şi intimitatea sinistră a unei lupte corp la corp cu un mort îngheţat, care opune violenţei tale rigiditatea inflexibilă a fierului, repugna sentimentelor sale delicate. Din fericire, într-o zi, scormonind într-o movilă de zăpadă, printre colibele unui sat, în speranţa de-a găsi acolo un cartof îngheţat ori ceva

resturi de legume pe care să le poată mesteca cu dinții lui lungi și șubrezi, colonelul D'Hubert dezveli o pereche de rogojini de felul celor pe care obișnuiau țăranii ruși să le folosească la loitrele căruțelor. Acestea, bătute să iasă zăpada înghețată din ele, fixate de eleganta lui persoană și înfășurate solid în jurul pieptului, formau o îmbrăcăminte de forma unui clopot, un fel de jupon țeapăn, care-i dădea colonelului D'Hubert o aparență perfect decentă, dar mult mai vizibilă decît înainte.

Astfel echipat, își continuă retragerea, fără a se îndoi o clipă de faptul că personal se va salva, dar bîntuit de alte dubii. Optimismul inițial al încrederii sale în viitor era distrus. În cazul în care drumul spre glorie trecea prin astfel de momente neprevăzute, se întrebă — pentru că era o fire reflexivă — dacă era cu totul demn de încredere comandantul. Era o tristețe patriotică, nu lipsită de o undă de îngrijorare personală, și destul de diferită de indignarea oarbă împotriva oamenilor și a lucrurilor nutrită de colonelul Feraud. Refăcîndu-și puterile într-un orășel din Germania timp de trei săptămîni, colonelul D'Hubert fu surprins să descopere în sine o dragoste de repaus. Vigoarea recîștigată era ciudat de pașnică în aspirații. Meditâ în liniște asupra acestei bizare schimbări în dispoziție. Fără îndoială că mulți dintre ofițeri, tovarășii săi de arme, trecuseră prin aceeași experiență morală. Dar nu erau vremi să poți vorbi despre asta. Într-una din scrisorile sale acasă, colonelul D'Hubert notă : „Toate planurile tale, draga mea Léonie, de a mă căsători cu acea încîntătoare fată pe care ai descoperit-o în noile împrejurimi, par mai depărtate ca oricînd. Nu-i pace încă. Europa mai are nevoie de-o lecție. Va fi o sarcină grea pentru noi, dar o vom face, pentru că Împăratul e invincibil."

Începînd campania din Franța în acest spirit de consecvență, generalul D'Hubert fu rănit în a doua zi a bătăliei de lîngă Laon. În timp ce era transportat de pe cîmpul de bătaie, auzi cum colonelul Feraud, promovat în acel moment ca general, era trimis să-l înlocuiască la conducerea brigăzii. Își blestemă impulsiv ghinionul, nefiind capabil, la prima privire, să discearnă toate avantajele unei răni urîte. Și, totuși, sub această aparență eroică Providența îi prefigura viitorul. Călătorind încet spre sud,

spre casa de la țară a surorii sale, sub îngrijirea unui slujitor bătrîn și de încredere, generalul D' Hubert fu scutit de confruntările umilitoare și de perplexitățile de comportament prin care trecură oamenii dedicați imperiului lui Napoleon în momentul căderii acestuia. Zăcînd în patul său, cu geamurile camerei deschise larg spre soarele provensal, el începu să aprecieze aspectul limpede al norocului concretizat în acel fragment zimțat de obuz prusac, care, ucigîndu-i calul și sfîșiindu-i lui coapsa, l-a salvat de la un conflict direct cu propria conștiință. Și, privindu-și ultimii paisprezece ani petrecuți cu sabia în mînă și în șa, și avînd sentimentul datoriei împlinite pînă la sfîrșit, generalul D'Hubert găsi resemnarea ca pe o virtute firească. Sora lui era încîntată să-l vadă atît de rezonabil. „Mă încredințez cu totul mîinilor tale, iubita mea Léonie", îi spuse el.

Era încă pe patul de suferință cînd, creditul de care se bucura familia cumnatului fiind extins și asupra sa, primi de la guvernul regal nu numai confirmarea gradului, dar și asigurarea că va fi menținut pe lista celor activi. La aceasta se adăuga un concediu de convalescență nelimitat. Opinia nefavorabilă care circulase asupra sa în cercurile bonapartiste, chiar dacă nu se bazase pe nimic mai solid decît declarațiile fără dovezi ale generalului Feraud, era cea care avusese greutate în menținerea generalului D'Hubert pe lista activilor. Cît despre generalul Feraud, gradul lui fu de asemenea confirmat. Era mai mult decît îndrăznise să spere ; dar mareșalul Soult, ministru de război al regelui restaurat, le ținea partea ofițerilor care luptaseră în Spania. Atîta doar, că nici măcar protecția mareșalului nu-l putu menține în rîndul celor activi. El rămase neîmpăcat, înert și sumbru. Căuta în localuri obscure compania altor ofițeri pensionați, care purtau ascunse, ponosite dar glorioase cocarde tricolore, în buzunarele de la piept, și-și încheiau cu interzișii nasturi cu vultur uniformele lor sărăcăcioase, declarîndu-se a fi prea săraci, ca să-și permită cheltuiala schimbărilor impuse.

Triumfătoarea întoarcere de pe Elba, un fapt istoric tot atît de miraculos și incredibil precum lucrările unui semizeu mitologic, îl găsi pe generalul D'Hubert încă incapabil să stea în șa. Nici c-ar fi putut cumva mărșălui mai bine.

Aceste incapacităţi, pe care madame Léonie le considera fericite, îl ţineau pe fratele ei în afara oricăror aventuri neinspirate. Dispoziţia lui sufletească, observă ea consternată, fu foarte departe de-a fi rezonabilă în acel interval. Acest ofiţer cu grad de general, încă ameninţat să-şi piardă un picior, fu găsit într-o noapte în grajdul acelui *chateau* de un rîndaş, care, văzînd lumină, a dat alarma, crezînd că-s hoţii. Cîrja îi zăcea pe jumătate îngropată în paiele de aşternut, şi generalul, cu piciorul prins într-o ladă spartă, sălta pe lîngă un cal fornăind, pe care încerca să-l înşeueze. Acestea erau efectele magiei imperiale asupra unui temperament calm şi a unei minţi ponderate. Asediat la lumina felinarelor de lacrimile, implorările, indignarea, protestele şi reproşurile familiei, el ieşi din dificila situaţie în care era, leşinînd, acolo şi atunci, în braţele rudei celei mai apropiate. A fost purtat în pat. Înainte de a-l mai părăsi, a doua domnie a lui Napoleon, acele O Sută de Zile de febrilă agitaţie şi suprem efort, au trecut ca un vis teribil. Tragicul an 1815, început în tulburări şi nelinişte de conştiinţe, se termina în exilări răzbunătoare.

Cum a scăpat generalul Feraud din ghearele Comisiei Speciale şi de ultimele oficii ale unui pluton de execuţie n-a ştiut nici el. Aceasta se datora în parte poziţiei subordonate pe care o avusese în timpul celor O Sută de Zile. Împăratul nu i-a mai dat o comandă propriu-zisă, l-a ţinut la *depôt*-ul cavaleriei din Paris, echipînd şi expediind trupe pregătite în pripă pe cîmpul de bătălie. Considerînd această însărcinare nedemnă de capacităţile sale, el se achită de ea fără să atragă în mod deosebit atenţia cuiva ; dar l-a salvat de zelul reacţiilor regaliste mai ales intervenţia generalului D'Hubert.

Acesta din urmă, încă în concediu de convalescenţă, dar capabil acum să călătorească, a fost expediat de sora lui la Paris, ca să se prezinte în faţa suveranului legitim. Cum nimeni în capitală n-avea cum să ştie ceva despre episodul din grajd, a fost primit acolo cu consideraţie. Militar pînă în străfundul sufletului, posibilitatea de-a avansa în profesie îl consolă în situaţia de-a se vedea ţinta răutăţilor bonapartiste, care îl urmăriră cu o insistenţă pe care n-ai fi bănuit-o. Toată ranchiuna acelei partide frustrate şi persecutate se abătu asupra lui, omul care *niciodată* nu

l-a iubit pe Împărat — un fel de monstru fundamental, mai rău ca un simplu trădător.

Generalul D'Hubert ridică din umeri fără mînie la o prejudecată atît de feroce. Respins de vechii lui prieteni, avînd o profundă neîncredere față de avansurile societății regaliste, tînărul și chipeșul general (de-abia avea patruzeci de ani) adoptă o politețe rece și scrupuloasă, care la cel mai mic semn de zeflemea se transforma ușor într-un dispreț rigid. Astfel pregătit, generalul D'Hubert își văzu de treburile sale în Paris, simțindu-se în sinea lui copleșit de acea fericire specială și înălțătoare caracteristică unui om foarte îndrăgostit. Încîntătoarea tînără găsită de sora lui intrase în scenă și-l cucerise în modul acela total prin care o fată tînără, prin simplul act al prezenței sale, își poate apropia un bărbat de patruzeci de ani. Urmau să se căsătorească imediat ce generalul D'Hubert și-a obținut numirea oficială într-o comandă promisă.

Într-o după-amiază, stînd pe terasa de la *Café Tortoni*, generalul D'Hubert înțelese din conversația a doi străini care ocupau o masă vecină că generalul Feraud, inclus în lotul ofițerilor superiori arestați după cea de-a doua întoarcere a regelui, era în primejdia de-a fi dus în fața Comisiei Speciale. Trăind toate clipele libere, cum se întîmplă de obicei îndrăgostiților nerăbdători, care sînt totdeauna o zi înaintea realității și într-o stare de halucinație celestă, nu trebui decît să audă numele perpetuului său rival pronunțat cu voce tare, ca cel mai tînăr dintre generalii lui Napoleon să fie scos din contemplarea mentală a sortitei sale. Privi în jur. Străinii purtau haine civile. Slabi și pîrliți de soare, rezemîndu-se de spătarele scaunelor, aceștia se încruntau la lume cu o absență îngîndurată și sfidătoare, de sub borurile pălăriilor trase adînc peste ochi. Nu era greu să recunoști între ei pe doi din membrii Vechii Gărzi, pensionați. Și, cum din bravadă ori lipsă de precauție vorbeau cu voce tare, generalul D'Hubert, care nu văzu nici un motiv să-și schimbe locul, auzi fiecare cuvînt. Nu păreau să fie prietenii personali ai generalului Feraud. Numele lui fusese pronunțat printre altele. Auzindu-l repetat, tandrele anticipări ale unui viitor domestic, garnisit cu grația unei anume femei, fură traversate de un aspru regret pentru trecutul lui războinic, după acea lungă și otrăvitoare încleș-

tare de arme, unică în magnitudinea gloriei și dezastrului — minunata operă și zestrea apreciată a generației sale. Simți o afecțiune irațională pentru vechiul său adversar și aprecie sentimental criminala absurditate pe care confruntarea lor i-o introdusese în viață. Fusese ca piperul adăugat într-o mîncare fierbinte. Își aminti aroma cu o bruscă melancolie. N-o s-o mai încerce niciodată. S-a dus pentru totdeauna. „Faptul că l-am lăsat zăcînd în grădină cred l-a îndîrjit împotriva mea atunci, la început", se gîndi el indulgent.

Cei doi necunoscuți de la masa vecină rămaseră tăcuți după ce pomeniră a treia oară numele generalului Feraud. Apoi, cel mai în vîrstă dintre cei doi, vorbind iar cu un ton amar, spuse că soarta generalului Feraud era pecetluită. De ce ? Pur și simplu pentru că nu era ca alți grozavi, ce nu se iubeau decît pe ei. Regaliștii știau că n-ar răzbate cu el. L-a iubit pe *Celălalt* prea mult.

Celălalt era Bărbatul de pe Sfînta Elena. Cei doi ofițeri dădură din cap și ciocniră paharele, înainte de-a bea pentru o imposibilă întoarcere. Apoi, cel care vorbise și înainte remarcă cu un rîs sardonic :

— Adversarul său s-a dovedit mai deștept.

— Care adversar ? întrebă cel mai tînăr, ca și cum n-ar fi înțeles.

— Nu știi ? Erau doi husari. La fiecare promovare se băteau într-un duel. N-ai auzit despre duelul care continuă încă din 1801 ?

Celălalt auzise despre duel, desigur. Acum înțelegea aluzia. Generalul baron D'Hubert va fi acum în stare să se bucure în pace de favorurile grăsanului său rege.

— Să-i fie de bine, murmură cel mai vîrstnic. Amîndoi erau bărbați bravi. Nu l-am văzut niciodată pe acest D'Hubert. Un sclivisit intrigant, mi s-a spus. Dar cred ceea ce l-am auzit pe Feraud spunînd despre el : că *niciodată* nu l-a iubit pe Împărat.

Se ridicară și plecară.

Generalul D'Hubert încercă spaima somnambulicului care visează că e într-o excursie plăcută și se trezește pășind deasupra unei mlaștini. Îl copleși un dezgust profund pentru pămîntul pe care trăia. Chiar și imaginea încîntătoarei fete i se șterse din minte în unda descurajării morale.

Tot ce fusese el cîndva, ori sperase să devină, va avea gustul amar al dezonoarei, pînă nu va reuși să-l salveze pe generalul Feraud de la soarta ce-i amenința pe atîția bravi. Sub impulsul acestei aproape morbide nevoi de-a contribui la siguranța adversarului său, generalul D'Hubert dădu atît de bine din mîini și din picioare (cum spune proverbul francez), încît în mai puțin de douăzeci și patru de ore găsi mijloace de-a obține o audiență extraordinară și particulară la ministrul poliției.

Generalul baron D'Hubert fu introdus imediat și fără preliminarii. În semiîntunericul cabinetului ministerial, dincolo de formele unui birou de scris, ale scaunelor și meselor, între doi ciorchini de lumînări de ceară luminînd în halouri, distinse o figură într-o haină somptuoasă, examinîndu-se în oglinda înaltă. Bătrînul *conventional* Fouché, Senator al Imperiului, trădător al fiecărui stăpîn, al fiecărui principiu și motiv al rațiunii umane, duce de Otranto și artizanul viclean al celei de-a doua Restaurații, încerca să vadă cum îi vine un costum de curte, în care tînăra și desăvîrșita *fiancée* își declarase dorința de a-i avea portretul pictat pe porțelan. Erau un capriciu, o încîntătoare slăbiciune, pe care primul ministru al Poliției era nerăbdător să i-o satisfacă. Căci omul acesta, adesea comparat pentru viclenia modalităților sale cu un vulpoi, dar a cărui etică cu greu ar fi putut fi simbolizată de ceva mai puțin ilustrativ decît de un dihor, era tot atît de pătimaș îndrăgostit ca generalul D'Hubert însuși.

Tresărind pentru c-a fost surprins în această ipostază din prostia unui servitor, el își stăpîni ciuda cu tupeul caracteristic, care se dovedise atît de productiv în nesfîrșitele intrigi ale carierei sale egoiste. Fără a-și schimba atitudinea un dram, ținînd un picior în ciorap de mătase împins înainte și capul întors peste umărul stîng, îl invită calm :

— Pe aici, generale. Fii bun și te apropie. Deci ? Te ascult.

Generalul D'Hubert, stînjenit de parcă ar fi fost el însuși surprins într-un moment de slăbiciune intimă, își prezentă doleanța cît de scurt putu. Ducele de Otranto continuă să-și examineze linia gulerului, potrivindu-și reverele în fața oglinzii și cambrîndu-și spinarea într-un efort

de a ascunde broderiile aurite de la poalele hainei. Fața lui imobilă, ochii atenți n-ar fi putut exprima mai mult interes față de acele lucruri nici dacă ar fi fost singur.

— Să scot de sub exercițiul Curții Speciale pe un anume Feraud, Gabriel Florian, general de brigadă, promoția 1814 ? repetă el pe un ton ușor întrebător, apoi se întoarse de la oglindă. De ce tocmai pe *el* ?

— Sînt surprins că excelența voastră, atît de competent în evaluarea oamenilor vremii sale, s-a gîndit că merită să aibă acest nume pe listă.

— Un bonapartist fanatic !

— Astfel e fiecare grenadier și fiecare infanterist al armatei, cum excelența voastră bine știe. Și persoana generalului Feraud nu poate avea mai multă greutate decît cea a unui grenadier oarecare. E un om de un intelect modest, fără capacități deosebite. Este puțin probabil să poată influența pe cineva.

— Are o limbă ascuțită, totuși, replică Fouché.

— Gălăgioasă, admit, dar nu periculoasă.

— N-o să te contrazic. Nu știu aproape nimic despre acest om. Îi cunosc abia numele, de fapt.

— Și, totuși, excelența voastră deține președinția Comisiei însărcinate de rege să-i desemneze pe cei care vor fi judecați, spuse generalul D'Hubert cu o accentuare care nu scăpă urechii ministrului.

— Da, generale, spuse el, dispărînd în partea întunecoasă a vastei încăperi și aruncîndu-se într-un fotoliu adînc, care-l înghiți, cu excepția lucirilor galbene ale broderiilor de aur și a petei palide a feței. Da, generale. Ia loc pe scaunul acela.

Generalul D'Hubert se așeză.

— Da, generale, continuă maestrul emerit în arta intrigii și trădărilor, a cărui duplicitate, uneori intolerabilă sieși, găsea ușurare în izbucniri de cinică francheță. M-am grăbit la formarea acestei Comisii de proscriere și am luat președinția. Și știi de ce ? Nu de altceva decît din teama că, dacă n-o iau repede în mîinile mele, propriul meu nume va fi în capul listei de proscriși. Astea sînt vremurile pe care le trăim. Dar sînt deocamdată ministru al regelui și te întreb fără ocolișuri de ce aș șterge numele acestui obscur Feraud de pe listă ? Te miri cum a ajuns numele acesta pe listă ? E

posibil să cunoşti oamenii chiar atît de puţin ? Dragul meu general, la prima şedinţă a Comisiei ploua peste noi cu nume ca pe acoperişul de la Tuileries. Nume ! Am ales din cîteva mii. De unde poţi şti că numele acestui Feraud, a cărui viaţă sau moarte nu contează pentru Franţa, n-a substituit alt nume ?

Vocea care venea din fotoliu se opri. De cealaltă parte, generalul D'Hubert stătea nemişcat, umbrit şi tăcut. Doar sabia îi zăngănea încetişor. Vocea din fotoliu începu iar :

— Şi trebuie să încercăm să satisfacem exigenţele suveranilor aliaţi, pe de altă parte. Prinţul de Talleyrand mi-a spus chiar ieri că Nesselrode l-a informat oficial că majestatea sa împăratul Alexandru e nemulţumit de numărul redus de exemple pe care guvernul regal le are în vedere. Mai ales dintre militari. Ţi-o spun în mod confidenţial.

— Pe cuvîntul meu, izbucni generalul D'Hubert, vorbind printre dinţi, dacă excelenţa voastră binevoieşte să mă mai împovăreze cu o informaţie confidenţială, nu ştiu ce voi face ! Ajunge să rupi sabia pe genunchi şi să zvîrli bucăţile...

— Ce guvern îţi imaginezi că serveşti dumneata ? îl întrerupse brusc ministrul.

După o scurtă pauză, vocea abătută a generalului D'Hubert răspunse :

— Guvernul Franţei.

— Asta nu înseamnă decît că-ţi plăteşti conştiinţa cu simple vorbe, generale. Adevărul este că serveşti un guvern de exilaţi întorşi, de oameni care au fost fără patrie timp de douăzeci de ani. De oameni care abia au trecut peste o frică grozavă şi umilitoare... Nu-ţi face iluzii în privinţa asta.

Ducele de Otranto se opri. Se uşurase puţin şi-şi atinsese scopul de a-l despuia de respectul de sine pe acest om care avusese ghinionul să-l surprindă fîţîindu-se într-un costum brodat de curte înaintea unei oglinzi. Dar cei din armată erau toţi nişte capete înfierbîntate. Îşi dădea seama că ar fi fost incomod dacă un ofiţer bine văzut, cu rang de general, primit în audienţă la recomandarea unui principe, ar fi făcut un act scandalos şi nesocotit, imediat după ce-a

ieşit dintr-o audienţă particulară la ministru. Pe un ton schimbat puse o întrebare la obiect :

— Ţi-e rudă acest Feraud ?

— Nu. Nici un fel de rudă.

— Prieten intim ?

— Intim... da. Există între noi o relaţie intimă de-o natură ce face o problemă de onoare pentru mine să încerc...

Ministrul sună un clopoţel fără a mai aştepta sfîrşitul frazei. Cînd servitorul ieşi, după ce adusese o pereche de sfeşnice de argint pentru masa de scris, ducele de Otranto se ridică, pieptul lui strălucind aurit la lumina puternică, şi, scoţînd o bucată de hîrtie dintr-un sertar, o ţinu ostentativ în mînă în timp ce spuse cu persuasivă blîndeţe :

— Nu trebuie să vorbeşti despre ruperea sabiei pe genunchi, generale. S-ar putea să nu mai primeşti alta. Împăratul nu se va mai întoarce de data asta... *Diable d'homme !* A fost un anume moment, aici, în Paris, imediat după Waterloo, cînd m-a făcut să tremur. Părea pregătit să ia totul de la început. Din fericire, nimeni nu poate să ia totul de la început, de fapt. Nu trebuie să te gîndeşti la frîngerea sabiei, generale.

Generalul D'Hubert, uitîndu-se în pămînt, mişcă uşor din mînă într-un gest de renunţare. Ministrul Poliţiei îşi luă ochii de la el şi scrută fără grabă hîrtia pe care o ţinuse tot timpul ridicată.

— Sînt doar douăzeci de generali aleşi să fie exemplu. Douăzeci. Un număr rotund. Şi să vedem, Feraud... A, aici e. Gabriel Florian. *Parfaitement.* Ăsta-i omul dumitale. Deci, vor fi numai nouăsprezece exemple acum.

Generalul D'Hubert se ridică în picioare, simţindu-se de parcă ar fi trecut printr-o boală infecţioasă.

— Trebuie s-o rog pe excelenţa voastră să păstreze intervenţia mea în mare secret. E foarte important pentru mine ca el să n-afle niciodată...

— Cine să-l informeze, aş vrea să ştiu ? spuse Fouché, ridicîndu-şi curios ochii de pe faţa încordată, imobilă, a generalului D'Hubert. Ia una din penele acelea şi radiază numele cu mîna dumitale. E singura listă care există. Şi dacă ai grijă să foloseşti destulă cerneală, nimeni nu va desluşi numele şters. Dar, *par exemple,* eu nu sînt respon-

sabil de ce va face Clarke cu el după aceea. Dacă va continua să fie tot atît de fanatic, Ministerul de Război îi va da domiciliu forţat în vreun oraş de provincie, sub supravegherea poliţiei.

Cîteva zile mai tîrziu, generalul D'Hubert îi spunea surorii sale, după ce îşi exprimară bucuria revederii :

— Ah, draga mea Léonie ! N-am ştiut cum să părăsesc Parisul mai degrabă.

— Efectul dragostei, sugeră ea cu un zîmbet maliţios.

— Şi al dezgustului, adăugă generalul D'Hubert cu toată seriozitatea. Aproape am murit acolo de... de greaţă.

Faţa lui se contractă de dezgust. Şi, în timp ce sora lui îl privea cu atenţie, continuă :

— A trebuit să-l văd pe Fouché. Am avut o audienţă. Am fost în cabinetul său. Celui care a avut ghinionul să respire aerul aceleiaşi încăperi cu omul acela îi rămîne un sentiment de ştirbire a demnităţii, o senzaţie neliniştitoare de a nu fi, la urma urmelor, chiar atît de curat pe cît şi-a închipuit... Dar n-ai cum să înţelegi.

Ea aprobă cu repeziciune din cap de cîteva ori. Dimpotrivă, înţelegea foarte bine. Îşi cunoştea perfect fratele şi-i plăcea aşa cum era. De altfel, dispreţul şi ura tuturor îi erau sortite *iacobinului* Fouché, care, exploatînd în favoarea sa orice slăbiciune, orice virtute, orice iluzie generoasă a oamenilor, şi-a dus de nas toţi contemporanii, ca să moară obscur ca duce de Otranto.

— Dragul meu Armand, spuse ea cu compasiune, ce-i puteai tu cere acestui om ?

— Nimic mai puţin decît viaţa unui om, răspunse generalul D'Hubert. Şi am obţinut-o. Trebuia să fac asta. Simt totuşi că nu i-aş putea-o ierta omului pe care a trebuit să-l salvez.

Generalul Feraud, total incapabil (cum ni se întîmplă celor mai mulţi) să înţeleagă prin ce trecuse, primi ordinul Ministerului de Război de a se prezenta imediat într-un orăşel din centrul Franţei cu sentimente ce se exprimă cel mai adecvat prin ridicarea ochilor spre cer şi un straşnic scrîşnet din dinţi. Trecerea stării de război, singura condiţie socială pe care o cunoscuse vreodată, oribila perspectivă a unei lumi în condiţii de pace îl speriau. Plecă spre micul lui orăşel ferm convins că asta nu poate ră-

mîne așa. Acolo a fost informat că e trecut în rezervă și că pensia lui (calculată la rangul de colonel) depindea de modul său de comportare și de rapoartele favorabile ale poliției. Deci, adio armatei ! Se simți brusc înstrăinat de pămînt, ca un spirit văduvit de corp. Era imposibil de trăit. Dar la început reacționă prin a refuza să creadă. Nu putea fi adevărat. Aștepta trăsnetul, cutremure de pămînt, cataclisme naturale ; dar nu se întîmplă nimic. Greutatea de plumb a unei iremediabile inutilități coborî asupra generalului Feraud, care, neavînd resurse interioare, se cufundă într-o stare de tîmpenie ce inspira respect. Bîntuia străzile micului orășel, privind țintă înainte cu ochi stinși, ignorînd pălăriile ce se ridicau la trecerea sa ; și oamenii, împungîndu-se cu cotul, murmurau : „Acesta-i sărmanul general Feraud. Inima-i e frîntă. Iată cît l-a iubit pe Împărat."

Celelalte rămășițe vii ale furtunii napoleoniene se adunau în jurul generalului Feraud cu infinit respect. El însuși își imagina că sufletul i-e sfărîmat de durere. Suferea de impulsuri de a izbucni în plîns, de a urla, de a-și mușca pumnii pînă la sînge, de a-și petrece zile întregi lungit pe pat cu capul în pernă, ce se succedau rapid ; dar acestea izvorau din pură apatie, din chinurile unei imense, indescriptibile, insuportabile plictiseli. Neputința de a înțelege în totalitate natura disperată a cazului său îl salvă doar de la sinucidere. Nu s-a gîndit la asta nici măcar o dată. Nu s-a gîndit la nimic. Dar pofta de mîncare îl părăsi, și dificultatea pe care o încerca în exprimarea naturii copleșitoare a sentimentelor sale (nici cea mai teribilă înjurătură nu-l ajuta prea mult) era un fel de moarte pentru un temperament sudic.

Mare, totuși, a fost senzația printre acești *anciens militaires* care frecventau o micuță *café* plină de muște, cînd, într-o după-amiază îmbîcsită, „sărmanul general Feraud" lăsă să-i scape o salvă de formidabile blesteme.

Stătuse liniștit în colțul lui privilegiat, frunzărind gazetele din Paris cu tot atîta interes cît poți aștepta de la un condamnat în ajun de execuție pentru știrile zilei. Un grup de fețe de războinici, bronzate, dintre care unuia îi lipsea un ochi, altuia vîrful nasului degerat în Rusia, îl înconjurară neliniștite :

— Ce se întîmplă, generale ?

Generalul Feraud stătea țeapăn, ținînd gazeta împăturită la lungimea brațului, ca să poată vedea mai bine litera măruntă. Citi pentru sine încă o dată fragmente ale știrii ce-i provocase ceea ce se poate numi trezirea sa din morți.

— *„Sîntem informați că generalul D'Hubert, pînă acum în concediu de convalescență în sud, urmează să fie chemat la comanda Brigăzii a 5-a Cavalerie în...“*

Lăsă să-i cadă hîrtia împietrit...

— Chemat la comanda..., și brusc se lovi cu palma peste frunte. Aproape că uitasem de el, murmură pe un ton de revelație.

Un veteran cu piept cavernos strigă peste cafenea :

— O nouă escrocherie a guvernului, generale ?

— Escrocheriile acestor canalii, tună generalul Feraud, sînt nenumărate ! Una în plus ori în minus... Coborî vocea : Dar cel puțin pe unul dintre ei îl voi pune la punct.

Se uită la toate fețele din jur.

— Cunosc un pomădat și un cîrlionțat ofițer de stat major, ciracul unora dintre mareșalii care și-au vîndut tatăl pe un pumn de aur englezesc. Va afla curînd că n-am murit, declară el cu ton categoric. Oricum, aceasta e o afacere personală. O veche afacere de onoare. Ah ! Onoarea noastră nu mai contează. Sîntem îngrădiți aici, cu urechea crestată, ca un lot de mîrțoage declasate, bune doar pentru staulul unui măcelar. Dar va fi o lovitură dată în numele Împăratului... Domnilor, solicit asistența a doi dintre dumneavoastră.

Fiecare făcu un pas înainte. Generalul Feraud, adînc mișcat de această demonstrație, îi numi cu vizibilă emoție pe veteranul *cuirassier* cu un singur ochi și pe ofițerul de Vînători Călare ce-și pierduse vîrful nasului în Rusia. Se scuză pentru această alegere în fața celorlalți :

— E o treabă a cavaleriei, să știți.

I se răspunse cu un cor distonant de *„Parfaitement, mon Général... C'est juste... Parbleu, c'est connu...“* Toată lumea era mulțumită. Cei trei părăsiră cafeneaua împreună, urmăriți de strigăte de *Bonne chance.*

Afară își înlănțuiră brațele cu generalul la mijloc. Cele trei pălării prăfuite, purtate *en bataille* cu o sinistră aple-

care în față, barară strada aproape de la un zid la altul. Orășelul încins, din piatră cenușie și țiglă roșie, își picotea după-amiaza provincială sub un cer albastru. Loviturile sonore ale unui dogar, cetluind un butoi, se reverberau cu regularitate printre case. Generalul își tîra puțin piciorul stîng la umbra zidurilor.

— Blestemata aceea de iarnă din 1813 mi-a intrat în oase pentru totdeauna. Nu contează. Vom folosi pistoale, asta-i tot. Puțin lumbago. Trebuie să avem pistoale. L-am găbuit în doi timpi și trei mișcări. Ochii-mi sînt la fel de buni ca întotdeauna. Să mă fi văzut în Rusia vînîndu-i pe viclenii aceia de cazaci c-o rablă de muschetă de infanterist. Am un talent din naștere pentru armele de foc.

Generalul Feraud continuă în ritmul acesta, ținîndu-și capul sus, cu ochi de bufniță și cioc rapace. Luptător toată viața lui, cavalerist, un *sabreur*, el privea războiul cu cea mai mare simplitate ca pe o sumă generală de turniruri personale, un duel gregar. Și aici avea în față un război propriu. Renăscuse. Umbra păcii îi dispăru de pe față ca umbra morții. Era minunata renaștere a numitului Feraud, Gabriel Florian, *engagé volontaire* din 1793. General din 1814, îngropat fără ceremonie, printr-un ordin de serviciu semnat de ministrul de război al celei de-a doua Restaurații.

IV

Nimeni nu reușește în tot ce-și propune. În acest sens toți sîntem niște ratați. Marea problemă este să nu ratăm în ordonarea și susținerea efortului vieții noastre. Din acest punct de vedere vanitatea e cea care ne abate din drum. Ne împinge în situații din care ieșim în pierdere ; în timp ce mîndria e paznicul nostru, atît prin reținerea pe care o impune, cînd ne alegem năzuințele, cît și prin virtutea puterii ei de a ne susține.

Generalul D'Hubert era mîndru și rezervat. Nu fusese stricat de iubirile lui întîmplătoare, norocoase ori mai puțin norocoase. În trupul plin de urmele războiului inima sa, la patruzeci de ani, rămăsese fără cicatrice. Angajîndu-se cu rezerve în planurile matrimoniale ale surorii sale, se găsi căzînd iremediabil în mrejele dragostei, cum ai

cădea de pe un acoperiș. Era prea mîndru ca să fie speriat. Mai mult, senzația era prea plăcută ca să se alarmeze.

Lipsa de experiență a unui bărbat de patruzeci de ani e un lucru mult mai serios ca lipsa de experiență a unui tînăr de douăzeci, pentru că nu-i scoasă la liman de impetuozitatea sîngelui fierbinte. Fata era misterioasă, cum sînt fetele tinere prin simplul efect al ingenuității lor ascunse ; și pentru el, misterul acestei tinere fete apărea excepțional și fascinant. Dar nu era nimic misterios în aranjamentele partidei pe care madame Léonie o inițiase. Nu era nici ceva deosebit. Era o partidă rezonabilă, apărînd ca extrem de atrăgătoare pentru mama fetei (tatăl era mort) și tolerabilă pentru unchiul ei — un bătrîn *émigré*, nu de mult întors din Germania, și care străbătea cu bastonul în mînă, o fantomă vlăguită din *ancien régime*, aleile din grădina casei strămoșești a tinerei domnișoare.

Generalul D'Hubert nu era omul care să se mulțumească doar cu femeia și averea, cînd veni momentul. Mîndria lui (și mîndria ținteşte totdeauna spre un succes adevărat) nu putea fi satisfăcută cu nimic altceva decît de iubire. Dar cum mîndria adevărată exclude vanitatea, nu-și putea imagina nici un motiv pentru care această ființă misterioasă, cu ochi adînci și strălucitori de culoare violetă, ar putea avea pentru el un sentiment ceva mai cald decît indiferența. Tînăra femeie (numele ei era Adèle) dejucase fiecare încercare de înțelegere a acestui punct. E adevărat că încercările fuseseră stîngace și făcute cu timiditate, pentru că generalul D'Hubert devenise în mod acut conștient de numărul anilor săi, al rănilor și al multor imperfecțiuni morale pe care le avea, de nevrednicele lui secrete — și, incidental, învățase din proprie experiență sensul cuvîntului frică. După cîte își putea da seama, ea părea că nu încearcă — cu încredere nețărmurită în afecțiunea și sagacitatea mamei sale, vreo insurmontabilă antipatie pentru persoana generalului D'Hubert ; și că asta era îndeajuns pentru o tînără binecrescută, ca să-și poată începe viața de familie. Această imagine rănea și chinuia mîndria generalului D'Hubert. Și, în același timp, se întreba, cu un fel de dulce disperare, ce ar fi putut spera mai mult ? Ea avea o frunte liniștită și luminoasă.

Ochii violeți rîdeau, în timp ce liniile buzelor și ale bărbiei rămîneau într-o admirabilă gravitate. Toate acestea erau scoase în evidență de-o bogăție de păr blond, de un ten atît de minunat, de atîta grație a expresiei, că generalul D'Hubert n-a găsit niciodată cu adevărat ocazia să examineze cu suficientă detașare nobilele exigențe ale mîndriei sale. De fapt devenise timid cînd era vorba să-și lămurească aceste lucruri, pentru că au dus, o dată sau de două ori, la crize de pasiune solitară, în care și-a dat seama că o iubea destul de mult încît să prefere s-o ucidă mai degrabă decît s-o piardă. Din aceste stări, nu cu totul străine bărbaților de patruzeci de ani, ieșea zdrobit, sfîrșit, plin de remușcări, puțin descurajat. Reușea, totuși, să se liniștească considerabil, prin practica stenică ce consta din a sta, din cînd în cînd, cîte-o jumătate de noapte, în fața unui geam deschis, ca să mediteze la miracolul existenței ei, ca un credincios pierdut în contemplarea mistică a propriei credințe.

Nu trebuie să presupună cineva că toate aceste fluctuații ale stării sale interioare au fost trădate lumii. Generalului D'Hubert nu-i era greu să se arate încununat de zîmbete. Pentru că, de fapt, era foarte fericit. Urma regulile stabilite de condiția sa, trimițînd flori (din grădina și serele surorii sale) în fiecare dimineață, devreme, și ceva mai tîrziu urma el însuși să ia masa cu logodnica sa, mama și acel unchi *émigré*. Miezul zilei era petrecut în plimbări sau șezînd la umbră. O deferență prevăzătoare, ezitînd la granița tandreței, era tonul relației lor din punctul său de vedere, numindu-l astfel cu o întorsătură jucăușă a frazei, menită să ascundă tulburarea profundă a întregii sale ființe, ce se datora intangibilei ei vecinătăți. Tîrziu, după-amiaza, generalul D'Hubert mergea pe jos spre casă, printre parcelele de vie, uneori intens deprimat, uneori suprem fericit, uneori într-o tristețe calmă ; dar totdeauna simțind o intensitate deosebită a existenței, acea exaltare comună artiștilor, poeților și îndrăgostiților, celor urmăriți de-o mare pasiune, de o gîndire nobilă ori o viziune nouă a frumuseții plastice.

Lumea din jur nu existase în acest răstimp cu prea multă claritate pentru generalul D'Hubert. Într-o seară, totuși, trecînd o culme de pe care putea vedea ambele

case, generalului D'Hubert îi atraseră atenţia două figuri, departe, în josul drumului. Ziua fusese divină. Podoaba festivă a cerului înroşit dădea o strălucire blîndă nuanţelor mai sobre ale pămîntului sudic. Stîncile cenuşii, ogoarele brune, distanţele purpurii, ondulatorii, armonizate în acord luminos răspîndeau deja aromele serii. Cele două figuri în josul drumului apăreau ca două siluete rigide, de lemn, perfect negre în panglica de praf alb. Generalul D'Hubert observă acele lungi şi drepte *capotes militaires*, încheiate pînă la ciorapii negri, tricornurile înalte, figurile suple, scobite şi maronii de vechi soldaţi. *Vieilles moustaches !* Cel mai înalt dintre cei doi avea un petec negru peste un ochi ; figura uscată şi aspră a celuilalt avea altă particularitate bizară, neliniştitoare, care de mai aproape se dovedi a fi lipsa vîrfului nasului. Ridicînd mîinile într-o singură mişcare să-l salute pe civilul care şchiopăta uşor, sprijinindu-se într-un baston gros, întrebară de casa în care locuieşte generalul baron D'Hubert şi cum ar putea ajunge să-i vorbească în linişte.

— Dacă vă ajunge această linişte, spuse generalul D'Hubert privind în jur la podgoriile marcate în linii purpurii şi dominate de cuibul din ziduri cenuşii şi monotone al unui sat ce se aduna spre conul unui vîrf de deal, astfel încît turnul bont al unei biserici conice părea a nu fi altceva decît silueta unei stînci mai răsărite, dacă găsiţi locul acesta destul de liniştit, puteţi să-i vorbiţi chiar acum. Şi vă rog, camarazi, să vorbiţi deschis, cu toată încrederea.

La aceasta s-au tras un pas înapoi şi-au ridicat iar mîinile la pălării cu distinctă ceremonie. Apoi cel cu nasul ciobit, vorbind pentru amîndoi, spuse că problema e destul de confidenţială şi trebuie aranjată în mod discret. Cartierul lor general era stabilit în satul de colo, unde infernalii mitocani — blestemate fie inimile lor false, de regalişti ! — s-ar fi uitat extrem de cruciş la trei modeşti militari. Aşa că pentru moment nu va face decît să ceară numele prietenilor generalului D'Hubert.

— Cel fel de prieteni ? întrebă uimit generalul D'Hubert absolut deloc pe faţă. Stau cu cumnatul meu, în casa aceea.

— Deci unul este el, spuse veteranul ciobit.

— Sîntem prietenii generalului Feraud, interveni celălalt, care tăcuse pînă atunci, pironindu-l doar cu singurul lui ochi pe omul ce nu-l iubise *niciodată* pe Împărat. Ăsta era o pasăre rară, într-adevăr. Căci chiar şi acele Iude în fireturi, ce-l vînduseră englezilor, mareşalii şi principii, îl iubiseră mai devreme sau mai tîrziu. Dar acest om nu-l iubise *niciodată* pe Împărat. Generalul Feraud o spusese atît de limpede.

Generalul D'Hubert simţi o lovitură surdă în piept. Pentru o zecime de secundă păru că rotaţia pămîntului devenise perceptibilă cu un fîşîit vag, îngrozitor, în eterna nemişcare a spaţiului. Dar vuietul sîngelui în timpane dispăru imediat. Fără voie murmură :

— Feraud ! Uitasem de existenţa lui.

— Există încă, foarte strîmtorat, e adevărat, în infamul han din acel cuib de sălbatici de colo, spuse sec *cuirasseur*-ul cu un singur ochi. Am sosit în părţile dumneavoastră acu o oră cu nişte cai de poştă. El aşteaptă întoarcerea noastră cu nerăbdare. Trebuie să ne grăbim, ştiţi. Generalul a călcat ordinul ministerial, ca să obţină din partea dumneavoastră satisfacţia la care e îndreptăţit de legile onoarei şi desigur că-i grăbit să se termine totul înainte ca *la gendarmerie* să-l miroasă.

Celălalt lămuri lucrurile ceva mai mult :

— Ne-ntoarcem pîş, pîş, înţelegeţi ! Şşşt ! Aşa-i înţelept. Şi noi am şters-o pe şest. Prietenul dumneavoastră, regele, ar fi bucuros să ne taie jalnicele pensioare la primul pretext. Ăsta-i riscul. Dar onoarea înainte de toate.

Generalul D'Hubert îşi regăsi puterea de-a grăi :

— Deci aţi venit aşa, pe drumul mare, ca să mă invitaţi la o partidă de hăcuială cu acel, acel... O furie hilară puse stăpînire pe el : Ha ! Ha ! Ha ! Ha !

Cu pumnii în şolduri el hohotea fără reţinere. Cei doi stăteau în faţa lui uscăţivi şi drepţi, de parcă ar fi fost prinşi în capcana unei trape deschise în pămînt. Numai cu douăzeci şi patru de luni înainte stăpîni ai Europei, aveau deja aerul unor fantome din alte vremi, păreau mai lipsiţi de substanţă în surtucurile lor ponosite decît propriile umbre ce cădeau atît de negre peste drumul alb : fantomele militare şi groteşti ale celor douăzeci de ani de război şi cuceriri. Aveau aerul bizar a doi imperturbabili

preoți slujind religia sabiei. Și generalul D'Hubert, el însuși unul dintre ex-stăpînii Europei, rîdea de aceste fantome grave ce-i stăteau în drum.

Arătînd spre generalul care rîdea cu un gest din cap, unul rosti :

— E vesel domnia sa, deci.

— Unii dintre noi n-au mai zîmbit din ziua cind *Celălalt* a plecat, remarcă tovarășul său.

Un impuls violent de a se repezi și a doborî la pămînt aceste insubstanțiale arătări îl înspăimîntă pe generalul D'Hubert. Își termină rîsul brusc. Dorința lui era acum să se descotorosească de ei, să-i facă să dispară din ochii lui înainte de a-și fi pierdut controlul. Era uimit de furia pe care o simțea urcîndu-i în piept. Dar n-avea timp să analizeze acum această ciudățenie.

— Am înțeles că vreți să terminați cu mine cît mai repede posibil. Să nu mai pierdem vremea cu ceremonii gratuite. Vedeți pădurea aceea de la piciorul dealului ? Da, pădurea de pini. Să ne întîlnim acolo mîine, la răsăritul soarelui. Îmi voi aduce sabia ori pistoalele, sau ambele dacă vreți.

Secunzii generalului Feraud se uitară unul la altul.

— Pistoale, generale, spuse *cuirasseur*-ul.

— Așa rămîne. *Au revoir*, pe mîine dimineață. Pînă atunci, vă sfătuiesc să vă păziți, dacă vreți ca *la gendarmerie* să nu facă cercetări încă înainte de a se fi lăsat întunericul. Străinii sînt încă rari în această parte a țării.

Salutară în tăcere. Generalul D'Hubert, întorcînd spatele siluetelor ce se retrăgeau, stătu nemișcat în mijlocul drumului multă vreme, mușcîndu-și buza de jos și privind în pămînt. Apoi începu să pășească cu repeziciune drept înainte, urmîndu-și astfel propriile urme, pînă se găsi în fața porții dincolo de care era parcul casei logodnicei sale. Căzuse seara. Nemișcat, se uita printre bare la fațada casei, strălucind clară printre tufișuri și copaci. Pași scrîșniră pe pietriș, și îndată o siluetă lungă și încovoiată se ivi pe o alee laterală, paralelă cu zidul parcului.

Cavalerul de Valmassigue, unchiul adorabilei Adèle, ex-brigadier în armata principilor, legător de cărți în Altona, după aceea pantofar (cu mare reputație în ceea ce privește eleganța și măiestria pantofilor de damă) în alt

orășel german, purta ciorapi de mătase pe pulpele descărnate, pantofi joși cu catarame de argint, jachetă de brocart. O haină cu poale lungi, *à la française,* cădea în cute pe spinarea lui fragilă, aplecată. Un tricorn mic era așezat pe o claie de păr pudrat, legat în codiță.

— *Monsieur le Chevalier,* îl strigă generalul D'Hubert în șoaptă.

— Poftim ? Tot dumneata ești, *mon ami* ? Ai uitat ceva ?

— Doamne ! chiar așa. Am uitat ceva. Am venit să-ți spun. Nu, afară. Dincoace de zid. E un lucru prea murdar ca să fie lăsat să pătrundă acolo unde locuiește ea.

Cavalerul ieși imediat cu acea resemnare binevoitoare pe care unii bătrîni o arată în fața urgenței tinerilor. Mai în vîrstă cu un sfert de secol ca generalul D'Hubert, îl privea în fundul inimii sale ca pe un tinerel nărăvaș și îndrăgostit. Auzise foarte bine cuvintele lui enigmatice, dar nu dădu prea multă importanță unor lucruri pe care un om de numai patruzeci de ani și atît de tare atins putea să le facă ori să le spună. Ideile generației de francezi care au crescut în perioada cît a fost el în exil erau aproape de neînțeles pentru el. Sentimentele lor îi păreau excesiv de violente, lipsindu-le finețea și măsura, limbajul lor fără nevoie exagerat. Se alătură calm generalului și făcură cîțiva pași în liniște, generalul încercînd să-și stăpînească agitația și să-și controleze normal vocea.

— E perfect adevărat ; am uitat ceva. Am uitat pînă acum o jumătate de oră că am o grabnică afacere de onoare de îndeplinit. Incredibil, dar așa este !

Totul încremeni pe moment. Apoi, în liniștea profundă a serii de țară, vocea clară, bătrînească a cavalerului se auzi tremurînd ușor :

— Domnule ! Asta-i o rușine !

Fusese primul lui gînd. Fata născută în timpul exilului său, fiică postumă a sărmanului său frate ucis de-o bandă de iacobini, devenise de cînd se întorsese foarte dragă inimii sale bătrîne, care se hrănise numai cu sărăcăcioase amintiri de afecțiune atîția ani.

— E de neconceput, aș spune ! Un bărbat își rezolvă astfel de probleme înainte de a se gîndi să ceară mîna unei fete tinere. Ce ! Dacă ai fi uitat încă zece zile, erai

căsătorit înainte de a-ţi regăsi aducerea aminte. Pe vremea mea bărbaţii nu uitau astfel de lucruri şi nici ceea ce datorează sentimentelor unei tinere inocente. Dacă nu le-aş respecta eu însumi, aş califica comportarea dumitale într-un mod care nu ţi-ar face plăcere.

Generalul D'Hubert se relaxă sincer cu un geamăt.

— Această consideraţie să nu te împiedice. Nu risti deloc s-o superi mortal.

Dar bătrînul nu dădu nici o importanţă acestor absurdităţi de îndrăgostit. Nu e sigur nici măcar c-ar fi auzit.

— Despre ce-i vorba ? întrebă el. Care-i natura acelei... ?

— Să-i spunem o nebunie a tinereţii, *Monsieur le Chevalier*. O groaznică şi incredibilă urmare a... Se opri imediat. „Nu va crede în veci povestea asta. Va crede că-l iau de nebun şi se va supăra." Generalul D'Hubert vorbi iar :

— Da, începînd dintr-o nebunie a tinereţii, a devenit...

Cavalerul îl întrerupse :

— Bine, atunci trebuie aranjată.

— Aranjată ?

— Da, nu contează cît costă pentru al tău *amour propre*. Trebuie să-ţi aminteşti că eşti logodit. Ai uitat şi àsta, presupun. Aşa că te duci şi uiţi cearta. E cea mai teribilă manifestare de uşurătate de care mi-a fost dat să aud vreodată.

— Cerule mare, *Monsieur !* Doar nu-ţi imaginezi că m-am ales cu această ceartă ultima oară cînd am fost la Paris, sau ceva de felul acesta. Nu-i aşa ?

— Eh ! Ce contează data precisă a comportării dumitale iresponsabile ! exclamă cavalerul iritat. Principalul e s-o aranjezi.

Observînd că generalul D'Hubert devine refractar şi insistă să spună ceva, bătrînul *émigré* ridică mîna şi adăugă demn :

— Şi eu am fost soldat. N-aş îndrăzni niciodată să sugerez un pas îndoielnic celui al cărui nume urmează să-l poarte nepoata mea. Îţi spun eu că, *entre galants hommes*, o afacere poate fi totdeauna aranjată.

— Dar, *saperlotte, Monsieur le Chevalier,* sînt cincisprezece ori şaisprezece ani de-atunci. Eram locotenent de husari.

Bătrînul cavaler păru năucit de tonul vehement şi disperat al acestei informaţii.

— Erai locotenent de husari acum şaisprezece ani ? murmură el uluit.

— Ei, da ! Nu cumva crezi că am fost făcut general în leagăn, ca un prinţ regal.

În purpuriul îngroşat de amurg al cîmpurilor acoperite cu frunză de viţă, cu o urmă de carmin mohorît spre apus, vocea bătrînului ex-ofiţer în armata principilor sună reculeasă, cu totul civilă :

— Visez ? E aceasta o glumă ? Ori trebuie să înţeleg că ai clocit o afacere de onoare timp de şaisprezece ani ?

— S-a ţinut de mine toţi aceşti ani. Asta vreau să spun. Diferendul propriu-zis nu poate fi uşor explicat. Ne-am întîlnit în teren de cîteva ori în răstimpul acesta, desigur.

— Ce maniere ! Ce oribilă pervertire a bărbăţiei ! Nimic nu poate determina o asemenea inumanitate decît sanguina nebunie a revoluţiei care a corupt o întreagă generaţie, murmură repatriatul *émigré* cu voce joasă. Cine-i adversarul tău ? întrebă el ceva mai tare.

— Adversarul meu ? Îl cheamă Feraud.

Fantomatic în *tricorne* şi haine demodate, ca o fantomă încovoiată, subţire a acelui *ancien régime,* cavalerul dădu glas unei vagi amintiri :

— Îmi mai amintesc vendeta pentru mica Sophie Derval, între Monsieur de Brissac, căpitan în trupele de gardă, şi d'Anjorrant (nu cel ciupit de vărsat, celălalt — Beau d'Anjorrant, cum i se spunea). S-au întîlnit de trei ori în optsprezece luni, în modul cel mai elegant. Fusese şi vina acelei micuţe Sophie, care *continua* să cocheteze...

— Nu-i vorba de aşa ceva, îl întrerupse generalul D'Hubert. Rîse puţin sardonic : Nu-i o problemă chiar atît de simplă, adăugă. Şi nici pe jumătate atît de rezonabilă, sfîrşi el neauzit printre dinţi şi scrîşni cu furie.

După acest zgomot, nimic nu mai tulbură liniştea o vreme, pînă cînd cavalerul întrebă, fără animaţie :

— Ce este ... acest Feraud ?

— Locotenent de husari. Şi el..., vreau să zic, e general. Un gascon. Fiul unui fierar, cred.

— Aha ! Mă gîndeam eu. Bonaparte ăla avea o slăbiciune specială pentru *canailles*. Nu mă gîndeam la tine, D'Hubert. Tu eşti unul de-al nostru, deşi l-ai servit pe acest uzurpator care...

— Să-l lăsăm pe el în afara treburilor ăstora, îl întrerupse generalul D'Hubert.

Cavalerul strînse din umerii osoşi :

— Creatură de duzină. Progenitura unui fierar şi a unei fîşneţe de ţară. Uite ce iese dacă te amesteci cu astfel de oameni.

— Ai făcut şi dumneata ghete, cavalere.

— Da. Dar nu sînt fiu de cizmar. Nici dumneata, domnule D'Hubert. Dumneata şi cu mine avem ceva ce prinţii făcuţi de Bonaparte, ducii şi mareşalii nu au, pentru că nu există putere pe pămînt care să le-o poată da, ripostă bătrînul *émigré*, cu animaţia crescîndă a omului care a găsit un argument promiţător. Oamenii aceştia nu există — toţi aceşti Ferauzi. Feraud ! Ce este un Feraud ? Un *va-nu-pieds* deghizat în general de către un aventurier corsican ce pozează în împărat. Nu există nici un argument rezonabil ca un D'Hubert să se coboare la un duel cu o persoană de categoria aceasta. Poţi să te scuzi perfect în faţa lui. Şi dacă acestui *manat* îi intră în cap să te refuze poţi, simplu, să refuzi să-l întîlneşti.

— Crezi că pot proceda astfel ?

— Da. Cu conştiinţa cea mai curată.

— *Monsieur le Chevalier !* De ce credeţi că v-aţi întors din emigraţie ?

Cuvintele aveau un ton atît de pătimaş, încît bătrînul îşi ridică repede capul plecat, lucind alb-argintiu sub borurile micului *tricorne*. O vreme nu spuse nimic.

— Dumnezeu ştie, grăi el într-un tîrziu, arătînd cu un gest grav şi încet spre o cruce înaltă, la intersecţia drumurilor, ridicată pe o piramidă de pietre şi întinzînd braţele de fier forjat de un negru total pe fundalul de un roşu închis al cerului. Dumnezeu ştie ! Dacă n-ar fi acest simbol pe care mi-l amintesc tot pe locul acesta de cînd eram copil, m-aş întreba de ce ne-am întors noi, cei care

am rămas credincioşi lui Dumnezeu şi regelui nostru. Chiar şi vocile oamenilor s-au schimbat.

— Da, e o altă Franţă, spuse generalul D'Hubert. Părea să-şi fi regăsit calmul. Tonul lui era vag ironic : Oricum, nu pot urma sfatul dumitale. Şi, de fapt, cum poate refuza cineva să fie muşcat de un ciine care vrea să muşte ? Este imposibil. Crede-mă pe cuvînt. Feraud nu e un om să fie oprit de scuze ori refuzuri. Dar sînt alte căi. Pot, de exemplu, trimite un mesager să-i spună un cuvînt brigadierului de la *gendarmerie* din Senlac. El şi cei doi prieteni ai lui sînt pasibili de arest la un simplu ordin al meu. Asta va provoca ceva bîrfă în armată, atît în cea organizată cît şi în cea dezafectată. Toţi, nişte *canailles*. Toţi, cîndva, tovarăşi de arme ai lui Armand D'Hubert. Dar de ce trebuie să-i pese unui D'Hubert de oameni care nu mai există. Ce cred ei. Ori, şi mai bine, pot să-l fac pe cumnatul meu să trimită după primarul satului şi să-i dea acestuia de înţeles. N-ar fi nevoie de mai mult ca acei trei „briganzi" să se trezească în furci, tăvăliţi într-o groapă frumuşică, adîncă şi umedă. S-a întîmplat asta, la numai zece mile de-aici, cu trei sărmani din fostele Lănci Roşii ale Gărzii ce se întoarceau acasă. Ce spune conştiinţa dumitale, *Chevalier* ? Poate un D'Hubert face asta unor oameni care nu există ?

Cîteva stele răsăriseră în obscuritatea albastră, limpede precum cristalul, a cerului. Vocea uscată şi slabă a cavalerului grăi cu asprime :

— De ce-mi spui mie toate acestea ?

Generalul prinse mîna bătrînă şi zbîrcită într-o strînsoare puternică :

— Pentru că-ţi datorez toată încrederea. Cine să-i spună Adèlei dacă nu dumneata ? Cred că înţelegi de ce nu pot avea încredere în cumnatul meu ori în propria mea soră. *Chevalier !* Eram atît de aproape să fac aceste lucruri, că mai tremur încă. Nu-ţi dai seama cît de groaznic e acest duel pentru mine. Şi nu-i nici o scăpare din faţa lui.

Murmură după o pauză :

— E o fatalitate. Lăsă mîna inertă a cavalerului şi spuse pe cel mai obişnuit ton de conversaţie : Trebuie să

plec în cîteva clipe. Dacă va fi să rămîn în teren, cel puțin dumneata știi tot ce poate fi făcut cunoscut din această afacere.

Fantomatica umbră din *ancien régime* păru să se fi încovoiat și mai mult în timpul discuției.

— Cu ce față voi sta eu în seara aceasta înaintea celor două femei ? gemu el. Generale ! Mi-e foarte greu să te iert.

Generalul D'Hubert nu spuse nimic.

— Cauza ta e bună, cel puțin ?

— Sînt nevinovat.

De data aceasta prinse brațul abia vizibil al cavalerului și-l strînse zdravăn :

— Trebuie să-l ucid ! șuieră el și, descleștîndu-și mîna, o porni în josul drumului.

Atenția delicată a iubitoarei lui surori îi asigurase generalului o perfectă libertate de mișcare în casa în care era oaspete. Avea chiar și o intrare numai pentru sine, printr-o ușiță ce dădea într-un colț al livezii de portocali. Astfel că nu fu expus în seara aceea la necesitatea de a-și ascunde agitația în fața calmei neștiințe a celorlalți din casă. Era bucuros pentru asta. I se părea că, dacă ar trebui să-și deschidă buzele, va izbucni în blesteme groaznice și fără țintă, va începe să rupă mobila, să spargă porțelanuri și pahare. Din momentul în care deschisese acea ușă discretă și în timp ce urca cele douăzeci și opt de trepte ale scării în spirală ce ducea pe coridorul în care dădea ușa camerei sale, trecu printr-o fază oribilă și umilitoare în care un nebun furios cu ochii injectați și spume la gură produse pagube inadmisibile, folosind orice obiect neînsuflețit ce poate fi găsit într-o sufragerie bine mobilată. Cînd deschise ușa apartamentului său, accesul trecuse, și oboseala fizică era așa de mare, încît fu nevoit să se țină de spătarele scaunelor să ajungă la divanul jos și lat pe care se lăsă să cadă cu toată greutatea. Istovirea morală era și mai mare. Agresivitatea aceea pe care o încercase numai cînd șarja împotriva inamicului, cu sabia în mînă, îl buimăci pe bărbatul acesta de patruzeci de ani care nu recunoștea în ea furia instinctivă a pasiunii sale amenințate. Dar în epuizarea lui mentală și fizică această pasiune se clarificase, se distilase și se rafi-

nase într-un sentiment de disperare melancolică, căci trebuia, probabil, să moară înainte de a o fi învățat pe această fată frumoasă să-l iubească.

În noaptea aceea, generalul D'Hubert, întins pe spate, acoperindu-și ochii cu mîinile ori zăcînd cu fața îngropată în pernă, trecu prin toată gama emoțiilor. Dezgust îngrețoșat pentru absurditatea situației, dubii în privința propriei capacități de a-și dirija existența, neîncredere în bunele sale sentimente (de ce dracu a trebuit să se ducă la Fouché ?) — le încercă pe toate pe rînd. „Sînt un idiot, nici mai mult nici mai puțin, se gîndi el. Un idiot sensibil. Pentru că s-a întîmplat să aud doi oameni vorbind într-o cafenea... Sînt un idiot care se teme de minciuni, pe cînd în viață contează doar adevărul."

De cîteva ori se sculă și, umblînd în ciorapi, ca să nu fie auzit de cineva de jos, bău toată apa pe care o putu găsi pe întuneric. Și mai încercă, de asemenea, chinurile geloziei. Ea se va căsători cu altcineva. I se strînse sufletul. Tenacitatea acestui Feraud, teribila perseverență a acelei brute imbecile îi păru forța extraordinară a unui implacabil destin. Generalul D'Hubert tremura așezînd la loc stacana goală. „Mă va învinge", se gîndi. Generalul D'Hubert încercă toate emoțiile pe care viața trebuie să le dea. Avea în gura uscată gustul slab și bolnăvicios al fricii, nu scuzabila frică în fața privirii candide și amuzate a unei fete tinere, ci frica morții și frica de lașitate a omului de caracter.

Dar dacă adevăratul curaj constă în înfruntarea unui pericol odios în fața căruia trupul, sufletul și inima tremurau împreună, generalul D'Hubert avea ocazia să-l practice pentru prima oară în viață. Șarjase cu temeritate asupra bateriilor și careurilor de infanterie și călărise cu mesaje sub o grindină de gloanțe, fără să se gîndească măcar. Problema lui era acum să se strecoare neauzit afară, cînd se crăpa de ziuă, spre o moarte obscură și revoltătoare. Generalul D'Hubert nu ezită o clipă. Luase două pistoale într-un săculeț de piele ce-i atîrna pe umăr. Înainte de-a fi apucat să treacă prin livada de portocali, gura îi era iar uscată. Culese două portocale. Abia după ce închise poarta în urma lui simți o ușoară slăbiciune.

Se tîrî mai departe ignorînd-o şi, după cîţiva iarzi, începu să-şi recîştige stăpînirea asupra picioarelor. În zorii monocromi şi transparenţi pădurea de pini îşi detaşa foarte limpede coloanele trunchiurilor şi masa de un verde închis pe fondul stîncilor de pe versantul cenuşiu. Nu-şi lua ochii ficşi de la ea şi sugea o portocală din mers. Acea temperamentală şi bine dispusă răceală în faţa primejdiei, care făcuse din el un ofiţer iubit de oamenii lui şi apreciat de superiori, îi revenea treptat, de la sine. Era ca şi cum ar fi mers la bătălie. Ajungînd la liziera pădurii, se aşeză pe un bolovan, ţinînd cealaltă portocală în mînă şi imputîndu-şi c-a venit ridicol de devreme la faţa locului. Nu peste multă vreme, oricum, auzi foşnet de tufişuri, paşi pe pămîntul tare şi zvonul dezarticulat, tare, al unei discuţii. O voce de undeva, din spatele lui, spuse lăudăros :

— Îl rad în doi timpi şi trei mişcări.

Îşi spuse : „Deci au sosit. Ce naiba-i chestia cu mişcările ? Mie mi se adresează ?“ Şi, dîndu-şi seama că mai are cealaltă portocală în mînă, se gîndi : „Portocalele astea sînt foarte bune. Livada bunei Léonie. Mai bine s-o mănînc acum decît s-o arunc.“

Ieşind dintr-o sălbăticie de stînci şi tufişuri, generalul Feraud şi secunzii lui îl descoperiră pe generalul D'Hubert ocupat să decojească o portocală. Stătură nemişcaţi pînă cînd acesta îşi ridică privirile. Apoi secunzii îşi ridicară pălăriile, în timp ce generalul Feraud, punîndu-şi mîinile la spate, se dădu cîţiva paşi la o parte.

— Sînt silit să vă cer unuia din dumneavoastră, domnilor, să treceţi de partea mea. N-am adus nici un prieten. Se poate ?

Cuirasseur-ul cu un singur ochi spuse imparţial :

— Asta nu se poate refuza.

Celălalt veteran remarcă :

— E totuşi penibil.

— Ţinînd cont de vederile oamenilor din aceste părţi, nu era nimeni pe care să mă pot baza cu toată încrederea, luînd în considerare şi scopul prezenţei dumneavoastră aici, explică generalul D'Hubert politicos.

Ei salutară, priviră roată, şi observară amîndoi :

— Terenul nu-i grozav.

— Nepotrivit.

— Ce să mai pierdem vremea cu terenul, măsurători şi aşa mai departe ? Să simplificăm lucrurile. Încărcaţi cele două perechi de pistoale. Eu le voi lua pe ale generalului Feraud, şi el să le ia pe ale mele. Sau, mai bine, să combinăm perechile. Cîte unul de la fiecare. Apoi să intrăm în pădure şi să tragem la vedere, în timp ce dumneavoastră rămîneţi afară. N-am venit aici pentru ceremonii, ci pentru luptă, luptă pe moarte. Orice teren e destul de bun pentru aşa ceva. Dacă eu cad, trebuie să mă lăsaţi aici şi s-o ştergeţi. Nu va fi sănătos pentru voi să fiţi găsiţi pe-aproape după aceea.

După o scurtă întrunire, se constată că generalul Feraud era de acord cu aceste condiţii. În timp ce secunzii încărcau pistoalele, el putu fi auzit fluierînd şi putu fi văzut frecîndu-şi mîinile deplin satisfăcut. Îşi aruncă haina cu o mişcare vioaie, iar generalul D'Hubert şi-o scoase pe-a lui şi-o împături cu grijă pe o piatră.

— Convenim să-ţi iei omul spre cealaltă parte a pădurii şi să-l laşi să intre exact la zece minute din acest moment, sugeră generalul D'Hubert calm, dar simţindu-se de parcă ar fi dat directive pentru propria execuţie.

Acesta, oricum, fu ultimul lui moment de slăbiciune :

— Aşteaptă ! Să ne comparăm ceasornicele întîi.

Şi-l scoase pe al lui. Ofiţerul cu nasul ciobit se deplasă să împrumute ceasornicul generalului Feraud. Se aplecară cap la cap asupra lor un moment.

— Asta e. La şase fără patru minute, după al dumneavoastră. La fără şapte, după al meu.

Cuirraseur-ul fu cel care rămase de partea generalului D'Hubert, ţinîndu-şi unicul ochi aţintit la cadranul alb al ceasului pe care-l ţinea în palmă. Deschise gura, aşteptînd cu răbdare bătaia ultimei secunde înainte de-a lansa cuvîntul : *„Avancez !"*.

Generalul D'Hubert se mişcă, trecînd din soarele strălucitor al dimineţii provensale în umbra rece şi aromată a pinilor. Pămîntul era curat printre trunchiurile roşcate, a căror mulţime, înclinate fiind în unghiuri sensibil diferite, îi zăpăci ochii la început. Era ca o ieşire la atac. Calitatea de comandant bazată pe încredere în sine i se trezi în piept. Era cu totul angajat. Problema se punea să-şi

ucidă adversarul. Nimic afară de asta nu-l va salva din acest coşmar idiot. „Nu foloseşte la nimic doar să rănesc bruta asta", se gîndi generalul D'Hubert. Era cunoscut ca un comandant cu iniţiativă. Camarazii lui, cu ani în urmă, obişnuiau să-l numească Strategul. Şi era un adevăr că putea gîndi şi în prezenţa adversarului. În timp ce Feraud fusese întotdeauna un simplu luptător : „dar un trăgător redutabil, din păcate".

„Trebuie să-l fac să tragă de la o cît mai mare distanţă", îşi spuse generalul D'Hubert.

În acel moment văzu ceva alb mişcîndu-se departe, printre copaci — cămaşa adversarului său. Făcu imediat un pas lateral printre copaci, expunîndu-se direct ; apoi, repede ca fulgerul, se trase îndărăt. Făcuse o mişcare riscantă, dar îşi atinse scopul propus. Aproape simultan cu pocnitura unei împuşcături, o bucăţică de scoarţă dislocată de glonte îl lovi dureros peste ureche.

Generalul Feraud, c-o împuşcătură consumată, deveni precaut. Pîndind pe după copac, generalul D'Hubert nu-l putu vedea deloc. Această necunoaştere a poziţiei duşmanului aduse după sine un sentiment de insecuritate. Generalul D'Hubert se simţea îngrozitor de expus din flanc şi din spate. Din nou ceva alb îi fîlfîi în vedere. Ha ! Duşmanul era încă în faţă, deci. Îi fusese teamă de-o mişcare de învăluire. Dar se pare că generalul Feraud nu se gîndise la asta. Generalul D'Hubert îl văzu trecînd fără prea mare grabă de la un copac la altul, venind în linie dreaptă. Cu mare putere de stăpînire generalul D'Hubert nu-şi clinti mîna. Prea departe încă. Ştia că nu e un campion. Jocul lui trebuia să fie răbdarea — ca să ucidă.

Voind să profite de o mai mare grosime a trunchiului, se lăsă la pămînt. Întinzîndu-se cît era de-lung, cu capul în direcţia adversarului. era acum complet protejat. Nu avea sens să se mai expună, celălalt era deja prea aproape. Convingerea că Feraud va face ceva necugetat era ca un balsam pentru sufletul generalului D'Hubert. Dar să-şi ţină capul ridicat era incomod şi nici de prea mare folos. Trase cu ochiul în jur, expunîndu-şi o fracţiune de secundă capul cu spaimă, dar de fapt cu puţin risc. Duşmanul lui, de altfel, nu se aştepta să-l vadă vreo cîtime chiar atît de jos. Generalul D'Hubert prinse o ima-

gine fugară a generalului Feraud schimbînd copacii iar, cu minimă precauţie. „Dispreţuieşte capacitatea mea de trăgător", se gîndi el, închipuindu-şi acea zonă din mintea adversarului său a cărei cunoaştere are atîta rol în cîştigarea unei bătălii. Tactica lui de imobilitate se confirma. „Dacă aş putea să văd în spate ca în faţă", se gîndi el neliniştit, dorind imposibilul.

Avu nevoie de ceva putere de caracter să lase pistoalele din mînă ; dar, într-un brusc impuls, generalul D'Hubert făcu tocmai asta cu multă atenţie — unul de fiecare parte. În armată avusese renumele unui dandy, pentru că obişnuia să se bărbierească şi să-şi pună o cămaşă curată în zilele de bătălie. De fapt fusese întotdeauna atent la aspectul său. La un bărbat de aproape patruzeci, îndrăgostit de o fată tînără şi încîntătoare, lăudabila grijă de sine putea ajunge pînă la mici slăbiciuni, precum ar fi aceea de-a purta cu sine un portofel de piele cu un pieptene mic de ivoriu, prevăzut cu o oglinjoară în exterior. Generalul D'Hubert, avînd mîinile libere, scotoci în buzunarul pantalonilor pentru acea mostră de nevinovată vanitate, scuzabilă la posesorul unei mustăţi lungi şi mătăsoase. O scoase, apoi, cu cel mai perfect calm şi cu promptitudine, se întoarse pe spate. În această nouă poziţie, cu capul puţin ridicat, ţinînd oglinjoara puţin în afara copacului, trăgea spre ea cu ochiul stîng, în timp ce cu dreptul privea în direcţia picioarelor. Astfel se adeverea vorba lui Napoleon, anume că „pentru un soldat francez, cuvîntul imposibil nu există." Copacul din dreapta aproape umplea cîmpul vizual al oglinzii.

„Dacă se mişcă de după copac, reflectă el satisfăcut, trebuie să-i văd picioarele. În orice caz, nu mă poate lua prin surprindere."

Şi aşa se întîmplă să vadă cizmele generalului Feraud intrînd şi ieşind din cîmpul oglinzii, eclipsînd pentru o clipă tot ce se mai reflecta în ea. Îşi schimbă poziţia urmărindu-le. Dar, trebuind să-şi calculeze poziţia în funcţie de această imagine indirectă, nu-şi dădea seama că, acum, tălpile şi o parte din picioare îi erau expuse cu totul.

Generalul Feraud începuse să fie impresionat de teribila îndemînare cu care duşmanul lui se ţinea în afara

privirii. Identificase copacul cu pricina cu o precizie sagace. Era absolut sigur de asta. Şi, totuşi, n-a fost în stare să-i zărească mai mult decît vîrful urechii. Şi cum cerceta la înălţimea de cinci picioare şi zece incii de la pămînt, nici nu era de mirare, doar că asta îi părea absolut de neînţeles generalului Feraud.

Cînd dădu cu ochii de acele tălpi şi de picioare, sîngele îi năvăli în cap. De-a dreptul se clătină după copacul său şi trebui să se ţină de el cu mîna. Celălalt zăcea, deci, la pămînt ! La pămînt ! Şi perfect nemişcat ! Expus ! Ce putea însemna asta.. ? Ideea că-şi doborîse adversarul de la primul foc îi intră atunci în cap generalului Feraud. Odată ajunsă acolo, crescu cu fiecare secundă de scrutare atentă, obturînd orice altă posibilitate — irezistibilă, triumfătoare, feroce.

— Ce măgar am fost să-mi închipui că mi-ar fi scăpat, murmură pentru sine. Se expusese *en plein* — nebunul ! — pentru cîteva secunde întregi.

Generalul Feraud se zgîi la membrele nemişcate, ultimele rămăşiţe ale surprizei dispărînd în faţa unei admiraţii fără margini faţă de propria îndemînare de a trage cu pistolul.

— Cu picioarele-n sus ! Pe zeul războiului, asta da lovitură ! exultă el în gînd. Drept în cap, fără îndoială, exact unde am ţintit, s-a-mpleticit pe după copacul ăla, s-a răsturnat pe spate şi a murit.

Şi se uită ! Se uită, uitînd să se mişte, aproape îngrozit, aproape regretînd. Dar, pentru nimic în lume n-ar fi vrut să fie altminteri. Ce lovitură ! Ce lovitură ! S-a dat de-a berbeleacul şi a murit !

Căci acea neajutorată poziţie, zăcînd pe spate, îşi striga evidenţa de netăgăduit pentru generalul Feraud ! Nu i-a dat o clipă prin cap c-ar putea fi o poziţie luată cu bună ştiinţă de un om viu. Era de neconceput. Depăşea limitele unei minţi sănătoase. N-aveai cum să ghiceşti motivele. Şi trebuie recunoscut, de asemenea, că picioarele întoarse în sus ale generalului D'Hubert păreau cu totul ale unui mort. Generalul Feraud îşi umplu plămînii pentru un strigăt victorios către secunzii lui, dar, din ceea ce i se părea o scrupulozitate excesivă, se abţinu pe moment.

— O să mă duc doar să văd întîi dacă mai respiră, murmură el, părăsind fără grijă adăpostul copacului său.

Mişcarea fu imediat înregistrată de destoinicul general D'Hubert. Acesta o interpretă ca fiind o nouă schimbare de poziţii, dar cînd pierdu cizmele din cîmpul vizual al oglinzii deveni neliniştit. Generalul Feraud păşise doar puţin în afara razei adversarului, dar fu greu să şi-l închipuie păşind fără nici o grijă. Începînd să se întrebe ce s-o fi întîmplat cu celălalt, Generalul D'Hubert fu atît de complet luat prin surprindere, încît primul semn de primejdie fu abia prezenţa unei umbre lungi, de dimineaţă timpurie, căzînd pieziş peste picioarele sale desfăcute. Nici măcar nu auzise paşii pe pămîntul moale dintre copaci !

Fu prea mult chiar şi pentru sîngele lui rece. Sări în sus fără de veste, pistoalele rămînîndu-i jos. Instinctul nestăpînit al oricărui om, în afara cazului cînd e cu totul paralizat de zăpăceală, ar fi fost să se aplece după arme, expunîndu-se la riscul de-a fi împuşcat în acea poziţie. Instinctul, desigur, e spontan. E natura lui. Dar o întrebare care şi-ar merita efortul este dacă în firile reflexive promptitudinea fizică a instinctului nu este cumva afectată de obişnuinţa de-a cugeta întîi. În zilele tinereţii sale, Armand D'Hubert, un ofiţer promiţător, reflexiv, emisese opinia că în război nu trebuie să „adăşti în perimetrul greşelii". Această idee, apărată şi dezvoltată în multe discuţii, se instalase ca noţiune fixă în mintea sa, devenise o parte a individualităţii sale mentale. Că i se inoculase atît de incredibil de adînc încît să afecteze parametrii instinctului, sau doar că, aşa cum a declarat mai tîrziu, „era prea speriat ca să-şi mai amintească blestematele de pistoale", faptul e că generalul D'Hubert nici nu încercă să se aplece după ele. În loc să insiste în greşeală, el înşfăcă trunchiul aspru cu ambele mîini şi se strecură în spatele lui cu asemenea impetuozitate încît, rotindu-se chiar în flacăra şi zgomotul împuşcăturii, reapăru în cealaltă parte, faţă în faţă cu generalul Feraud. Acesta din urmă, complet derutat de-o asemenea demonstraţie de agilitate din partea unui om mort, mai tremura încă. Ceaţa slabă a fumului îi învăluia faţa care avea un aspect

extraordinar, de parcă maxilarul inferior ar fi ieşit din articulaţie.

— N-am ratat ! croncăni el răguşit din adîncul gîtului său uscat.

Sinistrul sunet spulberă vraja ce cuprinsese simţurile generalului D'Hubert.

— Ba ai ratat, *à bout portant*, se auzi el spunînd, aproape înainte de a-şi fi redobîndit stăpînirea de sine.

Revenirea simţurilor fu însoţită de un acces de furie ucigaşă, concentrînd în violenţa ei resentimentele acumulate de-o viaţă. De ani întregi generalul D'Hubert fusese exasperat şi umilit de o atroce absurditate ce-i fusese impusă de capriciul sălbatic al acestui om. În afară de asta, generalul D'Hubert fusese cu această ultimă ocazie prea puţin doritor să înfrunte moartea, ca reacţia lui de mînie să ia forma dorinţei de-a ucide.

— Şi eu mai am de tras cele două focuri, adăugă fără milă.

Generalul Feraud îşi încleştă dinţii, şi faţa lui luă o expresie furioasă, neînfricată.

— Dă-i drumul ! spuse el neîndurător.

Acestea ar fi fost ultimele lui cuvinte dacă generalul D'Hubert ar fi avut pistoalele în mîini. Dar pistoalele zăceau pe pămînt, la rădăcina pinului. Generalului D'Hubert avu secundele de relaxare necesare pentru a-şi aminti că îi fusese groază de moarte nu ca om, ci ca îndrăgostit ; nu ca de un pericol, ci ca de un rival ; nu ca de o ameninţare a vieţii, ci ca de un obstacol în faţa căsătoriei. Şi, uite ! În faţă era rivalul înfrînt ! Total înfrînt, zdrobit, dat gata !

Îşi luă mecanic armele şi, în loc să le descarce în pieptul generalului Feraud, dădu expresie gîndului celui mai puternic din mintea lui :

— N-o să te mai baţi niciodată în duel de-acum.

Tonul său de relaxată, inefabilă satisfacţie era prea mult pentru stoicismul generalului Feraud.

— Nu mai pierde vremea atunci ! Să te ia dracu', fanfaron de stat-major, fără inimă ! răcni el brusc, cu o faţă impasibilă, ridicată deasupra unui trup încremenit şi rigid.

Generalul D'Hubert își dezarmă pistoalele cu grijă. Acest gest fu observat cu sentimente confuze de celălalt general.

— Ai ratat de două ori, spuse învingătorul rece, mutîndu-și ambele pistoale într-o singură mînă. Ultima oară la cîteva degete. După orice regulă a duelului, viața ta îmi aparține. Asta nu înseamnă că vreau s-o iau acum.

— N-am nevoie de mărinimia ta, murmură generalul Feraud posac.

— Dă-mi voie să-ți spun că nici nu am asta în vedere, spuse generalul D'Hubert, ale cărui cuvinte erau dictate de o desăvîrșită delicatețe a sentimentului. La furie l-ar fi putut ucide pe acest om, dar la rece el se abținea să umilească printr-o epatare de generozitate această nerezonabilă ființă — un camarad din *Grande Armée*, tovarăș în splendoarea și terorile unei mari aventuri militare.

— Nu afișa pretenția că-mi poți dicta ce să fac cu ceva ce-mi aparține.

Generalul Feraud părea perplex, și celălalt continuă :

— M-ai forțat pe motive de onoare să-ți pun viața la dispoziție, cum s-a și întîmplat, timp de cincisprezece ani. Foarte bine. Acum că lucrurile sînt cu totul în favoarea mea, voi face ce poftesc cu viața ta, conform aceluiași principiu. O vei ține la dispoziția mea cît poftesc. Nici mai mult, nici mai puțin. Ești pe parolă de onoare pînă cînd îți spun eu.

— Sînt ! Dar, *scarableu !* E o poziție absurdă pentru un general al Imperiului ! strigă generalul Feraud în accente de profundă și consternată convingere. Înseamnă să stau tot restul vieții cu un pistol încărcat în sertar așteptînd să-mi trimiți vorbă. E... e idiot. Voi fi obiectul... batjocurii.

— Absurd ? Idiot ? Așa crezi ? îl cercetă generalul D'Hubert cu prefăcută gravitate. Probabil. Dar nu văd ce se poate face în cazul acesta. Oricum, n-am de gînd să umplu lumea cu această poveste. Nu trebuie să știe nimeni nimic despre asta. După cum nimeni, pînă astăzi, cred, nu știe originea confruntării noastre... Nici un cuvînt în plus, adăugă el repede. Nu pot discuta această

problemă cu un om care, în ceea ce mă priveşte, a încetat să existe.

Cînd cei doi duelişti ieşiră în loc deschis, generalul Feraud păşind ceva mai în urmă şi avînd aerul că merge în transă, cei doi secunzi se grăbiră spre ei, fiecare din punctul său de la marginea pădurii. Generalul D'Hubert li se adresă, vorbind tare şi clar.

— Domnilor, ţin să declar solemn în prezenţa generalului Feraud că diferendul nostru s-a încheiat pentru totdeauna. Puteţi informa toată lumea despre acest fapt.

— O împăcare, deci ! exclamară amîndoi.

— Împăcare ? Nu chiar. Este ceva mult mai trainic. Nu-i aşa, generale ?

Generalul Feraud îşi coborî doar capul, în semn de încuviinţare. Cei doi veterani se uitară unul la altul. Mai tîrziu, în cursul zilei, aflîndu-se amîndoi singuri, departe de auzul posacului lor prieten, *cuirasseur*-ul izbucni pe neaşteptate :

— În general vorbind, pot vedea cu un singur ochi tot atît de departe ca alţii ; dar asta mă depăşeşte. Nu va scoate nici un cuvînt.

— În această afacere de onoare înţeleg că de la început pînă la sfîrşit a existat ceva ce nimeni din armată n-a putut pricepe clar, declară vînătorul cu nasul imperfect. În mister a început, în mister s-a desfăşurat, în mister se va termina, după cum se vede.

Generalul D'Hubert se întoarse acasă cu paşi mari, vioi, dar fără să încerce deloc vreun sentiment de triumf. Cîştigase, dar nu părea să se fi ales cu prea mult din această victorie. Cu o noapte înainte deplînsese riscarea vieţii, care i se părea magnifică, meritînd a fi păstrată ca o posibilitate de-a cîştiga iubirea unei fete. Încercase momente cînd, printr-o superbă iluzie, această iubire păruse deja cîştigată, iar viaţa lui ameninţată, un şi mai măreţ pretext de devoţiune. Acum, că viaţa era sigură, îşi pierduse brusc acea măreţie specială. Apăruse în loc un aspect deosebit de neliniştitor, ca o capcană pentru dezvăluirea nimicniciei. Cît despre măreaţa iluzie a iubirii cucerite, ce-l încercase un moment în agitata veghe a nopţii, care ar fi putut fi ultima lui pe pămînt, îi înţelesese acum adevărata natură. Fusese un simplu pa-

roxism de orgoliu delirant. Astfel, acestui bărbat, trezit de încheierea victorioasă a unui duel, viaţa îi apărea jefuită de farmecul ei, pentru simplul fapt că nu-i mai era ameninţată.

Apropiindu-se de casă prin spate, prin livadă şi grădina de legume, nu putu observa agitaţia ce domnea în faţă. Nu întîlnise nici un suflet. Doar pe cînd străbătu cu grijă coridoarele îşi dădu seama că toată casa e trează şi mai zgomotoasă ca de obicei. Nume de servitori erau strigate de jos într-un zgomot de du-te-vino confuz. Observă cu oarecare îngrijorare că uşa propriei camere era larg deschisă, deşi obloanele nu fuseseră încă ridicate. Sperase că ieşirea lui matinală va trece neobservată. Se aştepta să găsească vreun servitor ce tocmai intrase, dar soarele, filtrîndu-se printre jaluzele, îi dădu posibilitatea să vadă zăcînd pe divanul jos ceva voluminos, ce păreau să fie două femei, una în braţele celeilalte. Suspine şi murmure dezolate izvorau misterios din acea formă. Generalul D'Hubert deschise violent cea mai apropiată pereche de obloane. Una dintre femei sări atunci în sus. Era sora lui. Stătu un moment cu părul atîrnînd şi braţele ridicate drept în sus deasupra capului, apoi se aruncă cu un ţipăt înăbuşit în braţele lui. O îmbrăţişă şi el, încercînd în acelaşi timp să se elibereze din strînsoare. Cealaltă femeie nu se ridicase. Păru, dimpotrivă, să se strîngă mai mult în divan, ascunzîndu-şi faţa în perne. Părul ei era de asemenea desfăcut ; şi era de un blond minunat. Generalul D'Hubert îl recunoscu cu şovăitoare emoţie. Domnişoara de Valmassigue ! Adèle ! Suferind !

Fu imediat foarte alarmat şi se desprinse hotărît din îmbrăţişarea surorii lui. Madame Léonie îşi întinse atunci braţele frumoase şi goale din *peignoir*-ul său, arătînd dramatic spre divan :

— Această sărmană copilă, speriată, s-a grăbit aici de-acasă, pe jos, două mile, alergînd tot drumul.

— Ce naiba s-a întîmplat ? întrebă generalul D'Hubert cu o voce joasă, agitată.

Dar Madame Léonie continua să vorbească tare :

— A sunat clopotul mare de la poartă şi-a sculat toată casa, dormeam cu toţii încă. Poţi să-ţi închipui ce teribilă spaimă... Adèle, draga mea copilă, ridică-te.

Expresia generalului D'Hubert nu era cea a unui om care-şi „imaginează" cu uşurinţă. El, oricum, pescui din haosul de presupuneri ideea că viitoarea lui soacră murise brusc, dar numai ca s-o respingă imediat. Nu putea concepe natura evenimentului ori a catastrofei care a putut-o face pe domnişoara de Valmassigue, trăind într-o casă plină de servitori, să vină ea însăşi peste cîmp s-aducă vestea, două mile, alergînd tot drumul.

— Dar de ce sînteţi în camera aceasta ? şopti el, plin de veneraţie.

— Sigur, am alergat sus să văd, şi copila asta... N-am observat..., m-a urmat. Zăpăcitul acela de cavaler, continuă madame Léonie, aruncînd o privire spre divan... E cu părul despletit. Îţi dai seama că n-a mai stat să cheme fata s-o îmbrace înainte de-a porni... Adèle, draga mea, ridică-te... A lăsat să-i scape toată tărăşenia pe la cinci şi jumătate dimineaţa. Se sculase devreme şi deschisese obloanele să respire aer curat, cînd l-a văzut stînd prăbuşit pe-o bancă în grădină, la capătul aleii mari. La ora aceea — poţi să-ţi imaginezi ! Şi cu o seară înainte declarase că nu se simte bine. S-a grăbit să pună ceva pe ea şi a coborît la el. Era firesc să fie neliniştită. O iubeşte, dar cam orbeşte. Stătuse treaz toată noaptea, sărmanul bătrîn, complet îmbrăcat, total epuizat. N-a fost capabil să inventeze un motiv plauzibil... Bun confident ţi-ai mai ales ! Soţul meu era furios. Spunea : „N-avem ce face acum", aşa că am stat şi am aşteptat. A fost îngrozitor. Şi sărmana copilă alergînd cu părul despletit pînă aici, în văzul lumii. A fost văzută de oamenii care erau pe cîmp. A sculat toată casa. E compromiţător pentru ea. Noroc că vă veţi căsători săptămîna viitoare... Adèle, ridică-te. A venit pe propriile picioare. Ne-am aşteptat să te vedem adus pe targă, probabil, ştiu eu ? Du-te şi vezi dacă trăsura e gata. Trebuie să iau copila asta acasă, imediat. Nu-i decent pentru ea să mai rămînă aici nici un minut.

Generalul D'Hubert nu se mişcă. Parcă n-ar fi auzit nimic. Madame Léonie se răzgîndi :

— Mă duc să văd eu însămi ! strigă ea. Vreau însă pelerina mea, Adèle, începu ea, dar nu mai spuse „ri-

dică-te". Ieşi spunînd pe un ton tare şi voios : Las uşa deschisă.

Generalul D'Hubert făcu o mişcare spre divan, dar atunci Adèle se ridică, şi asta îl ţintui pe loc. Se gîndi : „Nu m-am spălat în dimineaţa asta. Trebuie că arăt ca un vagabond bătrîn. Am pămînt pe haină şi ace de pin în păr." Îşi dădu seama că situaţia reclama multă băgare de seamă din parte-i.

— Sînt foarte îngrijorat, domnişoară, începu el vag şi abandonă linia aceasta.

Ea şedea pe divan cu obrajii neobişnuit de îmbujoraţi şi părul, strălucitor de blond, căzîndu-i peste umeri — ceea ce era o imagine cu totul inedită pentru generalul D'Hubert. El străbătu camera şi, privind pe fereastră, spuse : „Mă tem că ţi-am făcut impresia că mă comport ca un nebun", în accente de sinceră disperare. Apoi se întoarse şi observă că ea-l urmărise din priviri. Ochii ei nu coborîră ca să-i evite privirea. Şi expresia feţei era şi aceasta nouă pentru el. Era, se putea spune, inversul a ceea ce ştia. Ochii aceia se uitau la el gravi şi gînditori, în timp ce liniile elegante ale gurii păreau să sugereze un zîmbet reţinut. Această schimbare îi făcea frumuseţea transcendentală mai puţin misterioasă, mult mai accesibilă înţelegerii umane. O tulburătoare uşurare îl cuprinse pe general, şi chiar o relaxare. Traversă din nou camera cu tot atîta plăcută încîntare cîtă ar fi simţit în faţa unei baterii de artilerie ce scuipa foc, moarte şi fum ; apoi se opri privind în jos, cu ochi zîmbitori, la fata a cărei căsătorie cu el (săptămîna viitoare) fusese cu atîta grijă aranjată de înţeleapta, buna, admirabila Léonie.

— Ah, domnişoară, spuse el într-un ton de regret curtenitor, dacă aş putea fi măcar sigur că n-aţi venit aici dimineaţa asta, două mile, alergînd tot drumul, numai din afecţiunea ce-o purtaţi mamei dumneavoastră !

Aşteptă imperturbabil un răspuns, dar fiind fericit în adîncul sufletului lui. Acesta veni într-un murmur cochet, cu genele coborîte într-un fascinant efect.

— Nu trebuie să fiţi *méchant*, precum sînteţi nesocotit.

Atunci generalul D'Hubert făcu o mişcare ofensivă spre divan, pe care nimic n-o putu reţine. Acea mobilă

nu era chiar în aceeaşi linie cu uşa deschisă. Dar Madame Léonie, întorcîndu-se îmbrăcată într-o pelerină uşoară şi cu un şal de dantelă pe braţ pentru Adèle, să-i ascundă incriminantul păr blond, avu un moment impresia că fratele ei s-ar ridica din genunchi.

— Vino, draga mea copilă ! strigă ea din pragul uşii.

Generalul, acum el însuşi în deplinătatea firii sale, arătă promptitudinea unui vajnic ofiţer de cavalerie şi decizia unui conducător de oameni.

— Nu cumva vrei să meargă singură pînă la trăsură ? spuse el indignat. Nu-i în stare. O s-o duc eu pe scări.

Asta şi făcu el cu grijă, urmat de venerabila şi respectuoasa lui soră ; dar se întoarse, mai întîi alergînd ca o vijelie să-şi şteargă toate semnele nopţii de chin şi ale dimineţii de război şi să-şi pună straiele festive de cuceritor, înainte de a se grăbi spre cealaltă casă. Dacă n-ar fi fost asta, generalul D'Hubert se simţea capabil să urce pe cal şi să-şi urmărească adversarul de dimineaţă ca să-l îmbrăţişeze pur şi simplu, din surplus de fericire. „Datorez totul acestei brute stupide, se gîndi el. El a limpezit într-o singură dimineaţă ceea ce mi-ar fi luat mie ani să aflu, pentru că sînt un dobitoc timid. N-am nici un pic de încredere în mine. Un laş perfect. Şi cavalerul... Minunatul bătrînel !“ Generalul D'Hubert de-abia aştepta să-l îmbrăţişeze şi pe el.

Cavalerul era în pat. De cîteva zile nu se simţea deloc bine. Bărbaţii Imperiului şi tinerele de după revoluţie îl dăduseră gata. S-a ridicat din pat cu o zi înaintea nunţii şi, curios din fire, şi-a luat nepoata pentru o discuţie între patru ochi. O sfătui să afle de la soţul ei adevărul despre acea afacere de onoare, ale cărei cerinţe, atît de imperative şi insistente, o duseseră pe ea la un pas de tragedie.

— Se cuvine ca soţia să ştie. Şi luna viitoare va fi cel mai potrivit timp să afli de la el tot ceea ce vrei să ştii, copila mea.

Mai tîrziu, cînd proaspeţii căsătoriţi veniră în vizită la mama miresei, doamna general D'Hubert îi relată iubitului ei unchi adevărata poveste pe care o aflase fără dificultate de la soţul ei.

Cavalerul ascultă cu multă atenţie pînă la sfîrşit, luă o priză de tabac, îşi scutură firele de tutun de pe piepţii dantelaţi ai cămăşii şi întrebă calm :

— Şi deci asta a fostul totul ?

— Da, unchiule, răspunse doamna general, deschizînd larg foarte frumoşii ei ochi. Nu-i caraghios ? *C'est insensé,* cînd te gîndeşti de ce sînt capabili bărbaţii !

— Hm ! comentă bătrînul *émigré.* Depinde ce fel de bărbaţi. Soldaţii acelui Bonaparte erau nişte sălbatici. E *insensé.* Ca soţie, draga mea, se înţelege că trebuie să crezi fără rezerve ceea ce-ţi spune soţul.

Dar soţului doamnei Léonie cavalerul îi mărturisi adevărata lui opinie :

— Dacă asta-i povestea pe care tipul a scornit-o pentru nevastă-sa, şi tocmai în luna de miere, poţi să fii sigur că nimeni nu va afla vreodată adevărul acestei afaceri.

Mult mai tîrziu încă, generalul D'Hubert socoti c-a sosit timpul şi ocazia potrivită să-i scrie o scrisoare generalului Feraud. Această scrisoare începea prin a se dezice de orice duşmănie. „Niciodată, scria generalul baron D'Hubert, nu v-am dorit moartea pe parcursul deplorabilului nostru conflict. Permite-ţi-mi, continua el, să vă eliberez, sub toate aspectele, viaţa ţinută în gaj. Ar fi firesc ca noi, care am fost parteneri la atîta glorie militară, să fim prieteni în mod public."

Aceeaşi scrisoare mai conţinea şi un paragraf cu o anume informaţie particulară. În legătură cu aceasta din urmă, generalul Feraud îi răspunse dintr-un sătuţ de pe malurile Garonnului, cu următoarele cuvinte :

— Dacă unul din numele fiului dumneavoastră ar fi fost Napoleon, ori Joseph, ori măcar Joachim, v-aş fi felicitat pentru eveniment mai din inimă. Dar cum aţi găsit potrivit să-l botezaţi Charles Henri Armand, mi se confirmă convingerea că nu l-aţi iubit *niciodată* pe Împărat. Gîndul că acel sublim erou zace înlănţuit de-o stîncă în mijlocul sălbaticului ocean face viaţa mea atît de puţin demnă de-a fi trăită, încît aş primi cu adevărată bucurie ordinul de a-mi zbura creierii. Sinuciderea o consider din raţiuni de onoare exclusă. Dar păstrez un pistol încărcat în sertar.

Doamna general D'Hubert își ridică brațele cu disperare, după ce parcurse cu atenție acel răspuns.

— Vezi ? *Nu* se va împăca cu soarta niciodată, spuse soțul. Nu trebuie să afle în nici un caz de unde provin banii. N-are nici un sens. N-ar putea suporta.

— Ești *un brave homme,* Armand, spuse doamna general cu admirație.

— Draga mea, aveam tot dreptul să-i zbor creierii ; dar cum n-am făcut-o, nu-l puteam lăsa să moară de foame. Și-a pierdut pensia și-i absolut incapabil să facă ceva pentru sine. Trebuie să avem grijă de el, în mod secret, pînă la sfîrșitul vieții. Nu-i datorez lui oare cel mai fericit moment al vieții mele... ? Ha ! ha ! ha ! Peste cîmpuri, două mile, alergînd tot drumul ! Nu puteam să-mi cred urechilor !... Dacă n-ar fi fost stupida lui ferocitate, mi-ar fi luat ani de zile să aflu. Extraordinar cum, într-un fel sau altul, a reușit omul acesta să se implice în cele mai adînci sentimente ale mele.

CUPRINS

Între flux și reflux ori avatarurile imaginației (Cuvînt introductiv de Alexandru Vlad) 5

Suflet de războinic 33

Prințul Roman 55

Povestea 77

Karain : o amintire 95

O poveste romantică : Gaspar Ruiz . . . 136

O poveste militară : Dueliștii . . . 191

Redactor : VIORICA NEAGU
Tehnoredactor : MARIA NICOLAE

Bun de tipar 22.05.1989. Apărut 1989.
Coli tipar 17. B 10289.

Comanda nr. 90 097
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

EDITURA
MILITARĂ

ISBN 973-32-0048-4